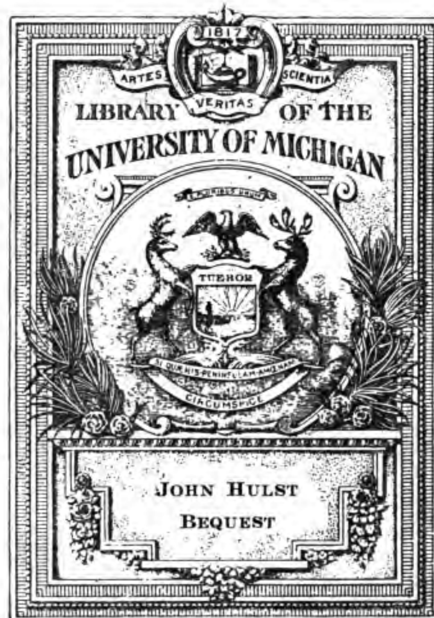
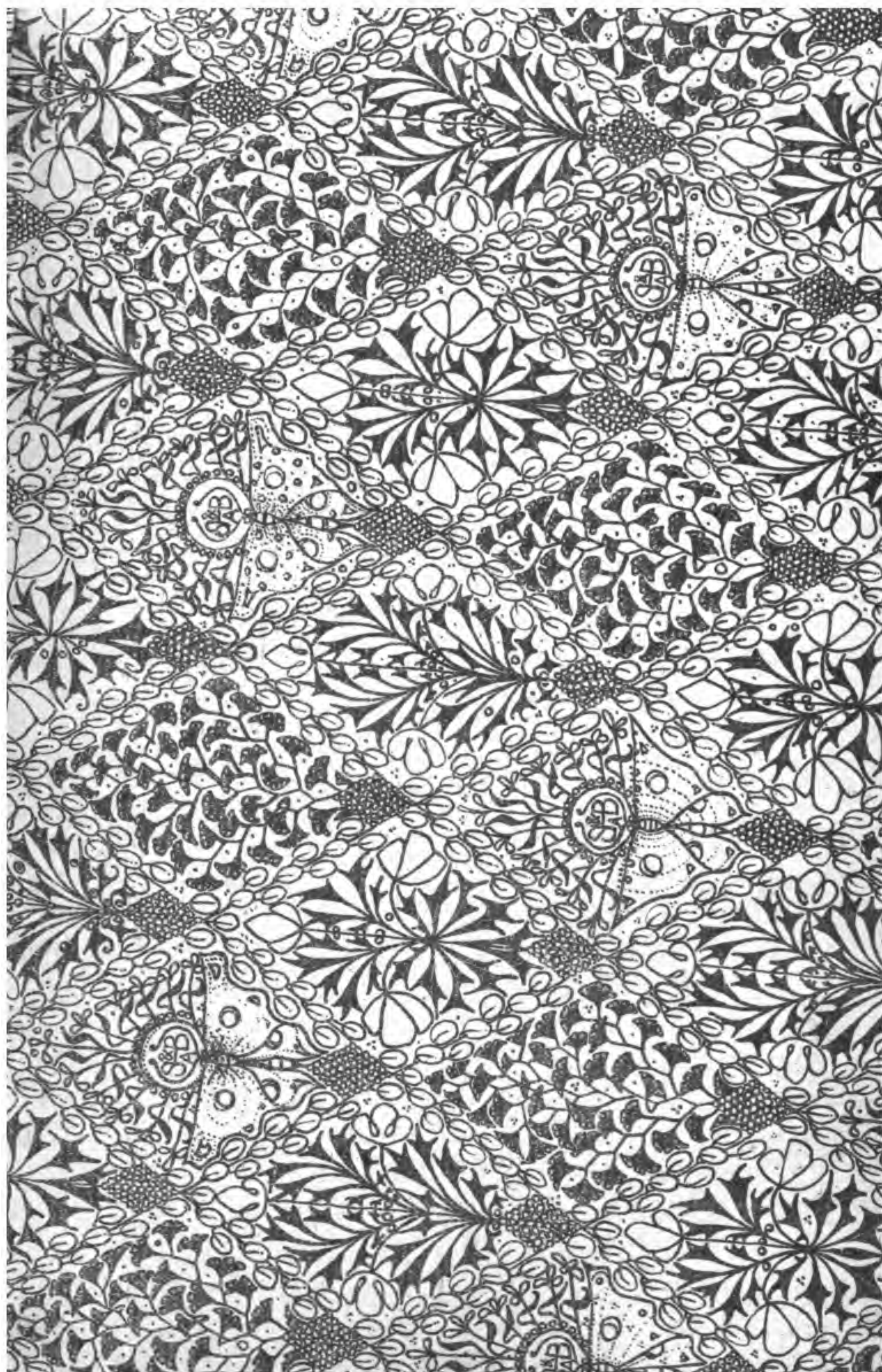
L. VAN DEYSSEL
VIERDE BUNDEL
VERZAMELDE OPSTELLEN

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR SCHELTEMA
EN HOLKEMA'S BOEKHANDEL MDCCCXCVIII

1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
JOHN HULST
BEQUEST

VIERDE BUNDEL

VERZAMELDE OPSTELLEN

Van den zelfden Schrijver:

Een Wederwoord voor Dr. H. J. A. M. Schaepman.

Over Literatuur.

Een Liefde, Roman, 2 Deelen.

De Kleine Republiek, Roman, 2 Deelen.

Verzamelde Opstellen.

Tweede Bundel Verzamelde Opstellen.

Derde Bundel Verzamelde Opstellen.

Akëdysséril. Naar VILLIERS DE L'ISLE-ADAM. Met 8 etsen van M. BAUER.

J. A. Alberdingk Thijm, Eene levensbeschrijving door A. J. Met lithographisch portret door JAN VETH en band door A. J. DERKINDEREN.

Multatuli, door A. J.

Blank en Geel, door A. J.

L. VAN DEYSSEL

VIERDE BUNDEL VERZAMELDE OPSTELLEN

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR SCHELTEMA
EN HOLKEMA'S BOEKHANDEL ❖ ❖ ❖ MDCCCXCVIII

INHOUDSOPGAVE.

I. Verhalend Proza.

II. Causerie.

III. Kritiesch en Lyriesch Proza.

I. VERHALEND PROZA.

I. DE EERSTE DAG.

DE EERSTE DAG.

Willem werd wakker in den klater-kaatsenden, akelig stuursch en koud omgewitten ochtend, duizelig-hevig doorslagen en fel-bebengeld door een luid zwaar koperen klokgebielbang dat lang bang en aldoor weêr steeds door de slaapzaal galmde. En, door zijn gordijn, haastig en druk, de bovenromp van den slaap-zaal-opzichter, een groote jongen van de hoogste klas, met een klamme slaapstem, van maar een kwartier tijd en waarom heb je je niet uitgekleed, morgen-avond uitkleeden. Willem was vergeten waar hij zich ook weêr moest wasschen, hij deed zijn boord om en de stoffige gisteren-schoenen aan, en wachtte, onwetend. In de slaapzaal was het rumoer van stil en gauw kleedend bewegen, er werd door een geloopen, met harde lichte losse jongens-schoenstappen, voorbij Willems gordijn, het ging een trapje op in de rechter hoek en dadelijk daarna begon er water neêr te komen op zink, kletterend spattend, en er kwam er nog een aangestapt, en ook een uit het kamertje naast Willem, rechts; verder op, links, hoorde hij naar een anderen kant loopen door twee en nog een achter hen, en uit een tweede ding kwam dicht bij hem water neêr, en uit nog meer; van den slaapzaalgang om den hoek kwamen drie te gelijk gegaan, pratend, schreeuwlachend, een andere kwam op een drafje aan, toen nog twee, het loopen begon telkens aan de kamertjes, ging door tot bij het water, en daar stil met niets dan een

zwak heen- en weêr getrappel, en duwen en stooten en veel ruischend water, als uit een groote fontein. Willem durfde zich niet gaan wasschen, erg beklemd tusschen het denken aan al die vreemde jongens, nu wakker, en die den dag begonnen. Hij wachtte maar in het smalle kamertje, zijn handen in zijn horizontale broekzakken, zich beziend in het onduidelijk glas-stuipig spiegeltje. Hij voelde zich kalm, rillerig-kil in den woedend-witten ochtend, die als een vastgespannen windvlaag van onverdragelijk-baloorige vreemdheid aan zijn wangen was vastgestormd. Hij dacht aan zijn vergetenhebben zijn haar te kammen. Hij kamde een scheiding links boven op zijn hoofd, het haar breed rechts, smal links, maar hij had geen water om het glad te strijken zoo als anders en het bleef stuursch half staan, met wollige neêrhappen en opwassen als een averechtsch opgeaaide kattenhuid. Hij plaatste zijn pet over-op het hoofd en gluurde bij blikken-beetjes door de gordijngleuven of hij ook zien kon wat hij nu moest doen. Het loopen ging door naar waar het water druischpiste, er kwamen er te-rug proestend en kuchend, zich loopend afdroogend, en andere laatkomers holden aan. Een trapte een ander op zijn hiel, die sprak verrek goddorie. De opzichter weêr aan het gordijn, het aan de middengleuf in tweeën schuivend en heel naar hem staand, zich Willem inwetend, en dat hij, zoo gauw als de klok weêr luide, de andere jongens moest volgen naar het ochtend-gebed. En dadelijk na de woorden de verre klok, klinkend met gelijk-luidende kleppingen zonder klanken aan- en afwaayenden wind, altijd in de zelfde verte, maar nu kalmer en korter dan eerst en zonder te beschrikken. En stil gingen de jongens de slaapzaal afloopen, ieder door zijn gordijn komend, dat wit afweekte en samenviel achter de lijven. Dan kwam er een hier uit, dan daar uit, lage smalle halfvolgroeide menschen, met kleine baardelooze hoofden

en langzame slenterende gewoonte-stappen. Willem hoorde er een gaan stappen een kamertje uit dicht bij het zijne en in-éens ging hij dezen na, want het moest toch wel éens gebeuren. De jongen keek om, hopend op een praatje, maar hij zag Willem raar en nieuw en keek weêr vóor zich, verrast. En anderen kwamen uit de kamertjes daar Willem nog voorbij moest komen, allen even kijkend, lachend tegen een ander en links om, met kleine plichtruggen, de slaapzaal af. En er kwamen er achter Willem aan, waarnaar hij niet dorst omzien. Hij keek maar naar den donker grijzen rug van den jongen vóor hem, om dien te volgen. Al die jongens waren in vreemd gesneden pakjes, provinciaal, allen in heeren-kleêren, lange broeken, jasjes, over-hempjes en blootshoofds. Willem liep er alleen tusschen met zijn kiel en zijn korte-broek en zijn pet-op. Om zijn pet dacht hij niet, want in de vreeselijk zenuwachtig-makende nieuwheid zag hij het verschil niet van hun hoofden en het zijne, maar dadelijk dacht hij bewonderend-benijdend de lange-broeken. Hij had maar éen lange-broek, zijn aanneems-broek, had hij dien nu maar aangedaan! Wat zouden ze nu wel van hem denken, zoo kinderachtig, zoo klein. Ze zouden hem nu stellig voor heel jong houden, hem, waarvan ze in de stad altijd dachten dat-i ouwer was as-i wás. Hij ging met hun de trap af, de versleten vaalstoffige treden; de rompen stonden stil, de armen hingen stil neêr of aan den mond geëlleboogd in toppelurkingen, maar de beenen zetten zich vooruit in de donkere rechte broeken, telkens éen éen treê lager boven de onverzorgde neêrstappen van de plomp-omschoende voeten. De trap treêde neêr, met, in 't midden der daling, aan het portaaltje, een geheele ommezwenk, tusschen de heftig doorvensterde hoog en oud-witte ommuring in de breede leêge gangen. De jongen vóor Willem ging in den breeden gang links, gauwer, nu

de klok boven stil was. Toen stond hij stil, keek in de rondte en zei zachies tegen Willem: „Ben-jij 'n nieuwe?" En, na Willems „ja",: „welke klas?" Toen hij wist dat Willem van de zesde latijnsche was, ging hij hem vóor, twee hoeken om, een áanstaande deuring in, in een hooge witte hel bevensterde vertrekking, vol gekleed jongensvleesch over zware oud-zwarte gebankten, allen vast aan elkaâr, met een breeden dof grijs-bruinen doorloop in 't midden, naar een hoogen meer bruinen katheder: vier gelijk-hooge houten schotjes aan mekaâr vast, op vier hooge pooten, en een trapje op-zij om er in te komen. Tusschen de schotjes, het open kastje bebuikend met zijn zwarten bovenromp onder een aschblond krullerig hoofd, met een wratje op de linker wang, stond de professor, die hier de maand van het gebed had. Hij kwam af, naar Willem, boog klein-beredderend, met innige helping-opbeuring in zijn stevig-duidelijk fluisteren, zijn hoofd schuin-neer voor Willems hoofd, en wees hem zijn knielplaats, aan den doorgang, op het eind van een stof-vale bank aan de zwarte lange lessenaring daarachter vast, die er meteen de rugleuning van was. Zoo waren, aan elken kant van de zaal, de banken, zes meter lang, met dunne balkjes op de vloer aan de lessenaars-aan-een-stuk, die er bij hoorden, vast, en voor-aan de lessenaarsrij was de andere bank weer vast, en zoo van muur tot muur. Alle jongens knielden, acht op een rij, de bovenbeenen tegen den lessenarenrug, de oogen schuin naar de speelplaats-boomen achter de vensters, naar de witte muren, naar de witte zoldering, naar de ruggen en billen van die vóor hen knielden. En telkens kwam er een binnen door de openkierende en dichtkleppende deur en dan keken de meesten naar die er binnen kwamen. De enkele nieuwelingen hadden het blauwe gebedboekje aan de handen, waarin zij bedeesd keken. Een paar lachten en wezen elkaâr een nieuweling met een suf

smoel. En de professer keek overal heen, het-toezicht-houdend, de orde en ingetogenheid bewarend. Gebeurde er iets achter op een bank, dat niet mocht, dan kwam hij stil staan in den middengang, aan die bank; door het schuin-af kijken van de anderen op de bank en een ernstig aanstooten van hun buur, die de professor gemerkt had, waren de onordentelijken dan stil en keken bedremmeld naar den professer, wiens hoofd omhoog schokte van: asjeblieft, mag ik jullie verzoeke. En er werd aldoor op vele banken gefluisterd en gesmoezeld, zonder dat men ooit precies zag wàar, boven het kuchen en bewegen van de even billeunende en weêr opknielende lijven. De professer gebood stilte, en uit zijn mond kwam het gebed door de stilte, langzaam, gelijkmatig, sprekend om de hoofden der jongens heen. Telkens eerst hij, zijn stem alleen door de witte ruimte over het vele tamme vleesch, en dan telkens de jongens, die het andwoord baden, al hun stemmen samen, luid opdreunend en veel, allen precies te gelijk, naast de waterkleurige vensters.

Dit duurde een kwartier, en om zes uur was de mis in de kerk. In geregeldheid en orde gingen de jongens van de gebedzaal door den zuider grooten gang naar de kerk. Bank voor en bank na liep leeg in de gebedzaal; eerst de banken die het dichtst bij de deur waren aan weêrszijde; dan de tweede banken, de derde banken, en zoo verder, telkens een scheut jongens, het eene bonkje van dik vleesch na het andere, banken leeg latend, open, de stof-vale zit-plaatsen-plank en de groote zwarte lessenaars. En die van de rechtsche banken bleven vlak-langs de rechter muren loopen in de gangen, een op een rij, mannetje na mannetje, zwijgend, al de een-voetstappen achter mekaâr; en die van de linksche banken vlak-langs de linker muren, zwijgend, mannetje na mannetje, met de groote vloer van oud-blauwe steenen tusschen hen open. Zij

gingen, kijkend naar de beenen van hun voorgangers, boven hun schuivend steenbestappen, boven het hoesten van hoofden van achteren, dat als echoos had in het hoesten van hoofden van voren, zij gingen, de een na den ander, de ander na den eenen, telkens kwam er een den hoek om, en zijn volger en diens volger, zoo aldoor aan beide gangkanten; de andere gebedzaal liep leeg na de vorige en allen voegden zich achter mekaâr in een gedwee gaan, bloots-hoofd en zonder spreken.

In de koude kerk ging elk naar zijn vaste plaats, op de smalle vaalstoffige knielplankjes, eenige voor acht, andere voor twaalf naast mekaâr, vóor de breedere bruine zit-banken, die vast waren aan de smalle kerkboek-lessenaren daarachter, die met-een rugleuning voor de zitbanken waren; en aan die lange smalle lessenaren, van een drie meter breed, waren de andere knielplankjes weêr met vloerbalkjes vast, en zoo verder de twee gebankten laag in het hooge kerkschip, met den breeden duister grijs-blauw steenen doorgang tusschen hen, en zij tusschen de hooge sombere zijbeuken, waar de altaartjes en biechtstoelen stonden aan weêrskante. Recht vóor den midden-doorgang was een groot donker poortgat, waarin een steenen trap af naar onder-kerksche gewelven; aan weêrszijde van den aftrap smalle steenen trapjes omhoog, recht vooruit naar de bovenkerk, het koor, op de onderkerk-gewelven staand, de trapjes met ijzeren donker-roode krul-slinger-leuningen, boven aan in een ijzeren sier-leuning samen, boven de onderpoort. Toen alle jongens er waren, begon achter op de bovenkerk-vloer, in de felste aflichting der waterklare boogvensters, tegen het groote altaar op, de mis van den direkteur, het zwarte achterhoofd boven de witte en goudig-gele miskleêren, staand midden voor de hooge smalle altaar-tafel, en in het half uur een enkele maal, geel en wit, naar den rechter hoek gaand en naar den

linker hoek, zich enkele malen keerend naar de kerk, de handen recht-op open voor de schouders en weêr lang uit in de hoogte samengehouden voor kin en borst, en al het zilverig witte licht uit den hooge afgekaatst op den effen kwart-bol van het helwit weêrschijnende voorhoofd als een zon door een regenlucht. De donkere jongenslijven waren beneden, in diepe verte naar het altaar, dat hoog en breed boven hun samen-donkerte was in zijn alleen geel en wit. Twee jongens in zwarte toogjes dienden de direkteurs-mis, knielend op de bovenste treê van de omrondende altaartrappen. En telkens kwam er uit een muurdeur rechts van het altaar, een jongen, in zijn gewone pakje, de handen voor de borst om een kerkboek heen, en, drie pas achter hem, een professer in miskleêren, blinkend geel en wit, waardig-matig aankomend over de wit en blauw ruitige steenen vloer, daalden de smalle trapjes af en gingen naar links, naar rechts, voor de gebankten heen, bezijde de gebankten langs, en stil aan de kleine altaartjes in de zijbeuken en achter de zijbeuken, in de open kapellen die de zijbeuken voortzetten rechts en links van de bovenkerk, en elk zijn mis aan 't doen. Door de hoog-sombere stilte der boven-kerkruimten ging het geprevel en het geschel van de altaartjes op, zware fluisteringen van alle kanten.

De direkteurs-mis gedaan, de twee misdienaars en de direkteur, de een na den ander, áf van het altaar, wech in de zijmuur; de jongens de kerk aan 't uitloopen, de voorste banken eerst leeg, een op een rij, mannetje na mannetje, die van de linker banken links, die van de rechter banken rechts, en zoo bank na bank, naast-langs de wachtende jongens der achterste banken, met de platte blauwe vloer tusschen hen, de banken telkens leeg achter hen, met de vaalstoffige knielplankjes en de smalle bruine lessenaartjes; de jongens uit de kerk door denzelfden zuider gang naast

de kerk, een voor een, de een juist na den ander, naar de studiezalen, waar het ochtendgebed geweest was, heen; maar nu, die gebeden hadden in de eene zaal, naar de andere, in een andere orde verdeeld en, elk aan zijn vaste plaats, zittend op de vaal-stoffige banken voor de zware zwarte lessenaars, die met een deksel aan schrenieren naar-boven openklapten.

Een zwarte professer stond als opzichter in de zaal en wees aan Willem zijn plaats, de tweede van het einde aan den smallen midden-doorgang, en de jongens die rechts van hem moesten zitten, klauterden achter zijn rug, hun onderbeenen tegen zijn zijden, naar hun plaats. Willem was nu in de groote studiezaal, waar ze met hun tachentigen waren, en de jongens kwamen binnen, allen, telkens een van de twee opvolgingen na den ander, hun volgorde verbrokkelde in de zaal, en zij schoven hun lijven tusschen de banken, naast elkaâr aanstommelend, achter mekaârs ruggen heen klauterend, en zoo aan alle banken hetzelfde, met hortende en stootende beeningen en reikende armingen, alles in de gedwongen stilte, met een ingehouden gemuilmees en geginnegap aan enkele plekken. Een groote zwarte kolomkachel stond achter in den doorgang aan de muur. De lijven krioelden er voor en er naast in een luid voetgeloop en gestoot onder de loodgrijze omkasting van wanden en zoldering, tot bijna allen zaten en toen alle de hoofden gebogen achter de zwarte planken der opengeklepte lessenaars, en de handen tastend naar de kajees en boeken in de vaste lessenaar-kisjes. Willem had nog niets in het zijne, maar de professer vroeg een leesboek aan een grooten jongen achter in de zaal, en dat kreeg hij om bezig te kunnen zijn.

Hij zat nu tusschen twee jongens, hun hoofden ziende schijnen aan zijn schuins op-zij blikken, het schrapen hunner schrijvende pennen, hun trek-kachelend ademen dadelijk bij hem, hun hoofden lager heenbuigend om

aandachtig te schrijven en zóo zwaar in zijn schuin-zien ononderscheidbaar plompend en dan weêr recht-op zittend, met een zucht, nádenkend, het geschrevene óverlezend. Hij zat onbewegelijk bleu, een zure gedroogd-zweet-lucht van den linker jongen hem tegenwasemend. Vóor hem de bank met acht naar voren-gebogen jongensruggen, alle ellebogen wijd-wijkend van het lijf naar op-zij, alle achterhoofden schuin naar voren, met het haar in het midden van den nek in éen sliertje afwortelend, met het haar over de heele nekkenbreedte zwart, bruin, plat, zonder afsmalling, en licht blond slordig in vlossige platkrulletjes, of de hoofden boven den onbewegelijk-gebogen rug zich heffend in denk-getuur, het penhoudereind aan de monden. Vóor de bank vóor hem de andere banken volgezet met jongenslijven, alle ruggen gebogen, alle elleboogstompen op-zij, en het langzaam pennehouder-afgeschuif van vóor tot naast de koppen. Willem had het krimp-gevoel in zijn maag en een in gewanden-kitteling alsof hij moest poepen, en een keel-droogte van nuchterheid en zenuwachtigheid. Met zijn wasem-tintelende oogen kon hij niet goed lezen in het boek en de toch gelezene zinnen kwamen als vreemd uitgesproken, met een pijnlijke duidelijkheid, in zijn opwinding. Door den midden-doorgang van de zaal, wandelde de professor toe en weg, een dik rood halsloos bovenhoofd op een laag zwart lijf, zijn zwarte bidboek voor de maag, kuch-zuchtend, kruizen slaand, uit de dikke biefstukkige lippen biddend, en al-door de dikke zwarte romp in het zaal-midden een eind boven de uithooping van kleine jongenslijven uit, en al-door zacht schuivend van de kachel naar den katheder, van den katheder naar de kachel. En de ademstilte, zoel en dik.

De jongen rechts van Willem, snoot zijn neus in een morsigen zakdoek, erg, vies, rochel-snotterend veel en lang, bij drie afbuyingen, grommend door de zaal. Toen moest de linker buur in zijn lessenaar zijn, hij

duwde zacht Willems elleboog er af, die te ver op zij was afgeschoven. En Willem angstig vraag-kijkend, zijn gezicht zoo vlak bij het vreemde gezicht, wees de vreemde met zijn hand en knikte zijn hoofd, doend begrijpen.

Half acht was de studie gedaan, het ontbijt. Nu vrij, stommelden de jongens wandelend loopend dravend, met een heftig hout-klepperend boeken en kajees en inkt-geberg en een leven van krioelend gejoel met schelle fluitjes en diep geneurie de zaal uit. Door den ooster grooten gang naar de eetzalen, rechts vooruit, links bezijden de vaalstoffige trap. Geen professer in de zaal, aan de geel-geweeste tafels met lomp-gedeukte glimmend koperen ketels vol koffie, een voor iedere acht, die de jongens, vóor een gekakel en gekauw der monden en een rusteloos wippend hoofd-gedraai en gekijk en gewenk, naar zich toe sleepten en er elk zijn eigen glas uit volschonken, een bleeke eikel koffie zonder melk. Voor ieder zijn plaats lag op tafel een klein brood, dat gegeten werd zonder boter, omdat de boter er in gebakken was. Een groote jongen, met een bruintintigen zwart-slank-krulharigen. kop, van het romanlezeressen-mooi, schreeuwde aan Willem, met een open mond vol van den bekauwden broodpap, dat hij niet zoo bedremmeld hoefde te zijn, dat hem dat wel afgeleerd zoû worden. Er verder niets, een anderen kant uit. Maar een hard-blonde jongen, al het haar fiksch naar omhoog, als een stekelvarken, zeide lach-vragend: zeg, ben-jij niet de neef van Kop-en-Kont? En dadelijk de zes hoofden van de kale rondte aan 't bijbuigen. Willem, bovenhoofd-zwetend, zwijgend, riep de jongen, naar de laatste der drie lange tafels: hei, Kop-en-Kont, hier zit je neef. Kop-en-Kont andwoordde niet, want hij wilde niet met zijn bijnaam toegesproken zijn, kalm en verstandig met de matte grijs-blauwe oogen, langzaam etend, het zwaardikke hoofd recht onder grauw-bruin borstelig dik recht-óp-haar, als een harde ragebol, de dikke billen onder uit de

gelig-grijze kiel als kalfslevers op de bank gezakt. En bij een groot stuk van de eters de aandacht en een giegelend gejubel. Willem lauw-duizelig en top-koud. Maar toen de zaal bedaard was van den honger, en de tafels leeg werden van jongens naar de speelplaats, met grijnzende broodkorsten en koffieplasjes en leêge ketels, en oudere ernstige napraters alleen bleven, kwam Kop-en-Kont, die ook klaar was, achter Willem, en, zich aanbuigend, hoofd naast hoofd, van kennismaken en oome Tiessen goeyen-dag gaan zeggen.

Een professor kwam nu in de zaal, het hoofd van spie-gewoonten naar-voren gegroeid, mager en onverschillig als een pachter, koud en bedaard met zijn langzamen gang, smal met nog-al glooyende schouders, met hard-gezonde steen-en boomstamkleuren in het gezicht. De jongens prevelden: de prefekt, en gingen franschspreken. De prefekt naar Willem, afbuigend, zeggend wat hij doen moest.

De klok luidde bielebangend, de nablijvers óp van tafel en, in een fluisterend spreken en nog-eens-evenspreken met naar den jongen achter hen schuinende hoofden, de laatste gedachten om de gesprekken te eindigen.

Willem weêr naar de groote studiezaal, waar de jongens inliepen, leeg vóor de lijven, en uit, met kajees en boeken aan de buiken, onder de oksels. Willem wachtte aan zijn studieplaats, zoo-wat.morrelend met het leesboek in zijn lessenaar. Maar vóor hem schoven langzaam in de leêgere zaal kleine jongetjes tusschen banken, vóor aan den deurkant, allemaal bedremmeld, twee maar op hun gemak. De jongens even alleen in de zaal, frommelend aan hun papieren. Toen de professer, kronkelig aanschouderend, mager, met een bleek en zwart hoofd om de hevig spiegelbollende bruine oogen als zware stukjes glas één met den bril, de barret op zijn hoofd. Hij stond voor de klas als een slang-duivel, de neus opkronkelend boven den wegtrekkenden mond,

broekspijpen, was door de kamers van zijn jeugd gegaan, vóor hem, langs hem, achter hem, met de gauwe stappen, trouw en zeker, hij had het altijd gekend en vreemd of nieuw was het nooit geweest. Hij voelde te zullen gaan huilen, maar woû het niet om Kop-en-Kont, en nu hield hij zijn gebit maar op mekaâr, zijn kin naar-voren, koppig tegen zijn verdriet, want huilen is kinderachtig. De direkteur kwam binnen, en dat het rijtuig er wás. Maar men kon nog wel even blijven zitten. En hij ging ook nog even zitten, opgewekt, met zijn blauw glimmende kin naar voren, en van Willem, allen, kijkend naar hem af, de direkteur goedaardig-welopgevoed-schertserig, kleine luimigheidjes uit zijn afgegladde boerschheid, uit zijn heel bedwongen geweldige vleesch, als het zacht dansen van een getemden beer; de vader flink, levenslustig, opbeurend, van het-zal-wel-gaan en goeye-moed-houën, hij moest zich maar trouw bij Jules aansluiten, die zoû er hem wel doorhelpen, en Jules, al beleefd en met vriendschappelijke verstandigheid, van dat hij het heel plezierig zou vinden als Willem in zijn clubje, zijn kompañjie, zoo als ze het daar noemden, kwam. Een stilte gespannen tusschen de vier hoofden, de stilte vóor het afscheid, van een hevig kamer-kleuren-gesmeul. En de vader óp, midden in een getimmerte van bewegingen, de direkteur met de overjas van-achteren, Willem leêg en Jules met den hoed en stok van-voren. De rechter handen van den direkteur en den vader tusschen de buiken tegen mekaâr, even hoog met hun plicht-pleging vertrekkende gezichten, de vader met door hem-zelf onzichtbaar geloofde verlegenheid tegenover den direkteur, omdat hij als een beetje liberaal bekend was. De vader aan Jules: „nou, Jules, hoû een oogje op Willem, hoor. Ik reken op je, hoor, om dat je zoo'n verstandige en brave jongen bent." Toen naar Willem, „dag, Willem, hoû je goed, en maar fiksch er door heen, hoor, goed oppassen." En de vader buigen over

Willems angst-koortsend lijf „dag, jongen, je mot maar denken dat het gauw vakantie is, je zal wel zien, de tijd zal je wel kort vallen, nu, adieu." Willem omhelsde niet erg, om Kop-en-Kont en den direkteur, de vader rugde wech met zijn slap-afhangende overjas, en keek niet om, maar de drie achter hem aan om hem uit te laten, zwijgend de trappen af; beneden de direkteur van een goeye reis en goed weêr, de vader nog handend den direkteur, Kop-en-Kont, en een streek over Willems wang, en weg reed het rijtuig buiten de deur over de hard kretterende straatvloer. De direkteur keerde zich naar de jongens: „Het zal zoo half-elf zijn. Jules, help jij Willem nu verder maar te-recht."

Jules en Willem gingen, Jules met een erg dik hoofd en erg dikke billen, Willem loens, met een groot bleek hoofd en dik gezicht, naar Willems slaapkamertje, waar nog veel jongens aan 't uitpakken en redderen waren. Jules wees aan Willem van zijn kleêren in het kastje te hangen en zijn ondergoed op het plankje van boven en op het plankje van-onderen te leggen, iets wat Willem tóch wel begrepen zoû hebben. Willem deed zijn koffer open en haalde er een mooi kokertje met ronde plakjes chocola uit. Zij aten samen chocola, knabbelend onder verstandig praten. Die chocola had zijn moeder in de koffer gedaan, en telkens was er een kramp van verdriet in zijn keel en voelden de stukjes hard aan, als hij ze doorslikte. Maar het was half elf en de klok bielebangde door de gebouwen. Weer twee uur klas of studie, en dan het middageten. „Morgen om tien uur moet je naar de bibliotheek om je boeken en kajees te koopen", zei Kop-en-Kont. Die twee uur was Willem weêr in de groote studiezaal, met overal groote leegten in de zwarte neêrbanking, van de jongens die klas hadden. Om half twaalf kwamen versche jongens binnen, van hun klas, die nu nog een uur studie hadden, anderen gingen heen, klauterend van de banken achter

de jongens, die zitten bleven, gauw weg met hun boeken en kajees onder den linker-arm; die hadden nu nog een uur klas. En Willem, dien zijn leesboek verveelde, had een kajee en een potlood van zijn buurman te leen gekregen en schreef nu óver uit dat leesboek, al-door maar, de eene bladzij na de andere in gauw potlood-schrift, scheef en slecht; daarna teekende hij figuurtjes om dat het schrijven hem verveelde, vierkanten, driehoeken, een hark, en toen menschengezichten van op-zij, met alle maal groote neuzen, heele groote neuzen. De professer, die langzaam den doorloop heen en weêr liep, heen naar den katheder, weêr naar de kachel, en weêr heen naar den katheder, keek eens, schuin langs zijn bidboek, op wat Willem deê. En Willem bedremmeld ópkijkende, glimlachte hij naar hem met zijn onbekende dof-blonde gezicht, lief tegen den nieuweling, bemoedigend.

Maar om half-één bielebangde de groote bel, gestadig in de verborgen verte, toen de studiezaal opendeurde in hevig luigejuich inwaayend, met kletsende geel-groene slagen om de hoofden, en allen aan 't erg bewegen, in de vreugde van hun loskomende lijven, en dadelijk hadden allen wat te zeggen: lippen op en neêr boven alle banken en de tanden aan, in lachjes en praatjes, in wittige spikkels en sapglansjes boven alle stijve lijven. Maar de professer riep luid om stilte, ernstig en bevelend, en de jongens door de gangen in twee rijen vlak-langs de muren naar de eetzaal. Willem kreeg zijn plaats in de groenig bemuurde, donker-blauw-bevloerde zaal aan het hoofden-eind van de middelste der drie lang-lange, smal-smalle tafels, tegenover de twee kleine dubbele ingangsdeuren, waar de twee doorloopen recht op toestrookten, vlak bij de twee tegenovergestelde keukendeuren, aan het tafelgedeelte waar de direkteur aan zoû zitten, in een vaderlijke beschikking de kleinste jongetjes bij zich plaatsende.

Vóor aan den smallen kant der drie tafels, bij de keuken-deuren, stonden de drie oppersten van het gesticht, de direkteur, vóor de middentafel, de provisor vóor de tafel links, de prefekt vóor de tafel rechts, en alle jongens, stil, stonden in zes rijen, aan elken kant van elke tafel éen rij, bij de chocola-bruine bankjes, de gezichten naar den ingang. Bij elke tien jongens met hun bankjes, hoorde een professer en een stoel en die professers stonden tusschen de jongens, het gezicht naar den ingang. Hoog boven de kleine jongens uit stonden de professers-lijven aan de zijde der keukendeuren, maar hoe dichter bij den ingang hoe grooter de jongens waren en aan den ingang stonden jongens even groot als de professers. Toen allen binnen waren en de stilte-wachting af, zette de direkteur met dik-breede armen zijn barret op de stoel achter hem en, het zwaar bevleesde gelaatsgebeente schuin naar-voren en omhoog geschonkt, en al het ruiten-licht van links naar zijn open voorhoofd, maakte hij met de dikke hand aan den zwarten rechter arm het teeken des kruises, zacht-aanrakend met de toppen der drie vingers tusschen duim en pink eerst het voorhoofd, toen de onderborst, toen den linker oksel, toen den rechter oksel, in een zacht elleboog-gezwenk vóor den romp. En te gelijk sprak de mond luid-zwaar-veel: In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen. Benedicite. En al de jongens en professers zwaar hard en kort door de zaal in een bromgedreun naar de zoldering: Benedicite. De direkteur had zijn handen, vlak-uit naar boven, tegen mekaâr gedaan vóor de borst, en boven de handen sprak de mond, sterk en luid, verder het latijnsche tafelgebed, en telkens de jongens en professers in langer aanhoudende grommeldreuningen het andwoord. Het duurde drie minuten in de steil en recht omwandende vocht-zwetende koud-stille zaal. En het was uit: weêr de groote zwarte arm vóor den hoogen romp aan de middentafel: In nomine patris

et filii et spiritus sancti. Toen, met twee, drie knarsgillen van hortende stoelen en banken, het sprakeloos gaan aanzitten der ernstige jongens, met vingers aan hun neus en leuke honger-gezichten en het schurend voetgeschuifel onder de tafels. Ieder der tien-jongige tafels had haar soepterrien al, laag, open en tin, wasemend, midden-tusschen de bovenlijven, van het vetglanzige water-geel op, groot op het goor katoenen amelaken, tusschen de klam-vunzige door-barstte, gekramde en afgeschilferde wittige borden. En aanstonds, binnen den katheder in het middelste diepe gevensterte, links van den direkteur, een oude geschoren jongen aan 't voorlezen uit een stichtelijk boek. Al de jongens aan 't niet-luisteren en het zwijgend bekijken, beblazen en indrinken van lepels vette heete soep, stil in hun hoofden bedenkend wat zij zoo-met-een zouden zeggen. Na de soep de blauwe knechts uit de keukendeuren met de tinnen schotels soepevleesch, wortelen en aardappelen, met vieze boezeroenen en vies blauwe slootjes, blauw-groen onder de vieze hoofden, loopend met gauwe lompe stappen door de doorgangen, met een ruw aanrukken der rechter armen tusschen de jongens-schouders de schotels neerschuivend op tafel, en telkens hun okselzweetlucht in de neuzen der schouder-opschikkende jongens.

Maar na het eerste gerecht was de voorlezing gedaan en begonnen de jongens te spreken, maar fransch, de verplichte taal, en weinig, om dat zij mekaâr bijna niets te vertellen hadden, dat de professers mochten hooren. Op alle tafels stond brood en bier en water, een dun zuur-waterig nieuw bier, de jongens naast en lief tegen de professers schonken dier glazen in, maakten een praatje. Willem, over-naast den vriend-vriendelijken direkteur, die lachte en praatte en aanzette tot eten, zag al die jongenshoofden aan de lang-lange tafels naast mekaâr, het een aan-boven de etenstafel na het

andere, twee lange repen gelijk-vormige hoofden, eten, bedaard sprekend, stil lachend. En vóor hem net zulke tafels en net zulke hoofden, en achter hem net zulke, de blanke gezichten neus na neus met dezelfde oogen en vertrekkingen, de gering-bewegende achterhoofden met het schuyerige haar, en hij hoorde het vork- en mesgeprikketik, lang, veel en ver. Dicht bij zijn gezicht de dikke direkteursarmen aan 't heen en op en weêr en neêr palen met regelmatige zekerheid. De blauwe knechts aan vuile en klamme stapels schoone borden aan en te-rug tusschen ruggen-rijen, onder al tijd zelfde breed kleine gonsgegrommel en de lauwe etenswaseming door de zaal. Maar na het tweede gerecht schelde de direkteur met het kleine belletje dat rechts naast zijn bord was, en hij rees op, hij alleen, staand boven alle lage hoofden uit, groot en recht. In zwaar spreken, tot bijna roepen, langzaam en vol, zeide hij tot hen allen, in de duizendoogige stilte. Daarna zat hij weêr, zijn magere leuningstoel met uitgekromde armen onder de billen trekkend; zachtjes-aan begonnen weêr de bedaarde gesprekken overal, en zittend keek de direkteur kalm en meerder over de jongens, zuiver en groot, het bleeke gezach op het gelaat. Het desert van kleine rimpelige appeltjes kwam op zijn tinnen schoteltjes, dalend van-tusschen de hoofden der jongens en stil op tafel, en opgevat en rond-gaand van hand tot hand.

Om even over éenen stond de direkteur op, wachtend, en allen na hem, in zes rijen, de gezichten naar den ingang. Hij sprak het dankgebed, vol en krachtig, en in zware gromdreuningen andwoordden de jongens, éen honderden-stemmige grommelstem tot het einde der zaal. In nomine patris et filii et spiritus sancti, en, uitbrekend in luid gejubel- en gekrakeelspreken, schoven allen, vrij in de rekreatie-tijd, door den grooten gang naar de speelplaats, in duwende massaas de eetzaal uit, de vrienden elkaâr weêrvindend en de kompanjies

zich samenstellend in den gang en op het speelplaats-terras. Kop-en-Kont, in zijn lood-grijs pakje, kwam met Bloemen, een kroes-harige, zweterige kwaadsappige klam-uitgepieterd bijna mottige meidige jongen, die al te oud was voor zijn klas, en in een versleten vettig groene jasje waaruit vochtige roode handen staken, met een fluweele kraag er op vol haarroos, Willem inhalen, en gingen zij naast Willem loopen zóo, dat Kop-en-Kont in 't midden liep, alle drie nog een beetje verlegen tegen mekaâr.

— Zoo, zei Kop-en-Kont, hier zijn we, je gaat zeker wel een beetje meê naar buiten. — Willem schrok, loopend met zijn gezicht naar de vloer in de joelende onverschilligheid; ópkijkend zag hij hen: Kop-en-Kont met zijn mooi-dikke lijf en landelijk-weelderige hoofdgroei, in zijn kiel als een reuzig kind, en Bloemen, nietig in zijn jasje, dat zijn billen al bedekte, als een dwergig meneertje daarnaast. — Dat is Bloemen, zei Kop-en Kont.

— Zoo, Tiessen, zei Bloemen, met zijn schraperige vetstem, heesch en zjeujig, aangenaam je kennis te maken, hoor, we zullen het samen wel weten te vinden, en hij haalde snork-snotterend zijn neus op uit verlegenheid, om iets te doen na dat hij dit gezegd had. Willem voelde het heerlijk, dat „aangenaam kennis te maken", dat anders alleen groote-menschen tegen mekaâr zeggen, en hij vond Bloemen een aardige jongen van zóo tegen hem te spreken. De speelplaats, ruim, kaal, recht; de drie gingen de ronde acht-treê-ïge stoep van het terras af. Rechts, laag naast het terras, waren twee beugelbanen, en links ook twee: vier lage schuttingen tot een groote open bak op den grond en een zware ijzeren ring in den grond staand er midden-in, waar dikke houten ballen dóorgegooid moesten worden. Kop-en-Kont legde dat aan Willem uit. Vóor het terras was, eerst een groote harde vlakte van grijs-zwarten platgrond, even breed als het heele gebouw, dat kazernig

opgevelde met de tweede geregelde rij van zelfde vensters boven de eerste geregelde rij van zelfde vensters. Aan elken kant stond het laatste brok van het zwartpaarse gesteente recht afgehoekt en vierkant naarvoren; verder op de speelplaats en links waren lagere huizingen er aan vast, en rechts was de versch bleek roode opsteening van het nieuwe gebouw er aan vast. Rechts was de harde vlakte tot aan de schietbaan, die er langs was, links tot aan de lage poep-bruine deurtjes van de beste-kamers, met de elk-afgeschutte open pieshokjes er naast achter dikstammige groote boomen. En achter de harde vlakte was een planting van nog-jonge kastanjeboomen in twee rijen over de heele breedte van de plaats, allen even ver van mekaâr, allen met even groote gebladerten. Binnen die rijen boomen waren weêr twee beugelbanen rechts en twee beugelbanen links. Een breed voetpad voor hoogstens zeven jongens naast mekaâr, nog harder en zich steeds lichtelijk ophoogend naar zijn midden, was buiten-om de boomenrijen heen in een uitgerekt ovaal. En de drie over het voetpad, voortgaand tot aan de schietbaan en daar met en op het voetpad links vooruit en zoo het-pad-rond tot zij weêr voor het terras waren en toen weêr denzelfden weg, en toen weêr, altijd loopend over hetzelfde pad in altijd gelijke gangen, Kop-en-Kont steeds in 't midden en vertellend over hoe het hier was en ging, Bloemen, met een „nou, zeg" hem verbeterend of wel nog erger zeggend wat Kop-en-Kont al gezeid had en dan vet-schraperig lachend in zijn muffe speeksel.

Kop-en-Kont was een groote jongen, den kop gevuld met veel helder gezond verstand, uit verstandigheid liep hij ook met zijn armen over mekaâr gewrongen op den rug, om dat het lijf daar mooi recht door blijft; maar Bloemen was een jongeling, met afglooyende schouders, meestal de handen gewoon op zijn rug aan mekaâr boven het zwabberende jasje en zijn hoofd van bloemis-

tenkind glazig en flets met de duffe krulharen als een verflenste ruiker. En Willem klein naast hen, met zijn groote bleeke hoofd, raar en loens.

Drie meter vóor hun drieën liepen vijf andere jongens, ook met gelijke passen onder hun ernstige gesprekken, dáarvoor twee groote, daarvoor zes kleine, en zoo verder voor hen en achter hen dertig, veertig rijen sámenloopende jongens in aanhoudende gelijkmatige beweging dezelfde ommegangen gaand over het pad, naast éen groote club meer netjes gekleede groote en verscheidene clubjes kleine jongens, die, krijgertje, kastie, en verlos spelend, renden en zwenkten en schreeuwden en riepen en lachten en wachtten, in krioelende groepen over de harde vlakte. Aan het rechter einde van de boomenrij waren twee schommels zoo als Willem ze nog nooit had gezien, ten eerste veel hooger, aan hooge groene palen, en dan van ijzer, ja, heelemaal van vreeselijke lange ijzeren kettingen, onder-aan vier-dubbeld, om op te staan. Want zittend kon je 't niet doen op die harde schommels. Vóor dat je aan de schommels kwam, was ook nog een vreemd masjiene, een paal met een lange ketting en leêren ring, waar een kleine jongen zich aan op slingerde.

Van binnen uit, op het terras, kwam een leelijke jongen, bleef daar staan, de speelplaats beturend, zag op eens wat hij zocht, en kwam recht op de drie aan, mank aan beide beenen, ging aan Bloemens linker kant loopen, met een hoofd als dat van Bloemen, vaal en vlassig, ziekerig flets met uitbollend bleek vleesch om de oogen, die als zonder oogleden waren. En Bloemen den bedeesden áfgeplaagden Saalwijn dadelijk aan 't lichtelijk plagen: Zoo, ouwe Gerrit, daar is onze nieuwe vrind, mot je 'n 'em niet goeyen-dag zeggen? En Saalwijn dadelijk vóor de anderen heen een verlegen even-knikje naar Willem. Daarna zachtjes aan 't vertellen aan Bloemen van dingen van daar-zóo daar Willem zoo

nog niet van wist en nog niet meê noodig had.

— Heeft Verhaage orgelles?, vroeg Kop-en-Kont aan Saalwijn, en hij leî aan Willem uit:

— Ja, met Verhaage zijn wij kompleet, dat is onze vierde, zoo loopen we al een heele tijd samen, Verhaage is ook uit den-Bosch net als Saalwijn, Bloemen is uit Haarlem. Maar in-éens ging Kop-en-Kont fransch spreken in 't midden van een volzin, en, bevreemd óp kijkend, zag Willem den prefekt, die achter hen had geloopen en hen nu onhoorbaar zacht voorbijschreed, met zijn mager boersch bedoelingen-verbergend diplomaten-gezicht.

— Weet je wat ik zou doen as ik jouw was, zei de verstandige Kop-en-Kont, ik zoû mijn pet even naar binne brenge, leg 'em maar zoo lang in je pupiter, kijk maar, jij bent de eenige die een pet heeft.

— Nee, zei Willem, kijk, daar staat er nog een, zoû ik niet verkouwe worde?

— Ja, dat is óok een nieuwe, die je daar ziet, zei Kop-en-Kont, ja, je zal verkouwe worden, maar voor éens en dan beê-je d'r ook voor goed door heen. Ze worden allemaal verkouwe in 't begin; kom, doe 't nou maar, zette Kop-en-Kont aan, die gezachvoerend begon te worden. En Willem was zoo goed niet of hij moest naar binnen.

Eerst, in 't midden van de harde vlakte, tusschen het pad en de stoep, speelde een groote jongen hem de poets van, een anderen kant uitkijkend als deed hij het bij ongeluk, met een snelle beweging van den gekromden arm, Willems pet van zijn hoofd te schuiven, die 't onderste-boven op den grond viel, met het nieuwe hoedemakersmerk goudig naar boven; toen hield op 't terras een professer hem aan, die daar de wacht hield, en, binnen, liep hij eerst een verkeerden kant uit, kon de studiezaal, en toen zijn lessenaar niet vinden.

Weeróm op de speelplaats trad Willem de trappen af, en het joelend geschreeuw was op zijn ergst ge-

worden. Met z'n tienen en twintigen draafden en speelden de jongens op de harde vlakte, roepend, gillend, lachend. Hij keek, en op de zwarte wijzerplaat boven de heel openstaande terras-deur, stond het vijf minuten voor tweeën met de geelgouden wijzers en cijfers.

Om kwart over tweeën begon de klok te luyen, bielebang, bielebang door de lucht, en dadelijk hielden alle pad-ommegangen op, en het geschreeuw verflauwde tot prevelen en mompelen, de arm- en beengebaren der spelen trokken te-rug, slap langs en onder de lijven; van onder de boomen kwamen ze bij troepjes en rijen en uit de hoekjes van de plaats kwamen de groepjes, en de groote spelen van de midden-vlakte liepen, tot afzonderlijke jongens geworden, allen in een groot halt ovaal van zwarte lijven de stoep op, en aan de deur weêr in twee rijen vlak langs de muren door de groote gang naar de studiezaal, in schoffelende en hoestende stilte, in twee lange lange rijen, honderde stap-beenen achter honderde en een enkele professor als opzichter, op de leêge midden-vloeren.

Te drie uur bielebangde de klok, Willem hoorde er nu twee, een ver weg en een heel heel ver weg. Het was weêr klas; jongens klauterden naar den doorloop, schoven uit de banken, stapten de zaal uit, met hun blauwe kajees, hun boeken en hun pennehouder, en niets dan het dof-schoffelende stapgeluid en het klappende dichtslaan der lessenaars in de zaal vol heesche stemloze bewegingen. Willems klas had aardrijkskunde van een mager professertje met een brilletje tegen het kleine plat-krul-hoofdje aan, en die maar één schouder had in zijn bepoetelde korte toogje.

Te vier uur bielebangde de klok. In vrije ordeloze gangen groepten de jongens voort, van alle kanten uit hun klassen komend door de gangen, van ver weg en van dicht bij, uit het instituut en uit het ouwe gebouw, al de lijven van voren naar één richting over de

blauwe vloeren, naar de eetzaal. Op de tafels de groote koffieketels, maar nu half zoo vol als 's ochtends met de bleek-bruine koffie en voor elk zijn broodje, half zoo groot als 's ochtends. Iedere jongen had in de tafel vóor zijn plaats zijn laatje met eetgerei, waar hij zijn glas en zijn mes uit kreeg. En met groote stukken brood in hun open monden schreeuwden de jongens onder felle haastoogen hun gedachten tegen mekaâr aan en liepen daarna gauw weg om buiten nog wat te spelen. Andere, nettere, uit poeteloerig-huiselijk-in-de-nopjes-families voortgekomen, hadden boter of gelei in hun laatje verborgen, ook worst, die zij op hun broodje deden en dan keken, keken, met neetoorig-schuine blikken naar hun buurlui, hoe of die wel keken. Deze bleven het laatst zitten, lang tafelend, op hun gemak etend, met kalme gesprekken tegen schuin-overbuurlui.

Te half vijf bielebangde de klok, als de luide stem van de tijdverdeeling. En de jongens, van de speelplaats, en van de gangen, in stille samenhoopjes, fluisterend over dingen van de klas, gingen weêr te-rug naar de klas-zalen, waar hun boeken waren blijven liggen. En Willem zoo den heelen dag door uit en in de gangen, de eetzaal en de studiezaal.

Te half zes bielebangde de klok, kort en flauw, en uit alle klaszalen kwamen de jongens, loopend met te groote stappen onder hun kleine lijven, en gewoon sprekend om dat er geen professers waren, van links en rechts door alle gangen te-rug naar de studiezalen. En in de groote studiezaal, waar Willem zat, begon de groote avondstudie, die twee uur duurde, vol en breed, laag en warm onder de al ontstoken petroleumlampen, die wit-gele lichtloze vlammen hadden onder hun blikken tent-dakjes in den nog lichtenden dag. En de zwarte professer liep heen en weêr, twee uur lang, heen naar den katheder, weêr naar de kachel, de han-

den aan het brevierboek, tegen den rug, tegen de borst. In de warme stilte van de tachtig zitters, in de stilte van pengekras, en jassengesuis en zakdoekgefrommel, van hoesten en voetverzetting en lessenaargeschrenier en van snotterend neus-opgehaal, in de áandacht-stilte met boekgeblaâr en -dichtgeklep en -opgestapel, in de geel-donkere stilte na het dooven van den dag, zaten roerloos de lijven aan den regelmatig van links naar rechts bewegenden oogenernst, en doorzáten de uren onder de werkende hersens, waarin de woorden der leerboeken óvergingen tot het begrip en het geheugen. In den studieduur kwam een jongen binnen, ging er een de zaal uit, en kwamen er nog weêr een, toen twee binnen. Na twee uur was de studie gedaan en hieven de lijven zich recht, na twee uur van zaalwarmte en boekenstilte.

Te half acht bielebangde de klok en in twee stille rijen, vlak langs de muren, gingen de jongens door de gangen naar de eetzaal. In alle gangen waren de hanglampen aan onder hun platte dakjes, en onder achter de laatste bij de eetzaal stond de hooge zwarte direkteur, de barret op het hoofd, zoo dat het gele lamplicht op zijn grof-keizerlijk gelaat scheen, waarin de groote oogen bruin schitterden; de jongens gingen zwijgend langs hem, regelmatig, de blikken naar den grond, en hij stond te midden der rijen, recht en hoog, bleek en zwart.

Goor-geel in de eetzaal wemelschemerde het hanglampenlicht van-onder de tentige metalen kapjes over de grove tafellakens met stijve vlekken. In zes rijen gingen de jongens naast de drie lange tafels staan, en uit den hoogen mond van den direkteur, over de in hevigen wil vooruit-stekende onderlip, kwam het gebed, eerst de direkteur met zware plechtige stem, dan allen te gelijk andwoordend, hetzelfde woord en kort gezegd, dreunend door het fel vergeellichte duister van het zaal-

onderste als het „wij zweren" van een opstand-verbond, en opgaand in donkere grommingen tot het zwarte duister van het zaalbovenste. Allen gingen zitten in een hoofdengeruk en lijvengewiebel en een weggeberg der beenen onder de tafel, waardoor de vleesch-stand over de geheele lengte der zaal lager werd.

Suf van afgetobde loommoeyigheid, hoorde Willem de lange geruchten der etende lichamen met het metalen gepik der vorken op de borden doodelijk koud en eentonig zijn koortsig oorsuizen raken. De direkteur was zoo vriendelijk in het rechte zwarte lijf, waarboven het hoofd áanboog en toehapte en te-rugging bij de tot groote zachtheid gedwongen bewegingen der zware armen; en hij vroeg over het wennen en bevallen. Willem moest maar doen zoo als het franschmannetje dat óver hem zat, die zich al best kon schikken, niet waar, Duloup? Duloup andwoordde gevleid lachend van ja, met een klein apenneusje in zijn fiksch-blauw dooroogd zachtrood gezicht van flinken jongen. Duloup had die dofdonker, innig-warm-roode wangen en die helder-waterige oogenglans van sappige vruchtige gezondheid der menschen die weinig werken en 's zomers elken dag zwemmen.

Na het avondeten omstonden de jongens in zes geregelde rijen de tafels, en het dankgebed druischte krasch-donderend op door de gewelfloze eetzaalvlakken.

In de zwak-geel-witte gangen, onder de afgeduisterde welvingen, ging de speeltijd aan, in een groot alomrumoer van vrij-eindend avondleven. Door de vier groote gangen die telkens na elkaâr waren, en aldoor na elkaâr, liepen de jongens, groote en kleine, loopend loopend, in rijen van drie tot zeven, de hielen der eene rij voor de toonen der volgende rij, de toonen der derde rij achter de hielen der tweede, en zoo voort, in een ononderbroken geregeld vierkant van menschenvleesch in steeds zelfde bewegingen, de beenen vooruit, de honderde beenen naast en achter de andere beenen, het

linker van achteren aankomend met een kniekromming en met een zet vooruit, dan het rechter, van achteren aankomend met een kniekromming en met een zet vooruit, dan weêr het linker, dan weêr het rechter, en allemaal en aldoor, loopend loopend de zelfde hoeken om, voorbij de zelfde deuren, voorbij den halven cirkel van te-wachten-staanden in een uithoek der gangen tot zij hun kompanjie zouden zien aanloopen, voorbij de zwermpjes kleine hollende spelers, die naast-tegen hen in liepen, voorbij de stomme zwarte wachters der professer-opzichters-gestalten, loopend loopend onder de hoofden in durende durende ernst-gesprekken, dan de hoofden naast en voor mekaâr verlicht onder een lamp met de opklarende ruggen, dan weer afdonkerend in de minverlichte gang-stukken, wegdonkerend heen en een hoek om, en de andere hoofden onder het licht en weêr voort in het donkerdere, dan het rechter been en dan het linker been voort, voort in denzelfden wandelloop in de breed en zwaar omgrommelende sprekingen, luid doorlachen, schel doorkreten, loopend voort tusschen de donker-witte muren.

Willem liep nu tusschen Verhaage en Bloemen, naast Bloemen Kop-en-Kont, en dan Saalwijn het buitenste, op de onaangename plaats waar de spelers tegen je aan liepen. Verhaage was de meest naar familieleven riekende van de vier, zijn haar netjes gekamd, scheiding op zij, laag kuifje, over de ooren netjes naar achteren, en een hollandsche kiel van nieuw donker goed en een breed boordje en een blauw zijje dasje om zijn hals. Verhaage was dadelijk bizonder lief geweest, zijn hand op Willems schouder, hem er wel dóor helpen, wel weten wat het was, zelf ook nieuweling geweest. Het is beroerd, die eerste tijd, zei hij, maar je bent er gauwer door als je denkt. En als ze je iets doen, dan maar dadelijk het zeggen, dadelijk naar den direkteur, dan is 't in-eens uit, en maar altijd bij ons blijven,

niet tegen de andere spreken. Heb-de gij nog een korte broek ân, vroeg Verhaage, die moe-de-gij maar uit laate, daar wor-de hier om uitgelachen, vraag maar aan Jules, die droeg er ook eerst een.

Te negen uur bielebangde de klok, dicht-bij en het hardst van den dag om de hoofden klinkend, en de donkere menigte massade weg in den gang-uithoek en door de deuring naar de gebedzalen, door het bielebangend klokkegelui en het naar nog-sprekenden stiltesissen van professers. Zij kwam aan van de twee zijden der groote gangen in zwaar-vaste donkere lijvenpakken, die tegen mekaâr opduwden en zachtjes aandrongen, om in een samengestoot van de bijhoopende lichamen zich nog in twee rijen te splitsen aan het in 't midden staande magere lijf van den kouden prefekt. Een jongen boog neêr achter samengeschoolde hooge ruggen en gilde in de stilte, daarna keek hij snel rond om als te zien wie daar gegild had. Een kleine, door een andere nog nagezeten, doorholde de volte tegen de belemmerende billen van een hoogen jongen aan, die omkeek en hem een neetorigen elleboogstomp gaf tegen zijn oor. En in de afgekalmde stilte trokken de rijen de gebedzalen in, die vol werden met donkere lijven, breed en veel.

Willem had nu ook zoo'n blauw bidboekje gekregen en zwijgend lazen zijn trillende oogen woord na woord de gebeden, blij as-i was van een rustpunt voor zijn bedeesde blikken te hebben, maar hij durfde niet hard-op meê-bidden uit bangheid voor de vreemde woorden en voor zijn stemgeluid midden-in de jongens zoo dicht om hem heen.

Kwart over negenen, na het gebed, gingen de jongens in stilte naar de slaapzalen, half en half in korte rijtjes langs de muren, smoezend achter hun handen als er geen professer in de gangen was, maar naast en schuin langs mekaâr over de trappen, langzaam optippelend treêtje voor treêtje of in wijde klimstappen twee, drie treden

te gelijk nemend, en, omflodderd van hun witte kamertjes-gordijnen, weg elk in zijn kleine alleenheid.

Bevend van angst en met koude handen stond Willem voor zijn bed. De eerste dag was als een koorts óver hem geweest, meêgesleurd als een klein stukje van het groote nieuwe leven, maar nu begon hij hevig zich te voelen, en kwamen de gedachten, snel aanpijlend, zacht toerookend, zich loswemelend van de stugge schot- en kasthoogten en opwarrelend van het duister witte bed, gruwlijk en zwaar, en, zoo als iemant in een ver vreemd station zijn onvermoedde moeder te omhelzen ijlt, talmloos-in-éens, zoo zonk Willems kleine klamme lijf neêr voor het ijzeren ledikant op zijn knieën, pijnlijk van de harde houten banken van dien gantschen dag, en hij begon, huil-bevend zachtjes in zijn eigen, het oude avondgebed te doen zoo als hij dat anders met Mietje deed vóor het ledikant op de kinderkamer thuis: het Onze-Vader, het Wees-gegroet, het Geloof-in-God-den-Vader; maar anders bad Mietje al tijd telkens de eerste helft en nu moest hij 't zelf doen, maar was 't niet of Mietjes stem bij hem sprak, nu hij haar zoo stil násprak in zijn eigen mond? En de gebedjes waren heerlijk vertrouwelijk, met dezelfde dingetjes van vroeger boven-aan in zijn verbeelding. Onze Vader, die in den hemel zijt, ... bij het woord hemel kwam weldoend-zacht de oude glans-geel-plek op; Wees gegroet, Maria, vol van genade, de Heer is met u, ... en de zoete Maria-figuur, met de oogleden neêr, van een bidprentje van thuis, die al tijd in hem kwam bij die woorden, verscheen nu weêr in-eens midden-in zijn innigst verbeelden, en bij het woord Jezus knikte zijn hoofd lager dan anders want hij woû uit angstigheid erg eerbiedig zijn; .... bid voor ons, zondaars, nu en in het uur van onzen dood amen; maar hij zei árme zondaars, zoo als vader en Mietje altijd gezeid hadden dat het hoorde, en dat hij vroeger, toen hij eigenlijk niks om de gebedjes

gaf, nooit had willen zeggen, om dat een jongen van school, met schertsende jongens-redeneerkunde gezeid had, dat het eigelijk rijke zondaars moest zijn. Net zoo àls al tijd ook nú de woorden niet begrijpend, en met verkeerde interpunktie sprekend, zei hij ze nu toch veel langzamer als gewoonlijk, en na de onmerkbaar onder in zijn verbeelden groenende uus van „nu en in het uur" van onzen dood, kwam het Geloof-in-God-den Vader met zijn felle en ratelende woorden van hemel en aarde en hel en heiligen geest; .... Ik geloof in God den Vader almachtig, schepper van hemel en aarde .... en klein in hem was de licht-afgudsing op wolkjes mollig als engelen-billetjes, waarin het gekroonde hoofd van God-den-Vader met de gebedrapeerde schouders en den langen baard, ook van een klein duitsch plaatje. Hierna bad hij de Akte van Berouw, plechtig en zich dwingend om het te meenen, want hij woû maar aldoor en zoo erg mogelijk berouw-hebben en vergeving-vragen, op dat het tegenwoordige toch maar niet nog vreeselijker zoû worden. Hierna maakte hij verscheidene keeren achter-mekaâr het teeken des kruises uit een zenuwachtig aanwendsel door de gedachte van het niet precies goed te hebben gedaan. Hij stond op en langzaam stilde zijn lijf tot rust, de maagkrimpingen, het keel-verdroogen en dikwijls-slikken, het hoofdgloeyen bedaarden. Hij nam met het palmtakje wijwater uit het bakje en sprenkelde het over zijn bed. Toen keek hij onder het ledikant, uit gewoonte, of daar geen dieven lagen. In bed op zijn rug lag hij onbewegelijk van vies-er-van-zijndheid en hij sprak, fluisterend binnen-in zijn hoofd het gewone schietgebedje van vóor de slaap: Jezus Maria Jozef, ik geef u mijn hart en mijne ziel, sta mij bij in de doodstrijd, laat mij in uw heilig gezelschap in vrede sterven amen.

Zwakjes bielebangde de klok, het licht werd afgedraaid. Tegen de duister-wit wemelende balkenzoldering bleef

Willem liggen staren, met afnemende trillingen in het gelaatsvel, zoo met open oogleden heet verbeeldend stukken verleden stads- en huisleven; zoo erg als of zijn geest in de stad was en alleen zijn lichaam hier: zijn vriendjes Niko De Man en Piet Stavers, die krijgertje speelden op de Heerengracht, en Landman, de driftige schoolmeester, die hem een dril om zijn ooren gaf, en de jongetjes Van Bree uit Overveen, waarvan hij er een in zijn wang had gebeten. O, wat was dat leven kleintjes en bij-mekaâr, met het bruin en blauw en geel en groen van zijn zoo doorkende innigheid, met de lieve narigheidjes en prettige gewoontetjes, die alle-dag achter-mekaâr kwamen, geweten en vervriend, innig en weinig. Maar hier, hier was alles wit en zwart en grijs, groot en naarnieuw en veel. Heel stilletjes met zijn eene bloote been onder-uit het hemmetje buiten het bed, morrelde Willem naar een stukje chocola op de onderplank van de open kast en dat ging hij, weêr in bed te-ruggedoken, eten. Het eten zoo in bed, was al tijd iets prettigs geweest, snoezig-lekker. Maar nu kwam dubbel sterk, om dat het het eenige zeer en dadelijk plezierige was midden in de baloorigheid, de drangbegeerte om het lekkere nadeelig te-veel te hebben en hij kreeg nog een heel stapeltje plakjes, dat hij naast zijn rechter dij in de lakens leî. Chocola was ook veel aangenamer eten in bed als koekies, want van koekies krijg-je al die prikkende kruimeltjes onder tegen je bloote billen. Hij ging nu hoe langer hoe gauwer eten, zoo dat er een stijvige chocolapap tegen het verhemelte en om de kiezen kleefde. Het denken verminderde, geen gedachte-pijn meer, maar nu was de mond en de keel vet-droog, pafferig. Willem kreeg erge dorst, maar hij had geen water. Een schroeyerig en hakerig gevoel in de keel, sliep hij in, om zijn open mond, bruin chocolavlekjes aan de vingers en lakens.

II. DE WANDELING.

DE WANDELING.

Heerlijk, de promenade! Nú hadden al de jongens hun petten en hoedjes op en stonden in groepjes op de koer aan de poort van het boské te wachten op den professer, die aanvoerde, en den prefekt, die al tijd het achterste van den stoet liep. Willem had een stadspret gehad, met voelingen van wereldschheid en netjesheid en gracht-gezichtende herinneringen in zijn hoofd, toen hij zijn pet uit zijn kastje kreeg. En op de koer zag hij voor 't eerst zijn vrienden erg heerig. Bloemen en Saalwijn hadden stijf-doffe zwarte hoedjes op, Verhaage een geribte pet zoo als Willem, en Kop-en-Kont een zwarte slappe ronde hoed. Het was een uítgaan, alle gesprekken waren vernet en verernstigt, allen voelden zich vrijer, meer heeren en jongeheeren dan leerlingen, als of zij al ouder en op-zich-zelf en thuis waren en op het kerkplein praatjes maakten. Bloemen en Saalwijn zagen vreeselijk stijf uit hun gehoedheid. Een groote jongen gooide Bloemens hoed af, hij werd boos en verlegen, en, bukkend met zijn bloote hoofd naar den hoed, werd hij minder in Willems achting, minder heer. Kop-en-Kont keek ijdel rond, om dat hij pas weêr voor zijn kamertjesspiegeltje gezien had dat zoo'n hoed hem zoo kranig stond. Verhaage was ijsselijk net en lief met zijn nog nieuwe pet. Hij was de eenige van de driehonderd twintig, die handschoenen áanhad, garen. Saalwijn had ook een wandelstok, en

met de punt stootte hij, fel geplaagde, om ook eens een mindere vriendschappelijk te plagen, tegen de knoopen van Willems kiel, tot Willem even achteruit wankelde. Daarna, om 't weer óver te maken en met-een zijn ijdelheid te voldoen, liet hij Willem den mooyen beenen stokkeknop zien, waarop een hert was gesneden. En, in het stille breede afwachtings-gemompel, kwamen daar de twee zwarte heeren langzaam aan in de blikken, op het terras, den weg samen besprekend, de professer onder een barret, de prefekt onder een stijve ronde zwart fluwelig vilten hoed, met lagen ronden bol en breed stijf opgeslagen randen. De professer, in schuin-af-schouderenden ganzengang onder dikken zwart vetten nek-krullekop, met een japansch vermorst gezicht van breede lippen, brokkeltanden, kleine strak-schichtig blauw-groene oogen achter een bril, vroeg aan twee filosofen om met hem te loopen; en de drie waren voor de bruine ovale deur in de ròse gemetselde boskè-poort; de prefekt maakte de deur open, en een hooge war van al-zijds zwartend groen er achter, met kleine luchtstukken rechts hoog en een volte van vermagerende heesters, met breede wegpaden voort, en links laagten af naar grasvelden en vijverwaters een, twee, drie, telkens achter het andere en lager, erg vierkant als gemetselde waterbakken. En al de jongenten, elk van vier, vijf tot tien jongens, na mekaâr door de poort, stadsig verhoed, zwartend door het groen-zwart, treinend van geregeld bewegen, met prettigheids-frissche gezichten en kakel-tjilpend in springlevende mond-gesprekken, voort in beengestap over den buiten-padenden grond, voort laag-bewegend tusschen de blijvende boomen-stam-dik-paal-rijzingen, als doolwandelend van beweging in de boomenrust, voort de rijtroepen in een snelheidspas van rustig zich vervoeren, in de vroolijkende onbelemmerdheid van het snappend vrij-opgepraat, voort, niet te gauw, niet te langzaam, als een ongeordende legertroep van jonge week-schoude-

rige en oude al bol-schouderende soldaten, stoetend bij loome groepverandering boven het gelijke aangebeen, drie, vier rijen, die mekaâr haast op de hielen liepen, en dan weêr een open plek, toevallig, met den grond al tijd weêr effen en onbezet aanvlekkend onder de kuitheffingen der voorgaanden als lachblinkend van telkens nieuwe en verdere vrijheid. Voort, voort in gesprekken, al tijd maar sprekende gesprekken uit de gladde gezichten en open van geen baard en geen kommer, sprekend sprekend van het hevig belang der jongensstreken, van boeken en knappe neven en lustige oomes, kleine gedachtetjes speelschig en rad-jong rollend en klankend in klare stemmen uit het oogen- en lippengeknip en het kwispelend geslip der gestoofd-perige tongen. Recht en hoog de boomen kronkelend van lieve natuur en de bladerentakken rinkelden en twengelden samen van ontzettend priëelen, hoog-om, hoog-over-heen het jeugdgeleef van de bewegende en klinkende lijven. De stoet was lang, de stoet was veel, dit zeiden de nieuwen aan hun makkers, omkijkend met blink-lachende snoetjes boven een strompel-verwarring van hun geregelde stappen, ópteenend turend tusschen de hoofden der voorgangers om prettig te zien waar het groote begin was en waar de professer, die voor-aan-liep, niet lessend of straffend maar vriendelijk sprekend als een wijze kornuit, en waar de prefekt met zijn hoed aan het groote van-achteren. Zij begingen de wegen, nat van herfst, lekker stappend met de te-vrede schoenen op het rottende geel-groen en zwart-bruin van 't ontzomerde bosch.

Voort, voort, jonkies sprongen van vrije blijdschap brekend in huppelzwaai den rustigen ál-tred van de wandelende scharen. Voort, die trage rij talmend van ernstige huispraterijen, opgehitst, aangesist van achteren, toen opgedruwddrongen, en merkend, zich haastend in steviger stap, voort, na de heesters andere heesters, na de boomen, hoogere, lagere, andere boomen, de

heesters ritselwaayend met donkere blaadjes in de licht-wit-wemelende lucht van onbekende verten, vele verten, heerlijke verten, platte en heuvelende verten, gezien door heestergaten klaar van ontbladering, en door opene plekken, open van den vloerenden mosgrond tot de stijfsel-wittige lucht, verten van wat-zoû-daar-zijn en van dat-is-die-en-die-toren, telkens óp boomen, smal en op, en óp heesters, breed en laag-op, en vlakkende, voort-ruimtende wegstukken en eil-groene grasten en donkere mossing, kamers na kamers van versch-te-zien boomen, behangen met takken van groeying en groen, met zui-lingen van boomen, maar niet glad, niet gemaakt, maar gegroeid in wilde vrijheid en zich uitrekkend al-door van vrijheids-gemak, kamers door-geur-fluisterd van zachten herfstwind sidderend en liederend van paarsch en van bruin, donker-rood, en van geel, vlagend de innige tinten in de oogen. lucht-fladderend speelsch om de hoofden en strijkend van frisch over wangen en zich zuigend in de opene neuzen, koelend zacht aan tot de klankende verhemelten, kamer bezolderd van hoogblauw en teêr en van wolken-floersen rook-wit en ijs-wit. En geen muren, en geen ommegang, en geen zelfde link-sen en zelfde rechtsen, en niets dichts en beperkts, maar al tijd het nieuwe: parkende bossching en heme-lende lucht, mozaïkende gronden van grijzen en zwarten, en verder en door en maar voort op de wegen.

Willem woû even groot stappen als Bloemen en Saal-wijn, op-tochtend van even-wijdige beening naast de grooten. Met Verhaage was hij dadelijk aan 't praten gegaan en van huis en van school en van dit school. Zij gingen de heuvelhelling af, altijd nog in het bosch van 't gesticht en kwamen langs een wei en door een heg op een landweg, hard, geel, met korstende wagen-sporen. Verhaage vroeg Willem van wie of hij 't meeste hield.

— Van mijn moeder, zei Willem.

— En dan?
— Dan van mijn vader.
— En dan?
— Nou, dan van Mietje, maar hij kreeg een rooye kleur in zijn wangen, en vond 't kinderachtig voor die groote jongens van Mietje zooveel te houden, . . . of eigelijk van mijn broêr, zei hij.
— Zoo, heb je broêrs, ook zusters? vroeg Verhaage.
— Die wil d'r weêr het fijne van weten, plaagde Bloemen.
— Woû je soms een goed oogje op zijn zuster krijgen? vroeg Saalwijn, die zich nooit het eerst in een grapje waagde, maar al tijd de aardigheid van een ander voortzette.
— Och, zijn zuster is veel te oud voor Verhaage, zei Jules nu.
— Och, zanikken jullie niet, laat me stil met Willem praten en kijken jullie vóor je.
— Zeg, hoe oud is je zuster?
— Ik heb er twee, zei Willem, een is t'r getrouwd, die woont in Keulen, daar zijn we nog bij geweest, voor ik hier na toe kwam, de andere is thuis, die is drie-en-twintig.
— Zie-je wel, die is veel te oud, zei Jules, Maar in-éens gingen de jongens achter hun fransch spreken, en Jules, half omkijkend, ook in-eens, heel hard, fransch. Toen de loerend vooruit-schuivende prefekt voorbij was, zei Verhaage:
— Die hoeft niet te oud te zijn, heb je nooit gehoord van meisjes, die met jongens trouwen, die veel jonger zijn als zullie? Daar stond laatst nog iets van in de krant.
— Ja, jij bent ook zoo'n krantenlezer, waagde de flauwe Saalwijn tegen zijn gewoonte in.
— Is je zuster lief? vroeg Verhaage verder.
— Ja, dat geloof ik wel, zei Willem.

— Van wie hoû-je meer, van je zuster of van je broêr?

— Dat heb ik je al gezeid, van me broêr.

— Nu, je moet bij je zuster maar eens een goed woordje voor me doen.

En nog een jaar-lang bleef dât het aardigheidje tusschen hun tweeën, dat Verhaage zei wel met Willems zuster te willen trouwen. Toen ze aan een open veld zonder boomen kwamen, vroeg Verhaage weêr, die dol van intieme familiepraatjes hield, en die nu alleen met Willem liep, de andere drie achter hen:

— Maar, als je nu zooveel van je moeder houd, hoe noem-je d'r dan wel?

— Moeder!

— Anders niet dan moeder?

— Ja, ook moes, en moedertje, en memmeltje.

— Anders niet?

— Nee, wat woû je dan nog anders? Noem-jij je moeder dan nog anders?

— O chot! zei Verhaage, ik heb een massa namen voor d'r. Ik noem d'r kindje en vrouwtje, enfin van alles, en hondje.

— Hondje? vroeg Willem, dat vind ik niet aardig.

— Zoo, waaróm niet?

— Dat weet ik niet, dat vin-ik een raren naam voor een moeder.

Verhaage werd boos: Zoo, dan weet-je d'r niks van, zei hij.

Willem, ómkijkend, begon erg hard tot de drie anderen: — Zeg, hoore jullie 'es, Verhaage die...

Maar Verhaage rukte hem bij zijn arm. — Stil!, zei hij knorrig, dat hoeven zullie niet te wete.

— Wat is 'et? riep Jules.

— Nies, hoe laat of et is? vroeg Willem.

Bloemen was de eenige van de vijf, die een horloge op zak had. Het was een familiestuk. Er was een

zware kast om, waarin men een opschrift kon lezen, dat Bloemens grootvader er in had laten snijden, toen Bloemens grootmoeder... en hij hield het aan het zwarte koordje in zijn rooye vervellende vingers, de anderen schouderden aan onder den ernst hunner oplèttende gezichten, en hoorend naar Bloemens stem als bradend vet. Zij gingen langzamer om 't bekijken, en werden nu voortgeduwd door de aandrommende wandelaars. Kop-en-Kont, die zoo verstandig was al tijd, zei:

— Kom, loope jullie voort, je kan 'et later op de koer nog wel 'es late zien, we motte niet de promenaad stremmen. En híj liep 't eerst weêr vooruit, zijn voorarmen over mekaâr op den rug, zoo ver mogelijk de rechter hand naar den linker elleboog gewrongen en omgekeerd, om aan het lijf den fieren wrong te geven en de borst recht en hoog te hebben, den dikken kalmen kop met de klare oogen in het duin-helmig en besproeterd vel, onverschrokken en bedaard voor zich uit kijkend tegen de ruggen en luchten, zich gezond en verstandig voelend midden tusschen de kwasterige kornuiten, hij alleen opgevuld met raadgeverige wijsheid. In-eens ging er een schok door het lijf van Kop-en-Kont, van de buik naar het hoofd, gauw krinkelend door het grijs-bronze laken van zijn buis. Hij keek niet om, de mond geluidde niet, geen rimpels in het gezicht, er ging alleen als een korte lichtloze blikseming onder de gezichtshuid door om als rimpels van licht uit de oogen te schieten. Daarna weêr een schok, nu deed hij een snellen áanruk-greep van den rechter arm naar achteren, al tijd nog zonder ómzien, maar Bloemen en Saalwijn keken schichtig om als wantrouwende gesarde honden. Kop-en-Kont ging nu gauwer loopen, een beetje neusvleugel-trillerig. Weêr een schok, en nu keerde hij zich om, zoo dat plotseling zijn levende boven-voorzijde kwam lichten in de donker-doode rugging der troepen.

— Ik verzoek jullie vriendelijk dat te láten, anders

ga ik dadelijk naar de prefekt, — zei hij kalm naar de vijf leuke jongens uit Rotterdam, Schiedam en Leiden, die hem met hun stokken in zijn vervaarlijke kont hadden gepeut.

Toen, weêr recht gedraaid, zei hij zacht en vertrouwelijk tegen zijn kompanjie:

— Late we 'n beetje meer naar vore gaan loopen.

Een kleine krullebol van de jongens daar-achter schreeuwde:

— Je mot niet naar de prefekt gaan, maar na de direkteur, al tijd maar dadelijk na de direkteur, leelijke flatteur die je bent.

En een ander, met een hellere stem, schreeuwde na:

— Ja, jij en je heele kliek, allemaal flatteurs van de direkteur, je kleine neefie ook.

Willem voelde de vijandelijkheid in een klamkou aan de handpalmen en een dof hartgeklop onder zijn linker borst. En met zijn vijven gingen ze nu gauwer loopen, op zij van den weg, de rijen voorbij, en, eenmaal in vaart, wisten ze niet van ophouden en liepen door, voorbij drie klupjes filosofen, voorbij acht nette Limburgers, voorbij veertig slordige Limburgers in vrije rijen van vier tot acht, voorbij blonde en roode jongetjes uit Eindhoven, Geldermalsem en den-Bosch, voorbij zes Zeelanders, met stoere en vuil-vale gezichten, voorbij de troep grootere Hollanders met kleurige dassen en flaneurs-houdingen, voorbij de vijftigen donkere jassen en donkere broeken, links voorbij naast de reepen grijsweg en horizont-licht telkens tusschen de rijen open, naast de schuin toe-kijkende hoofden, voorbij allen, stappend met het lucht-licht over hun gezichten met het voortgepaal der tien beenen, in het aangestrak en zijg-ontplooi der broekepijpen, met gelachen gezegdetjes van snellere wind-vreugd in de bewaaide gezichten-braafsufheid, tot zij zich in-eens heel-voor-aan ontdekten, stootend van licht-verrassing op de lijfloze vlakte voor

hen, met in-éens het schouwings-begrip van weg in hun hersens, van den weg, waaraan zij niet gedacht hadden, hem nu ziende breed en veel met het grijze daglicht dat er óp stond en zacht-aan kapot ging tusschen de zwarte op-lijven, die er bij regelmatige beeningen indrongen. Daar was de professer, die niet voorbijgegaan mocht worden.

Gemeenzaam, de handen in de vertikale zak-gaten van zijn toog, onder de sjerp, ging hij, uit zijn indiesch-afgoden-gezicht onder den dof-zwart-kronenden barret verstandige, wijsgeerige, soms even-lacherige, woorden-twistende-zelfs-gesprekken houdend met de filosofen aan zijn zwarte zijden. De filosofen waren oud, zes en twintig en acht en twintig jaar, en verheven van volwassenheid. De eene was Jan Dome, hoorde Willem, hij, die al tijd de klok moest luiden, de andere was Feussen. De professer was professer in de filosofie; en achter hen, hoofd-bollend, kop-geluidend op de sidderende lichtlagen van de wemeldruischende veldstilte, kwam het woording-gegrommelte aangegaan, donker en krakend-dof in lange brommingen klankwalmend naar den hemel, uit de menigtende lijven: vesten en knoopen en oogen in áanhoudenden voortgang, de vesten aan met hun knoopen voortschuivend als stukken heeren-winkel-uitstalling, de hoofden aan, met de oogen onder de hoeden en tusschen de gelaatsbeenderen als kijkglaasjes in een kastje. Zij waren velen, blonde en bruine, zwarte en oranje hoofdigen, allen van moeders of vaders of thuizen, in hun half-volgroeidheid van kind tot man, velen, los samengegooid uit de gezinnen, die allen dat eerste ontbreken van innigheid en liefde hadden gehad.

Een hoeratje, een beetje achter hen, zoog Saalwijns en Bloemens hoofd af naar achteren. Alle vijf gingen kijken. Een standje ontstond, een stilstand, waar tegen de steeds naderende verdere jongens aandrongen en ook stil hielden. Een groote wegplek bleef open ach-

ter den voortgaanden professer met de twee filosofen.

Een jongen, mager en lang van te erge groeying, flardig-vlossig met ongekamd haar en een tering-gezicht, stond tusschen zijn lagere en breedere vriendjes, alle Belgen, die hem schopten en sloegen, hun vuisten tegen zijn gezicht, hun voeten tegen zijn knieën in pompen en trappen. Dat deden zij om hem uit hun kompanjie te zetten. Zij wilden niets meer met hem te maken hebben en trapten hem weg, na hem veertien dagen lang half lam gesard te hebben. Hij huilde in angstlachjes en weerde af met armkrommingen, die hun zijn ellebogen vóorhielden. Hij kromde zijn tengere beenen om de schoppen niet tegen zijn schenen maar tegen zijn zolen te krijgen. De jongens van achteren, kleineren, hitsten op: toe, sla dan trug, lammeling, verweer je dan, suffert. Allen in heet sargenot, glommen koortserig van genoegen. De promenaad stremde steeds meer, en van achteren begonnen ze te roepen: vooruit, hallo, vooruit. Eindelijk kwam de grootste en dikste van de Zeelanders tusschen de slagen en schoppen. Hij heette „de baas" en ieder een was bang voor 'em om dat-i de sterkste was van allemaal. Hij kwam in schreeuwen om zijn hoofd van: toe, baas, smijt ze van mekaâr, hallo, baas, het mot maar uit zijn. En, dik van spieren onder zijn kleine hoofd, gaf de baas kleine stevige oorvijgen aan de drie kleine belgen en een duw in elken rug, die ze, lachend van pijn-verberging, in een rompzwieping naar-voren en een naar-achteren-schokking van het achterhoofd, een paar stappen vooruit deed draaftuimelen. Daarna ging de baas kalm terug en, eerst langzaam hun wandeling herordenend, toen sneller aantroepend, haalden de jongens den professer en de filosofen in, die óm stonden te kijken.

De uitgestoten jongen was alleen. Hij liep, als zoekend, naast de rijen, die hij zachtjes-aan voor zich uit liet gaan, schichtig angstlachend ontferming vragend.

Zoo lang hij dicht-bij den baas was ging 't goed. Maar daarna kwam hij, steeds langzaam gaand, bij een troepje heele blonde kleintjes, en het lieve-leven begon weêr, eerst stokpeutjes, toen trapjes op zijn teenen. Ze heel klein vindend, en zijn geduld óp, verdedigde hij zich nu, heftig te-rugtrappend, patsen slaande tegen hun wangen, pinkend met den wijsvinger naar hun oogen; maar zij waren met hun zessen, gooiden zijn pet af, sprongen tegen hem op en trokken aan zijn vlassige haren en rukten zijn jas en zijn vest open. Toen bleef hij staan om nog veel meer áchter te komen, maar kroesharige vuilikken namen de trijtering over, spogen, als bij vergissing, fluimen op zijn broek, knipten, den midden-vinger van den duimtop afveêrend, achter tegen zijn ooren, en hij gromde vochtig uit zijn bleeke nietig gezicht altijd dezelfde woorden, moe van afgemarteldheid. Daarna kwam hij op een open wegplek te loopen en telkens keek hij om naar de achter-naderenden, hij wist wel dat 't nog niet gedaan was en hij lachte al vreemd tegen die onbekenden, zelf een smartelijk plezier in de marteling hebbende, als áanmoedigend om op-nieuw te beginnen. En zij begonnen ook verder-op, weêr, den magere knijpend in zijn kuiten, drukkend op zijn elleboogzenuwtje, tot dat zijn pink er van tintelde, en zoo werd hij verschopt van troepje tot troepje, tot hij, na twintig minuten, na de laatste gniepige sarringen, die de prefekt anders misschien zoû hebben gezien en gestraft, aan het achterste einde van den stoet te veiligheid kwam, waar de prefekt zich over hem erbarmde en hem met de suf-braven deed loopen, die hij-zelf om zich heen had.

En de promenaad ging voort, voort de platte en bolle ruggen onder het heenschuivend geschouder en het schouderverwik bij de plotse zij-kijk-rukken van koppen, voort onder het bolwaggelend zwermen der dobberende hoeden, voort de verroerende rompen, van

jassen omhangen de lijven omvlaggend in den wind, voort met de armen zwaayend in den jeugd-trots van het moeheidloos loopen; stofbuyen dampten op aan de kanten in lange opwaaying blijvend achter den stoet, de achterste beenen en billen benevelend onder het enkele keeren neêrlichtend geel-licht, dat de ruggen in zachten gelijk-glans aanstak, glinsterend op plekjes zwartharig hoofd en glimper-krinkelend in oranje krulhaar, als najaarsluchtplekken afgeglansd van den hooge. Voort de promenaad, en het puin aan den wegkant rakelde heen naar ter-zij in steensprongen opgeschopt in de beenpret van 't loopen. Voort de donkere stoet onder de wit tentende lucht, gaand als om in den hemel te loopen, die neêrkwam voor hen uit, gaand op den torsenden grond, hoog van harde vastheid, onder de rondende lucht, van-boven wit en blauw, van achteren blauw en goudgeel, gaand in zuid-zonschijn tusschen de vlak-komende velden van voren, de vlak-wijkende velden van achteren, de weg-vlakkende velden op-zij, beloopend de wegen in één donker-breede beweging van opstand onder de hoog-verwolkende lucht, op de roerloze platheid der ommeliggende gronden, die verkleinend verkwijnden naar de laag-diepe verten, en de korsterig kroestende landwegen rechts en links heenweggend van den grooten weg, die draaiden aan en weêr af, even gezien en weêr kwijt uit den hoek van het oog, komend en gaand met hun diepe wagensporen, men wist niet van waar, men wist niet waarheen. En de velen wandelden, wandelend voort met de schoenen vervaald in de stof en het geklepper der wijde broekspijpen, uitgegaan van hun woning en loopend één tred en één koers, doend eene ronde, om te-rug te gaan in één tred en één koers en het leven van gisteren in de woning te herleven.

De promenaad was een kalme heuvelhelling afgezakt en gegaan door een woudje van najaar-vermagerende

heesters, toen voor-bij een vuil-wit-huis, met kasteelige dakjes en kroosige grachtjes, een huis als de herfst van klein-aanzienlijk bewonen, een schurftig gebouw tusschen dorrend gebóomte, en toen heuvel-op op een smal pad in verwarring van dwarrel-wringende takken, de stoet versmalde tot een schubstaart van slingerende klimming en verlengde zich tot wel èen half uur gaans. Het spreken verdoofde van hoofd tot hoofd, telkens als een nieuwe kompanjie het pad inging en stamelde alleen voort in korte vooruit- en achter-in gezegden losgestotterd uit het snotterend ademen van het niet willen-hijgen. De rompen schuin naar-voren tusschen het afloomen der armen, ging de promenaad óp in rechthoekige klimstappen. Boven, op de kleine vlakte, was de rust, en hoog stond de professer tusschen de filosofen, den rechter arm met gestrekte hand recht-voor-uit als een zegenend bergprediker, de even zichtbaar huizende verten verklarend. Hij stond, recht en hoog in de lucht, in een nevel van licht, zijn zwarte gestalte tot teêr tintelend glans-zwart verwitlicht, en de jongens, een voor een, kwamen naar hem op, de hoofden, de schouders, de lijven, ópschokkend van de groene glooying, toekuddend van lijvig deinen, en allen kwamen om den professer te staan, zich scharend, te vrede van rust, armen, met uitgekromden elleboogstomp, leunend op heupen, en de professer leî uit: dat dorp ginds was Rouraad, daar meer links was de steenkolenmijn en het duitsche Kohlscheid met den tramweg naar Aken, en die toren daar... en die daar nog verder... allen luisterden, het genoegelijk vindend den professer, die nu geen les gaf, zoo te hooren vertellen. Jongens, die er méer van wisten, verhaalden aan anderen van een moord, die lang geleden gebeurd was, dáar, als je recht-uit keek langs zijn arm, waar heel in het verschiet die vijf populieren bij mekaâr stonden, en van de bokkerijers, roovers van heel lang geleden, die in

dât kleine gehucht zóo hadden huisgehouden. En een oudere wist van een boekje, dat een professer-zelf over die bokkerijers had geschreven, met veel kennis. En zoo, in de ernstige berggesprekken, was het éen even in het lichaam der troepen van zuivere brave-Hendrikheid, éen even van heel-gepaste gedraging.

De promenaad ging weêr voort, een der laatste van 't seizoen, vertelde Verhaage met zijn stijve puntneus die hij haast in Willems oor stak, want gauw zoû de sneeuw komen, en dan was 't met de groote buitenwandelingen gedaan, heuvel op heuvel af, door de dalen versleten van zomer. Zij kwamen nu op den breeden straatweg, poeyerig zwart van het kolenvervoer, met de droeve bestoven boomen, in het grauw der verstadsende ommerondte. Eerst kwam rechts op den weg een grijs-zwart kolentreintje aangereden, later zes zwartblauwe mannen links, met zwarte gezichten als gemaskerde dansers en vlekjes blank vel alleen om het lippenrood en oogengroen. Aan de mijnloods brak de promenaad weêr in stukken, want troepen uit het midden liepen gauw de loods binnen om het loey-zwabberend geraas van het onderaardsche water te hooren en om de leuning naar het vaal-groen-zwart schuimend water bewegen te zien, dat sissend plaste en rolde, door ongeziene krachten hevig geroerd. Een andere groep bleef staan kijken aan den rand van den weg naar een ploegenden akkerman. Saalwijn vertelde, met zijn dof pijngezicht waarvoor de ellenden der wereld lang geen nieuwigheid meer waren, dat dat mijnwerkersberoep een gevaarlijk baantje was, en die mannen al tijd een kruis maakten vóór zij met hun lichtje naar beneden gingen. En alle vijf over de mijnen, dat er veel grootere waren in verre landen, Amerika, andere werelddeelen, waar in zoutmijnen heele dorpen waren, daar de menschen nooit naar boven kwamen. Zij liepen nu aan het achtereind van de eerste der drie gezelschappen, waarin

de promenaad was verdeeld geraakt. Het volgende gezelschap was heelemaal uit 'et gezicht

Het dorp door, dat stil bleef achter hun beenen, keerde de promenaad naar links, langs hoopen steenkolen en zwart zand en lage heuvelingen. Voor-bij nieuw-gebouwde huizen komend, waar de professer en de voorste vijftig weêr een hoek omgingen, zag Willem een strooblonde rotterdammer schichtig loeren naar achteren, en in een ópdraf van vijf stappen een der huizen inbeenen, een kruyenierswinkel. De glimlach van fatsoenlijke maar onoverdreven lieden, die iets onvoegzaams zien gebeuren, gleed door de gezichten van Willems kompanjie, Willem vroeg: wat dóet-i? Zij vertelden, dat hij zeker iets ging koopen, dat daar een zware straf op stond, twee, drie maanden salet, maar dat de prefekt veel te ver weg was om er iets van te kunnen zien. En zij zeiden, dat dit nog niets was bij as je uit het gesticht weg liep, zoo maar, onder de studie of onder den speeltijd, want dat je dan eenvoudig gesjast wordt, dat heet weggejaagd. Even daarna kwam de blonde jongen achter hen aanwaayen, op een huppeldrafje, met gekleurd erg ontroerd erg lacherig gezicht. Hij had een dik pak in zijn jas-binnenzak, dat hij van buiten met zijn hand tegen zijn lijf vastklemde. Hij kauwde achter zijn lippen, met chocola aan de mondhoeken. Weêr bij zijn kompanjie loopend, keek deze met een klein toegebuig der vier hoofden schuin-heimelijk naar den dikken borstkant van den óndeugd. Maar zij zetten weêr effen en gewichtig-onverschillige gezichten, toen er, voór hen, jongens ómkeken. Daarna armreikten zij voor elkaâr heen, daarna kauwden de vier in de meerderheidsernst hunner gezichten als grootzielige onverschrokken genotzoekers.

Op een hoogvlakte gekomen, zag de troep de anderen van verre, alleen de rompen en hoofden waren boven een akkerrand te zien, die gelijkelijk voortschoven, als

zonder beenen, als balen op een zolderschuit in de gracht van den huizenkant af gezien; en nog verder de laatste troep, een open heuvelweg áfkomend in versnellende pas, als een laag langs den grond strijkende kraayenzwerm. Een windvlaag deed de jasjes fladderen, klein van ver-af-heid, als een veêr woei de hoed van den prefekt af, en hij pikte terug om hem te rapen.

De promenaad, teruggevoerd over den heuvelenden grond tot de voorzijde der gebouwen, zoo als zij van den achterkant was uitgegaan, trok zich door den ouden gevel binnen, links en rechts in de gangen zich oplossend naar de slaapzalen; enkele troepjes verdwenen achter den nieuwen gevel, die daar hun slaapzalen hadden.

III. KERSTMIS.

KERSTMIS.

De groote nachtmis van den eersten Kerstdag was om vijf uur 's ochtends. Dat was zoo mooi, in de onderkerk, in de krypte, waar ze maar eens in 't jaar zoo kwamen. Op andere kostscholen was de kerstmis om twaalf uur 's nachts, dat was nog indrukwekkender, zoo precies op het uur dat de dag begon, waarop Christus was geboren. Ja, en na de kerstmis, die bestond uit drie missen na mekâar zoo-als-je-weet, en die heel indrukwekkend was zoo in de krypte in den nacht, dan was er dadelijk ontbijt, met lekkere zoete broodjes en vleesch. Zoo liepen de jongens de dágen te voren te doorpraten in de gangen. In de gebedzalen, naúw warm van de studie-uren van den heelen dag, was 's avonds meditatie geweest, van hoog boven de geluidende zwarte lijven voor de krijt-witte schoorsteennis uit, uit de hoofden der professors bleek-zilverwit in den hanglampen-lichtschijn; in de kleine gebedzaal, waar Willem zat, van professor Lente, die zich met pronkige majesteit bewoog in kalm armbewegen, edelmanachtig in zijn vlekkelozen toog en de reinste manchetjes van alle professoren. Zijn stem klonk nú langzaam en zwaar in kalm galmen, dan gauw in steeds hellere tonen van teêre verrukking. Hij was de man van godsdienstige staatsie, 't minst gemeenzaam van allen, en als zijn gezicht in zeldzaam lachen breed uit-een-kromp, dan waren de jongens onthutst en was hij leelijk, en een

gewaar-wording van onwezenlijkheid van het meest eerbiedwaardige ging er door de hoofden. Hij had gepredikt hoog en veel en verklaard en er op gewezen met schoone gedachten en fier strekkenden arm, hoe het menschdom, nu achttien honderd vijf en zeventig jaren geleden, verzuchtte in ellende en kommer en zonde, hoe toen God het grootste wonder had willen doen, dat ooit gezien was sinds het begin van de wereld, en zijn Zoon, zijn eenig Geborene, zijn Woord, had doen vleesch worden op de aarde. En niet in een grootsch en prachtig paleis en zich de edelsten der wereld tot dienstknechten kiezend, was de Godmensch geworden. Neen, hij had de menschen willen leeren wat nederigheid was en hij had de minste woning gekozen, die er gevonden kon worden, hij was geboren in een stal, in een kribbe met stroo gevuld, tusschen een os en een ezel. En Zijn leven was één groote lijdensweg geweest, van den stal naar het kruis. Toen hij die laatste woorden sprak, die over den berg van Golgotha weêrklonken, die woorden van: Het is volbracht, toen had hij de schuld van het menschdom uitgeboet en vergeving verkregen van zijn hemelschen vader. En daarom, om dat hij zoo voor ons, voor ons allen, heeft willen lijden, moeten wij Jezus beminnen met geheel ons hart, met geheel onze ziel, en meer dan ooit in den naderenden kerstnacht. Vereenigt u dan allen met Jezus, als het herdenkingsfeest zijner geboorte gevierd zal worden en hebt hem dan liever dan ooit. Gaat op tot hem en gij zult de genade in u voelen dalen en u krachtig voelen om uw plicht hier op aarde ten einde toe te volbrengen.

Willem liep den vooravond door de gangen naast Verhaage en de anderen. En Verhaage zei al tegen hem: kom, heb-de gij niks te vertellen van-avond? Waarom loop-de daar zoo stil? — Ik weet niet, zeî Willem, ik weet niks te zegge. In Willems bovenhoofd, tusschen de voorhoofd-beendering en het haar,

herinnerden de gebedzaal en de woorden van professor Lente, de gebed-zaal wit en geel in starre lichting en de professor zwart en bleek, die sprak van het kindje Jezus. Morgen was het kerstmis, dan was er in de kerk thuis een mis-met-drie-heeren, en bij de koekebakkers stonden kerst-boomen voor de ramen. En vader en Mietje zongen kerstliedjes bij de piano van De herdertjes lagen te rusten .... en van Maria, die zoû d'r naar Bethlehem gaan .... Boven het dreungedruisch en praatgeraas van al de jongens door de gangen, uit het donkere mompelen door de gillen en kletsstappen der spelers doorjankt en doorslagen, leefden stil en klein in Willem die kerstliedjes op met hun wijsjes. Hij liep meê in den stapmaat van de anderen, in een tevredenheid van het donker te hebben, zoo op de hoek in zijn rij aan den venster-muur-kant met telkens de zwarte schaduw-hoeken onder-aan de vensterbanken, ingediept tusschen de duister-wit aangebonkte muurbrokken. Het praten van zijn buren en de ruggen van de voor hem loopende jongens waren weggedoezeld uit hem, en hij kreeg de fantazietjes te-rug, die vroeger in hem kwamen bij de liedjes aan de piano, de engelenkopjes met vleugeltjes en in wolkjes en met trompetjes, die door den zolder van de stal kwamen, waar het naakte kindje Jezus lag op een gekreukeld doek, met een zonachtige straling aan zijn achterhoofd. Maar hier was 't anders, een ander kindje Jezus, meer onzichtbaar, groot en vreemd. Vroeger, op de zusterschool en op de meesterschool in Amsterdam, had hij al tijd gehoord, dat onzelieve-neer gezeid had: laat de kleinen tot mij komen. Vroeger had hij die woorden niet gevoeld, maar ze werktuigelijk gehoord en nagezeid als 't in de catechismus te pas kwam. En nu voelde hij ze als niet meer voor hém. Hij was nu een groote jongen, zonder kindermeid meer, aan zich zelf overgelaten, op kostschool. Als een teêre bros gezwollen wondenplek, blank en

ròse kussentjes met spalten, zag hij zich nu in zich zoo als hij was toen hij jonger was, zoo als hij nu niet meer was, nee, in 't geheel niet meer, en nooit meer zijn kon. De woorden kindje Jezus waren bruin-rood en zoet goud-groen in hem, maar hij voelde ze alleen als een helder-teêr dik warmtetje, en in eens was hij nu van een te-vreden-heid zoo als hij hier nog niet had gehad. Er was een liefde-vriendschap hier voor hem. De zwaar-witte gangmuren waren nu oude bekenden. In de licht-vale schaduwen, waarin de lampekappen en stangetjes bewogen, wiebelden geel-zwart-smoezelingetjes, waarin als van heel ver door de muren heen komend gouden spik-kelingetjes matten. Over de even-deining der voort-gaande jongens-schoudering, die de dikke ruimte-vakken droeg tot aan de welven, schoot het als stralen van zwart-witte sterren warrelend heen tot aan den gangen-hoek; dan was 't weêr niet in den nieuwen gang, die aan den hoek begon, maar dan was 't weêr wél duistere lichtspiertjes afkriebelend in den lampenschijn. Schuin naar onder de kinnen, boven de borsten, was nu een luwende goedigheid, maar dáar allemaal wás 't toch eigenlijk niet. Het moest in hem zelf zijn ergens onder zijn kiel. Kindje-Jezus, . . . heerlijk was 't in zijn mond, met een zachte klemming in de keel, aan het verhemelte. Toen ze in den wester gang waren, de deur van het vóorhuis naast zijn rechter zij, keek hij recht-uit tegen de kerk-deur, want daar-achter kwam 't van-daan, daar-achter was 't. Onder den hoogen kerknacht was zijn vriendje dat hij voelde in zijn lijf, de eenige van thuis en de stad, die hem hier was overgebleven.

Als in één grooten droom in slaapwandeling samen-gekomen, knielden de dikke jongens-scharen, de zacht-lichte haren onder-bij de lage lampen, dicht aan-één-gelijfd in de korte geweldige kelderkerk, waar het rood lichtte op het geel-goud van de heilige kerstmis, de gedach-

ten in de war, de oogleden knipperig, de lijven schokkerig droog in het kille dun geel belichte mat zwart grijs, de knieën hard op de latten bijna tegen de hakken van die vóór hen knielden aan, in dit onderaardsch gevries van den Decembernacht. In zwaar zwarte steening, hevig somber van donker-dommelende grijsheid, stond de zoldering laag loom-hard neêr als het roerloos versteende lijk van een mollige donderlucht, de zuilen stonden er kort-op tegen-aan in hun buikingen besmeerd met streep-festoenen van geel grijs en zwart grijs. Het lamplicht had geel-groene, geel-bruine, geel-blauwe, geel-zwarte kraaltjes ontstoken in de jongens-oogen, die duistertjes glommen naar het hoofd-altaar, laag en gering van stelling. Donker-glanzige vazen, waar bovenuit lange smalle stijve dik papieren witte en roode rozenbaaltjes opstonden tusschen groene spichtige bladen, en witte glimmende vazen waarin smalle poeyerig-donker goud metalen bladen, bloemen en trosjes kersen waren geplant, stonden in gelijke rijtjes op de verhoogingsbankjes achter-aan de altaar-tafel, aan weêrszijde van het tabernakel. Tusschen de vazen stonden vergulde kandelaars, met rechte vaal-blanke waskaarsen, wier drievlammen aan elken kant hoog naast het koepelig tabernakeldakje als op-zich-zelf-staande geel-licht-vlekken strak en hoog waren. Op de altaartafel vóor de verhoogingen stonden twee kandelaars aan elken kant, ieder met zes takken rechtop, waarin kortere kaarsen warm bloeiden. Op de breede verhooging vóor het altaar, met twee treden óp van de grauw-blauwe kerkvloer, was de direkteur, die de mis las, in een groot kasuifel, wit en goud; achter hem, ieder één treê lager, was professer Wenning als diaken, professor Roos als subdiaken, met de hoekig over den boven-arm afhangende schouderblaadjes aan de kasuifels. Links van den subdiaken knielde de ceremoniemeester, met alleen een kort wit hemd met kanten gaas over zijn zwarten toog,

een glimmend zwarten staf met groot versierden knop van zilver in de rechter hand en naast het hoofd. Dit was de prefekt, zag Willem toen hij op-zij keek. Om de vier priesters heen stonden de akoliten, met witte kant-berande hempjes over de karmijn-roode togen in breede plooizuilingen om de beenen. Naast de officianten stonden aan elken kant drie groote kandelaars, wit met verguld, hoog op de vloer, met groote blank-gele vlammen en sprieterig rooderige wasemingen om hun uitstraling heen, die in wiebelende uitdeiningen de leegte likten als in wellust-vervoering, wanneer de akoliten hen voorbij gingen. En achter-boven het hoofd van den direkteur, in 't midden-achter van die vlammerijen, stond, diamanten glinsteringen afsprankelend en gouden glimpjes afsprietend, het Hoogwaardig, het Heilig Sakrament, met de groote cirkel-ronde ouwel-hostie in 't midden, met een kransje van fonkelenden paarlen er om heen. Op een gouden standaard, met knopige verdikking in 't midden, rustte een klein glazen kastje gevat in vier gouden plaatjes, ieder van twaalf gouden straalvormige pijltjes, in 't midden 't langst en aan de kanten korter.

Het glazen kastje was onzichtbaar; het Hoogwaardig stond daar als een groote kostbare horlogestandaard met de witte wijzerplaat zonder cijfers en wijzers.

Als het Hoogwaardig was uitgestald, dorsten de jongens niet onaandachtig te zijn in de kerk, want god was dan op nog meer bizondere manier tegenwoordig. Willem zag de plechtigheid onder het donderend grijze welvengezolderte met al het goud en het licht en de biddende jongens. Toen had hij twee gewaarwordingen achter zijn kerkboek, boven in zijn romp, achter in zijn hoofd. Het Kindje-Jezus van in zijn hart, dat was hier niet, want hij zag 'et niet. Hij had 'et ook in de hostie nooit kunnen denken, want de hostie, wit en koud, had het alleen-plechtige en hooge, dat ook het woord god had,

en niet het teeder-beminnelijke van het Kindje-Jezus. De hostie, dat was god, en Willem was in gods tegenwoordigheid, zoo als al tijd maar meer dan al tijd, hij zag, niet ver af, god, wezenlijk god. Ja, zoo als het klonk, god, die overal tegenwoordig was, met het alziend oog, zoo was ook de hostie. Willem keek naar de hostie met ontdekte oogen, dan woû hij bidden, innig en de woorden méenend, die hij zei, maar hij kón niet bidden in zijn hoofd, terwijl zijn blikken naar de hostie waren, hij kon alleen bidden als hij in zich zelf aan god dacht zonder iets te zien, of ook bij een beeld, dat god verbeeldde, want de hostie bleef bewegingloos, droog en 't zelfde, en hij voelde zich in-eens naar de hostie kijkend zonder aanbidding als naar een voorwerp, terwijl zijn gedachten aan het ontbijt van na de mis bezig waren. Toen had hij een verwondering en een angst voor de hostie, als of er nu in-eens iets verschrikkelijks gebeuren zoû met hem. En hij vroeg god vergeving voor dat zijn gedachten daar weg waren geweest, zonder daarbij naar de hostie te durven kijken. Toen keek hij weêr in-eens onder schichtige oogleden door, die eerst weêr neêr fladderden. En hij zag de hostie, die in haar onveranderlijkheid een sarrend angstiets voor hem werd. Hij voelde een lachen in zich opkomen, een lust uit de maagstreek, om de hostie, die op een afstand bleef en hem niet raken kon, te beleedigen. Maar hij wist tegelijk dat dit de duivel was, die in hem spookte, en hij bad, de oogleden neêr: leid ons niet in bekoring. Toen keek hij, koel, weêr naar de hostie, stil en klein, en die hostie zonder siddering had een koude majesteit met zijn paarlen en zijn stralenkrans, iets als een levenloos sieraad, dat zich niet met hem verinnigen wilde. Toen dacht hij aan alles, waar hij veel van hield en waarvan de gedachte warmtetjes van plezier in hem deed loskomen: aan zijn moeder en aan Mietje, aan Anton en Ina, aan zijn

vriendjes, aan een balletjes-winkel op de Zeedijk, waar de balletjes zoo lekker waren, en aan krentekoekjes. En boven en naast dat alles, was een zwart hoekje in zijn denken, van strenge noodzakelijkheid, van onverbiddelijk gezag; dit was god. God was altijd en overal, god moest gehoorzaamd worden, men kon god beleedigen en voor eeuwig verdoemd worden. Hij had niet meer naar de hostie gezien, en hield nu in eens op met denken, terwijl zijn zinnen begonnen waar te nemen. Het kamer-orgel, dat achter in de krypte stond, speelde teêr als klarinetten, tusschen het zingen der priesters in, over al de schouders en over de hoofden was die klankenstem, die naar het altaar ging onder de lage zoldering, als een stem van onzichtbare wezens, die uit de diepte opkwam. Twee akolieten zwaaiden aan zilveren kettingen zilveren wierooksvaten, in de groote galaslingeringen, van ver voorbij hun linker schouder, langs hun kuiten tot ver voorbij hun rechter schouder, een gelig grijze mist, als een gouden omwolking in het kaarsenlicht, krinkelrookte om het altaar en de officianten, die als lichtkleurige gestalten in den nevel werden. In flauw-blauw dampte de wierook over de hoofden. De melodiën in Willems ooren, de wierook-geur in zijn neusgaten weekten de pijnend harde drukking in zijn denken los en die teêrheid van vroeger bij wierook-geur en bij zoete orgelmuziek kwam hem met ijlende gezichten van de kerk thuis en de vóorkamer van vader-en moeders huis, waar door Jules' moeder ernstige liederen werden gezongen, in zijn herinnerend verbeelden. O, god was hier, boven, bij die dof-gouden gestalten in die geurige wolken, in deze rotsig donkere eenzaamheid, god, niet god, maar god-den-vader de zacht-zegenende, en god-den-zoon, Jezus, de liefelijk-teêre, die veel van Willem hield, die erg had willen lijden om Willem gelukkig te maken. Van hem wilde hij veel houden, aan hem wilde hij zich-zelf geven. Hij wilde hem dan-

ken en aanbidden. Hij was hier nu thuis, gemeenzaam, onverschillig voor al het nare.

De muziek ging door, van zwaar en donker af beginnend, en hooger, hooger joelend in lichtere geluiden, en hooger, eiler luidend, met spartel-warrelende op-en-neer toontjes als krioelende stemmetjes van licht. Dan zong Marieke, een van de erg-ontwikkelden, die een bijna-sopraan stem had, vóor, en het koor begon in zwaar drommend leven in de nauwe kerk. Maar dát was 't niet voor Willem, dan was er weêr als niets. Hij moest het preludeeren van het orgel hebben. Daar was 't weêr, als een groot-lieve vogel, die kwinkeleerde. Ja juist,... o Jezus, ik hoor u wel... help mij, laat mij u beminnen, ja, ik zal u altijd beminnen. Voor-aan het altaar begon nu de direkteur te zingen, kalm en statig, diep en sidderend dreunig, met lang aanhoudende klanken van éen letter, die met rukken hooger ópgingen in den wierooksdamp: De..e..e..o..; daarna weêr het koor, daarna weêr het orgel.. Laat mij braaf zijn, Jezus, laat mij doen naar uw heiligen wil...

Toen de mis uit was, zong het koor den Tantum ergo, en omvangen door het gezang, terwijl de wierooksvaten hooger zwaaiden, telkens, met een geriktik als van erge breinaalden, neêrvallend aan de kettingen in de korte stilten, was het in Willem een verrukking en een overgave van zijn heele zelf, als een onzichtbare wegstralende krachtgloed, die uit zijn borst naar het altaar ging. Na den Tantum ergo, waaronder al de priesters en akoliten, tusschen-voor de twee wierookzwaayers, op de onderste altaartrede en op de kerkvloer geknield lagen, in zuivere aanbidding, hief de direkteur zich, klom tegen het altaar op; de diaken lei een wazig kanten sluyer over de handen van den direkteur, nam het Hoog-waardig uit het tabernakel, zette het in den sluyer tusschen de handen, en de direkteur, zacht en groot zich keerend naar de jongens, onder het aanhou-

dend druischend schellen der akoliten, hield het heilig sakrament voor zijn borst, de schellen, het orgel waren stil, alleen de wierook rookte op in wolk-kolommen. De direkteur hield het Hoog-waardig toen naar links, toen naar rechts, met langzame draai-keeringen van het heele lichaam, als op een bewegend voetstuk staand, daarna laag en hoog voor zich uit, hooger in vaste handen, in een heftig versnellend schellen, hoog in het kaarsenlicht, met opgestrekte armen, boven het waas van den afhangenden sluyer hoog het wit ronde plaatje in 't goud tot aan de donkere kerkgewelven, voor-boven alle gebogen hoofden. Bij het draaikeeren en de korte schellerukken klopten de jongens zich met drie duwtjes tegen de borsten, hoorbaar in de hooge stilte als een dof gebons.

In de hevige opwindende geluiden der orgelmuziek gingen de jongens de kerk uit; de mis had twee uur geduurd.

IV. DE ZIEKE JONGEN.

DE ZIEKE JONGEN.

Den vierden februari voelde Willem bij het ópstaan zijn heele lichaam bezweet, en een eilheid in zijn hoofd, een klamheid aan de binnenhanden, een angstig gevoel door de handen bij het raken der kleedingstukken, als een bewustheid in het handenvel van de raking. Het waschwater voelde bizonder koud, vijandig-kledderig aan den handdoek. Hij was anders, sinds een heerlijk bezoek, dat hij van zijn vader en moeder gehad had, het grijze gehoorzaamheids- en gesardheidsleven minder zwaar tegen zijn voorhoofd gaan voelen. Maar nu steeg er een groote onrust in vale wemeling van de vloeren op. Het gewasschen-zijn gaf een eerste betering, een hoofdskoelheid van-buiten plezierig frisch, van binnen de leêgte verpijnlijkend. De bel klonk hard, de trap week in duizeligerige dalinkjes, de jongens waren vreemder-in-hun-zelf, als in een waseming ieder voor zich. Het ochtendgebed duurde lang, de mis duurde lang. In de eerste studie voelde Willem zijn achterhoofd heet-zijn, als vlak bij een kachel, zijn lichaam rillerig, zijn vingertoppen koud aan de boeken. De studiezaal-geluiden kwamen als uit een droom fel in zijn gehoor slaan, als verdofd hard bewegen tegen gespannen elastiek. Het brood-geëet gaf een tweede betering. Maar bij het sleuren van den koperen koffieketel over de tafel, zoo als ze dat deden om hem naar zich toe te halen, en vooral bij het opheffen van den ketel om zijn glas vol

te schenken, voelde hij een lamheid in zijn arm, met dadelijk, als terug-slag, een narigheid in 't hoofd. Onder de klassen ging 't nog-al, maar aan tafel 's middags had hij geen trek en proefde minder smaak aan 't eten dan anders. Sinds nieuwe-jaar zat hij niet meer aan de direkteurs-tafel, maar aan de tafel van professer Lente, dicht-bij de provisors-tafel, en de professer zeî al, in een gekijk van allemaal: scheelt-je wat, Tiessen, je ziet zoo bleek! Bij het uitgaan van de eetzaal, werd hij doodsch koud en zijn gebit ging open en toe achter de dichte bevende lippen. Op de koer waren ze alle vijf, hij liep aan den kant, maar toen hij zei van beroerd voelen, kwam Verhaage, tusschen Bloemen en Jules uit, achter Jules en Saalwijn om, naast hem loopen, het hoofd schuin naar hem af met den spitsen neus, heel ernstig, veel belang stellend, wat of-i dan voelde. Ja, dat wist-i niet, zei Willem, hij voelde zich beroerd.

— Zeker 'n koû gepakt, zei Verhaage.

Maar Saalwijn, die al jémené veel ondervonden had in zijn leven, niet licht vervaard was en graâg grapte, zei met zijn oude stem boven zijn hevig mankloopen met beide beenen heen: zeker te veel van je lekkers gegete, maar 'es flink kakke, dan zal 't wel over-gaan.

— Nee, riep Verhaage, hoû nou oe snoet, ik zie wel dat de jonge ziek is.

Jules zei niet veel, keek met zwijgende kalmte-blikjes naar zijn neetje. Maar Verhaage moederlijk, net-burgerlijk, van een familie, die haar ongesteldheden en kwalen breed besprak, zorgzaampjes tégen-ging, wilde volstrekt Willems pols voelen, al zei Willem ook, dat dat geen luis gaf. Hij pakte Willems rechter hand, maar onder 't loopen zoo ging 't niet goed.

— Wacht, kom eventjes meê, hier bij de schietbaan.

De andere drie liepen door, en Verhaage nam Willem heelemaal in zijn oude-jufvrouwerige-bemoeyerigheid, onder 't spreken blies Verhaage's adem bij luwende

scheutjes tegen Willems gezicht. Voelde hij ergens pijn? Voelde hij zich ergens stijf? Verhaage haalde zijn horlozje netjes aan het koordje uit zijn borstzak naast het schoone doffe zakdoekje van-daan en voelde Willems pols met den wijsvinger van zijn rechter hand, op het horlozje afkijkend.

— De pols slaat gauw, zei hij, weê-de wâ-de doet? Loop gauw naar Metselaar, professer Metselaar, nommero acht.

Willem aarzelde.

— Kom, ik ga meê, zei Verhaage, ik zal oe brenge.

Op het terras liep professer Gerritsen de surveillance te drentelen en hield hen tegen: tot kwart voor tweeën was 't verboden naar binnen te gaan.

— Tiessen is ziek, meneer, we gaan naar professer Metselaar.

Professer Gerritsen vatte Willems rechter boven-arm.

— Wat mankeert ge? zei hij, kijkend uit de diep onder de kassenhuiving weggeborgen oogen, kom, het zal wel beter gaan, ge moet een flinke jongen zijn, en hij gaf hem een tikje op den rug. Willem voelde het tikje in een woede over de flinkheid van den professer, die een misselijkheid uit zijn maag naar zijn keel deed stijgen.

— Ge kunt dóorgaan, zei de professer naar Verhaage, met een lachje van zijn bloot-komende morsig-ivoren tanden.

Professer Metselaar was op zijn kamer, in den damp van zijn spijsvertering-pijp, en Verhaage ging heen. Hij had op de trap achter de kerk aan Willem verteld, dat dit de professer van de ziekenzaal was, waar Willem alles precies aan zeggen moest. De professer, kort en lief dik, het kleine buikje naar voren, waarop het grauw-grijs-blonde krullebolletje naar achteren overhelde, het heele gezicht schuin in de hoogte zoo als de fiksche kleine volwassenen, die al tijd met langere om te gaan hebben, met zijn lieve-jongens-neus met een klein puntje

even naar boven, twee flauwe grijs-blauwe oogjes er boven-naast en een wratje op de linker wang, een droog mat-blank-vaal vel met een knapperende degelijkheid in het mond-spreken en wangen- en oogen-wringrimpelingen, iets heel-zacht leêrigs in de handen- en hoofd-huid. Hij was een ferm-lieve kindervriend, sprak graâg met de jongens, om dat zij kleiner waren dan hij, het hoofd afgekind op het buiktoogje. De professer stond, zette zijn duitsche pijp tegen de stoelleuning en tafel, hield zijn handjes af naast de dijen, lachte geluidloos, vriendelijk, aanmoedigend:

— Voelt ge u onwel, me jongen? Geef de pols eens. Zoo . . . zoo . . . de polsslag is versneld. Zeg me 'es, hoe oud zijt ge?

— Ellef jaar, meneer.

— Zoo zoo zoo zoo, zijt ge vroeger wel eens ziek geweest?... Wat hebt ge al zoo gescheeld? Mazelen, kinder-pokken, zoo zoo zoo zoo. Laat me uw tong eens zien? Uw hoofd gloeit erg, zegt ge, hè? Zoo zoo zoo zoo, ja, weet ge wat ge doet, ge gaat stil wat in de infirmerie zitten, ik zal naar u komen zien en u wat brengen . . . Loop even bij professer Mastert en zeg, dat ge niet in de klas kunt komen.

Willem ging met een zachte aangenaamheid boven in zijn onwelheid als een onvermoed vriendschapsbegin. Willem was al 'es in de infirmerie geweest om Bloemen te bezoeken, toen die die erge zweren ân z'n vinger had, hij wist 'em dus wel te vinden, langs de eetzaal, door de ganguithoeking, in het smalle gangetje, waarvan de hooggezette vensters op de morsige baskoer keken. De deur ging hollig kreunend naar binnen aan zijn hand, en er was niemant in het zaaltje. Afgesleten bruine banken waren voor-onder de vensters, aan de muren stoelen met houten zittingen. In 't midden een afgesleten houten tafel met banken en een tafel tegen de linker muur; een kachel met een hek er

om heen brandde flauwtjes tegen den rechter muur, een waggelende houten kast met dubbele deur, waarvan de eene helft áan stond, tegen den muur tusschen de vensters. De binnen-hitting werd erger in Willem, maar hij had een plezier om rond te loopen en zoo alleen alles goed te bekijken, aan het kachelhek te raken, de kast open te doen, de opschriften op een paar drankjes te lezen, die er in stonden, de titels te lezen van de twee leesboeken, vol ezelsooren en beduimeling uit de handen van zieke jongens daar achter-gelaten. Een van de boeken hiette „de dochter van den beeldstormer." Dat was natuurlijk een leesboek, een mooi verhaal, prettig om te lezen, Willem kreeg een kittelend gemak van gezellige ziekelijke huisselijkheid in zich, nam het boek, ging er meê zitten aan het linker venster, dat op de koer uitzag met de starre blikjes van al zijn ruiten. Hij was juist begonnen te lezen, toen hij iets hoorde in de kamer, zijn blikken óp deed van het boek en rechts naar de deur. Hij zag de zwart-ijzeren kruk bewegen, de heele deur kwam naar binnen, en achter de deur een jongen, gemeenzaam in een slofferig gewoonte-gangetje, heelemaal flets en hangerig. Hij zeî niets, deed net of hij Willem niet zag. Willem keek weêr op het boek. Hij ging vlak langs Willem, rukte in éen greep het boek uit zijn handen weg, ging langzaam naar het andere venster en daar stil er in zitten lezen. Willem, de handen in-eens vreemd en leêg in een wrevelschrik, dorst niets te zeggen; zijn hart klopte, en hij ging uit het raam zitten kijken. De jongen was uit Eindhoven, Willem had 'em vroeger op de koer wel eens gezien. Zijn gezicht was bruin, zijn haar was zwart, hij had een wond aan zijn been. Een ziek winterzonnetje glipte en glom door de infirmerie over de smoezelige muren en de akelige tafels. Een vlieg werd wakker onder aan het gore venster en begon zijn gromdeuntjes uit te dansen als of het zomer was. Als bij

oogen-blikken kwam de zon en ging weêr weg. Er speelde bijna niemant op de koer, allen liepen hun telkens te-rugkeerenden loop over het pad om de vale boomen heen, in regelmatig voortbewegend lijven. Een enkele schreeuw, van de boomen aan den linker koerkant naar het terras en te-rug, klonk tjingelend vanbuiten tegen het vensterglas, glazig gingen de blanke koppen, met bewegende monden en onhoorbare stemmen, het doffe beenen-gestap bonsde zacht op als een onderaardsche beweging. In Willem begon de verveling. Hij deed zijn handen in zijn broekzakken, zijn oogleden tegen mekaâr, hoorde een stampend suizen als een stoommachine in zijn hoofd, sliep in de vergerende koorts. Hij werd wakker in een pijnenden wrevel, zijn hoofde voelde hol aan, zijn herinnering ontwarde met wrongen en kwam los, hij was ziek, wist hij, en professer Metselaar was in het binnen gekomen. Hij had een waterkleurigen drank in zijn hand, sprak zacht tegen Willem aan. Willem ging naar de slaapzaal en naar bed, hij hoefde morgen niet vroeg op te staan, en de drank stond nieuw en vreemd op het wand-tafeltje.

Den volgenden dag was Willem in de infirmerie geweest met boeken, te leen van professer Jansen, die naar hem was komen kijken; een geschiedenis van oud-Rome, vervelend, een ander boek, veel mooyer, een geschiedenis van roodhuiden uit een verre wilde streek. De boeken waren ook plezierig van zindelijkheid, de bladzijden-randen vaal van een degelijke gebruiktheid, niet smerig zoo als de jongens ze maakten. Onder de studies had Metselaarke hem gezeid van een beetje in 't karree, den vierkanten binnentuin, te gaan wandelen of op de leege koer op een bank te gaan zitten met een boek. Dat had hij gedaan, het waren nu een paar vóor-lentedagen, en hij zag zwarte dikke professors in den tuin achter de koer drentelen, hun zwart bidboek vóor hun

maag. Maar buiten was 't net of alles om hem heen wilde gaan draayen, de muren en gronden waren met akelig ruischende zuchten. Hij was dus maar weêr naar binnen gegaan, in een hoekje van de infirmerie, bij de kachel. Ieder bleek uur kwam de infirmerie-knecht binnen, een lobbes met grijze snoet, morrelde aan de kachel, pookte dan in de kachel, in zijn vuil licht blauw pak met bemorst donker blauw slootje. Om twaalf uur zette hij klaar voor het eten, een vuilig tafellaken, groezelig, vettige borden met barsten en gekramd. Van Miersen, de bruine jongen, en Willem aten zwijgend alleen samen. Bij de ingekrompen appeltjes van het dessert, zei Van Miersen, uit zijn leêren-lap-gelaat:

— Gij zijt van Amsterdam, nie-waar?

Maar Willem voelde een koppigheidskracht, zette zijn gebit tegen mekaâr, nam, aan een beetje bevenden arm, een appel van het tinnen schoteltje, en verzweeg het andwoord, al-door op zijn bord neêr kijkend. Na een heftig gespannen poos, zei Van Miersen:

— Wil-de niet andwoorde, mijn ook goed, ik heb oe niet noodig, leelijke bliksem . . . al die Amsterdammers zijn zulke beroerde klooten . . .

Met het avondeten werd 't prettig van zacht-stapstommelende bevolking en wel-vrindelijken lampenschijn. Want jongens, die niet ziek waren, maar alleen gestelsversterking noodig hadden, kwamen hier melkpap eten: de twee Smallen en de oudste der neven Telle, en Jules, Jules-zelf, die naast Willem kwam zitten. Verder nog een filosoof, die met een kreukerige krant een eindje verder ging zitten. In Willem begon de koorts weêr en hij had al naar bed kunnen gaan als hij gewild had, maar de melk was zacht wit boven het vuile tafellaken en Jules was lief, verstandig-minzaam van zachte toespraak. Eerst was het bewegen en bankjankend zitten-gaan náar voor Willem, maar dadelijk begon het zachte eten der weinigen en het stille gepraat,

vrij zonder professer, en kalmpjes tusschen groote-jongens. Zij waren met mekaâr vertrouwd, elken avond een klein tijdje hier samenzijnd om dan los te gaan, ieder naar zijn kompanjie. Zij hernamen de gesprekken van gisteravond, trokken ze op van onder den tijd, dat zij afwezig van mekaâr waren geweest, vonden een innigheid met de melkwarmte in het herleven van de zelfde verwoordende gedachten onder het zelfde groezellicht, Jules werd geplaagd om dat hij zoo dik en gezond was en toch zoo veel melk at.

— Och, zei de jongste Smallen, met een bleeken en zacht-zwarten kop, als je goed met de direkteur staat, kan je alles gedáan krijge.

Jules zei niet te-rug, sprak er tusschen-door met Willem, en kneedde broodkogeltjes tusschen zijn rechter toppen, onder de huivinkjes der blauw-grijze groote bovennagel-afrondingen. In-éens wandde de deur hevig binnen met een krukkegerammel en een kreunend gekier. Een tengere blank-bruine in valen ernst van een hoog zwaar vooruitstekend voorhoofd, de wenkbraauwen en oogen verstoord van eigen denkings-gewichtigheid, met groote manchetten tot laag op de handenruggen uit zijn te korte billetikkertjes-mouwen, schreed in, kletste de hooge deur achter zijn lijf toe, ging aan den hoek bij den filosoof zitten, legde een pak kajeepapier naast zijn bord, ging dadelijk studeeren met boozer wenkbrauwgefrons, de linker hand het hoofd steunend, met de midden- en ringvingertoppen de manchet hoog-op houdend, gedrukt tegen den duimmuis, waardoor het vel onder de nagels verbleekte. De filosoof vroeg hem wat van achter zijn krant, ernstig, hij andwoordde met luide, kort-áfbrekende stem, in een ruk het hoofd heffend en er den filosoof meê in de oogen ziend, langdurig in éen blik.

De jonge Smallen schepte de melk uit de terrien op een schoon bord, dàt voor de rompen heen schoof,

hand in hand uit, tot aan den gewichtigen jongen, die het aannam, merci sprak, onder een lang-durigen blik op Telles oogen, die 't hem áan gaf. Hij at gauw af, tusschen elke vier lepelingen regels lezend van het schrift op het kajee. Hij pakte de bladen onder den linker oksel, stond snel op, met een blik van snellen ernst over de langzaam verkwikt en lepelend op-kijkende eters, zei bonsoir tot den filosoof in den toon van een stationschef tot zijn vriend, die hem lastig komt vallen gedurende een spoorweg-ongeluk, en vertrok zijn lijf naar buiten,. de deur hevig achter hem aan dicht.

Willem vroeg aan Jules wie of dat was, en de oude Smallen, als een onder-meester met gemoedelijke voorthelperigheid, andwoordde: dat was Staalman, hij was op de eerste hollandsche, en pas veertien jaar, de andere van de eerste hollandsche waren achttien, negentien of twintig. Daarna wentelde het gesprek zich op de muziek. De jonge Smallen speelde viool bij het orkest, er zoû vóor de vakantie nog een uitvoering zijn. Alle zes zaten in rustigen praat en smeerden groote broodsneden met de boter van een midden-bordje, waar heel klein kristallen stukjes zout uit puilden. Maar onder de tafel, had de jonge Smallen bij-ongeluk tegen het zieke been van Van Miersen gestooten, en Van Miersen korzelig uit zijn snoet van oude lappen:

— Zeg, hoû oe beenen wat thuis, asje blieft.

Smallen, brutaal van hart onder zijn zachte vel, andwoordde:

— Dan moet gij uw beenen zoo ver maar niet uitsteken.

— Ge zijt 'n lomperd, zei Van Miersen, hoû oe viese pooten bij u.

— Als een van ons viese pooten heeft, dan zijt gij 't wel, manke, ... steek dat in oe zak.

— Nou, en gij zijt heelemaal 'n verrot stuk stront, steek-de gij dan den dieë in oewen zak.

Willem, plezierig ontsteld, met een gevoel, als of zoo-met-een de tafel het onderste-boven zoû gesmeten worden, voelde zijn hart kloppen en een achting-vrees voor Van Miersen in hem worden. De oude Smallen schold Van Miersen ook uit, de drie bleven stijf zitten met verbleekte gezichten, de handen bevend naast de borden aan de vorken en messen, langzaam erger scheldwoorden bedenkend en ze zacht over de tafel zeggend, Van Miersen alleen telkens met een grinnik-lach er achter.

Langzaam gingen ze een voor een heen, Van Miersen smeet de Smallens nog scheldwoorden tegen hun ruggen, dat zouden ze maar aan hun kompanjie vertellen, zeide hij. Toen Van Miersen en Willem weêr alleen waren, kwam Metselaarke binnen, met een draai om den deurkant van het ronde zwart-tonnende rompje.

Een volgenden ochtend werd Willem half wakker, hoorde flauw de bel luyen, toen kwam een flauw bewustzijn in hem, eerst hoorde hij de bel in zijn eigen hersens luyen, toen hoorde hij het als een zingen van bloed-suizing in zijn oor, en hij voelde éen even een vreeselijke wanhoop, het was of zijn hersens in de war waren gegaan, de dag van gisteren en de droom van van-nacht warden door-éen, hij wist niet waar hij was en of zijn kamertje, dat hij zag, niet een droomgezicht was. Dit duurde éen sekonde, toen ontwaakte zijn hoofd in het verhelderen van het héele bewust-zijn, de bel luide duidelijk, hem uit de verte benauwend, en hij voelde zich klam en ziek liggen. Toen sliep hij weêr in, ontwaakte weêr, dacht dat hij lang geslapen had, in een verwondering dat de bel nog al tijd luide. Toen bengelden de laatste klanken flauw af, en hij sliep weêr in. Later ontwaakte hij weêr een beetje, en een gil-lachen en rauw spreken van voor-bij gaande jongens

drong in zijn hoofd, zette zich om in zijn hersens tot een warreling van helle bloemenkleuren. Hij sliep weêr in en bleef roerloos twee uur. Toen droomde hij, dat Metselaarke tegen hem áandrong, het groote buikje tegen zijn gezicht, om hem te stikken. Hij kreunde en ontwaakte. De witte koû was boven zijn liggende lijf. Hij voelde iets branderigs in zijn gezicht. Hij had jeuk aan zijn neus en deed zijn hand onder het dek van-daan, en wreef aan zijn neus. Toen zag hij in een nevel-blik iets vreemds roods op zijn hand. Dadelijk schoot een angst-scheut in hem op, als de menschen die niets van wonden en zoo weten bij hun eerste groote vingersneê krijgen. Hij zette snel zijn armen neer op de vuisten op het dek en tilde zich op, en zat recht-op. Toen bekeek hij zijn handen. Er waren donkere ijs-witte vliezige ronde plekjes, met roode vlekjes, als verstevene wasemingetjes, er om heen, op de handen, alleen van-buiten, een aan den duim, twee aan knokkel-holletjes, drie op den handen-rug, de linker hand had er maar een. Hij ging op zijn knieën op het bed zitten om in den spiegel te zien. En hij zag de zelfde dingetjes, maar flauwer, onder aan allebei z'n wangen. Toen ging hij weer liggen, ongerust met akelige melaatschheid-gezichten door zijn verbeelding.

Naast de infirmerie-zaal waren twee kamers, met hun deuren in 't zelfde gangetje, voor jongens, die te erg waren om op de slaapzalen bij de gezonden te blijven. Toen Metselaarke Willems uitslag gezien had, zei hij, dat het netelroos was. Willem deed waggelend wat goed op zijn kamertje bij mekaâr, de infirmerie-knecht met zijn verstompte smoel droeg 't naar beneden, en Willem kreeg 't tweede van de gangkamertjes, met een ledikant met gordijnen en een kachel. 't Was er sombertjes en Willem, toen hij de slaapzaal boven afging, waar hij god-weet-in-hoe-lang-niet te-rug zou komen, had een spijtfloers, dat schuin over zijn ge-

zicht ging, langs al die afschottinkjes, waar ze allemaal zoo bij mekaâr sliepen.

Dagen water-wit, stug en koud, nachten graf-zwart en loom-lang, lag Willem op zijn rug onder het vreemde dek en de gordijnen, die roerloos boven hem hingen, met stroeve plooyen. Hij hoefde 's zondags niet-eens naar de mis te gaan. Eerst kwamen dagelijks de uren, dat hij dácht, al-door maar denkend met open oogleden, dan kwamen de uren, dat de gedachten waren weggezwakt en de verveling alleen was, uren van verveling in grijze binnen-leêgte. In de verveling kwam de wanhoop, een vage akeligheid, die hem deed zweten van onuitsprekelijk niets-zijn. Bloemen, Verhaage, Jules, kwamen hem bezoeken, zittend, de romp recht, aan het bed, een voor een, bij dagen. Een voor een vroegen ze hoe het met hem ging, namen het drankje op van het nachttafeltje, lazen het opschrift, vroegen hoe het smaakte, hoe dikwijls hij moest innemen, herinnerden zich dat hun zuster, hun moeder, ook eens zoo'n drankje had gehad. Een voor een vertelden ze hem, dat Saalwijn weg was, naar huis, omdat zijn vader een been had gebroken en op-sterven lag. Verhaage bleef 't langst, erg thuis en op zijn gemak. Hij gaf raad om de verveling te verdrijven, bracht leesboeken meê, speelde met Willem een spelletje domino, bekeek den uitslag van dicht-bij onder een oplichten van zijn bril boven de oogen, deed vertellingen van vroeger uit zijn kindsheid, en van een bloemist, die een nieuw soort fuchsia had ontdekt. Maar als de speeltijd óm was, dan moest ieder-een weg, en de lange lammenadige uren van studie en klas was Willem in de ellende van zijn eentje. De dokter kwam 's ochtends, de eenige man met een baard van allen, hij was een meneer en droeg handschoenen, was beleefd, woonde in Meinrade, had rooye wangen. 's Middags als Willem gegeten had en de zwijgende lobbes alles had weggenomen, en al de

slaap was verbruikt, begonnen de gedachten. Hij dacht aan de klas, daar hij een hekel aan had als hij gezond was en er in moest zitten, daar hij nú heel graâg naar toe had willen gaan, en heele stukken klas-leven leefden in hem te-rug in ziekelijk-felle herinnering, met de stemmen van de jongens en den professer en de banken en boeken, die hij zag klaar verlicht, in de somberheid van deze kamer. Hij dacht aan thuis, wat ze wel zouden zeggen als ze hoorden, dat hij ziek was; aan zijn vroegere ziekten, zijn dikke-wangen met kiespijn op de groote kinderkamer, zijn mazelen, toen hij met Mietje boven in huis sliep; hij dacht aan Sint-Niklaas, die een gart onder zijn ledikant had gelegd 's avonds, en 's morgens toch beneden tafeltjes vol lekkers voor hem gereden had in de huiskamer. Hij dacht aan God en Jezus en aan de maagd Maria, die hij in lang niet zoo erg in zijn gedachten had ontmoet. Hij dacht aan de zonde, en of zijn geweten wel zuiver was, nu hij wel eens dood kon gaan. Dood-gaan, dat was wel het verschrikkelijkste wat er was, dood-gaan, niets meer zien of hooren van de jongens hier of zoo, en ze later weêr te-rug-zien, in den hemel, Verhaage, met zijn blauwe dasje en zijn glad gekamde haar, Bloemen, met zijn doffen krullebol, loopend door den hemel, hun hoofden langs wolken van blank goud licht, dicht bij den heelen hofstoet van Maria in een glansende witte japon en een kroon op haar hoofd, en stijf uitstaande zwarte oogen met roode spikkeltjes in 't midden, godden-vader met een grootere kroon en lang grijs haar krullend over zijn rug en schouders, Petrus en Paulus in lange witte en bruine mantels, met koorden om hun lijf en bloote halzen.... Maar zoû hij wel in den hemel komen? Ondeugende kinderen gaan niet naar den hemel. Dadelijk na den dood verscheen-je voor den rechterstoel van God. Maar later kwam nog het laatste oordeel, dat was het verschrikkelijkste, dat was boven in de lucht,

in de lucht, die neêr was gekomen in het dal-van-Josaphat, ergens heel ver weg in Afrika of Azië, vreemde groote streken, waar bruine menschen waren met kransen van recht-op-staande haren op hun hoofd, en vreeselijke groote planten, met wijde stekel-bladen, hooger nog als groote boomen hier. Vóor het laatste oordeel vlogen de engelen door de lucht naar de vier windstreken, dat woû zeggen: hoog en wijd en groot onder zwaar-witte wolken, met bazuinen, dat zijn lange trompetten, en de engelen hadden bolle wangen van het blazen, en gefronste rimpels boven hun neus en allemaal sierlijk jongelingachtig krullend haar, en lange gewaden, zoo dat je hun voeten niet zien kon. Al de menschen, die er geleefd hadden, worden opgeroepen, en hij zoû ook moeten verschijnen. Wat zoû God zeggen? Zoû hij veroordeeld worden voor eeuwig naar de hel? De hel, daar waren gele vlammen met rooye randen, en de duivelen spartelden daar in, zwart, grijs, bruin-zwart, met ooren als horens op hun hoofd, groote, kromme, spitsgepunte neuzen, paarden-pooten. En daar brandden de zondaren eeuwig zonder ooit verteerd te zijn. O, dat was een al te groot ongeluk, naar de hel woû hij niet. Hij zoû niet meer zondigen. Hij zoû in alle geval maar een Wees-gegroet bidden om vergeving te vragen: Wees gegroet, Maria, vol van genade, de Heer is met u, gezegend zijt gij boven alle vrouwen, en gezegend is de vrucht uws lichaams, Jezus.... Hij bad verder, maar zijn gedachten bleven stil bij die woorden van: de vrucht uws lichaams Jezus. Wat of dat toch beteekende! Vreemde woorden, die hij al tijd bad, zonder ze te begrijpen, hij had 't eens aan vader gevraagd, maar die had gezegd, dat hij dat later wel begrijpen zoû. Waarom moest hij het dan bidden als hij niet begreep wát hij bad? Ja, er was zooveel onbegrijpelijks, men moest gelooven, niet begrijpen. Ja, maar dit had hier niet meê te maken.... Hij

dacht aan een les uit de hollandsche spraakkunst, die hij niet gekend had, en voor straf tien-maal had moeten afschrijven voor professor Kis. Het was een vertelsel van een visscher en zijn vrouw, die woonden aan het strand, en hun zoon ging uit varen, en de storm zette op, het werd nacht, en de zoon kwâm-maar niet te-rug en de moeder ging kijken aan het strand.... Uit dat stuk moesten ze de fouten halen, want er stonden expres fouten in in het themaboek, maar hij vond het vertelsel aardiger en dacht daar meer om as om de fouten. Ja, de zee, dat was iets vreeselijks en om bang voor te worden. Wat had hij áangegaan toen ze hem in Zandvoort eens in de zee hadden laten baden. Eerst was je in 't badkoetsje en je zag door de raampjes niets dan een vreeselijk ver wit, zonder iets er in, de witte lucht, maar dan ging het badkoetsje open en het water klotste er van alle kanten tegen-aan, en je zag niets áchter je en niets as dat vreeselijke water vóor je, ver overal naar alle kanten, zonder einde. Dat was een doodelijke angst geweest, toen hij er in ging, zonder grond te voelen. Patsch! hij voelde zich nog tot zijn maag er in plompen. Ja, de zee, dat was iets ergs, maar prettiger waren die vreemde zeeën ver weg, waar hij wel van gelezen had, niet de zee uit het leven van de Ruyter of in Jack de zeevaarder van Marryat, maar in een boek dat de groote Telle hem stilletjes had geleend. Daar was een schip, dat alleen vaarde op die zee, en het was donker 's nachts, de kapitein had een vrouw, die hij gevangen en opgesloten hield, onder-in zijn schip, en in dien nacht kwam het schip onder een sterrebeeld of zoo, een sterrebeeld, dat was iets akeligs, moois en onbegrijpelijks, en daar zag de kapitein, midden-in dat sterrebeeld een gouden kruis verschijnen, ja, een kruis van goud, en toen schrok de kapitein erg en kreeg berouw, en ging naar die vrouw, die onder het dek zat, toe, om haar vergeving te vragen

en haar vrij te laten. In een ander boek had-je iets van een vreemdsoortigen prins, een mooyen man met een vuur-rooden mantel, ook krullend haar en een kroon op zijn hoofd, die ook op een schip met een vreemde prinses wegging, die hij had opgelicht. Maar de prinses woû wel, d'r vader alleen was er tegen geweest, en de prins bracht 'r naar een heel ver werelddeel, waar de zon nooit ónderging, waar ze op een troon werd gezet met niets dan purpere en goude dingen en bloemen om d'r heen en gedragen door zwarte slaven, met rooye rokjes aan.... Maar het akelige van die nacht op zee was toch erger.... Want 's nachts dan spookte het ook. Ja, die vreeselijke geschiedenis uit de losse bladen voor de jeugd, met een plaatje, heelemaal zwart, waarop de spookverschijning stond, de spoken allemaal wit, de spokenkoning met zijn spoken-dienaren, en spoken-dienaressen, met vreeselijke rare haren die als verstijfd in lange slingers rondom hun hoofden waren uitgestrekt en vreeselijke wijd-open-staande oogen. De spoken, dat waren de zielen van de zondaars, die uit het vagevuur te-rug kwamen om, ja eigenlijk om de menschen akelig te maken. Maar de haren en de oogen, dat was nog zoo héel erg niet. De hoofdzaak was dit: een witte gedaante in lange lijkwitte kleêren, die, zonder dat je d'r iets van hooren kon of zien waar ze van-daan kwam, in-éens in je kamer was, en dan langzaam, zonder te loopen, naar je toe kwam. Je kon d'r gezicht niet zien, maar met een holle stem zei ze wat. Ja, 't was goddorie toch maar prettiger als 't dag was as as 't nacht was..... Roem! daar ging de deur open en Willems heele lichaam stommelde van grooten schrik. De direkteur was binnen en zijn lijf leek vol kleine zwarte vlamminkjes in Willems blikken, met een prikkelende drukking op zijn hoofd als van een nauwelijks rakend speldekussen. De direkteur kwam tegen het bed aan staan, sloeg het gordijn aan den vensterkant over het ledikant-schot en

zette daar schuin zijn arm op. Het groote gezicht, donker zwaar, boog neêr boven Willem. Hij sprak in een adem vol verstorven tabak, zacht, ernstig en meêdogend-vermanend. Hij vroeg eerst hoe of Willem het maakte, zei, dat de ziekte gauw over zoû zijn, het was netelroos, en dat duurde nooit lang; daarna zei hij: maar weet ge wel, Willem, dat het iets veel ernstigers had kunnen zijn dan het nu is, dat gij er wel eens van dood had kunnen gaan en dan zoudt hebben moeten verschijnen voor God-den-Heer? Zoudt ge dan rein zijn geweest en in den hemel hebben kunnen gaan?.... Laat 't u daarom een les zijn en een spoorslag om in 't vervolg meer en meer volkomen den weg van de plicht te bewandelen. Ge moet altijd bedenken: vele zijn er geroepen, maar weinige uitverkoren. De direkteur zei dit zacht-zwaar en gemoedelijk, zonder plecht. Kom, zei hij, in een romphef rechtstaand, we willen het beste hopen en goeden moed houden. Hij lei zijn groote hand half op Willems voorhoofd, half op het haarhoofd en drukte hem zoo vaar-wel.

Willem werd erger in huiverende koortsen, die zijn lijf heet maakten, zoo, dat hij het dek weg-smeet tot één pak op zijn voeten en er dan zijn voeten onder uit-trok en tegen het dek trapte van woede; die zijn lijf koud maakten van een waterachtige koû, als doordrongen van heet-geweest badwater dat zachtjes-aan verkilt. En dan kwamen de speelplaats-geluiden op door het venster, en het joelend krioelen van de schreeuwende jongens daar-onder en sloegen tot hoofdpijn in zijn hittende-hoofd, en maakten zijn heele lijf, in de branderige bevlek-puisting, baloorig tot wanhoop. Daarom zei hij eens tegen Metselaarke, dat hij dat leven niet velen kon en of daar niets aan te doen was. En Metselaarke zei, dat 't goed was, hij kreeg het achterste kamertje in den houten bijbouw, dat door twee vensters in het boskè af keek, een kamertje van

hout, met een dun houten schot van het kamertje er naast gescheiden, met ieder de helft van een kachel, die, met een ijzeren-plaat er om heen, in 't midden van 't schot stond. Hier dacht Willem in een middag aan de meisjes, zijn meisjes van in de stad. Eerst Jetje Koster van de bewaarschool, daar had hij vroeger thuis al eens van gedroomd, dat zij jarig was en een partijtje gaf en dat hij daar ook op was en een kadootje voor haar had meêgebracht. Jetje was een lief blond meisje, daar hij verliefd op was geweest tot zijn zevende jaar, op de zusterschool. Zij vertelde eens een sprookje aan een vriendinnetje in den speeltijd, gezeten op de vuil-gele bankjes in de kleine schoolzaal vol vieze kinderlucht. Willem was toen naast haar aan geschoven en het vriendinnetje had gezeid: nee, jij mag t'r niet bij zijn, en toen had Jetje gezeid: ja, hij mag t'r wél bij zijn, anders vertel ik niet. Toen had hij heerlijk naast haar gezeten en was nog verliefder geworden, maar, och heer, die liefde van toen, dat was niets bij later, bij de liefde van toen hij op school was bij meester Lawik, hij ging toen eens op een avond met Jan Hasselman, zijn vriend, de zoon van mnéer Hasselman, naar de Hereeniging in de Vondelstraat, en ieder had zijn meisje, Jan had Katotje Strui en hij had Koba Kraayers. Koba was grooter dan hij, dat was wel een beetje akelig geweest, maar toen ze op een tafeltje stonden om naar het vuurwerk te kijken, had Jan Katotje een zoen gegeven en toen had híj ook gedurfd, en had Koba een zoen gegeven, die wel een beetje raar áankwam, onder haar oor, maar hij hád 't toch gedáan, dat was de hoofdzaak. En dan, nog later, het naloopen van die veel grootere meisjes, als ze met hun tasschen uit school kwamen en zullie met hun ransels op hun rug, Anna Staalman, bijgenaamd de jongensmeid, die zich op het Begijnhof achter de pomp liet zoenen, en de twee meisjes Lammers, die Thijs,

Jan z'n broêr, ópwachtte achter in de kerk met een ernstig gezicht en ze dan aan hun rokken trok als ze d'r uitgingen. Lieve-hemel, dat was toch wel een plezierige tijd geweest, maar hier was niks, hier zag je nooit 'n meissie, alles was leêg en donker, akelig en bangelijk.

Willem was hard-lijvig, kreeg veel gestoofde pruimen te eten, iets heerlijks voor hier, en droomde 's nachts akelig, en hij eilde in de koortsen, die zijn lijf vermulden en zijn kop afbleekten. In een nacht werd hij wakker, dat de vensterglazen ril-ritselden van den storm, die buiten woei. En in hem woei de koorts als een wind, ril-vellend, klapper-tandend. Toen had hij eil-gezichten. In de kamerdonkerte, waarin door de ruiten het lucht-grijs van den wolken-verrolden nacht in sijpel-valingen verwemelde, hoorde hij een fladderend bewegen over de vloer, aan het schot langs de kachel, van den eenen kant langs den anderen. Hij zag zwarte vlekking als vleugels bewegen, het moest een groote zwarte vogel zijn die daar spartelde. Toen, angstig ópzittend in het bed, met vurig glansende oogen, hoorde hij een stommeling gaan in de heele kamer, dan links, dan rechts. Zijn verstand flikkerde op en hij woû 't niet gelooven, maar toen, vond hij een huivrende genieting in de angst en wond zich op en woú 't zien, woú 't gelooven. Hij hoorde een zwaar waggelend gerommel achter het bed aan den kant van den voeteneind-wand. Hij stond op, wankelend op de weeke matras, met de koude beenen bleek-wit onder het zoetjes wiebelende hemd, hij rukte het gordijn weg, en zag, met een verroerlozenden stelp in zijn opene hoofd, de waschtafel waggelend bewegen en zwenken in het spookgrijs van het venster. Op de waschtafel waggelde de kom, in de kom waggelde de kan, wit bewegend, zwart bewegend, in regelmatig schokken, zonder dat er iemant bij was. Een ril-rimpeling van bangheid behuiverde

zijn achterhoofd-vel, het rug-eind en de kuiten, bij zich spreidende oplevingen en langzame wegkwijningen op den schedel-bult achter op het bovenhoofd. Al de spookgedachten van vroeger kwamen óp: hier, boven deze kamer, was immers ook de slaapzaal der doode jongens, vóor zij naar het kerkhof werden gebracht? En, het palmtakje dat er áan hing, soppend in het vocht van het wijwatersbakje dat tegen den wand hing in het bed, maakte hij groote kruisteekens en druppelde het water naar de vier windstreken, luid zeggend: Jezus, Maria, Jozef, ik geef u mijn hart en mijn ziel, staat mij bij in den doodstrijd, laat mij in uw heilig gezelschap in vrede sterven, amen. Toen maakte hij nog gewoon kruizen tegen zijn hoofd en lijf. Alles scheen toen, met ruwe nahorten, kalm te bedaren. Willem lag weêr, toen op-eens uit het kamertje naast het zijne een helle stem klonk door den nacht, de stem van den hard-opdroomenden zieken franschman. Willem sprong van het bed, liep op zijn bloote beenen naar de deur, rukte die open, met waayende en verschietende donkere angsten om hem heen, vluchtte op de stinkende plee tegenover zijn kamerdeur. Het was hier stik-donker, maar hij hield zijn oogleden gesloten, zijn handen tegen zijn ooren aan, al tijd bang dat een vreemd onmenschelijk iets van achteren komend, aan zijn handen, aan zijn hoofd, aan zijn rug zoû raken. Hier bleef hij lang zitten tot hij versteef van de koû, en te-rug ging in bed en niet dorst te verroeren, tot de ochtend bleek binnen stippelde. Toen sliep hij in, vast en lang.

Midden-in den ochtend van bleek licht werd Willem wakker en dadelijk schoot de angst in hem op. Het was dag, maar in de kamerhoeken verwemelde het licht in scheutjes van glazige donkerte en aan de vensters waren toch vreemde dingen van grommige grimmigheid. Willem stond op, uit het bed op de vloer, met bevend tastende armen en zich vergissende, mis-

tastende driftige grijphanden, deed hij zijn lijf in zijn kleêren. Van bangheid had hij geen tijd om zich te wasschen, en hij ging de kamer uit. In het steenen gangetje hoorde hij, in dicht-bij verte, het schreeuwen en fluiten en jongensgegons met het schurend geschrij van de stappen. Zoû-i vallen, de vloer deed zoo gek, maar hij móest door. In den hoek van de groote gangen, waardoor hij naar de trap ging, bonkte het onweêrend leven tegen hem aan. Een jongen kwam de trap af, en liet zich sullen langs de leuning, fluitend, Willem ging hem voor-bij met pijnlijk de geziene beweging in zijn hoofd, een andere jongen kwam hooger de trap af, de laatste treden over in een sprong, die neêrbonsde op het portaaltje. Willem voelde als een duw tegen zijn lijf.

Boven was Metselaarke, daar zoû het even prettiger worden, en dan weêr het nare. Hij kwam bij Metselaar en gauwe professers woei-stapten door den donkeren hout-bevloerden koker-gang. Hij beknokkeltikte de deur, maar Metselaar was er niet, de kamer bleef dicht en stom. Maar juist kwam professer Kis daar aan met zijn verkronkelde neus. Hij zoû Metselaar even voor Willem roepen.

Daar kwam Metselaarke, zorgelijk-ernstig, met zijn hoofd als een stoof, waarin de oogjes smeulend glommen:

— Wat is t'r, me jongen, waarom zijt ge boven gekomen, ge had rustig om-laag moeten blijven.

Toen zei Willem wat hem gebeurd was, en dat hij onmógelijk, onmógelijk nog éen minuut in dat kamertje kon blijven.

Metselaarke had al vroeger gemerkt, dat Willem zoo bang was; hij zei eerst: kom kom, wat zijn dat voor kuren! Ge moet u daar over heen zetten. Is dat een gekheid! Maar Willem zei maar: het kán niet, en dat hij nog liever in den gang zoû slapen.

— Nu, zei Metselaar, zoo als hij al tijd zei, we zullen zien, ga maar zoolang in de groote zaal. Daar zijt ge toch niet bang, wel? Ge zult er Van Miersen vinden en er dus niet alleen zijn. Ik zal u dan later wel zeggen hoe of wat.

Willem ging naar beneden door het drommende jongens-gedruisch met sneeuw-koude vinger-toppen. In de zaal zat Van Miersen, die door het venster heen keek. Willem, met een leêge maag, trillend van ziekheid en zenuwachtigheid, bleef bij de tafel staan, zijn linker vuist er op gedrukt, van-binnen hakend naar een praatje. Van Miersen deê net of er niets was, zijn onbewegend achter-hoofd naar Willem toe. Maar Willem, zijn weêrzin verdrukkend, sprak het woord heen-brekend uit zijn keel:

— Zeg....

Van Miersen, meerder en neetoorig, hield zijn hoofd zoo als hij 't had, en, barsch,:

— Wat is t'r?

— Zeg, geloof jij an spoke?

— An spoke? nee hoor, geen luis, ouwe-wijve-praatjes, maar, zei Van Miersen, die zich hooghartig vond, dat gij d'r an gelooft, dat zoû ik best kunne begrijpe. Net kost voor oe.

Toen draaide hij zijn hoofd naar Willems kant en zag hem spot-lachend aan uit zijn roest-kleur-gezicht.

— Noû, zei Willem, die het praten niet weêrstaan kon, wil ik je dan 'es vertelle, wat mijn van-nacht gebeurd is?

— Ja, ga oe gang maar, zei Van Miersen in den toon van dat 't 'em niet schelen kon.

Toen deed Willem het verhaal onder de huiveringen van zijn achter-hoofd door, en Van Miersen, den mond een beetje open van luisteren, met een lach-begin in de valsch-glansende duistere oog-bolletjes, dat langzaam

in aandacht verkwijnde, hoorde en spoog dan uit zelfgenoegzame onverschilligheid op de vloer.

Willem vond 't eerst vreeselijk naar, dat Van Miersen niet ernstiger en vriendelijker luisterde, hij verergerde de voorstelling om Van Miersens ongeloovigheid te treffen, zei dat de zwarte vogel op zijn lijf was geweest, dat zijn bed ook gedanst had.

— Nou, zei Van Miersen toen Willem aan zijn laatste zinnen was, waar poosjes tusschen open bleven, 't is niet lollig hoor, liever oe as mijn.

's Avonds bezette de infirmerie-vloer zwaar, de liberale en wereldsche jongens kwamen kletsen, uit de kouwe korridors, om de kachel heen: Hartog, Kramer, Brik, Stelhuis, de heele kompanjie. Staalman, de ontwikkeldste, was ook meê gekomen, zat op een stoel naast het kachelhek, en een heele groep, heftig zwart lijvende in de groote witheids-kisting, stond naast en voor hem. De anderen zaten bij vieren, bij vijven, op de billen en knieën aan de tafel, zich elleboogsteunend, de melketers en zes anderen die Nieuwenhuis kwamen bezoeken, die een zweer in zijn hals had, een negen-oog, zei men.

— Hóe oud?, vroeg Meyer aan Staalman.

— Vijftien jaar, morge word ik vijftien jaar.

— Niet mogelijk, zei Meyer, dus je word op je vijftiende jaar student?

— Ja wel, zeker.... ik hoop 't ten minste.

— 't Is bizonder, 't is merkwaardig, maar je moet toch latijn en grieksch kenne om student te worde?

— Nou ja, ik ga eerst naar Oldenzaal, in éen jaar leer ik dat wel.

— In éen jaar, dat kè-je begrijpe.

— Ja, ík wel, zei Staalman, en deed de boven-oogleden neêr, met de ruggen zijner vingers stofjes van zijn rechter been tikkend.

— Nou, maar dan wor-je toch niet op je vijftiende jaar student.

— Nee, niet precies, maar 't scheelt toch niet veel, op mijn zestiende dan.

— Ja, 't is toch héel mooi, je zal 't nóoit zien, dat mot ik bekenne.

Toen haalde Staalman zijn stem weg uit het algemeene gesprek en begon een bizonder gesprek met Breidel, fatje, naast hem, het zakdoekpuntje uit den borstzak, een kleurendas onder de boord. Allebeî hoog-ontwikkelde jongens, mochten ze De Tijd lezen, en hadden 't, met inzichten van naar 't voorhoofd-midden optrekkende wenkbrauwen, en een lippen-verrozing van je-kan-niet-weten-de waardeering, over Bismarck. Bij de tafel klankte „droom" uit de monden, zich al tijd herhalend in het lamplicht: droom, droom. Zoû een droom wel eens uitkomen: O ja, mijn tante heeft eens gedroomd van dat.... nee, maar, dan mot je van mijn hooren.... ik was e'r 's in 'n lozjement.... nou, jullie wete toch wel van de droomen van Pharao, prut-lachte er een, met de magere koeye.... O, ik heb e'r 's van me zuster gehoord, dat die van iemant gehoord had, die bij 'n kaartlegster....

Willem zat met Bloemen aan den anderen hoek van het kachelhek, Bloemen natuurlijk weêr bedeesd sprekend uit vrees, dat ze 'n 'em hard-op zouwe gaan verneuke. Van Miersen, die bij de jongens aan de tafel het over droomen stond te hebben, en het hardst lachte, met een lach als kargekners over grint, die tusschen het gepraat op-gil-reutelde, draaide zijn hoofd om, het gezicht naar Bloemen en Willem, de neusgaten opengegaapt, de mondhoeken áf in beginnende spot. Toen, zonder verder naar hen om te kijken, halsde hij zijn lage hoofd voor-in tusschen de hoofden en verhaalde stil wat Willem hem verteld had. Gedurende het vertellen keken hoorders, met blikken

heimelijk schuin, met plots geel-verlichte kaakzijden en neuspunten, naar Willem en Bloemen heen, die niet merkten. Maar Haas, die er ook leuk bij stond, riep: hé, Tiessen, zeg, Tiessen, kom jij 'es hier, is dat waar, dat jij van-nacht spoke heb gezien?... Er werd een stilte, wiebelend van stil geginnegap en een zacht binnen-lachen vol korte hijgsnikjes. Alleen Staalman en Breidel spraken dóor. En hun stemmen werden hoorbaar als van achter een muur de kamer in komend, toen Staalman een volzin eindigde: „maar hij heeft Europa gered van het socialisme," en opkeek naar de hooge hoofdenstilte, en stiller doorsprak. De gezichten vol geploeterd van geel spikkelende donkerte en de andere overwaasd van bleek geel licht, waren alle naar Bloemen en Willem gekeerd, die voortpraatten in een zenuwachtig blikken-geflikker van de even-hooge oogen tegen mekaâr in, en dan de oogleden weêr neêr-doend en de blikken uitschietend op de vestknoopen van Bloemen, op de kielknoopen van Willem. Bloemen vertelde voort van een reisje, dat hij gemaakt had naar Brussel, ja, in België, maar telkens verstond Willem hem niet en moest vragen: wat zeg-je, wáar, zeg-je?, zijn oplettendheid verdofde in 't gekijk van die allen. Toen kwam Stelhuis naar hem toe en vroeg:

— Zeg 'es, Tiessen, heb-jij spoke gezien van-nacht? Vertel e'rus.

Bloemen keek beteuterd naar Stelhuis' knieën, Willem zei:

— Laat me met rust.

— Nee maar, hoor nou 'es, zei Stelhuis, ik meen 'et ernstig, ik heb vroeger ook 'es zoo iets gehad. Vertel me'n 'es wat er gebeurd is.

Alleen aan een donkere bochtige beweging boven aan zijn oogbolletjes en in de rimpeling van de boven-oogleden was nog te zien dat-i 't niet meende, maar Willem zag 'et niet, want Stelhuis' mond was spotloos

gewoon, zonder hoekenbeweging. En de oude opwinding kwam weêr boven in hem, van den nacht alleen, van den ochtend met Van Miersen, flikkerend in zijn oogen, bevend in zijn lippen, hittend aan zijn slapen en in het boven-wangen-vel. En hij deed 't verhaal. Stelhuis luisterde in de nabijheid, de andere hoofden luisterden in den stillen afstand. Toen 't uit was, begonnen de praterijen, van openende monden met verdunnende lippen en sluitende monden met toezwellende lippen, de praterijen in gelijk-geluidig kreun-gegrom met uitspattende woorden en overschreeuwd door gilraderende lachjes, krioelende lachjes van hoofden af naar lagere hoofden en dan weêr weg in de bromming van ernst-gesprekken. Hartog kwam naar Willem:

— Zeg, hoor 'es, 't kan bést zijn, ik zoû daar voor geen geld van de wereld weêr wille slape, in dat kamertje.... Je weet misschien niet, maar 't heeft er al tijd gespookt.... Een jonge uit Deventer, die nou weg is, heeft er ook geslape en die heeft ook een geestverschijning gehad, een witte gedaante was 'et,... op de plaats waar anders het hoofd zit, was er een raar licht.

— Ja, zei Kramer, 'n broêr van me, die nou in Indië is, liep 'es op 'n dijk, buiten de stad, tegen den avond. Toen kreeg-i in eens 'n klap om z'n oore, hij keek om, want hij dacht natuurlijk, dat begrijp je wel, dat er een vent of zoo achter hem liep, die 'em die klap had gegeve. Maar hij zag niemant, op de heele dijk niet. Toen keek-i weêr vóor zich, en toen kreeg-i weêr 'n klap. Toen maakte 'n-i 'n kruis en toen was 't uit.

— Ja, zei een stem uit een donkeren groephoek, mijn grootmoeder, die....

In-éens week de deur van de praat-volle zaal en de prefekt kwam binnen, staand, in zwarte rondingen en zachte gebogenheden tusschen de harde kanten, effen

en recht, van de muur en de deur, onder zijn zwijgblikkend hoofd. De jongens, die niet ziek waren en niet van de kompanjie van een zieke, dien zij mochten bezoeken, hurkten weg achter de ruggen der anderen. Staalman en Breidel praatten alleen ernstig door, meerder en volwassen van ontwikkeldheid, niet zoo erg nagegaan als de anderen in hun doen en laten. Maar langzaam verroerde de prefekt en kwam naar het midden. Achter den rug van den ouden Smallen heen boog zijn bovenlijf over de tafel, waar Stelhuis op zijn hurken zat. Hij pakte Stelhuis' oor, deed hem zoo langzaam rijzen, als een tooneelverschijning uit den grond, zonder ernst-gezach, als een goedig policieman.

— Pak je weg, zei hij, droog grappig.

Stelhuis' lijf schoof op wijde beensprongen de deur uit.

— En gij, Brik? vroeg de prefekt.

— Ik weet niet, meneer.

— Weg, gauw!

Langzaam groeide een bleeke woede uit de leukheid van den prefekt. De mond werd leelijk en wijd, met verbrokkelde en zwarterige tanden.

— Gij, Kramer, wat doet gij hier? De prefekt begon de stoute jongens te onderscheiden, en, het erg vindend dat er zoo véel hier waren, die niet mochten, werd hij bedaard en gezach-boos en tastte zijn noticieboekje uit de heupzak om kwade punten op te schrijven. In het groot-gespannen gezwijg van de lage zwarte jongens in de witte, stond hoog uit de schoudering van den prefekt, die de blikken sloeg uit de wiebelende oogbollen van onder het afgebogen hoofd, zijn potloodje vochtig-zwarter maakte tusschen de lippen en dan heenschreef naar rechts met de kronkelstaatjes van zijn wijsvinger en duim om het potloodje, peuter-krabbelend, de oogleden op, de oogleden neêr. Hij deed het boekje in den rechter zak, de linker hand af in den linker zak, de rechter arm toen op en uitgestrekt achter de deur-

plaat, in de opening, zoo dat de jongens den arm niet konden zien. Als een wegwijzer-staak was de arm, de wijsvinger en de duim recht-uit, de andere vingers dicht-geschrenierd: Allen, zei zijn mond, die hier niet hooren, er uit! en het hoofd stond in grijs-rooderige dwingkalmte met de bleek-blauwe oogen, waarin het geel licht tot porseleinkleur verglansde. Een voor een stapten zwijgend de jongens onder den wijzenden arm weg, met bengel-armen, afwend-koppen en een schuine verslagenheid in de kleêren.

Van de vier ziekenkamertjes waren er, behalve dat van Willem, drie met jongens er in. Die van het tweede en derde hadden zware ziekten, en daarom werd Willem bij Van Miersen gestopt, die alleen maar wat aan zijn been had. Er stonden twee ledikanten met donkere gordijnen, Willem lag om negen uur in het eene, aan den deurkant, te fluister-fluiten van zenuwachtigheid over dit nieuwe, akelig van het idee dat er misschien spinnen of pluisjes uit den harrewarrigen hemel zouden vallen. Van Miersen deed zijn broek uit, voorzichtig pijp voor pijp. Zijn gezwachtelde voet en kuit stond in de afplassende tafelkleed-schaduw, laag als in een afdieping onder het vlammetjes-tweeling van de tafelkaarsen. Zij hadden nog niets gezegd, sinds Van Miersen, toen ze samen naar bed drentelden, geknord had van dat 't bedonderd lastig voor hem was, van Willem zoo in z'n kamer te krijgen, beroerd-lastig, en dat-i maar heel stil moest zijn as-i niet op z'n kop woû hebben. Maar nu verschoven Willems leden naar den bedrand, het hoofd schuinde af en naast het kussen, en in een fellen nekwrong om naar Van Miersens been. Willem wilde wel vragen in een prettige nieuwsgierigheid naar dat akelige en geheimzinnige, dat híj niet had, maar dat die nare Van Miersen had, maar hij dorst niet. Hij bleef kijken in het idee, dat hij toch

het recht had om te kijken, en dat Van Miersen hem daarover niets doen zoû. Van Miersen, de borst op de knieën, de handen morrelend aan de zwachtels, keek, schuin-bij zijn knie, met het hoofd rood-bruin opgezet van 't bukken, naar Willems kop op.

— Gij hebt zeker nog nooit zoo iets gezien, wel? vroeg hij in een norsch-neetoorigen lach.

— Nee, zei Willem, en kreeg een gemakkelijke rust in zijn denken om dat de andere zoo tegen hem språk, . . . heb je 't al-lang?

Toen, bij korte stooten, onder het staan en zitten van 't uitkleeden en het leggen van zijn zak-zaakjes op de tafel, vertelde Van Miersen de geschiedenis van zijn been, vooral de groote operatie, nu twee jaar geleden, en nooit had hij iets laten merken van zijn pijn, nooit geen traan of geen schreeuw, nee nooit. Willem kreeg langzaam vreesbewondering in hem op. Van Miersen vertelde, dat hij eerst de operatie niet had willen laten doen. Hij blies de kaarsen uit en de kamer stond in donker. Op zijn gemak, met een hoogmoedige onverschilligheid om dat de gewone levensgewoonten hun gang moeten gaan, zweeg Van Miersen om met aandacht in het bed te gaan liggen en de kussens góed te schikken. Toen ging hij voort, ademend hoog naar de donkerte, waarin Willem zijn woorden hoorde als door een onzichtbare gesproken. Maar zijn ouders hadden allebeî voor hem op hun knieën gelegen, om hem te smeeken de operatie toch te laten doen. Hij had 't niet hoeven te laten doen als hij niet gewild had, zie-je, hij had 't niet gehoefd, en zijn ouders hadden allebeî op hun knieën gelegen, zei Van Miersen, de woorden herhalend om den indruk.

Willem voelde even ontzach-vriendschap. Hij was in de halfslaap toen uit de frommel- en zucht-stilte Van Miersen vroeg:

— Slaap-de gij al?

— Nee, zei Willem, wat is t'r?

— Ik kan niet slápen, zei Van Miersen, hooghartig sprekend in een geeuw, om dat Willem zijn mindere toch was, . . . en nou steek ik een sigaar op. Dat doe ik altijd als ik niet slapen kan, om me niet te vervelen.

In-één̄s óp uit den dof-slaap- en landerigheids-staat, hoorde Willem die woorden stemmen als een schrikruk van verrassing-geluk in de vervriendelijkende donkerte. Een kittelende vrijheid hier alleen zoo samen ver van de slaapzalen en de professers, en dan het groote-mensch-achtige en het verbodene en geheime, was in zijn maag, in zijn keel, juichte door zijn hoofd als een plotselinge verwijding van onzichtbaar licht. Hij voelde in hem worden als een eindelijk ontbottend geluk, als een duister verlangen, dat plots heerlijke wezenlijkheid werd, dat zoo lang in hem begraven-geweeste allerprettigste van op eigen houtje verboden genot-dingen te doen. Ja, dat zelfde gevoel had hij in de stad gehad als hij, uit school komend, van Mietje wegliep en als ze zuurtjes gingen eten op de Nieuwmarkt. Hij wilde niet slapen, neen, maar heerlijk wakker zijn in den nacht, de groote menschen gingen ook laat naar bed, en bleven 's nachts op. En hij zat recht op zijn bed in den wemelenden nacht, en vroeg klaar, van-binnen bevend:

— Heb-je voor mijn ook geen sigaar?

— Voor oe, ben-de gek, kerel, ge zoudt er ziek van worden.

Willem wachtte even.

— Nee, ik kan heel goed rooke, geef t'r maar een.

— Nôh, zei Van Miersen uit de duisternis, ge mot 't zelf weten, kom d'r dan maar een hale, zij-de al op? vroeg hij, want hij hoorde Willems stem van een andere plek af komen.

— Ja, ik kom, wacht maar eve.

— Wacht, zei Van Miersen, steek eve 'n kaars op, dan kenne we zien wat we zegge.

Willem scharrelde aan de spanen bussige lucifers-doos, waarvan het hout als stevig papier met een droog-doorschijnenden ritseltik-klank aan zijn vingers was. Hij schuurde den luciferskop over het dekseltje, dat hij als een stukje donkerte tusschen zijn linker wijsvinger en duim klemde. De lucifer woú niet, en hij gooide hem in een afstandje naar de vloer, de zwavelreuk nâar in zijn neusgaten.

— Pas-op, zei Van Miersen, maak geen brand, wâ-bliksem.

— Nee, zei Willem, dat neukt niet, hij is al uit.

Hij had de pret van een streepje dof fosfor-licht op den deksel te zien, als een glimmende rups, onder-voor zich, aan zijn handen. Toen zag hij in zijn hoofd een laan van hun buitentje in Overveen, waar ze lampions zouden aansteken en vuurwerk hebben op zijn vaders verjaardag, waar hij ook in de boomen-donkerte zoo getobd had met zulke lucifers. Maar van de hoog bladerende boomen-nacht met duister âflichtenden hemel roerde zijn waarnemen weêr af in de kamer-nacht hier, als een sluyerhuid die hoog wordt te-ruggetrokken van iets meers dat er onder is. De tweede lucifer lukte, brandde sprankend aan als een groene vlam-vonk, tot de fosforus was op gebrand en het houten stangetje wit-geel vlamde achter den rood-uitsmeulenden, toen grijs-zwart verkolenden knop. De kamer was in donker ros gaan staan, Willems schaduw in een hoek smijtend, die daar deinde en toen opzweefde tegen den wand, eindelijk aan de zoldering nevel-wiegelend, toen Willem vooruit liep en op Van Miersens nachttafeltje een kaars aan-vlamde. De kamer was in klein vaal geellicht gaan staan. Van Miersen lag op zijn rechter zij, den rechter boven-arm neêr-geklemd onder den romp, den onder-arm, met de hand er aan, wendend af van den mond, toe naar den mond,

de sigaar er in vast, de sigaar op en neer rukkend tusschen het gebit, eindelijk het afgebeten puntje met de linker hand aannemend van den mond en afsmerend van den wijsvingertop op het nachttafeltjes-plat, de klevende tabaksvelletjes fijn kneuterend tusschen de vinger- en duimtoppen, tot zij er af vielen. Hij nam een andere sigaar, die op het bed lag achter zijn hooge billen-bulting in zijn linker hand, en strekte die naar Willem:

— Daar, daar heb d' er dan een. Maar as de mot brake, ga dan as-je-blieft bij de kachel staan en maak dat alles in den bak valt.

— Nee, nee, volstrekt niet, zei Willem, wees maar niet bang.

Toen staken ze allebei op, de oogen-aandacht neer, de lippen samengetrokken als dikken elastiek-band om de sigaren, de gezichten telkens bij scheuten verlicht, geel-bruin en geel-bleek, bij de opvlammingen van het zuig-trekken. Van Miersen hield de sigaar tusschen de tengere bleek-bruinige rechter midden- en wijsvinger, van het rood-korsterig gloeyend sigaar-punt-rontetje ademde een smalle blauwe rooksliert op, weg in de donkere zoldering-ruimten, de mond stootte grijze nevelingetjes geproefde rook uit, de linker arm met uitgespreide hand lag in genietende rust over de dij. Willem zat aan den buitenkant van het nachttafeltje, in een rillend plezier, kuchend uit de keel, met oprispingen uit de maag.

— Zie-de wel, zei Van Miersen, ge kunt 't niet.

— Nou, dan wil ik 'et toch léere! zei Willem brutaal, en hij ging verzitten, tot meer gemak, de elleboog op het nachttafeltje, met hoog de sigaar, in een wil van te rooken en groot te doen.

— Drink-de ook konjak? vroeg Van Miersen.

— Nou òf 'k, zei Willem, ik hoû d'r wát van, maar dat kâ-je hier niet krijge....

— Nee, maar ik heb wat, 't is voor me gezondheid,

zei Van Miersen, ge moogt 't aan niemant zegge, dat ik er oe van gesproken heb, hoor!

— Nee, nee, wees maar gerust. Waár heb je 'n et?

— Waar? dach-de dan, dat 'k er oe wat van geve wou?

— Dat zeg ik niet, maar waar is 'et?

— Nou, as ge d'r toch niet van krijgt, dan hoefde dat ook niet te wete.

— Nou, zeg 'et me toch maar.

Maar van Miersen bleef akelig hooghartig, neetoorig en trijterend:

— Waaróm, wat kan oe dat schele?...

Maar toen, in een ommezwenk van zijn gedachten, zijn dunne oogleden onmerkbaar verwikkend voor de dik fel turelurende oogbollen, met de blikken uit de donkere ronten met een lichtpitje in 't midden naar Willem, bedacht hij het plezier van als Willem niet tegen konjak kon, en zeide met een getemperde stem van kwaadwilligheid:

— Nou, as de erge trek heb in konjak, krijg ze dan maar, daar, op die-j'n stoel achter de tafel, nee,... dáar, onder mijnen jas, in die leêren koker zit de flesch.

Willem, gretig tastend, haalde de flesch op uit de verschuivende onder-duisternis, hief hem, liet hem zien als een vondst, en de blikken der twee naar de bruin gele-glansgloeyende flesch van waterkleur-glas. Willem haalde de waterglazen van de roerloze beschaduw-spartelde zich aanbiedende waschtafels en zette ze op het nachttafeltje.

— Geef op de flesch, zei Van Miersen, hij is van mijn. En Van Miersen, drie-kwart op den rug liggend, den rechter arm los, vrij van den romp, schonk in ieder glas tot een hoogte van twee duim. Zij klonken samen, maar uit hooghartigheids-onachtzaamheid keek Van Miersen naar zijn voeteneind in dien tijd, toen Willem hem aankeek, voor-bij de kaarsen, en gezondheid! zeî.

De glazen neêrgezet, schikten de leden zich tot de ge-

nietende kalmte van hun ondeugende streek. Van Miersens mond geluidde hortend toe, vertellend van zijn stad, de roomschen en de liberalen met ieder hun societeit, in de Vasten werden er menschen gehuurd om de glazen in te gooyen.

Willem luisterde maar, telkens een begin van misselijkheid wegspoelend met een slok konjak.

— Wor-de nog niet dronken? vroeg Van Miersen.

Toen ging Van Miersen voort, over de meiden. Maar Willem wist niet wat hij meende, hevig koorts-kittelend aangejaagd om iets te begrijpen, met tastende vermoedens achter-boven verroodende wangen. Van Miersen wist ook niets, maar verborg zijn woede daar over door in van oudere vrienden gehoorde woorden over meiden te bluffen. Willem dacht dat hij over een vreemd soort jonge-jufvrouwen sprak, grooter dan de meisjes, waar Jan en hij meê liepen in de stad, en ook heel anders, zoo als ze in de stegen zaten als hij uit school kwam. Maar die scholden ze uit voor hoeren, ja zeker, al tijd hoeren, en dát waren de meiden niet daar Van Miersen van sprak, want de hoeren, die zaten achter vensters in stegen, dáar ging je niet meê uit. De hoeren waren misdadige vrouwen, die moorden deden en hij wist al niet wat nog meer.

— Wat doe je dan met zoo'n meid?, vroeg hij.

— Nou, daar ga je 's avonds meê naar de komedie of naar een koffiehuis.

— En mag je d'r dan ook zoene?

— Ja, natuurlijk, as ze't hebbe wil, maar meer wil ik oe d'r niet van vertelle, ge zayt nog te jong, dá zul-de later wel hooren.

Van Miersen keek gewichtig naar de tafel neêr, hevig verlangend zelf meer te weten. Toen was er stilte, waarin de kaars flikkerspatte, als een zenuw van den nacht.

— Ken-de schaken?, vroeg Van Miersen.

— Een beetje.

— Dan zullen we 'n andere keer 'es schaken. Ik ken heel goed schaken.

Willems voeten waren aan de teenen, aan de kanten, aan de onder-enkel-holten, koud geworden, op de winternachtende vloer. Akelig van het rooken met zijn leêge maag, stond hij op, nam een teug konjak om in te slikken, toen Van Miersen vroeg: wat ga-de doen?

De slok golfde te-rug op den tong, achter in de neus, de oogen traanden, Willem slikte weêr, de konjak vloeide af in de maag, en een schroeyerige tinteling beknerste zijn verhemelte en zijn achtertong en maakte zijn mond droog met den tabaks-smaak. Hij voelde zijn handen van koele klamheid kleven aan het glas, dat hij nog even vast-hield toen het al weêr stond, tot hij bekomen was.

— Ik ga na bed, zei hij, 'et is me te koud.

— Wel lummel, leg dan 'n deken over oe voeten.

— Nee, dank-je, ik verdij 't, morgen is weêr 'n dag.

Toen Willem in bed was, deed Van Miersen de kaars uit met de vingertoppen, die hij vochtig had gelikt.

— Zie zoo, dat doe ik met me vingers, zei hij te vrede-lachend, ken-de dat ook?

— Ik weet niet, zei Willem, ik heb 'et nog nooit gedaan.

— Zeg, rook-de gij nog?

— Ja, jokte Willem, 't is 'n goeye sigaar, hoor.

— Ja, hij is van vijf cent, zei Van Miersen, en deed zijn bovenlip over zijn onderlip van lichtzinnige bluf-pret, om dat-i zoo jokte.

Willem had zijn sigaar in 't voor-bij-gaan in den aschbak gegooid, en nu bedacht hij wat hij zoû doen, dat Van Miersen niet merkte, dat er nog zoo'n lang stuk van óver was.

— Zeg, as Metselaarke morge-vroeg komt en hij ruikt de rook, dan zegge we dat 'et van de kachel is,

want hij komt nooit vóor dat Heinrich de kachel heeft ângeleid.

— Goed, zei Willem. Hij voelde zich slapen gaan, maar boven een zacht-geschuifel van leden-verleg en het knappen van het ledikant, kwam Van Miersens onrustige stem weêr op:

— Zeg, ben-de nou niet bang meer voor de spoken?

— Hm? zei Willem, wakker-schrikkend.

— Ja, zei Van Miersen, ge hoort heel goed wat ik zeg.

Van Miersen, lekker-wakker, in gemak-luiheid, in het prettige besef, dat 't er niet op áan kwam of hij zijn nacht verdonderde, dat hij den heelen ochtend zoû kunnen dóorslapen, ging nu voort met praten, de oogen open naar boven, de lippen om de sigaar. Met forsch zuigende trekken scheuten ros-schijn schietend tegen het gordijn, dat schuin op gewaadde hoog-boven zijn beenen. Van Miersen praatte voort, on-ophoudend, van een spookverschijning, waaraan een vrouw gestorven was van den schrik, en toch hadden ze 't maar gedaan om haar te plagen, want 't was een kennis van d'r die een wit laken had omgedaan. Willem dommelde af op het kussen, dan weêr wakker, half hoorend stukken zin, als van een priester bij 't voor-bij gaan van een open kerkdeur. Eindelijk was er iets, waardoor Willem wakker werd en zei:

— Wat?

— Nou, hoor-de niet wat ik vraag?

— Nee!

— Nou, dan slaap-de ook, ik vroeg juist óf-de al sliep.

Zoo, nu buiten een eerste lente met hemelverhelderingen en zoet-zachtere luchten was van tien dagen, waren hun nachten. Elken nacht 't zelfde. Zij schaakten en praatten, en Willem voelde een heerlijke ondeugendheid in hem worden, hoe langer hoe meer,

tot een zielestaat, waarin zijn aangenaamste denken leefde. De vlekken op zijn gezicht en handen had hij bij een ochtend-ontwaken flauwer-geworden zien zijn, en de zachte blijdschap van het herstellingsbesef was door zijn gemoed gelented. Hij had zijn handen tegen mekaâr gedaan en gemerkt dat zij minder raar aanvoelden, het werd er weer als vroeger, zij raakten mekaâr zonder vreemdheid en pijn.

— Ik wor beter, had hij aan Van Miersen gezegd, die andwoordde: dat doet me lol, maar eigelijk mijn 'n biet, hoor-de.

's Middags, óp-zittend in de zaal, achter het venster naar de koerzon kijkend, merkte hij iets in zich, een vreemd gevoel, dat hij eerst niet herkende. Het was een zoete vreugde, ja, nu voelde hij 't wel, langzaamaan. Daar buiten waren de jongens, en het leven, dat weêr in hem opkwam. Hoor, daar werd hard gelachen, hè, wat schreeuwde d'r daar een, hè, wat bewogen ze erg. Hij wachtte de beroerdheid, die hij al tijd voelde, om dat hij dat leven niet velen kon. Maar de beroerdheid kwam niet. Hij kón 't weer velen. Het was als een geboorte, een heldere leegte in hem, een open plek, waarvan de pijnlijke kantjes verbrokkelden en wegvielen. Hij kòn 't weer velen! Ja, 't was heerlijk dat bewegende spelen, dat áangaan en lachen. Hij deed zijn knieën tegen mekaâr met zijn handen er tusschen van de pret, en lachte met een hoorbaar trillend neushijgen van pret over de koer. Juist kwam Metselaarke binnen.

— Zoo zoo! 't schijnt, dat we veel beter gaan!

Het nare kwam nu in Willem van dat de medelijdensgoedigheid van Metselaarke en den direkteur weêr weg zoû gaan en dat zij weêr hard-flink tegen hem als gewonen gezonden jongen zouden gaan spreken. Hij werd beängsd voor de ruwheid van het leven en andwoordde, dat het maar zoo-zoo was.

— Kom, nu maar moed gehouden, zei Metselaar, als de vlekken heel en al verdwenen zijn, en de koorts blijft weg, dan kan je weêr flink naar de slaapzaal, naar de klas en in de korridors en de koer gaan, dat is immers veel pleizieriger as hier te zitten muffen.

Zie-je, daar heî-je 'n 't al! dacht Willem en zijn gezichtsvel versomberde. Hij begon te jokken:

Ja, meneer, maar ik heb mij van-nacht toch zoo akelig gevoeld, hier in mijn hoofd, en hier, in mijn buik. En nú nog, ik heb wat 'n pijn in mijn hoofd.

— Ja goed, het kän ook niet zoo in-eens overgaan. Maar ge moet u vooral wachten voor overdrijven.

Willem was heel lui geworden in dien ziekte-tijd, en het dagelijksch behagen in de luiheid gevuld met het woeste wereldsche kletsen van Van Miersen, plakte zijn leven in de ziekekamer vast. 's Ochtends had hij den smaak van de konjak en tabak als een vies slib in een pikkende droogte in zijn keel, maar als hij het brood met, lekker, boter gegeten had, was 't over, en 's avonds proefde de konjak en de tabak weêr heerlijk aan. Ja, hij kon nu rooken, wel een heele sigaar zonder misselijk te worden, als een groote-jongen. Nu zoo rooken-kunnend dacht hij zich al meer en meer de gelijke van Van Miersen, begon op een toon van zekerheid tegen hem te spreken, had andere meeningen. Maar van Miersen douwde zijn opkomen telkens te-rug door kwaad gelach en snerpende onverschilligheid.

Als Willem lag, voelde hij zich wél, als hij liep voelde hij zijn hoofd ijl en zijn rompkas bros. In een licht-blauwen dag, toen al de vlekken van zijn gezicht en ook die éene groote onder zijn linker oor weg waren, en zijn handen nog maar alleen wat rooyerig waren als met afgeplette wolkjes waterverf bekleurd, zei Metselaar, dat hij nu morgen-ochtend nog wel niet heelemaal weêr in het gewone leven hoefde te gaan, maar toch weêr naar de slaapzaal moest verhuizen. Toen zat Wil-

lem dien heelen dag te prakkizeeren wat of hij er op vinden zoû. Tegen den avond in, had hij gevonden en beknutselde zijn te-zeggen van alle zijden. Hij liep door den schemer als een kippetje dat zijn ei niet kwijt kan raken, in een maag-tintelen van toekomstige pret, met een gevoel als moest hij een kleine-boodschap doen, maar dan kwam er niets, het hoofd huiverig van wat er zoû gebeuren. In den kouden ochtend kwam Metselaar, vlug, flink:

— Zoo, Tiessen, de nacht is zeker heel goed geweest, hè? Nu maar gauw d'r uit, je goed gewasschen, dan een ferme wandeling gedaan, en de zaakjes naar boven gebracht. Je bed is al ópgemaakt op den dortoir.

— Nee, meneer, zei Willem en maakte zich een haperende, zwakke stem,: ik heb heel slecht geslape, al-door de koorts gehad, geloof ik. En weet u, hoe of 't komt? Ik ben vreeselijk hardlijvig, ik kán maar niet áfgaan. Dat heb ik gisteren vergeten u te zeggen.

— En in hoe lang zijt ge dan al niet geweest?

— In wel een week niet, meneer, ten minste stellig zes dage.

— Nu, dat doet er niet toe, ga in elk geval maar een wandeling maken, dan zullen we later zien.

Na de wandeling, veinsde Willem vreeselijk hoofdpijn te hebben. Goed, hij mocht nog wat beneden blijven slapen. En hij kreeg heel veel pruimen en appelmoes te eten. 's Nachts moest hij dan ook vreeselijk poepen.

— Zeg t'r niks van, zei hij naar Van Miersen.

— Ben de gek, mijn gaat 't niet ân.

Voorzichtig stilletjes sloop Willem naar de bestekamer. Maar twee dagen daarna, toen hij maar al tijd zei van niet te kunnen afgaan, met de aangebogen hem bedenkende hoofden van Metselaar en den dokter vóor zijn hoofd, schreef de dokter een recept voor een drankje. Willem gooide het drankje geregeld uit het venster, telkens den éenen eetlepel-inhoud dien hij moest innemen.

Maar toen hij dag-in dag-uit nog maar al tijd volhield van niet te kunnen en verhalen deed van zijn drukken zonder gevolg, waarom Metselaarke stil-lachte, kwam Metselaar eens 's ochtends met een flesch wonderboom-olie en deed Willem een lepel innemen daar hij bij stond. Nu kon Willem 't niet langer houden. Hij poepte vreeselijk en zei gepoept te hebben. Hij ging 's avonds naar zijn oude bed op de slaapzaal. En de jongens bekeken hem erg en vroegen hoe 't ging en lachten van moed en flink. Een week bleef hij nu nog over-dag in de ziekenzaal, waar het 's avonds, in de eerste spreekwoede van de Paaschvakancie, drukker en drukker werd. Staalman sprak hem op een Zondag-middag alleen in de zaal, haalde een papiertje uit zijn zak en een tweede, peuterig-klein beschreven. Op het eene waren verzen door Staalman gemaakt, die hij Willem vóor-deklameerde. Er kwam iemant binnen, die lachte, maar met toorn-verachting in de oogen deklameerde hij voort. Toen nam hij het tweede papier en zei;

— Kijk, dat waren nou de verzen, die klinken mooi, hè, maar nu moet je dat lezen, dat zijn de aanmerkingen van me zelf op die verzen, die wel driemaal meer schrift beslaan as de verzen zelf.

Staalman vond Willem scherpzinnig en was een kleine beschermende vriendschap voor hem begonnen. 's Avonds werd er om de kachel van anekdoten gelachen, en in juichend luid gepraat over de spoor en de reis en uitstapjes in de vakancie. Dan riep een stem: nou, beginne jullie daar nog maar niet over, 't is nog lang genoeg voor die tijd. Eindelijk, in de groote pret en opleving van lichtzinnigheid door de verbeeldingen der wereldsche vakancie-gezichten, brachten de ouderen café-chantant-liedjes prettig-vreemd in hun monden in de infirmerie. Willem kende er ook, van Anton, z'n broêr. Hij werd op een houten stoel geheschen en moest zingen, een liedje, met het

refrein: „een blauwtje valt heel zuur, en men maakt dan in zulk een stond een allerzotst figuur." Allen zongen het refrein meê, de derde keer veel luider in een woest geschreeuw uit de oogen-schitterende, wangenwringende en ópengapende hoofden, met de vakanciepret door de leden. De prefekt kwam in zwart gezachverschijnen. Maar allen praatten, en keken weinig op. Hij zweeg eerst lang, en zei toen:

— Men kan u hooren tot in de korridors, als dat ziekenbezoek moet beteekenen! . . . Hoor ik u nog eens zoo, dan gaat ge allen zonder uitzondering in 't salet. Dus wie niet onschuldig gestraft wil worden, heeft te maken dat hij vóor dien tijd weg is. Ik heb gezegd.

Toen de prefekt weg was, begonnen ze weêr, dan hier vier, dan daar zes, bij doffe dreuningen, hielden dan stil en wachtten, onder het mopperen van de braafbangen.

Bloemen verpakte zich ijlings de deur uit met nagejouw op zijn rug. Maar zij dorsten niet hard meer te zingen en in stil joelen ging de avond uit.

II. CAUSERIE.

DE AANKOMST TE PARIJS,

DOOR X.

DE AANKOMST TE PARIJS,

DOOR X. *)

Verschillende Nederlandsche schrijvers, die Parijs bezochten, hebben reeds de indrukken daar ontvangen en de gedachten door die indrukken opgewekt aan hunne lezers medegedeeld. Busken Huet behoort in de eerste plaats tot degenen, die de best geslaagde causeriën over dit onderwerp gegeven hebben. Maar toch heeft niemand dat steeds nieuwe en steeds rijke onderwerp uitgeput, en het is op grond van deze beschouwing dat hier getracht zal worden weder eenige bladzijden aan de wereldstad te wijden, bladzijden, die minder zullen bestaan uit wetenschappelijke besprekingen van parijsche sociaal-ekonomische en politieke instellingen dan wel in opmerkingen door een leek, die getracht heeft aandachtig te zijn, over de beste wijze, waarop Parijs bezocht kan worden.

---

*) De hier volgende causerie moet niet beschouwd worden als eene rechtstreeksche uiting van mij, maar als eene uiting van een door mij gedachten negentiende-eeuwschen dilettant.

Toch is dit stuk niet bedoeld als parodie, maar als de vereeniging van een waarlijk in mij aanwezig geestje mèt hier en daar een uit vriendelijkheid jegens de gewoonten der lezers ietwat minder strakke stel-manier. Het past in het karakter van dezen dilettant meer te *converseeren* dan kunst-werk te maken of te betoogen.

Dat ik echter de passage van dit Heertje over Gothische en Grieksch-Romeinsche Bouwkunst evenmin als de andere voor mijne verandwoording neem, spreekt dus van zelf. L. v. D.

Ik heb Parijs vijf maal bezocht. Den eersten keer in gezelschap van een vriend die van tooneelstudie zijne specialiteit had gemaakt. Het zal dus niemand verwonderen, dat wij gedurende ons veertiendaagsch verblijf heel wat tooneel te zien kregen en dat niet alleen al onze beschikbare avonden aan het bezoeken der schouwburgen werden besteed, maar ook aan de zoogenaamde matinées van het Théâtre-Français en het Odéon verscheidene middagen werden gewijd, van welke avonden en middagen ik trouwens nu nog zeggen moet, dat ik mij geen wijze zou kunnen voorstellen, waarop zij beter en aangenamer gebruikt hadden kunnen worden.

Het eerste, wat ons trof toen wij den enormen hal, dien men gare du nord noemt, bij onze aankomst verlaten hadden, was, behalve de ontzachlijke drukte van het straatleven, waarvan geen Hollander, die nooit een wereldstad bezocht, zich een denkbeeld kan maken, de eentonige architektuur der huizenrijën. Nu, en later gedurende onze wandelingen, merkten wij het herhaaldelijk op: het stelsel der breede wegen en kolossale gelijkvormige gebouwen, op initiatief van Napoleon den derden in zwang gebracht en door de republiek volkomen toegepast, heeft een groot nadeel. Het heeft wel zijn nuttige zijde in zoover als het door de mansardeering der daken woongelegenheid voor zooveel mogelijk personen aanbiedt, de groote afmetingen der huizingen, die daar als vervaarlijke steenklompen naast elkaar staan, gaven ook den, wil men, aesthetischen indruk van de krachtsontwikkeling eener ontzachlijke samenleving van menschen zich uitend in de bouwkunst. Maar het is eigenlijk geen bouwkunst, het is bouw-nijverheid, en de nieuwe architekturale vorm, waarin de fransche demokratie haar onvergankelijk steenen gedenkteeken zou stichten, en waarvan reeds door schrijvers is voorspeld, dat hij spoedig zou uit-

gevonden worden, laat nog op zich wachten, zij moge dan verscholen zijn in een genie, dat niet tot openbaring kan komen, zoo als Zola dat van de nieuwe schilderkunst in *l'Œuvre* verhaalt, of wel het begrip van dien vorm moge bestemd zijn eerst te ontstaan in een kunstenaar, die nog niet geboren werd, — zooveel is zeker, dat er tot nu toe niet op te maken is hoe zij zal zijn, zelfs niet òf zij zal zijn.

In zake architektuur bestaan er twee tegenovergestelde meeningen. De eene, door vele æsthetici aangekleefde, meening, is deze: de architektuur is een volkskunst, een kunst der menigte, dat beteekent: een kunst, welke niet ontstaat in het brein van één individu, maar welke zich langzamerhand ontwikkelt uit de gezamentlijke pogingen van een massa individuën, een kunst waarvan de „moeder-idee" niet te zoeken is bij een genius, die, alleen staande, haar het eerst volledig tot uiting brengt, maar waarvan de idee zich langzamerhand en onbewust ontwikkelt in een geheel volk van bouwkunstenaars te gelijk, die haar, om zoo te zeggen, toegepast hebben vóor zij zelf goed wisten wat zij deden. Deze æsthetici stellen dit algemeene karakter der bouwkunst tegenover dat der schilderkunst, welke laatste dan de *individuëele* kunst bij uitnemendheid zou zijn.

Uit deze waarheid verklaren zij de kunst-toestanden der laatste eeuwen, en verwijzen naar het triomfeerend individualisme om naast het verval der architektuur de bloei der schilderkunst te verklaren, hierbij voegende dat de architektuur de meest ideale, de schilderkunst de meest reëele kunst moet genoemd worden. Dergelijke algemeene uitspraken omtrent de kunsten dragen er vooral toe bij om iemand sceptiesch te stemmen. Kan men in-der-daad de schilderkunst meer reëel noemen omdat zij zich meer dadelijk dan de bouwkunst op de natuur inspireert, de natuur met haar kleuren en

kleurenkanting duidelijker en onmiddelijker nabootst, zoo is het beginsel der schilderkunst daarentegen weêr idealer, daar zij alleen bestaat om hoogere geestesgenietingen te geven, hierin principiëel verschillende van de bouwkunst, wier eerste beginsel een utiliteitsgedachte is: die van beschutten, beveiligen en het wonen tot een makkelijke en aangename bezigheid maken.

Maar, — om op de meening van hen, die het individuëele karakter der bouwkunst ontkennen, terug te komen, — dit zijn die æsthetici, welke de Gothiek als de bouwkunst bij uitnemendheid beschouwen en met Kreuzer zeggen: „Es giebt nur *eine* Baukunst". Zonder in te breedvoerige uitweiding over de æsthetische sensatie die het harmoniesch lijnengeheel der beste kathedralen, als zoo-danig, schenkt, te willen komen, kan men gereedelijk toegeven dat *in het algemeen* niet de eenvoudige en direkte totaalimpressie van het bouwwerk, maar de door velerlei symbolische en ornamentistische intentiën gekompliceerde en alleen door de reflektie te verkrijgen, dus indirekte, impressie, de hoofdzaak is bij Gothische (en Romaansche) bouwwerken, en dat zij dus niet zoo zeer aan het immense ontwerp van een individu, dat alleen in de proportiën der deelen, de hoogste schoonheid verwezenlijkt, doen denken, als wel aan de door samenvoeging van velerlei kleine kunst-gedachten en kunstwerken door heele geslachten van kleine kunstenaars verkregen groote, doch niet grootste, schoonheid. Zonder zóóver met de exkluzieve vereerders van Grieksche en Romeinsche bouwkunst meê te gaan, dat men de verhouding der Gothische architektuur tot de klassieke zoû vergelijken met de verhouding waarin de illustratiën der middeneeuwsche gebedenboeken tot de latere schilderkunst staan, gevoelt men toch wel zoo iets als dat de Gothiek de bouwkunst is, welke toont hoe vele kleintjes iets groots maken, terwijl de Grieksch-Romeinsche toont

hoe iets groots niet uit vele kleintjes behoeft te zijn samengesteld.

De bouwkunst, die een zuiver architektoniesch genot verschaft, een genot, dat uit haar wezen, uit haar eigenaardige schoonheid alleen, voortkomt, waar dus de éene groote indruk van schoonheid niet storend geëmailleerd wordt door kleine schoonheden van symboliek en ornament, ter wier waardeering het verstand het gevoel behulpzaam moet zijn en die daarom dus de zuivere grootschheid der alleen en dadelijk tot het gevoel sprekende schoonheid onmogelijk maken, — die bouwkunst is de Grieksch-Romeinsche en de Italiaansche, die bouwkunst is de kunst, die alleen door dadelijke, niet-reflektive, impressie schoon wil zijn, en de æsthetici die háar de voorkeur geven zullen ook erkennen, dat haar werken de voortbrengselen zijn, niet van een ras, niet van een natie, niet van een godsdienst, niet van een generatie, maar van het individu, dat haar werken het éen en ondeelbaar harmonische ontwerp doen zien, dat slechts door éen groote kunstenaarsziel gekoncipiëerd en, zuiver naar de konceptie, gekomponeerd kon worden. Men zegt, dat wie eens het heilig genoegen heeft gesmaakt de koepel van Sint-Pieter in Rome boven zijn hoofd te zien, die versteening van Michael Angelo's grootsch begrip van majesteit, van ontzachlijkheid, van h o o g t e, wie eens is gewaar geworden, hoe deze koepel, niet in realiteit, maar in de impressie, *hooger is dan de koepel der blauwe lucht*, — die begrijpt hoe zulk een kunstwerk, evenmin als de nachtwacht van Rembrandt, evenmin als Beethovens negende symfonie, het voortbrengsel kan zijn der massa, maar noodzakelijk van onder den schedelkoepel diens éenen grooten kunstenaars moet zijn voortgekomen.

Wel ver zijn wij intusschen verdwaald van de gare du nord en de rue Lafayette, en zoo ik al met mijn

vriend, in den, zoo als alle niet per uur, maar per rit gehuurde Parijsche en Londensche rijtuigen, als met stoom voortsnellenden fiacre, wiens wielen onder ons rammelen en ratelen, wiens raampjes een machine-achtig gesnor doen hooren te midden van het geweldig straatrumoer van dezen grooten verbindingsweg tusschen het Noorder station en het centrum der stad, zoo ik al met mijn vriend werkelijk voor een gedeelte de gedachtenwisseling hield, waarvan bovenstaande gevolgtrekkingen de uitkomst waren, — dan kwam daar, hoe noode ik het ook beken, een weinig, ons beiden zelfs min of meer bewuste, gemaaktheid bij. Wij vermeidden er ons in elk voor den ander een kleine komedie te spelen en met de zelfde kalmte, die wij bij geroutineerde Engelsche reizigers meenden te hebben waargenomen, een wijsgeerig gesprek over bouwkunst te houden, als gevoelden wij ons in 't minst niet buitensporig bewogen door bezorgdheid over onze bagage, door eene, met wat bedeesdheid vermengde, nieuwsgierigheid naar het boardinghouse waar wij ons zouden vestigen, en vooral door de buitengewone blijdschap waarmede onze lang begeerde en eindelijk verwerkelijkte aanwezigheid in de hoofdstad der wereld ons vervulde. Toen wij van de keyen der rue Lafayette, waarop ons rijtuig zooveel rumoer maakte dat wij verplicht waren zoo luid als volksredenaars onze opmerkingen ten beste te geven, plotseling, zonder dat wij er ons op hadden kunnen verwachten, op het zachte en gladde asfalt van den boulevard Haussmann kwamen te rijden, en wij daardoor op eens pas goed bemerkten dat wij aan 't schreeuwen waren op een manier, die den harden paarden-hoefslag op het asfalt een zacht tik-tak deed lijken, klonk mijns vriends definitive uitspraak als een onherroepelijk axioma:

Het genoegen dat de 19e eeuwsche demokratische architektuur, niet in haar historische gedeelten,

maar in haar eigen karakter dat haar van de bouwkunst anderer tijden onderscheidt, aanbiedt, is er geen dat in rang de genietingen benaderen zou door de gothische volks-architektuur, of door de klassieke individueele architektuur geboden. De demokrätie heeft noch een groot bouwmeester voortgebracht, noch ook een aantal kleine maar waarachtige bouwkunstenaars, die samen iets groots zouden hebben gemaakt.

Gaf de stad ons dus niet, als een welkom waar wij ons dan ook eigenlijk niet op verwachtten, maar dat ons daarom des te aangenamer zou zijn geweest, door haar eerste aspekt een genot van hooge architekturale schoonheid, zij liet niet na onze gemoederen, die wij als 't ware opzettelijk daartoe opengespannen hielden, met langs den zintuigelijken weg van het gezicht door de geestesfakulteit der observatie verkregen genoegens van een lagere, maar toch betrekkelijk nog hooge, orde, te vervullen. Wij vonden den boulevard Haussmann, vooral toen wij hem niet meer alleen broksgewijze door onze portierraampjes, maar, aan onze bestemming uit het rijtuig getreden zijnde, hem in het geheel van zijn voorkomen konden overzien, eene straat, eene plaats, aangenaam van rustige deftigheid en toch gezellig door een matig verkeer en een sobere drukte. Wij kenden toen de burgerlijke noch de aristokratische stille wijken, maar later, nadat wij ook daarmeê kennis hadden gemaakt, bestendigde zich onze eerste indruk en bleven wij èn om zijn goede ligging vlak bij het middelpunt der rechter stadshelft èn om het aangename der omgeving de keuze van ons verblijf goedkeuren. Zooals de adreskaart der bestuurster van ons boardinghouse ons reeds had doen weten, was het in een first class family-hotel dat wij onzen intrek namen, terwijl wij als aanbeveling de toevoeging gelezen hadden: near the opera and the American bankers.

Toen wij dan uit het rijtuig gestapt waren en den

koetsier betaald hadden, keken wij, terwijl een soort geheel in 't donkerblauw katoen gekleedde en nog bovendien van een blauw voorschoot voorziene oppasser uit de hooge licht bruine dubbele deur, waarvoor het rijtuig, dat èchter het vijf meter breede trottoir niet berijden mocht, ons gebracht had, op onze bagage toeijlde, keken wij eens rond, den eersten onbelemmerden blik in de stad werpend. Wij voelden ons, — (als ik een onuitgesproken gewaarwording als bij ons beiden aanwezig beschrijf, doe ik dat natuurlijk niet omdat ik zeker zou weten dat mijn vriend dezelfde aandoeningen had en dezelfde opmerkingen in stilte maakte als ik, maar veronderstellender wijs naar wat ik uit de manieren zijner fysionomie, zijn houding en gebaren kon opmaken,) — wij voelden ons geïmponeerd, wij voelden ons zelf provinciaal, wij beseften aanstonds dat wij ons in een zich niet het minst in den straat- en huizingenbouw toonenden hoogeren en breederen beschavingstoestand bevonden dan die van ons vaderland. Ik bedoel niet, dat wij nu eerst tot de kennis kwamen der waarheid dat de moderne fransche beschaving de meerdere is der nederlandsche, maar dat wat wij uit boeken en gesprekken wisten, nu eerst, met de dadelijkheid der eigen aanschouwing, tot ons begrip kwam, en vooral — tot ons gevoel. Het was echter op dit moment de geschikte tijd niet om ons aan een mijmering over dit onderwerp over te geven. De bizondere breedte van den geheel met asfalt belegden Boulevard Haussmann, de effenheid en zindelijkheid van den bodem, waar geen vuilnis op te bekennen was (nu op dit late ochtenduur de Novembersche dorre bladen juist opgeruimd waren) en waar de enkele rijtuigen niet meer stof opjoegen dan in een danszaal om de voeten der walsende paren is te bespeuren, — het, in het algemeen karakter der gevels, gelijkvormige gelaat der allen zeer hooge, zeer

vlakke en zeer regelmatig afgewerkte huizen, allen dof geel-grijs gepleisterd, het geacheveerde in éen woord, het gepolijste en korrekte, dat hier in 't groot te zien was, gelijk men het elders meestal alleen bij kostbare voorwerpen van galanterie- en comfort-nijverheid in 't klein kan waardeeren, — dit maakte op ons een indruk als bevonden wij ons ergens in een kolossaal gebouw, een met boomen beplante laan van een onmetelijken wintertuin of iets dergelijks, waar alles zeer zacht en met bescheiden betamelijkheid toeging en waar het geheele leven met meer stille vlugheid en van zelf-sprekende gemakkelijkheid doortrokken was dan in meer achterlijke steden. De effen grijze lucht en het bijna onmerkbare van den wind, versterkten den schijn van dat men hier reeds ergens binnen was, binnen in een gebouw.

Inderdaad is de gedachte aan „buiten", aan buiten-zijn, op-straat-zijn, nergens verder verwijderd en onmogelijker dan in sommige wijken van Parijs, bij zekere gesteldheden van seizoen en atmosfeer. Het fyziesch moment der hier beschreven bij ons omgaande gedachten nam misschien niet het tiende deel eener sekonde in. Dit zijn van die indrukken welke, op het moment dat wij ze ontvangen, meer dan vluchtig moeten genoemd worden, maar die, als wij ze ons later herinneren en ze ontleden, ingewikkeld en veel-omvattend blijken te zijn als waren ze ons bij wijze van goed ingepakte en eerst na jaar en dag te ontginnen Sint-Nikolaas-surprise ten geschenke gegeven. Bij ons althans, aan Amsterdams wellicht aardige maar in elk geval onordentelijke huizenrijën en bestratingen gewend, vermeerderde de bedremmeldheid, wij keken eens naar onze voeten, wij vonden onze schoenen bizonder stoffig van kleur, bizonder hobbelig en knobbelig van voren, onze broekspijpen lomp en onze houding als die van eenden op het droge. Wij hadden nog juist tijd om te zien, dat ons

boardinghouse niet het uiterlijk van een hotel, maar geheel dat eener particuliere woning had en alleen van zijn wezen getuigenis gaf door een hoog aan een der deurposten bevestigde koperen plaat, waarop de naam der bestuurster en het woord Family-hotel met roode en zwarte letters stond gegraveerd. Oogenblikkelijk daarna waren wij binnen, in de met blauw en wit marmer ruitsgewijs bevloerde vestibule, die, met de portiersvertrekjes aan den rechterkant, dat gedeelte van de rez-de-chausée uitmaakte, dat tot het boardinghouse behoorde, terwijl het overige gedeelte door een daar niet in inwendige verbinding meê staand manufacturen-magazijn werd ingenomen. Over den wit marmeren trap met zijn lage breede treden, met zijn breeden molligen looper, met zijn bruin en groene leuning van gesmeed ijzerwerk, volgden wij den oppasser, die samen met den portier onze bagage naar onze slaapkamer vervoerde. Deze bleek op de derde verdieping te zijn, wat eerder laag dan hoog was, daar zich daarboven nóg drie verdiepingen bevonden. De oppasser deed ons aangenaam aan toen hij ons meldde dat het dejeuner binnen een kwartier, dat was dus ten twaalf uur precies, zou worden opgediend.

Terwijl wij ons wat afborstelden en verfrischten, hielden wij ons bezig met eèn kinderlijk-nauwkeurige inspectie van ons apartement en wenschten wij elkaâr tevens geluk met de wijze, waarop wij onze reis hadden ingericht. Wij waren namelijk den vorigen dag niet verder dan Brussel gegaan en hadden daar den nacht doorgebracht. Des ochtends vroeg waren wij weer uit Brussel afgereisd en op die wijze juist tegen den tijd van het warme ontbijt te Parijs aangekomen. Ik zou ieder, die, van de noordelijke provinciën van ons land uit, eene Parijsche reis onderneemt, raden evenzoo te handelen.

Het staat wel nog-al modern, hetzij chic, hetzij

geäffaireerd, om met den nachttrein b.v. van Amsterdam het trajekt in eens door te maken, en men ondervindt daarbij wel de voldoening, de wel kleine maar voor sommige toch lang niet onbegeerlijke ijdelheidsvoldoening van op zijn medereizigers en andere toevallig ontmoette personen den indruk te maken van, al naarmate men gekleed is, het belangrijke sterfbed van een aanzienlijk verwant, de generale repetitie eener geprotegeerde danseres, of een gerechtszitting voor een proces, of even een paardenwedloop of de opening eener tentoonstelling, een beurs-middag, of iets dergelijks te moeten bijwonen; maar ten eerste moet men zich van dat genoegen niet te veel voorstellen, daar men op zoo een nachtreis dikwijls slechts met twee of drie, meest slapende, wagongenooten, ja niet zelden slechts met de twee of drie elkaâr opvolgende en door de gewendheid aan dagelijksche dergelijke ontmoetingen daarvoor geheel onverschillig geworden kondukteurs te doen krijgt en een paar bleeke en brommerige doeane-mannen aan de grenzen of stationschefs hier en daar u ook al de verwachte hulde hunner belangstellende blikken onthouden; en ten tweede is dat genoegen, ook al treft men het toevallig bizonder goed, al ontmoet men namelijk bij voorbeeld juist menschen, die ons 'ereis uitgelachen hebben of waarvan wij bespeurd hebben dat zij ons voor te onnoozel hielden om dingen als een nachtreis te durven ondernemen, is dat genoegen toch niet de moeite waard, de last en al de kleine maar scherpe onaangenaamheden die wij er voor moeten uitstaan. Men moet het zich algemeen prettig gevoelen, naar lichaam en geest, verkiezen boven de geringe geneugten der ijdelheid. Daarom moet men de reis op zijn gemak doen en het zoo aanleggen, dat men òf tegen twaalf uur des middags of tegen zeven uur des avonds te Parijs aankomt. Men heeft dan een goeden eetlust gekregen door het sporen en men

komt juist even voor den maaltijd aan. Het is genotrijk om, wanneer men na een lange wandeling of rit, zich door een soort van nerveuzen honger geprikkeld voelt, dien te voldoen met ons eenigszins vreemde spijzen, wij kunnen ons dan te goed doen door véel te eten en te gelijk de charme proeven der ons ongewone culinaire samenstellingen. Nooit doet het verschil en de verscheidenheid van spijs méer eten dan wanneer wij ons als voorbereiding flink doch matig vermoeid hebben. Richt men zijn reis in gelijk ik het zoo even heb aangeduid en aangeraden, dan ontkomt men ook aan de nare ondervinding van zich onmiddellijk na den maaltijd zoo moe te gevoelen, dat alle geschiktheid om van zijn eersten parijschen dag te genieten ontbreekt; een verschijnsel dat zich daarentegen altijd zal voordoen indien men de reis per nachttrein maakt.

Toen wij onze kamer ter dege bekeken hadden, haar om reden van den glad gewreven parketvloer ietwat schoorvoetend rondgaand, en ons hadden vergewist van de zachtheid der twee naast elkaâr staande met dekbedden toegerustte en hemelloze legersteden, wier witte vlakken de eenige lichte kleur was in het overigens streng donker bruin vertrek, met zijn hoog gelambrizeerde wanden, wier bovenste en kleinste helften als schilderijlijsten de vier kleine door behangstof overspannen ledige wandruimten omvingen; en wij het uitzicht, dat ons slechts met een doodsche binnenplaats deed kennismaken, betreurden door het eenige dubbele-venster, hoorden wij uit de verte stappen door den nauwen korridor in onze richting komen en te gelijk een met een mannenalt-stem vrij zangerig telkens herhaalden uitroep, voorafgegaan door een getik op beurtelings alle deuren. Eindelijk hoorden wij ook tikken op onze deur en den uitroep: „le déjeûner est servi.”

Mijn vriend zag mij en ik zag mijn vriend veelbeteekenend en genoegelijk aan, en op onze nu weêr

glimmende schoenen, met onze schoone en met wat eau-de-colgne gedrenkte zakdoeken in de frisch gewasschen handen tegen de lippen en neus manœuvreerend, gingen wij naar beneden, onder een wat kunstmatig keuvelend gemompel en lossen, gemakkelijken tred onze verlegenheid en belangstellende nieuwsgierigheid bedekkend.

Voor ik verder vertel, moet ik even eene alinea als tusschen haakjes inlasschen over mijn eigen schrijftrant. Ik vrees namelijk, dat sommige lezers mij in gedachte over mijne in hun schatting nu en dan te ver gedreven breedvoerigheid zullen gispen. Ik zal hun mededeelen dat mijn algemeene bedoeling deze is: ik wensch geen katalogus op te stellen van al de voorwerpen, enz., waarmeê wij op reis in aanraking zijn gekomen; ik wensch de vorm en kleur van voorwerpen, kamerwanden, stadsgedeelten enz. slechts in hun *algemeen aanzien* of *voorkomen* te vermelden en dit nog slechts in zoover zij een *bizonderen indruk* bij mij teweeg brachten, en een gedachtenreeks, een stemming, een humeurs- of gemoedstoestand deden ontstaan; katalogizeeren wil ik slechts: psychische en fysionomische gebeurtenissen van ons zelf en van de menschen, die wij ontmoetten, impressies en gevoelens door bouw- en andere kunstwerken en vooral ook door die hoogste kunstwerken der natuur, de menschen, bij ons gewekt en de overwegingen die daardoor veroorzaakt werden. Ik ben van meening, dat de psychische en artistieke ontleding een der grootste genot-motoren is van onzen tijd, zoo niet *de* grootste; ik meen dat men niet meer genieten kan dan indien men Parijs bezoekt alsof het Peking ware, het tegenovergestelde doende van lieden, die door, dikwerf voorgewende, geblaseerdheid van reizen, groote-steden, enz. een belangrijke hoeveelheid genotbronnen in hun eigen nadeel vergiftigd hebben. Ook schrijf ik... voor het genoegen van den lezer,

zeker; maar ook om zelf nog eens langzaam door her-denking, door ontledende her-innering óver te genieten van al die gewaarwordingen van op-reis, die mijn geest toen zoo goed hebben gesmaakt. Hoe men zich zelf ten dezen opzichte overigens moet vormen, inrichten en gedragen, zal ik bij de digestie-meditaties na ons eerste parijsche dejeuner vermelden.

De eetzaal bleek op de tweede verdieping te zijn; toen wij éen trap waren afgegaan, ontmoetten wij op het met dik donkerkleurig tapijt goed belegde en door portières vóor de deuren en vóor de trapkast-opening behoorlijk ingesloten portaal, een nog jeugdig heer, die met onhoorbaren tred uit den smallen hoogen donkeren gang der verdieping aankwam, in zilver-grijs huisjasje en donkeren fantasie-broek gekleed, met wangen, waarop een zacht roode blos lag als een geperpetueerd maagdelijk blozen en met, in zijn overigens poes-mooi blank, in verzorgde, glimmende kastanje-bruine bakkebaardjes en een bescheiden welriekend zedig kapsel als in eene versiering gevat gelaat, en in zijn houding en gebaren, een deemoed en een nederige betamelijkheid, geheel in over-een-stemming met den zoeten en getemperd melankolieken blik zijner groote bruine oogen. Hij maakte een lichte buiging, schreed met een gedweeë rasheid voorwaarts, opende op een plek, waar een portière een nis vormde, een deur, maakte zich zoo plat mogelijk en liet ons, rakelings voorbij zijn blinkende overhemdsborst, binnen in de eetzaal. Het werd weldra volkomen duidelijk, dat deze heer de „maître d'hôtel" en de eenige „garçon" tevens der instelling was.

De eetzaal, een kamer juist ónder en even groot als onze slaapkamer, was ook op de zelfde wijze gelambriseerd: de wanden waren ingenomen door een donker bruin houten betimmering met vier open plekken, zoo groot als groote schilderijen, hoog aan de wanden, waarover dof groene stof was gespannen, zonder dat

daarop overigens eenige versiering, als oud-koperen schotels, of Delftsche-kannen of wat symbolische vruchten en wild-schilderwerk, was aangebracht. De eetzaal was niet ruim en het licht, dat alleen door de binnenplaats-vensters kwam niet juist overvloedig, maar toch voldoende, daar de ópschijn van het werkelijk sneeuw-witte tafellaken en der servetten meê hielp om het vertrek te verlichten, zoo als de sneeuw zelfs een donkeren winternacht licht maakt.

Het is anders van niet gering belang om, wil men zoo veel genot mogelijk van het eten hebben, zoo veel mogelijk beschikbaar licht op de tafel, dus op de spijzen en dranken te koncentreeren, om ten eerste, vóor het proef-genot aan het verhemelte, zoo sterk als 't maar kan het voor-genot te krijgen van het gehalte en de kleur der gerechten en ten tweede zich te vermeyen in de smetteloze helderheid en sierlijken vorm der gereedschappen. Ik geef ook nog de voorkeur aan de eetkamers, waar de disch hel is verlicht tot en met de gestalten der aanzittenden, terwijl ál de overige kamer-deelen in schemer-donker zijn gelaten, boven aan alle kanten schitterend verlichte lokalen, die de zoldering en de wanden in een even zonnige duidelijkheid plaatsen als de tafel. Althans voor mannen-maaltijden. Een kamer vol zwaar verlicht weelderig vrouwenschoon en hevige kleurenpracht moge iets meer al-geheel-vreugde-vols vertoonen en een hoogere opgewondenheid van algemeene stemming veroorzaken, — de ware genieting der spijzen en dranken geschiedt slechts in on-luidruchtige en stemmige omgeving en het echte pleizier van tong en verhemelte laat zich kompleteeren door zich te gelijk aanbiedende genoegens van anderen aard. Het best heb ik deze waarheid begrepen gezien in die puike fransche restauratie te Londen, (de naam herinner ik mij niet) waar het heldere en sterke licht der hang-lampen door groote groene lampekappen op de kleine

eet-tafels werd neêrgestort zonder dat er éen enkel straaltje in de groene schemering, die de zaalruimte vulde, verloren ging.

Ik verschil van opvatting met hen, die deze overweging misplaatst zouden achten, nu zij gehouden wordt naar aanleiding van een gewoon boardinghouse-ochtendmaal. De eenvoudigste voedingsmiddelen verkrijgen in mijn schatting hoogere bekoring als zij in een met wat nagedachte, zorg en goeden-smaak behandelde omgeving worden voorgezet. Al eet men maar een biefstuk met augurkjes, meer genoegen zal men hebben, als dan een sterke licht gevende gas- of petroleumhanglamp met dikke kap onze bezigheid verlicht, dan wanneer een kroon vol brandende waskaarsen of een monumentale verguld-bronzen staandelamp, een fraai wand-behangsel scherp zichtbaar makend, het amelaken of ons bord met zijn schaduw verdonkert en het groen der gladde augurkjes en het welige sappige malsche biefstuk-rood onder de bruine roosterkorst, de helft hunner kleurwaarde voor ons oog doet verliezen.

Toen wij onze eetzaal binnen waren, vonden wij een betrekkelijk groot aantal menschen, stoel aan stoel, om den disch vereenigd. De hoffelijke bediende ging ons voor naar de eenige twee open stoelen aan de overzijde van de deur, trok die heuschelijk van onder de tafel uit en schoof ze, na dat wij ons tusschen de tafel en die stoelen hadden geplaatst, weer behoedzaam en zorgvol achter-onder ons aan.

Onze verlegenheid was intusschen vermeerderd, wij hadden geen bloemen in ons knoopsgat, maar een groote bleek-roode roos van bedeesdheid op elk onzer vier wangen. Laat ik het interpreteeren als een hulde, onzen dischgenoten aangeboden. Zij hechtten er niet die beteekenis aan, zij zagen er zelfs, wed ik, niets van, ook mijn vriend zou mogelijk ontkennen dat hij

toen verlegen was, indien men hem het wilde beduiden, maar ik, die goed zijn fysionomie en mijn eigen eigenaardigheden ken, ik heb het heel duidelijk gemerkt. Ik weet ook wel waar die verlegenheid van-daan kwam, en wel, in één woord, hier van-daan, dat wij niet gewend waren aan broadinghouse-tafels, en dat daarom dit soort van gemeenschappelijken maaltijd, die niet het koele en openbare karakter had van een table-d'hôte en ook niet het innige en partikuliere van een vrienden-disch ons een wijle in 't onzekere liet welke houding en manieren hier passend waren. Onze stoelen stonden zoo vlak tegen de stoelen onzer tafelburen aan, onze ellebogen scheerden zoo dicht langs de hunne, dat wij ons in eene positie gevoelden uit de verte gelijkend op den toestand na een gelukkig-eindigend, spoorweg-ongeluk, als dames en heeren na den schrik zich terug vinden op den schoot of in de armen van wildvreemde menschen. Meer dan men wellicht zoû vermoeden, deelt het dicht-bij-elkaâr-zitten in de oorzaken van de spoedige vriendschaps-sluitingen tusschen boarding-house-gasten.

Ik vond, dat ik maar niet beter kon doen dan een vrij- en blijmoedigen blik over onze dischgenooten laten gaan. Ik deed het en bemerkte dadelijk twee zaken: voor-eerst dat de gastvrouw of bestuurster der inrichting, links van mij af, aan het boven-eind van de tafel zat. Zij ving mijn blik op en groette een weinig met het hoofd, vooral met de oogen, en zij vroeg te gelijk luide met een stem van een klaar en koel timbre, of wij hier goed zaten en of wij te vrede waren over onze kamer bóven. Zij was een mooie vrouw, volstrekt niet bizonder in eenig opzicht, maar mooi als een mooye gemeenplaats, nog-al groot, goed gevuld, met kuiltjes in haar kin en van buiten op haar handen bij de vingerknokkels, met blanke tanden en lichte bruine oogen, in een zwart pak, rijk en massief gegarneerd

met zwarte kanten en git, dat haar prachtig zat, als gegoten om haar schouders, boezem en heupen; zij had een groote beschaving en een volmaakt gemak in haar doen en laten. Ik stotterde zoo'n beetje van dat de kamer zeer goed was en wij hier uitmuntend zaten, mijn vriend, die niet achter wilde blijven, kuchte schor en gaf daarop een volzin over den goeden afloop onzer reis ten beste; maar het liep met onze antwoorden niet gelukkig af, want mevrouw De Vaire, die voorzat aan tafel ook om algemeen het gesprek gaande te houden, was al weer met iemand anders bezig, en voor het overige vielen onze woorden in de eenigszins onvriendelijke stilte der andere menschen, op wien wij — dit was het tweede, wat ik met mijn eersten blik merkte — een ongunstigen indruk leken te maken. Zij meesmuilden zoo'n beetje samen, twee aan twee, en zagen ons van ter zijde aan, zoo als men iemant doet, die b.v. in een salon komt en vergeten heeft zijn vest dicht te knoopen. Ik bekeek dan ook, voor zoo ver dat ongemerkt kon gebeuren, mijn vriend en mij zelf eens nauwkeurig, maar ik kon niets zonderlings aan ons bespeuren. Onze verlegenheid vermeerderde natuurlijk.

Later ben ik te weten gekomen, dat de verklaring der minder welwillende houding van de gasten tegenover ons moet gezocht worden in onze onthouding van een algemeenen groet. Het gebruik was dat men groette, als men aan tafel verscheen, en wel zeer nadrúkkelijk indien men als nieuweling zijn intrede deed. Nu, wij wisten dat niet, wij hadden anders met genoegen eene fraaye buiging gemaakt voor de vergaderde heeren en dames.

In 't algemeen ben ik wel geneigd om op reis met de meeste dingen mij op-zijn-engelsch te gedragen; niet alleen de kleederen en reisartikelen der engelschen komen mij voor het beste te zijn, maar ook hun

manieren. Tot de manieren van engelschen van goeden stand behoort dat zij niet groeten als zij aan een table-d'hôte verschijnen en dat zij niet terstond met hun buren gespekken beginnen. Ik ben lang niet ongevoelig voor de genoegens van een gezellig samenzijn aan table-d'hôte; meermalen, in 't zuiden van Frankrijk, in België, in Duitschland, enz. heb ik, in hotels van minderen rang, een genoegelijken avond doorgebracht met lieden, die ik 's middags te voren nog niet kende en die ik na dien avond vermoedelijk nooit terug zou zien. Ik herinner mij die avonden met welbehagen; ik ben bijna zeker, dat zij mij toen van een wisse verveling gered hebben... En tóch, en tóch hebben de engelschen gelijk met hun gedrag en kan men weinig tegen hun redeneering inbrengen, als zij zeggen, dat zij op een openbare plaats zich niet in kontakt kunnen begeven met hun onbekende personen, noch die groeten, daar men niet zéker weet wie men voor heeft en zij zelfs den geringsten kans niet willen loopen van beleefdheid te bewijzen aan, of in relatie te komen met, een schooyer of een schurk.

Nergens heb ik het verschil in dit opzicht tusschen een Waal of Franschman, een Engelschman en een Duitscher zoo duidelijk en aardig kunnen konstateeren als in het beste logement van Aken, Zum groszen Monarch. In een groote geheel sierloze en effen witgepleisterde zaal waren daar dagelijks table-d'hôtes voor meer dan honderd couverts, aan één onmetelijke tafel van hoefijzer-vorm. Ik heb daar gezeten met Walen en Franschen, die nooit groetten, maar dadelijk na de soep luidruchtige gesprekken begonnen te houden, onderbroken door hun eigen lachbuien, en waar men in een paar uur tijds de dikste vrienden meê werd mits men hén voortdurend maar aan 't woord liet en slechts door korte bevestigingen of belangstellende vragen hen nóg meer in gang bracht, hen tevens over-

tuigende, dat men terdege luisterde; met Engelschen, die, recht van lijf en leden en kalm van gemoed, kwamen aanstappen naar hun plaatsen, zonder te groeten plaats namen, zonder te spreken het maal bijwoonden en weêr even recht en kalm vertrokken, terwijl de aanwezigheid van zoo véel dischgenooten geen indruk hoegenaamd op hen scheen te maken; met Duitschers eindelijk, die hoogst ernstig, bijna plechtig, en eerbiedig, groetten, en dan niet het éerst spraken nadat zij gezeten waren, maar als men eenmaal het woord tot hen gericht had, kalm en eenigszins onderdanig hoffelijk begonnen te spreken en bléven spreken tot aan het einde. Een Duitscher, herinner ik mij, gedroeg zich bepaald buitensporig zonderling van overdreven beleefdheid. Hij handelde als gold het hier eene godsdienst-plechtigheid of een maal aan het hof van Lodewijk den Veertienden of de tegenwoordige Koningin Victoria. Hij kwam meestal binnen als de tafel reeds begonnen was en de talrijke gasten dus aanwezig waren, hij trad dan langzaam met afgemeten tred tot in 't midden van de open vloerruimte binnen het groote hoefijzer. Daar bleef hij staan, drukte zijn rechter hand tegen zijn linker borsthelft en maakte, in die houding, drie diepe buigingen, een naar links, een naar het midden van het hoefijzer en een naar rechts; daarop ging hij naar zijn plaats aan tafel, bleef even achter zijn stoel staan en maakte nogmaals, doch sneller en minder diep, de zelfde drie buigingen; de eerste drie waren dus blijkbaar bedoeld voor het geheele gezelschap in 't algemeen, de laatste voor zijn naaste buren in 't bizonder. Ik geloof, dat dit overdrijven der beleefdheid aan een uit zelf-tucht geboren reaktie tegen het van-nature niet beleefde duitsche karakter moet toegeschreven worden. Want de echte, de eenvoudige en aangename beleefdheid zit den Duitscher niet in 't bloed. Een Franschman, die zegt: „oui, monsieur" tot

een hertog, is beleefder dan een Duitscher die tot een hem onbekenden vreemdeling uit pure voorkomendheid zegt: „Ja, geehrter Herr Rittergutsbesitzer."

Maar — om op onze moreele situatie in het Parijsche boardinghouse terug te komen — wij waren dus uiterst verlegen, en bleven dat gedurende de maaltijden der twee, drie eerste dagen. Het gevolg hiervan was, dat wij met geen der andere gasten in gesprek raakten en slechts door tusschenbeide met eene gemaakte onbeschroomdheid, al spelende met ons brood of ons eetgerei, rond te kijken, te weten kwamen uit welke personen het gezelschap bestond. Meestal keken wij vóor ons en prevelden slechts de gebruikelijke beleefdheidsformules, als het een enkelen keer vóorkwam, dat wij een schotel of dessertschaaltje moesten aannemen of overgeven. Wij werden ons echter onze houding te zeer bewust dan dat wij niet, ieder voor zich, dadelijk begrepen, dat er een figuur te redden viel en een waardigheid op te houden. Door den toestand wat onthutst zijnde, begonnen wij nu echter aan den anderen kant te overdrijven en gedroegen ons, met de eigenaardige vrijpostigheid der bedeesden, zoo los, dat wij, indien er een goed menschenkenner aan tafel geweest ware, in diens schatting toch niet voor volwassen van manier zouden zijn doorgegaan. Terwijl onze wangen bleven blozen en onze oogen gevoileerd, gingen wij op vrij luiden toon hollandsch met elkaâr spreken en, daar onze eigen gêne hiervoor een uitmuntend motief was, maakten wij daarop uitvoerige kommentaren en lachten onophoudelijk luide. Niemant lachte er zooals wij en wij waren de drukste van allen. Daar wij niet wisten of er ook hollanders aan tafel waren, vermeden wij gestreng om wie der tegenwoordigen ook in ons onderhoud te betrekken; maar uit ons spreken van een onverstaanbare taal, gevoegd bij onze zelfgenoegzaamheid

en ons aanhoudend gelach, trok men het tegenovergestelde gevolg. Onze dischgenoten dachten blijkbaar alle, dat wij elk hunner beurtelings tot het onderwerp eener satyrieke ontleding kozen. Ontmoette een onzer zeldzame blikken dien van een ander, dan was in diens trekken een zekere misnoegdheid niet te loochenen, en eenige bejaarde ongehuwde Engelsche dames aan de linkerzijde begonnen fluisterend te mokken. Mijn vriend hoorde er eene duidelijk prevelen:

— „Zij zitten ons voor de gek te houden."

Wij echter kommentarieerden voort-durend onzen eigen toestand.

— „Toe, nu moeten we toch eens iets tegen iemant zeggen," heette het dan.

— „Ja, goed, dat vind ik ook, begin jij dan maar," sprak de ander.

— „'t Is op zich zelf al vreeselijk onbeleefd om ze in den waan te laten dat wij hen ridikulizeeren."

— „Ja, 't is ook zoo. Er moet bepaald een einde aan komen."

Er kwam echter geen einde aan. Wij dronken in onze verwarring alleen des te meer wijn uit onze waterglazen, die eigenlijk alleen bestemd waren om er den wijn sterk aangelengd uit te drinken. Toen de eerste flesch leeg was, verlangden wij naar een tweede. Nu stuitten wij echter op een nieuwe moeilijkheid. Wij hadden namelijk nog door niemand den deemoedigen mijnheer, die als knecht fungeerde, hooren toespreken. Wij wisten niet of men in deze omgèving zoo iemand gewoon weg garçon noemde of niet. Van daar, in den gegeven abnormalen toestand waarin wij ons bevonden, allerlei potsierlijke incidentjes. Eerst trachtten wij onzen wensch door gebaren kenbaar te maken. Wij hieven de flesch op, als de knecht juist in onze nabijheid was, en, zagen wij hem aankomen, dan keken wij hem in de oogen en tikten tegen ons glas.

De man zag er veel te zachtmoedig uit, dan dat ook maar even de ondeugende bedoeling bij hem verondersteld kon worden, dat hij ons in 't ootje wilde nemen en, ons begrijpende, slechts déed als merkte hij niets. Maar, wat hier ook van zij, ons verlangen werd niet bevredigd. Eindelijk, in hetzelfde gedragsprocédé weer meegesleurd dat ons aldoor zoo erg deed lachen, namelijk een door-tastende maatregel als terugslag van de timiditeit, keerde mijn vriend zich, met de flesch opgeheven in de hand, half van de tafel af juist op het oogenblik dat de knecht achter zijn stoel voorbij kwam, en, hem de leêge flesch onder den neus houdend, kuchte hij weder schor en stotterde iets van: „...encore une bouteille." Het paste volkomen in de bewerktuiging van ons noodlot, dat de knecht juist zijn handen vól had en dus onmogelijk de flesch kon aannemen. Toen hij dus geantwoord had: „oui, monsieur, tout de suite," moesten wij de flesch weêr terugzetten op zijn plaats. Even daarna was onze wensch natuurlijk bevredigd.

De drie gerechten, waaruit het ontbijt bestond: een soort van pasteitjes, gevolgd door één visch met aardappelen, één groente en één vleesch met paddestoeltjes, — een nietig sonaatje van de Parijsche etensmuziek, maar waaraan wij ons zeer te goed hadden gedaan, alles aangenaam vindend tot het dun- en hard-korstige en luchtig-kruimige fransche brood, waarmeê wij het begeleidden, toe, — waren verorberd, verscheiden gasten waren reeds van tafel opgestaan en vertrokken, een zestal overgeblevenen peuzelde nog, met ons, aan de noten, druiven, kaas en beschuitjes van het nagerecht Er waren ook sinaasappelen, waar wíj alléen van gebruikten. Dit scheen de bizondere aandacht te wekken van de achtergeblevenen. Wij hoorden hen in 't engelsch zeggen: nu zullen wij zien, aan de manier waarop zij met hun sinaasappelen omgaan, wat voor landslieden

zij zijn. Mijn vriend meende zich te herinneren, dat hij in 't buitenland voornamelijk drie wijzen van sinaas-appelen-nuttiging had waargenomen: de eene, waarbij men de appelen eerst geheel schilde om ze dan in den vorm der kleine, doór de konstruktie der appelen zelve gevormde partjes, te gebruiken, met het grootste gedeelte der witte binnenschil dus er bij; de andere, waarbij men een snede of gat maakte in de vrucht om het sap op een lepel uit te drukken en dát alléen te drinken; de derde, waarbij men de appel in vier gelijke kwartjes sneed, onafhankelijk van de inwendige afscheidingen, welke kwartjes men dan uitzoog om ze daarna met hun gele slappe vleesch op zijn bord te laten liggen. De vierde ons bekende methode, hield hij voor een bizonder hollandsche. En om onze bespieders van dienst te zijn, besloten wij díe toe te passen. Voorwendend in een druk-ernstig gesprek te zijn, sneden wij, als zonder er op te letten, onze appels in tweeën, holden daarna, door er het mes eens in rond te drijven, de helften uit, en kregen dus half-leege bakjes en miniatuur-tent-vormige blokjes appelvleesch. Eerst strooiden wij suiker in de bakjes, zetten toen de tentjes met de punt naar boven er op en bestrooiden ook die met suiker. Nu beschouwden wij onze schep-pinkjes even, en entameerden ze door het tentje geheel in den mond te nemen en uit te zuigen, en daarna het bakje boven onze lepel uit te persen. De menschen hadden aandachtig toegekeken. Toen wij bijna gedaan hadden, fluisterden zij zegevierend, ons bedoelend:

— „Juist, juist, nu is het duidelijk. Het zijn Denen!"

Wij glimlachten onder onze snorren, en sliepten in gedachte die beste globe-trotters uit.

Na, voor een gewoon, door-de-weeksch, ontbijt, erg lang getafeld te hebben, de blos, nu eens niet der verlegenheid, maar der door dien simpelen maar toch zoo goeden franschen wijn opgezweepte digestie op de

wangen, verlieten wij de eetzaal en gingen aanstonds uit. Op-straat was het uitnemend plezierig. Toen wij gemerkt hadden dat het, hoewel November, bepaald zoel was buiten en alom de menschen vóor de koffiehuizen zaten als midden in den zomer, begonnen wij met ons het ijdelheids-genoegen te veroorloven van te konstateeren en even te bemijmeren, dat wij er vrij goed gekleed uit zagen. Wij bogen onze, met makkelijk-weeke en losse bruin en grijze reishoedjes bezette hoofden vóor-over en bezagen onze gestalten, losjes met den handrug nog pluisjes weg-tikkend en door voet-schuddingen onze broekspijpen in de gewilde plooi brengend, of liever in de gewilde plooiloosheid. Want het was 1883 en de mode der extra-nauwe mouwen en broekspijpen had ook ons woedend bezocht. Mijn vriend droeg een grijs, wit en zwart ruitje, en ik een bont ruitje van bruin, zwart en wit, met enkele andere fonds-kleuren flauwtjes er onder, in het weefsel, maar een ruitje zoo klein dat het het groote karakter der ruit-pakken al niet meer had eigenlijk en meer tot de krioel-patronen behoorde. Ook hadden wij tamelijk eklatante dassen om onze hooge staande-boorden, toen nog natuurlijk zonder de cassure, die pas een paar maanden later in de boorden begon. Ik geloof niet, dat de voldoening welke wij ondervonden na het vluchtig overtúren, er eene van filosofisch-kostuumkundigen aard was, zoo als waar wij ons anders wel eens in vermeidden; de digestie baart echter zelden hoogere intellektueele genietingen; wij genoten door onze ijdelheid, door te hopen en te gelooven dat wij op de voorbijgangers den indruk maakten van een paar gefortuneerde vreemdelingen te zijn, die zich te Parijs wat kwamen verlustigen, een grover maar daarom niet te verachten genoegen, dat zéer wel een anders verloren dagdeel emailleeren kan.

Om zoo veel mogelijk het Parijsche leven te savoe-

reeren hadden wij besloten ons áan te wennen onze maaltijden en drinkuren over zoo veel mogelijk plaatsen te verdeelen. Wij hadden daarom opzettelijk van de gelegenheid om in het boardinghouse zelf de after-luncheon-coffee te drinken geen gebruik gemaakt, maar zetten ons nu hiertoe neder vóor het café de la Paix, hoek place de l'opéra en Boulevard des Capucines, het centrum der stad. Het was daar recht prettig. Wij slurpten de koffie en de glaasjes chartreuse — groene, vooral geen gele —, de animeerende groote Parijsche drukte vlak bij ons, naast ons, voor ons, en op ons gemak het verdere programma voor den dag vast-stellend.

Hier dunkt mij de gelegenheid niet kwaad om dadelijk en voorgoed te zeggen wat ik van het zitten buiten café's in de welwillende overweging der lezers te geven heb.

In eerste instantie ben ik er natuurlijk vóor, dat men, als men geen krant te lezen heeft of geen spel te doen, en het weêr is niet te koud, buiten gaat zitten, waar de lucht natuurlijk minder benauwend met tabakslucht en allerlei uitwasemingen doortrokken is, en waar vooral, voor hem, die alleen komt om te luyeren en te kijken, meer te zien is dan binnen. Het groen of geel der zomer- en herfstboomen, de verscheidenheid van aanzien der winkels aan den overkant, hoofdzakelijk ook de eigenaardige, kleurige en veelbewegelijke drukte der voorbijgaande menigte is wel te verkiezen boven de gelijkvormig plechtige of onverschillige gestalten der bedienden binnen en het mager-anemische of verveling-vol dikke gelaat der buffetjufvrouw, de vulgaire verguldsels en het alledaagsche rood-fluweel en de al te feestelijke spiegels der wanden, zolderingen, banken en stoelen.

Maar beroep ik mij op mijn meer zuiver praktisch, door de ervaringen mijner zintuigen gevormd oordeel,

dan vind ik tégen het buiten-zitten véel te zeggen. Ik weet niet of de meeste lezers op die punten even gevoelig zijn als ik; ik weet zelfs niet, en heb meermalen betwijfeld, of het góed is voor zulke zaken zoo impressief te wezen, maar ik kan daar nu eenmaal niets aan doen, en verhaal slechts mijnen indrukken getrouw. Tegen het zitten buiten cafés, voornamelijk als het te doen is, om de digestie-koffie en -likeur te gebruiken, heb ik ten eerste de hardheid der zittingen en ruggen van de buitenstoelen aan te voeren. Die aangenaam de digestie-luyering wil doorbrengen, late zich in een gemakkelijken, zachten, overal geboureerden, fauteuil zinken. Hij rooke langzaam de grootste helft, — niet meer, — van een zware en geurige sigaar, en als de rook tot het gewelf van zijn verhemelte stijgt als een reukwerk ter eere van den god of Patroon der voedingsgenoegens, zal hij beloond worden met een bloei van aangename gedachten, die de digestie doet ontspruiten in het hoofd. Maar met harde stoel-zitting en -leuning gaat dit bezwaarlijk. Toen ik zelf een tuin had met lommerrijke plekken, liet ik daar 's zomers altijd een zachten armstoel heen brengen, want het is niet mogelijk in luyering en mijmering, van buiten, van het groen, de bloemen, de lucht, de warmte te genieten, als men na eenigen tijd moe of pijnlijk wordt van het zitten, en men weet niet waar zijn armen op uit te strekken en de houten of ijzeren leuningstokken en -latten drukken tegen uw rug. De stoel behoeft niet nieuw, weelderig of kostbaar te zijn, maar zacht, en oud is zelfs beter dan nieuw, omdat gij er dan een oude kennis aan hebt, die zich langzamerhand gevoegd en gevormd heeft naar de gewoonten en nukken van uw lichaam. De vermeerdering van genoegen, door de zachtheid van den stoel veroorzaakt is het stoffig-worden en de kans loopen dat uw stoel een buitje krijgt, wel waard.

Tegen het buiten cafe's zitten digereeren geldt verder nog, dat de geur van uw fijne sigaar niet al zijn kruyigheid voor u behoudt maar grootendeels vervliegt in de ruimte, waar niemand er iets aan heeft; voorts, dat uw koffie koud wordt. Dit is een voornaam ding. Het is eene te-leur-stelling, die het harmonisch geheel van uw genoegen verbreekt, als uw lippen ter goeder trouw weder eens een slokje koffie willen nemen en ge proeft plotseling den kouden drank, die al zijn charme verloren heeft. Gij zijt dan als een zwemmer, die grachtwater binnen-krijgt; gij zwomt in uw plezierigen toestand, en op-eens komt het leelijke vocht uw welbehagelijkheid storen. Dit zijn alles kleinigheden, bijna onmerkbaar zoo klein, maar die de wording van zijn dagelijksch en alledaagsch goed humeur in het gewone, materiëele leven ontleedt, zal bespeuren, dat het uit een vereeniging van allemaal zulke nietigheden bestaat.

Het besproken buiten-zitten, zelfs aan beasfalteerde wegen als rondom het café de la Paix, is ook af te raden wegens het gedruisch der rijtuigen, paardenhoefslagen, zweepknallen, omnibus-horenklanken en de schorre kreten der kooplieden. Nóg hoor ik de afschuwelijk heesche stem van een blaadjesventer toen ik eens voor het café de la Paix zat. „Journal des cocottes", „Journal des rosières", „Le petit lapin", schreeuwde hij. Daar ik een verzameling van Parijsche curiosa wilde bij-een-brengen, kocht ik eenige van zijn blaadjes, die bleken datumloos te zijn en even flauwe als dubbelzinnige aardigheden te bevatten. De man, die op mijn wenk tot aan mijn tafeltje was genaderd, begon nu iets aan mijn oor te fluisteren; maar nu deed zijn nabijheid zoowel mijn gehoor- als mijn reukorgaan zoo weêrzinwekkend aan, dat ik onwillekeurig ter zijde week. Hij bleek mij van die transparante speelkaarten te willen verkoopen, maar ik bedankte hem

en hij vertrok, zijn heesche kreten vervolgend. Het gedruisch dus, zei ik, is ook een bezwaar. Wie heeft lust om na den maaltijd luide en op het puntje van zijn stoel te gaan zitten spreken! Het kan ook waaijen; dan kon wel eens uw sigarenasch in uw koffie of wat wegstof in uw likeurtje terecht komen. Die goed wil doen, ga dus binnen zitten. 's Zomers maken de zonneschermen der aan den schaduwkant geöpende vensters het er zelfs koeler dan buiten.

Dit evenwel hadden wíj dezen eersten keer toch níet gedaan, daar onze nieuwsgierigheid alle andere gemoedsbewegingen beheerschte en wij vóor alles tuk waren op zíen en hóoren der omgeving. Wij bleken echter nog te opgewonden te zijn voor de kalme genoegens der aanschouwing; wij waren aanstonds in een gesprek geraakt, dat ons ongevoelig deed zijn voor de harde zitplaatsen, voor het gedruisch om ons heen en het koud worden der koffie, weldra zaten zij op de randen onzer stoelen, de ellebogen op de knieën en de hoofden naar elkaâr toe gebogen.

De wederzijdsche vriendschappelijke opgewektheid, die uit het met z'n tweeën voor zekeren tijd op-reis zijn voorkomt, heeft dit gevolg met den invloed van een goed glas wijn gemeen, dat zij zich in vertrouwelijkheden uit, die anders wellicht nooit ter sprake zouden gekomen zijn. Dit zou ons later meermalen gebeuren; doch, hoe zeer onze houding dat ook mocht doen veronderstellen, hielden geen liefde-, geld- of eerzuchtgeheimen ons bezig noch bespotten wij de om-zitters; wij bespraken alleen met een warmen, bijna tot geestdrift wordenden ernst hoe men de inrichting van zijn inwendig wezen heeft te regelen, om zoo veel mogelijk van een uitstapje als het onze zijn voordeel te trekken, om zoo innig mogelijk in den letterlijken zin zulk een reisje te b e l e v e n.

Wij stelden een programma van bezoeken en uit-

gangen vast, en hoewel ik geloof, dat wij ons dien ten gevolge weinig anders gedroegen dan de meeste plezier-reizigers plegen te doen, zoo verbeeldden wij ons toch héel bizonder te doen en dât verschafte ons nú den vóorsmaak en láter den eígenlijken smaak van een heel bizonder genot. De hoofdzaak was, dat met het programma van bezoeken, uitgangen en overige gedragingen een inwendig programma van genietingen, van genoegen- tot vreugde- en geluk-staten, dat is toestanden van het gevoelend gemoed, moest korrespondeeren, dat als een concert-programma, met zijn solo- en orkest-nummers in elkaâr zat. Gingen wij b.v. naar ernstige kunst, in een muzeüm of schouwburg, dan was dat een solo-genieting, een zóo uitnemende, zoo krachtige namelijk, dat zij niet met andere vermengd mocht worden, wilde zij zuiver en geheel tot haar recht komen; daarom moesten wij voor-eerst heel matig zijn aan den maaltijd, die het schouwburg- of muzeümbezoek voorafging, en daarom moesten wij óok ons in den schouwburg, in het muzeüm, van alle ijdelheidsvoldoeningen onthouden en van het genoegen het publiek gade te slaan. Dus niet gekoketteerd met een satijnen hoedvoering, of met zijn voor een buur in de fraaye lijn getrokken profiel; dus niet gehunkerd naar het oogenblik dat een jonge vrouw met haar als een vossenstaart of als verrafeld mahoniehout zich zal omkeeren en men haar gelaat zal kunnen beschouwen.

Gingen wij naar een café-concert of wandelden wij eenvoudig door de stad, dan was dat een orkestrale genieting. In het eerste geval zouden wij niet beter kunnen doen dan zéer te dineeren, daarbij zoo veel drinkend, dat wij reeds geprononceerd vroolijk waren bij het van tafel opstaan, verder gedurende de voorstelling een avonddrank gebruiken, flink rooken, en zoo veel mogelijk, elkaâr onmiddellijk meê te deelen,

opmerkingen maken over de vertooners en de toeschouwers. En op stadswandelingen het zelfde: allen soorten van gesprekken en gedragingen de vrije loop, alle korrekte kleine plezieren geoorloofd, korrekt beteekende dat niemand, dus in de eerste plaats wij zelf niet, er door gehinderd mochten worden.

Behalve dat moest elke dag zijn harmonische opvolging van geneugten bevatten: 's ochtends bezoeken aan kerken, andere monumenten, musea, beroemde stadsdeelen, bibliotheken, boekwinkels en antiquaren; 's namiddags bij goed weder slenteren langs de winkels van de wereldsche wijken, wandelingen en rijtoeren langs en naar de mode-plaatsen, uitstapjes langs de buitenbolwerken en naar de omstreken, bij ongunstig weder bezoeken aan beroemde-personen, zittingen der kamer van áfgevaardigden, van het Gerecht, der Akademie, Universiteits- en Kunst-school-kolleges, bezoeken aan allerlei ten-toon-stellingen, aan gevangenissen, inrichtingen van Liefdadigheid, fabrieken, dagblad-bureelen, en aan godsdienstige, staatkundige en letterkundige conférences, aan een of meer tea's, waarvoor wij een paar introdukties hadden; des avonds naar de schouwburgen, paardenspelen, toonkunst-uitvoeringen, naar eene soiree, later naar café-concerts en boulevard-café's. Daar wij ook wenschten te doen aan het Parijsche baden, zwemmen, schermen, paardrijden, dansen en kranten-lezen liepen wij dus voorloopig geen gevaar met onzen leêgen tijd geen weg te weten.

Het speet ons, dat wij ook niet voor ons geheele verblijf in díen zin een programma konden samenstellen, dat de dagen van genot hoe langer hoe rijker werden tot den middelsten dag b.v. om dan weêr allengs minder te worden tot den dag van ons vertrek, ten einde den overgang niet pijnlijk merkbaar te doen zijn; of wel dat wij het genot steeds opvoerden tot den laatsten dag toe, om dusdoende het afscheid wel

sterk gewaar te worden, maar daarentegen een des te machtiger eind-indruk meê te nemen. Maar hieromtrent durfden wij niets van te voren bepalen, daar wij niet konden voorzien welk soort en welke graad van genot elk dagdeel ons bezorgen zoude.

Wat nu verder ons zieleleven aangaat, zoo besloten wij, voor zoo ver het van ons eigen afhing, dat zoo in te richten, dat wij ons zelf niet beter dan met de woorden gepassioneerde sceptici en epicuristen konden noemen. Alle gedachten over de zorgen des levens, over ons onaangename omstandigheden van het verleden, van 't heden en van de toekomst, moesten wij in den ban der tijdelijke vergetelheid doen; maar ook, wat misschien moeilijker was, alle theoriën en meeningen, die wij gewoon waren met liefde voor te staan moesten wij op zij zetten; wij moesten ons gedragen als waren wij pás geboren, maar geboren met de vermogens van indrukken-ontvangst en -verwerking, die feitelijk een dertig jaar levens pas tot de gewenschte diepte en fijnheid in ons had uitgeslepen. Buiten alle aktie of inmenging staande moesten wij de ons omgevende fransche wereld als een grootsch tooneelspel beschouwen, dat dagelijks van den ochtend tot den avond voor ons werd uitgevoerd en waarvan wij een deel aanschouwden, in welke richting wij onze blikken ook wendden. Evenmin als men iets luids uitroept in den schouwburg of, in den trant van eenige engelenbak-bezoekers, den akteur, die de verradersrol speelt, uitscheldt, of hem, die een bedrog verbeeldt, op de strikken opmerkzaam maakt, die zijn omgeving hem spant, even-min mochten wij partij kiezen tegen een der tegenstrijdige dingen, die wij zouden leeren kennen. Een godsdienstoefening in de kathedraal zou ons even welkom wezen als eene in de synagoge, een vergadering van monarchisten niet minder dan eene van anarchisten, op de ateliers der impressionisten zouden wij ons gelijkelijk op ons gemak

gevoelen als op die der idealisten, een symbolistiesch gedicht zou ons even aandachtig vinden als een psychologische of neo-naturalistische roman, wij zouden Comte, Renan of Pasteur niet verdedigen tegen hun vijanden of omgekeerd. Wij zouden zelfs de zon niet prefereeren boven den regen. In zoo verre zouden wij eklektische sceptici zijn. En gepassioneerd, omdat wij ons niet alleen van vijandige gezindheid jegens welk verschijnsel ook zouden onthouden, maar verder zouden gaan en voor elke zaak of beginsel of ceremonie of aspekt datgene zouden trachten te gevoelen, wat de voorstanders daarbij en daarvoor gevoelen. In de uren, dat wij ons daarmede bezighielden, zouden wij ook wel eenig exkluzivisme in onze stemming mogen mengen, maar alleen in zoo verre dat noodig was om haar te vervolledigen. Zóo zouden wij het leven begrijpen, zoo zouden wij epicuristisch scepticisme en passie, — twee schijnbaar onvereenigbare begrippen en wezensstaten, weten samen te brengen.

Toen wij zoo afgesproken hadden, schoven wij van de punten onzer stoelen naar achteren, leunden even om ons te verheugen in ons besluit; onze sigaren waren op en uit; wij staken sigaretten aan, riepen den bediende, wien wij het verorberde betaalden. Hierna stapten wij op en wandelden in de richting der Madeleine. Het was heerlijk weêr, zoel en toch een frissche hooge wind. De groote middagdrukte begon juist op den boulevard, waar acht rijtuigenfiles en omnibussen naast elkaâr reden. Aan de boomen waren weinig bladeren meer; maar wij bemerkten weldra, dat wij ons in een dier herfsthelderheden bevonden, die de omgeving in een licht vol vroolijke zuiverheid doen staan. Het licht is dan niet ál te fel zoo als in de zomerdagen, wanneer men de werkelijkheid als 't ware niet zien kan, omdat zij verschroeid en onkenbaar is door hitte en licht. Het licht is dan bescheidener en schijnt niet om zich zelfs wil

maar alleen om de wereld zoo mooi mogelijk te doen uitkomen ontstoken te zijn. Men beweegt zich makkelijk, het is prettig om te loopen. Wat glansen de spiegelruiten en de verniste rijtuigpaneelen, de zijden hooge-hoeden en zonneschermen! Boven in de lucht maakt de wind het even druk als op straat. Heele troepen wolken bewegen zich daar van het Westen naar het Oosten. De hemel is de zoldering van de straat. Nu lijkt ze door Watteau geschilderd met kleine krullerige wolkjes, dons-wit, in de hoeken en in 't midden; dan komen er weêr wat windvlagen en schijnt een kwast als van Michaël Angelo aan den gang te zijn: groote, wild-berande wolkengevaarten drijven ijlings in het luchtruim op, met zwarte plekken, als reusachtige builen, in hun lijven, en zwenken in hun vaart, langzaam en snel te gelijk, tot buiten het gezicht.

III. KRITIESCH EN LYRIESCH PROZA.

STUDIE OVER WILLEM KLOOS.

FRAGMENT.

STUDIE OVER WILLEM KLOOS.

FRAGMENT.

. . . .
. . . .

Zou dit een laatste afscheid zijn? Ik weet het niet. Ik ben nu zoo verre van u. Door zoo vele levenslanden ben ik heengegaan tot ik kwam in mijn donkere hoogwoud van nu, waar in de diepe lanen een wit licht valt, dat u misschien niet zal beschijnen...

Laat deze aandoening dan een zwakheid zijn in de starre schittering van mijn zielenacht, een verweekende heenbuiging waar ik mij gaan laat in de bekorende deining der herinnering.

Maar vóor ik wellicht zwijge over de heerlijkheid der menschen-verschijningen in mijn leven, wil ik het u zeggen zacht en vast in het ongebroken naar u staren mijner oogen, wil ik het u zeggen zoo stralend en teêr, dat het als een geschenk van onverganklijke bevalligheid moge blijven in uw gedachte: dat ik u lief heb gehad als den schoonsten vriend mijner ziel.

Ik weet niet van verzen, van menschen, van wijzen van geestesleven.

Ik weet alleen dat uw woorden van muziek het schoonste zijn, dat mijne jeugd heeft gehoord.

Waren zij niet de geuren van wonderlijk kleur-lichtende bloem op eens daar ontstellend gezien in de wandeling door den nacht van het leven?

Wat was ik jong en wat had ik u lief, toen ik, roerloos starend liggend in de nachten, heel zacht at de unieke muziek uwer gedachten, als donker-roode vruchten van een nachtboom op mij af gevallen

O zoete deining van den ster-doorstraalden nachtwind langs mijn slapen.

Ik voel mij nu als schrijvend U een liefdesbrief, een liefdesbrief aan U, den slanken prins met teêre handen, met edelen val van gouden haar, en met oogen, die ik naauw' naderen durf met mijn gedachte, de allerschoonste zielelicht-doortrokken steenen op de aarde.

Vele menschen heb ik gezien, vele steden, bouwwerk, goud-smeedwerk en ivoor, landschappen, beelden en portretten van doode grooten, — maar van al zijt gij het schoonste wat ik heb gezien.

Voor uw verschijning kwijnt, — het zien-in-schoonheid van de wereld.

De wereld was zoo schoon voor mij geworden, de luchten, boomen en de menschen. Toen zijt gij wéder gekomen en hebt alles donker en dor gemaakt om u heen.

Geen schoonheid kan naast de uwe voortbestaan.

Dat gij een werkelijkheid zijt in mijn leven, dat gij niet zijt de beeldtnis van een doode, een fantazie van mij, een schilders-droom, maar dat gij zijt een levend voorwerp, een menschwezen, geheim-vol uit den geest gerezen, wezen geworden droom van God, — is dit wel niet de nimmer zwijgende verwondering in mijn leven?

Zoo gij de wereld donker maakt, wordt in uw afschijn weêr vreemdsoortig licht en levend wat in uw nabijheid is.

Uw prinslijkheid hangt over mensch' en ding' een schijn van ouden adel en purpren hoflijkheid.

Het lamplicht wordt als licht van gelen dag uit lang geleden tijd.

Mantels van zwaar fluweel en kostbare kleinodieën liggen rond gespreid.

En boven 't sleep-heengolven wenden vrouwen-hoofde' een laatsten blik.

En knapen fluistren, blozend, dat zij u van verre zien . . .

Muziek rag-fijn speelt bevend langs de wanden.
Een oogstraal-liefdekrans is om uw hoofd.
Bewondring tintelt door roerloze handen.

Nu weet ik weder, dat de Koningen Koningen niet zijn en de Priesters niet Priesters, en dat de wereld is een spel van levenloze poppen om ú heen.

De hooge bergen en de watervallen zijn wel schoon maar zielloos schoon.

De kerken en de schilderijen zijn wel zielvol schoon maar met een doode ziel.

Gíj zijt de door het leven zelf gebeelde levende ziele-schoonheid.

Gíj zijt meer dan de Koning'n, meer dan Priesters zijn.

Gíj zijt de schoonheid zelf, tot zichtbaar God geworden in een mensch.

Hoort, dit is wáar. Dit is waar in een zelfde orde als het waar is, dat gij en ik negentiende eeuwers zijn, heetende zoo en zoo en wonende daar en daar. Dit is waar, dat daar een mensch gelijktijdig met ons in dit land leeft en die is van goddelijke natuur.

In een kultuurperiode, anders van samenstelling dan de onze, waarin de Keizer was waarlijk de opperste mensch, zoû Hij alleen harmoniesch gepast hebben als de Keizer hoog-heerlijk.

Dán alleen ware er geen disharmonie als hij gezeten ware op een throon en een Kroon alleen zoû dit hoofd kunnen dekken.

Onze menschheid heeft zelfs het besef verloren van een ziele-zijn en van levenswaarden als die Hij ververtegenwoordigt.

Niemand weet meer waarlijk dat Majesteit meer dan Ernst is en Goddelijkheid meer dan Verstand.

Het is immers zoo, dat er, wel een gradueel, maar niet een essentiëel verschil van individueel-leven is tusschen onze Hedendaagsche Koningen en zeer aanzienlijke kooplieden en industriëelen.

Dat de dichter of ook maar de psycholoog opgeroepen worde, die *in het gelaat* van een onzer tegenwoordige Koningen Majesteit of de Gratie Gods hebbe aanschouwd. Geen zal andwoord geven. Daarom is de meening gangbaar geworden dat Majesteit en Gratie Gods legendarische fantasiën zijn, iets als leêg-ornamentale klanken, waar professioneele hofdichters van lang geleden tijd om d' ijdelheid hun Koningen meê vleiden.

Maar ik weet beter. Want ik heb de Majesteit en Gratie Gods *gezien* in het Gelaat van dezen éen'gen Mensch.

Wat zal nu doen de drager van zulke ziele'- — en dus ook lichaamsleven?

Vindend zich zelf onder in de burgermaatschappij van thands, in kleeding, woning, wereld, die van zelf en onbewust een permanente hoon zijn voor zijn waardigheid?

Niet gemaakt als Napoleon tot een Keizer van onder op, wiens samenstel volledig was, schoon niet zóó hoog misschien, en wien dus ook de laagre krachten eigen waren voor het grovere werk, — maar gemaakt tot een stillen Keizer van boven af, hoog rustend met den dauw van den godlijken-aether als een aureool om het heerlijk hoofd, — ach, zoo in 't minst niet een man van de Daad, maar gemaakt tot een levend Kleinood voor zijn volk, de Mensch-Bloem, Bloem der Menschheid, om neêrgevlijd in het schoonste

wat de verrukking der volken had kunnen verzamelen, de aanhoorder hunner vreugde en aanbidding te zijn, hun schenkend somtijds als een spijs en likeur voor de harten een woord van zijn wijsheid en geluk, hen verblijdend voor tijden met de gratie van een gebaar...

Wat zal hij doen?.... De onherroepelijke gevormdheid van zijn wezen, zich van alle kanten, als in een donkere doodkist met binnenwaards gestrekte metalen lanspunten, door het disharmonische leven ziende bedreigd, zal zijn leven zich van buiten naar binnen doen keeren, blind en onbewegelijk zal hij zich maken voor de wereld en in zijn Verbeelding zal hij het leven gaan leiden waarvoor hij was gemaakt.

Zoo wordt hij Dichter. Zijn leven wordt niet tot uitwendige maar tot inwendige daden. En dat hierin de muziek zijner inwendige stem met het goddelijke speelt, dat de klank hoorbaar is als materialiseering van godlijk, boven-menschlijk, leven, — dát is het bewijs van de waarachtigheid zijner verkondigingen.

. . . .

DROGON.

DROGON.

Drogon, door ARTHUR VAN SCHENDEL.

De fout van Arthur van Schendels wel aardig boekje is, dat de lezer zich niet goed begrijpt *waarom* het met Drogon zóo gaat en niet anders.

Op twee wijzen had deze fout vermeden kunnen worden.

Ten eerste, door psychologische ontleding. Deze zoude echter niet gepast hebben in een zóo hoog aangelegd werkje als dit.

Ten tweede, door dat de schrijver ons in de diepte in ons zelven als waarheid had doen gevoelen dat het zóo en niet anders met hem móést gaan.

Niet *dwingt* ons de sehrijver door heel in de diepte ons besef aan te dòen de onvermijdelijkheid van Drogons lotgeval te aanvaarden, maar *wij berusten* in de waarschijnlijkheid van het verloop der gebeurtenissen, om dat de schrijver het ons zoo voort-durend, in de logische verbindingen van Drogons avonturen, verzekert.

Drogon is ontzachlijk als ontwerp. Het is de ontzachlijkheid van het ontwerp, waaraan het werk is bezweken. Blijkbaar kon de schrijver dit nú nóg níet aan.

Drogon is de mensch, die vinden wil den „Ring van Jezus", dat is: het Goddelijke, en die, door de *onveranderbaarheid* zijner eigenschappen, alleen komt tot Zonde en Dood.

Het wezen-lijk tragische is hier dus in behandeling.

De schrijver heeft zijn doen nu in tweeën gesplitst: hij geeft het, realistische, verhaal van Drogons leven, in een plastiek, die door haar helderheid en innigheid nu en dan het daarbij behoorend sentiment uitademt; èn hij geeft, als zinne-beeld boven en in over-een-stemming mèt, het realistiesch verhaal, de legende van een blanken ridder vechtend met een zwarten ridder (den Dood), deze zónder sentiment.

En hij had móéten: deze twee ver-eenigen in éen realistiesch-symbolischen gang, ze tot hoog-leven brengend door, éen-voudig, supra-reëel sentiment.

Niet gelukt als vertegenwoordigers van diep-gevoelde fatale levensbewegingen zijn ook de bijfiguren Ermgarde en Ursulla. Niet begrijpen wij, in een schok en een plots diep licht, wáarom Ermgarde aan Drogon toegeeft. Integendeel, vervult ons deze wending met een oppervlakkige verbazing en een holle nieuwsgierigheid naar de psychische motieven van dit gedrag.

Zoo zijn ook de houdingen van Ursulla, waar zij van het begin af aan Drogon met weêwarige en kuische wijsheid gadeslaat, waar zij hem tegenhoudt bij zijn nadering der kemmenade, — dekoratief niet onaardig, maar blijven zij alleen uiterlijk, missend het psychiesch leven dat hun symbool-kracht zoû geven.

* * *

Het laatste gedeelte van het verhaal, de samenkomst van Ursulla, Drogon en den toovenaar in 't bosch, en de drie moorden aan 't slot, — is troebel.

Het eigenlijk filosofiesch-ethiesch thema: de leer van den toovenaar dat in een daad, die den bedrijver gelukkig maakt, geen zonde is, en de praktische konsequentie,

dat tóch zulk een daad Drogon tot den Dood brengt, — is volkomen onvoldoende verwerkt.

Het idee, waarvan ook ergens hier een ader te zien komt, dat de menschen, met den inwendigen strijd hunner impulsen, de figuren zijn, waarmede de Goden tegen elkaâr hun schaakspel spelen, — is allerminst uitgesponnen tot de transcendente lijnen, die de konkreete menschbeelden aan de Eeuwige Waarheden verbindt, waarvan zij de verschijningsvorm zouden wezen.

Dit alles is gedacht maar niet doorvoeld, aangegeven maar niet uitgewerkt.

Gelijk door de afwezigheid van *levend* innerlijk begrip het verhaal in het gedeelte van Drogon, Ursulla en den toovenaar in 't bosch, verminderd is tot alleen-archæologie, zoo is ook, door het ontbreken van verbeeldingsmacht, het hevige einde tusschen Drogon en Ermgarde ongetroffen gebleven en de dialoog daar ontoonbaar zwak.

* * *

Het naturalisme wilde, warm en vrij openbloeyend, *vlottend* leven. Indien kunstenaars nu een *verstrakking* en *verplechtiging* van het leven bestreven, zoo dat, — om uitersten te noemen — hún letterkundig werk tot dat andere zich verhoudt gelijk een geslachtswapen tot eene schilderij van Manet, — dan zal, indien het hun niet gelukt *ononderbroken* langs den weg van hun *levend gevoel* deze uitkomst te bereiken, hun werk bizonder kil en waardeloos zijn en minder dan tamelijk-goed impressionisme, — even als een wáarlijk majestueuze groetbuiging meerder dan een vroolijke handdruk, maar een schijnbaar majestueuze buiging minder dan die zal wezen.

Dit zelfde deed de vertooningen van *l'Œuvre,* als

er alleen werktuigelijk gespeeld werd, beneden middelmatig realistiesch spel blijven.

* * *

Een enkele kleine volzin, waarin de, reeds genoemde, doorloopende essentiëele fout van het werk uit komt, is deze, van blz. 117, waar de lijfeigenen het kasteel omringen, om Drogon te lijf te gaan:

> „Op dit oogenblik werd het honend rumoer zoo overweldigend, *dat het leek of het* slot instortte..."

Op de door mij gekursiveerde woorden komt het aan. In dezen volzin wordt realistiesch verhaald. *Voor den schrijver is het eigenlijke,* dat het honerd rumoer overweldigend werd. En om de geweldigheid van het rumoer duidelijk te maken, gebruikt hij een aangenomen, spreekwoordelijke vergelijking. Hij heeft dus, terwijl hij schreef, *niet eens* persoonlijk en bizonder, realistiesch, dat rumoer gehoord.

En het had gemóéten zóó: dat het instorten van het slot voor den schrijver *het eigenlijke* was, dat dit instorten *gebeurde,* in symbool, maar *dus* méér *waarlijk* dan het zintuigelijk waarneembare gebeuren, dat er parallel meê ging.

Want, in dit begrip, is níet het zintuigelijk waarneembare de werkelijkheid en het symbool daarvan de afschijn; maar *het symbool is de werkelijkheid* en het zintuiglijk waarneembare is daarvan een lagere openbaringsvorm.

Het parallelle geschieden, zoo als dat realistiesch gezien zoû worden, moet niet vermeld worden. Want het is niet om een verhaal, maar om sentiment te doen. Door het symbool ontvangt de lezer de essentie van het sentiment, dat de realistische mededeeling hem zoude hebben gegeven.

* * *

Ware, in-tusschen, de Heer Arthur Van Schendel niet een ernstig kunstenaar, wiens eerste werk te leeren kennen dus een dubbel genoegen is, — eene aanroering der vraagstukken die den kern dezer hooge kunst raken, zoû door de verschijning van zijn boekje niet zoo goed worden verklaard.

Maar deze auteur héeft talent, een helder werkende verbeelding, wier voorstellingen te volgen als voorbij-trekkende kleurige prenten, een ochtend fraai schakeert gelijk een rijtoer door stil afwisselend landschap.

Het geheim der eigen-aardige deugdelijkheid van dit schrijven is, meen ik, dat de auteur zich tot, laat ik zeggen, in zijn gewoon dagelijksch gemijmer toe, heeft vergemeenzaamd met die wereld van lang geleden, en dus met een naïve vertrouwelijkheid en met hedendaagsche uitdrukkingen daarvan vertelt, als had hij dat alles zoo even zelf aanschouwd.

Een enkele maal maar slaat de leukheid en prettig ondeftige levendigheid over in wat burgerlijk-zeurderige jovialiteit. Bij voorbeeld:

> „De goedmoedige, grijze kapelaan zat genoegelijk in zijn breeden armstoel bedaardjes te praten en voelde zich geheel en al een familielid". 1)

Pas op, zoû ik zeggen, vriend, wij moeten niet in de labberlottige huiselijke historische-novelle belanden. —

Maar Amalric dan, markgraaf van Sinte-Bertijn, is door Koning Lodewijk opgeroepen om met zijn baronnen en krijgsdienaren op te trekken naar het Heilige-Land. Zijn vrouw Ermgarde, hun kind, en zijn zuster Ursulla, laat hij onder de bescherming van zijn broeder Drogon achter.

Luistert nu eens naar dit over den uittocht:

---

1) Blz. 16.

„Zachtjes maakte Amalric zich uit de omarming los, besteeg fierlijk zijn met een purperen schabrak bekleeden strijdhengst en gaf het sein. Alzijds weêrklonken nu de horens, de troepen zetten zich in beweging, ordeloos en met veel geroep, *met veel adieus* en wapengekletter.

De vrouwen, jammerend *en innig verliefd*, geleidden nog een eind weegs hunne mannen, die *vroolijk vloekten*.

. . . . De lentewind speelde met de honderde kleurige lansvaantjes, de spiegelblanke helmen en beukelaars vlamden van blond licht. En gelijk de bewegingen der krijgslieden en hunne vaarwel-wuivingen allengs in het verschiet onduidelijker te onderscheiden werden, *zoo luidden ook zachter en zachter in de zoete lentelucht de galmen uit het klooster heen.* 1)

Verder lezen wij van Casimir, Amalrics vader, dat die zoo zeer vervuld was met Liduïne's *ernstige lieftalligheid*, dat hij haar tot vrouw koos 2).

En van Drogon in zijn jeugd:

„Zoo doolde hij steeds in eenzaamheid *en dacht aan de liefste, geheimzinnigste dingen : de zilverblonde haren van zijn zusje, de liedjes die zijn moeder 's avonds zong,* de vogels in de lucht en het land van overzee waar Satan woonde; *en hij verwonderde zich er over dat hij veel meer van de menschen,* de gemeenen en huislieden, *hield als hij niet bij ze was* 3)

Het goede hiervan is dat met gracelijken eenvoud als van-zelf-sprekend wordt aangenomen, dat de zusjesharen en de moederliedjes geheimzinnige dingen zijn. Zusjesharen en moederliedjes zijn namelijk geheimzin-

1) Blz. 18. *Ik* kursiveer het belangrijkste.
2) Blz. 20. 3) Blz. 22.

nige dingen omdat zij de innige liefheid voor het oog en het oor zijn, als zachte lichtjes vlak bij in de levensdonkerte, en welke heldere teederheid innerlijk schijnen doen met stralen, die uit groot licht ver buiten het leven lijken verdwaald.

De uitdrukking „ pleizierige nieuwigheid" 1) om ingenomenheid met iets te verklaren lijkt mij te nieuwerwetsch-gemeenzaam, niet inhoudend, zoo als elders in dit werk, de vermenging van hedene natuurlijkheid mèt het gevoel zoo als de lieden dat in díen tijd zelf hadden, niet algemeen-menschelijk-natuurlijk dus, maar alleen speciaal-hedendaagsch-precies.

Goed, koncies, is weêr: „hij speelde *zorgzaam* met zijn petekindje" en mooi de geheele beschrijving van dat spelen van Drogon met het kind bij de beek 2). Gezien met de heldere kuische blijheid van een ouderen-broeder-oog, gezien van opene gemoedszomer uit.

Een afzonderlijk bestand-deel in de kunst van den Heer Van Schendel is het komieke, dat een enkele maal voorkomt:

„De monniken wreven zich de handen, lachten tot elkander *met kleine toegenepen oogjes*" 3).

En, als Drogon, de onzettende misdadiger, zijn schuld komt belijden:

> „ . . nam [de geestelijke] zoodanig plaats, dat er een zware eikenhouten tafel tusschen hen stond" 4).

Dit zijn, vooral het eerste, wel haaltjes van juiste opmerking en kort gezegd; hierin is ook wel het echte vroom-grappige, de klooster-scherts; en de achterklank van deze scherts is de goedaardigheid van Onze-Lieve-Heertje-die-alles-zoo-zwaar-niet-opneemt, dus is zij de blanke opgeruimdheid der deugdzamen, de lach van de blij-zékeren, misschien; maar toch is zij *ont*-spanning

1) Blz. 24. 2) Blz. 25. 3) Blz. 29. 4) Blz. 97.

in den verhaalgang en gevaarlijk als de poort tot de levens-slacht-plaats der Ironie.

In dit aardige zinnetje:

„De ridders en hunne dames in vlottende gewaden, gezeten op sierlijk en statig stappende pronkers, hadden glanzende oogen en vroolijk gepraat" 1),

is ook niet strenge ernst; maar vroolijkheid, een iets liefs plots begrijpende of Feest-verrukking benaderende lach, is niet Ironie.

Scherp en doorschijnend als kerkvensterglas:

„De blauwe leien op het nonnenkonvent, schuins door de maan bestraald, glinsterden als de schubben van een visch" 2).

„De zwaarden werden geheven, vielen met kracht dat de vonken spatten uit het staal, *de juweelen sprongen uit den gulden helm* ... De vogels gewenden zich aan het geluid der houwen, nestelden zich weder en kwetterden vroolijk" 3).

Van gezang in het nonnenkonvent:

„.... dan hief een zuivere sopraan een tweede aan, *vierend en droevig als bleeke zonnestralen door tranen gezien*" 4).

Waar niet alleen het vermogen van te zien bespeurbaar is maar ook dat van het sentiment eenigszins, is de plaats van Drogon's eersten nachtelijken gang naar de vertrekken van zijn broeders gemalin:

„In de donkere huisgang voelde hij twee dunne armen teeder om zijn hals glijden: hij herkende zijne zuster, die, doodsbleek, hem smeekend aanzag in angst. Het lag hem op de tong te vragen wat zij wilde, maar fel schoot hem de gedachte

1) Blz. 33. 2) Blz. 42. 3) Blz. 45. 4) Blz. 47.

in het hoofd dat hij voor de deur stond der kemmenade...

„En ruw rukte hij zich los, liep naar de torentrap, sprong overhaast de rondgaande treden op en wierp zoo hard de deur van zijn cel achter zich dicht, dat de verwulven van den ridderhal beneden zwaarmoedig het geluid herhaalden, Ursulla, in duister staande, de oogen sloot en bad. 1).

Een zien met de zelfde reine warmte als in het spelen van Drogon met het kind, is in Drogon wandelend door den tuin met Ermgarde;

Hij zweeg en zag haar zijdelings aan; zij liep met gebogen hoofd of zij nog luisterde naar zijn harde stem. Eenige zijdeachtige blonde lokjes, gesponnen goud, waren uit haar mutsje geglipt en beschaduwden lichtjens de blankheid van heur hals, die donzig als een perzik was." 2).

Goed ook:

„Toen keek zij hem recht in 't gelaat met oogen waarvan de glinstering deed denken aan het pleizier dat op een feest de gasten vervult." 3).

Opmerkelijk is, dat alle gesprekken, ja, alle gesproken woorden zonder uitzondering, slecht zijn, het gesprek tusschen Drogon en den geestelijke, wien hij zijn zonden komt biechten, zelfs storend lachwekkend:

„Maar zou de Paus mijn leed begrijpen?"
„Elk sterfeling is zwak en als gij hem biecht dat gij door toorn vervoerd een moord hebt begaan..."
„Daar spreek ik niet van, die man verdiende den dood. Ik meen mijn andere zonde."

1) Blz. 61—62. 2) Blz. 70. 3) Blz. 80.

„Welke andere, mijn zoon?"

„Het overspel met mijn broeders vrouw — dat weet gij toch?"

„Hebt gij? . . . Ai, dat is erger dan ik dacht! . . . Ik heb deernis met u. Ga in vrede, ga in vertrouwen, vertel den Paus uwe bezwaarnis, want buiten den Paus kan niemand u redden. Ja, ja, zeker, het is erger dan ik dacht, bloedschande!" 1).

Zoo in den toon dus, alsof hij zeide tot den kloosterkok: „Ja, ja, zeker, het is erger dan ik dacht, is de kat met een visch op den loop gegaan!"

Daar de gesprekken naar niets lijken, wel te verstaan: noch naar gestyliseerde noch naar realistische, is moeilijk te ontdekken wat de schrijver bestreefd en waarom hij gefaald heeft.

Maar nu ik aan 't einde van mijn kenschets ben, wil ik ons alleen nog maar gelukwenschen, dat er weêr iemant is komen, die zich, zoo al nog geen dichter of wijsgeer of fameus dramatist, toch een lieve landschap-bekijker en schilder-met-woorden heeft betoond.

---

1) Blz. 99.

EEN ZWAKKE.

EEN ZWAKKE.

FRANS COENEN JR. *Een Zwakke.*

De Heer Frans Coenen Jr. schrijft zeer naauwkeurig, zuiver en doordringend. Toen ik, zoo even, na de lezing van het vijfde Hoofdstuk, opkeek, had ik die gewaarwording, die men 's ochtends bij 't ontwaken wel ondervindt: dat de droomtoestand even voortduurt terwijl men reeds wakker is en men wakend schijnt te leven in de wereld van zijn droom, die zich zonderling vermengd heeft met het gewone voorkomen der omgeving, dat onze oogen aanschouwen.

Ik meende werkelijk even, naar buiten kijkende, te zijn in een Zondag als hij daar beschrijft en er al het trieste van te merken.

Ik hád in die sekonden de knauwende gedachte: juist, zoo is het, het leven is een reddeloze schemering.

Hij had mij het levensgevoel van zijn boek medegedeeld. En aldus een lezer tot den zijnen te maken — is dit niet een der sterkste uitkomsten, die een schrijver bereiken kan?

In een boek als dit is het leven pas een hel. Maar, het geeft geen aandoening, zult gij zeggen, geen droefheid, geen pijn, geen wildheid van wanhoop. Neen, júist, dat ís het juist. Zoodra er droefheid, pijn, wildheid van wanhoop is, dramatiseert het leven zich en

wordt de belever belangrijk, dat is genotrijk, voor zich zelf. Elke emotie houdt genoegen in.

Dit boek, juist met zijn eenvoudige gewoonheid, juist door zijn allerverst en allernaaktst realisme, is erger dan de meest makabere romantische fantasie. Dit boek is als de Dood, met stugge koû beschouwend het Leven.

De afwezigheid van sentiment is er het sentiment van geworden. Door zijn loodrechte konsequentie van dwarsche graauwheid, van koud koud scherp zien, is het helsch en het grandiose nabij. Want het is een Daad. Hier zijn geen zwabberderijtjes, geen sierseltjes van pathetiek, geen lyriek van exklamatie. Het is geen zeuren er over. Maar het is Het zelf. Het is koud en star als een werkelijke moord. Het is een wraak. In dit boek is het Leven vermoord.

Dit boek is een misdaad, en draagt daarvan het kil-grandiose karakter.

De melancholiën van andere schrijvers uit dezen tijd zijn druilvertrekken in Pompadour-stijl, vergeleken bij de grijze cel van levensleed van dezen zwakke.

Verscheidene gemoederen, die schreven het Leven te haten, haatten het zoo warm en zoo luide, dat eigenlijk bleek hoe zéer zij het beminden.

Maar dit is nu de wáre Haat, effen en vlak, geheel onverbonden met het gehate, en waarbij geen verzoening mogelijk is.

Een enkele maal leek het als zoû de zwakke iets voor het Leven gaan gevoelen, wel geen genegenheid en verbinding, maar eene waardeering als voor iets zeldzaams in een muzeüm. Het was wanneer de oogen, van achter hun „violette wallen van zwakte" de „machtige winden" zagen, „geweldig gaande door 't zwaar violette donker van den nacht, waarop de lantarenvlammen lichtten als gouden siersels" 1), wanneer hij de

1) Blz. 8.

„breede gelederen" 1) der grachtgolfjes oplette, of in de ochtendwolken, waar „romdom alles sombergrijs was", zag een opening van „bleekrose diepte" waar voorbij „joegen onophoudelijk vlokkige wolken, als reuzenschimmen in sleepgewaden... een wondervreemde vlucht van onbestemde, slanke gestalten" 2); of de huiskamer werd even „gezellig" als de lamp op kwam; of de straatlantarens waren „kleine wereldjes van warm, troostend leven in den langen, zwarten nacht" 3); of hij had „een genoeglijk idee, dat hij vóór zich hield als een schild, terwijl hij binnen trad" 4).

Vooral de lente kwam als een belofte van verandering, Hij had toen soms een „zacht-weemoedige hoop op iets" 5), dat komen kon. In den tijd van het zomerbegin kon hij „meeloopen met de rustige gestadige vaart der lichte dagen, zeilend als wolken door het leege luchtruim van het leven" 6). Er was dan „overal verwachting en belofte in de lucht en iets zoetonrustigs, alsof de gansche stad zich tot vertrek bereidde" 7). „Dat alles ongevoelig 't zelfde zou blijven, scheen niet mogelijk in deze lichtende dagen, die al sneller op iets schenen aan te trekken" 8).

Maar het geestelijk verlangen draait uit op zinnebevrediging, *die walging geeft.* Wel had hij, nu hij hierop uit zou gaan, even een aanraking met een hooger leven, — juist *toen*, en dit is het heele-mooye moment in het boek, — want toen hij naar zijn eigen kamertje ging om zich gauw klaar te maken, was daar

> „wit-helle avondschijn door het raam, hoog bloot tegen den klaren hemel en een teere witheid om de lichtkleurige meubelen. *En 't was er* lang-verlaten, van een suizende witte eenzaamheid"! 9).

1) Blz. 4. 2) Blz. 4. 3) Blz. 5. 4) Blz. 19. 5) Blz. 122. 6) Blz. 131. 7) Blz. 137. 8) Blz. 139. 9) Blz. 154. Ik kursiveer. Zoo als steeds, is het mooye dat de eenvoudige woordschikking juist deze is en geen andere.

Hij voelt 't echter maar „even" en 't „*deed zijn haast nog toenemen*" 1).

Hij ging dus daar, waar het „al diep schemerig langs de hooge huizengevels" was, en »*de straat als een smalle kloof in een gebergte*. Scherp zwartlijnend tegen het diep groen van de lucht stonden de gevelprofielen op, in een brokkellijn afwaarts naar de verte, waar de straat omboog" 2).

Na deze donkere schaamte, komt de midden-zomer, en de levens-bekoring is al geheel verdwenen. De lucht was reeds weder „grauw-wolkig, guur en strak boven het dof en verflenst boomegroen."

„Het heele leven was vergrauwd tot een langen, killen nazomerdag, waar hij in de meedoogenloos grijze luchten en op de vreugdeloos vale aarde vergeefs naar de troosting van een zonnestraal speurde" 3).

En zóo nu is, het heele, lange boek. Hij, de held, is niet op het Leven ingegaan, ook is hij er niet boven uit gestegen; maar hij is er buiten gebleven en heeft 't ál gedood met zijn gevoel, zoo als hij geëindigd is met zich zelf en dus dat gevoel zelf, te dooden. En hij ís een held omdat hij zich wáárlijk buiten het Leven heeft weten te stellen, óngenaakbaar, en het hééft gedood.

Dat het mág, zou ik wel denken, want het was een ándwoord.

Het ging niet van hém uit: éerst had het Leven hém gemaakt tot een levenden doode. En hij heeft zich gewroken door in waarheid zich te toonen die hij was. Haar eigen maaksel heeft hij zijn moeder, het Leven, in 't gelaat geworpen als een vergift.

„Van den tijd (van zijns vaders dood) af, scheen hij eerst te leven, pijnlijk-helder door de dagen, een na een, te leven.

Het was een sensatie, of toen aan alle fijngespannen draden van zijn zenuwgestel ruw was gerukt, tot ze verrekt

1) Ibid. 2) Blz. 156. 3) Blz. 165.

waren en hij nu hevig, pijnlijk-gevoelig op de pijnbank van het leven lag uitgestrekt, in al zijn leden gevoelend wat hij had uitgestaan en met een doffen angst in hem voor wat nog komen kon". 1)

„In onaantastbare ongevoeligheid omstond hem de maatschappij". 2)

„... hij was zóó gewoon zich ongelukkig te voelen, zich ongelukkig te denken, dat hem die lichte stemming eenigszins ergerde en hij de gewone somberheid in zijn gevoel trachtte weer te vinden, *uit rancune tegen het leven*". 3)

Zóo is 't bij 't begin en zóo blijft het tot het einde, waar even, boven de platte graauwheid en kleur-loze treur-lichting van den gantschen bestaansgang, deze zwarte golf zich verheft:

„Hij liep nu naar den dood en de woeste stormbuien waren de eenige getuigen. Niets meer van menschen... die waren nu ver van hem, en geen enkele fluistering van stemmen drong meer door in de groote glaciale eenzaamheid, die rondom hem zich verwijdde.

Hij ging alleen met den storm door het donker van den nacht, en de stad was lang uitgestorven. Het aardsch, ellendig leven lag nu zoo diep beneden hem en hij verachtte ze allen met trotsche verachting, terwijl hij rustig den dood tegenging, die hem daar buiten wachtte in het helsch-zwarte duister. Hij voelde zich verwant aan die groote machten van 't buiten; zijn ziel scheen zich wijd uit te breiden, vaag en eindeloos, en zijn benauwde ik-heid in 't nietig lichaam deerde hem nauwelijks meer, zóó licht scheen hij te gaan, regen noch wind gevoelend ..." 4)

Dit is goed, zeer goed. Verder kan binnen dezen gezichtskring niet worden gegaan.

---

1) Blz. 134. 2) Blz. 135. 3) Blz. 18. 4) Blz. 222.

Zelfs is deze lyriek reeds een uitzondering, een oase van lijdens-mooiheid, in de doodsche levensvlakte.

Wij hebben den Heer Coenen aan te wijzen en te waardeeren als den trouwen artiest, den zorgvuldigen levensnoteerder, die voor nog zooveel niet de zuiverheid zijner visie zou storen en die een menschenkarakter en een levens-sentiment heeft gegeven, hem geheel alleen toebehoorend.

Wel gehéel als kunstwerk, maar ook als levensuiting is dit boek goed te noemen in zoo verre als door deze ergheid van Dáád deze mensch *deelneemt* aan het Levens-Drama.

DE VERTALING VAN AKËDYSSÉRIL

DE VERTALING VAN AKËDYSSÉRIL.

Met belang-stelling verdiende het waardeerend opstel van den Heer A. G. van Hamel over de vertaling van „Akëdysséril" in den „Gids", aflevering van April 1897, gelezen te worden. Niet alleen om de aanzienlijke vorderingen van het kritiesch vermogen, welke ons verrassen bij eene vergelijking van dit stuk met de Inleiding tot het gedicht „Marfa" door dezen fijnen-kenner van de Fransche taal acht jaar geleden geschreven; maar ook en vooral om dat het ons een duidelijk gezicht geeft op den stand der letterkunde-beöefening aan de Nederlandsche Hoogescholen, die, indien ik mij niet bedrieg, te Groningen het hoogst boven het gewone peil der filologie is gerezen.

Het is innemend in eene taalkundige bespreking te hooren gewagen van het „zuiver" of „niet-zuiver" „voelen van imperfecta"; te bespeuren hoe de schrijver er zich op toelegt alleen dán de onletterlijkheid der vertaling te gispen indien naar zijne meening daardoor aan het beeld-rijke of klank-volle van den oorspronkelijken text wordt te kort gedaan; in éen woord de getrouwheid te zien, waarmede het in 't begin door hem gemaakte onderscheid tusschen vertaalwerk van geleerden en vertaalwerk van kunstenaars, bij de toepassing op de onderdeelen van het werk gehandhaafd blijft.

Dat bij het Hooger-Onderwijs in de Letterkunde het werk van hedendaagsche kunstenaars boven het werk

van geleerden wordt gesteld, bewijst eene veralgemeening van den bloei der Nederlandsche beschaving, die een verblijdende feitelijkheid mag heeten.

Een onmiddellijk op de Taalkunde zelve te-rugwerkend gevolg van dit inzicht is, dat zij er naar streeft een kunst te worden in háre soort. En in der daad blijkt uit eene opmerking van den Heer van Hamel als die over het gebruik van het voorvoegsel *re-* in Fransche werkwoorden 1) een diepe gemeenzaamheid met het Taalwezen in zijn geestelijke beteekenis die verband houdt met de warme oplettendheid, waarmede de ontleder zich over elken volzin der te vergelijken werken heeft gebogen om er de kleur en klank van te keuren, en die iemant maakt tot een kunstenaar in zijn vak.

Nu ontstaat echter een verlokkelijk uitzicht voor den taalbeöefenaar, waarvan de bedriegelijkheid des te moeilijker te ontdekken is naarmate zijne taalkunde kunstrijker wordt en de grens tusschen de æsthetiesch-linguistische kritiek èn de æsthetische kritiek eigenlijk-gezegd, moeilijker te bepalen. Hij wil den grens overschrijden en betreedt met de fraaye en tot het uiterste geslepene gereedschappen der kunst-rijke taalkunde de werkplaats der zuivere schoonheidkunde of kunstwetenschap.

Nu zal hij noodzakelijk mistasten, want het onderscheid tusschen het tweeërlei werk is om zijne subtiliteit niet minder essentiëel.

Het onderscheid is zóo moeilijk verstandelijk aan te geven, dat ook bij het gebruik der meest nauwkeurige bewoordingen om het eigenlijk bedrijf der schoonheidkunde of hoogere kunst-kritiek te noemen, de kunst-rijke taalgeleerde daarin onmiddellijk de termen zal meenen te herkennen, met welke hij juist zíjne bezigheid zoû wenschen aangeduid te zien.

Hij zal zijn goeden-smaak, zijn taal-proeven, vereen-

---

1) *De Gids*, April 1897, blz. 151, noot.

zelvigen met het kunst-*gevoel* der hoogere kritiek en gelijk zijn aan een zeer bekwamen en gevoeligen vioolmaker die daarom meent nu ook met het hooge muzikale besef der komponisten begaafd te zijn.

Indien ik nu zoude aanvoeren, dat de kritiek des Heeren van Hamel ongeveer even ver verheven is boven de voormalige filologische opvatting, welke de letterkundige voortreffelijkheid afmat naar de mindere of meerdere deugdelijkheid der grammatikale en syntaxiëele struktuur van een werk, als zij blijft benéden de beschouwing der hoogere schoonheidkundige kritiek, die hoofdzakelijk, zoo niet alleen, vraagt naar het klank-gehalte van den volzin, naar de beweging van het rhythme, vertegenwoordigend die van het onstoffelijk *gevoelen* des kunstenaars, — zoû het andwoord kunnen luiden, dat de geleerde, door te spreken van de „fijne golving", de „lijnen en kleur" van een volzin, „de zuiverheid van aanslag en toonvorming", waarvan ook in letterkundige kunst het æquivalent gevonden moet worden, juist met het voeren dier hoogste kritiek bezig blijkt.

Toch is dit niet het geval. Toch beduiden de woorden „klankgehalte van den volzin", „beweging van rhythme" voor den geleerden kunstenaar geheel iets anders dan voor den kunstigen geleerde. En is de waardeering van den geleerde uiterlijk, te vergelijken bij die des kunstenaars, die geheel innerlijk is.

De kunstenaar zal in zoogenaamd slecht gesteld werk wel eens beter rhythme kunnen vinden dan in de fraaist samengevoegde en geächeveerde vol-zin-geheelen en het klank-gehalte van den volzin wordt voor hem niet bepaald door de harmonieuse wijze waarop in een volzin de tusschen-zinnen zich tot het geheel van den volzin en tot elkander, of de zachte klanken zich tot de harde verhouden; maar alleen door het psychiesch geluid van den steller, dat hij hoort in, of áchter, de moevementen van de taal.

De drie graden van taalwaardeering, die er bestaan, de syntaxiëele der voormalige filologen, de linguistiesch-æsthetische der hedendaagsche kunstrijke taal-geleerden, én de alleen-æsthetische der kunstenaars-kritici, kunnen het best vergeleken worden bij de drieërlei wijze waarop het spreken van een nieuwen gezel in eèn vriendenkring kan worden beöordeeld.

De een heeft alleen opgelet of de nieuweling niet haperde of stotterde in zijn gesprek, of hij zijn gedachten goed bij elkaâr wist te houden, of hij geleidelijk van het eene onderwerp tot het andere wist over te gaan;

de tweede heeft nagegaan of hij hoffelijk en vriendelijk was in zijn uitdrukkingen, zonder ijdelheid, goed van geheugen, en zoo voort;

maar de dérde heeft zijn gemóéd beluisterd in zijne stém, heeft in de stem het geestelijk element weten te volgen, en deze dérde weet dan nu ook alleen met volkomen zekerheid of de vriendelijkheid voorgewend was, of oppervlakkig was, òf wel diep uit het gemoed kwam; of de ijdelheid alleen verborgen was of waarlijk niet bestond, en zoo voort.

De aard van een mensch is niet aan zijn glimlachjes, woorden noch daden te kennen, maar volkomen zeker voor hem, die in de óogen en in de stèm het geestelijk element weet te onderscheiden. Dit is een zekere toets, om dat de mensch dat element niet in zijn macht heeft, maar zijn onbewuste helft er zich in toont.

Wat bij de keuring van een gemoed het geestelijk element in den toon der stem is, dát is, in de hoogere literaire kritiek, het klank-gehalte van den volzin voor de bepaling der kunstwaarde van een werk.

* * *

De vergissing van den Heer van Hamel zal ik duidelijk maken door een voorbeeld uit het opstel zelf en

het gewicht er van aantoonen in het schromelijke gevolg, dat zij heeft gehad.

Voor den Franschen volzin: „Cependant au déclin de cette journée, dans Benarès, une rumeur de gloire et de fête étonnait le silence accoutumé des tombées du soir" — leest men in de vertaling:

„In-tusschen verwonderde der 1) gewone stilte van den avond-val, bij den ondergang van dezen dag, een roem- en feestrumoer in Benares."

In de plaats daarvan stelt de Heer van Hamel deze versie voor:

„Maar, bij het vallen van dézen avond, klonk, in Benares een vaag gedruisch van glorie en feestvreugde, dat de anders zoo gewone stilte van het avonduur bevreemden moest."

Nu zal ik, ten eerste, de volmaaktheid van mijn volzin niet bepleiten; ten tweede, niet in gedachtenwisseling komen over de gelijkwaardigheid van het enkel-woord „rumoer" en „rumeur." Ik ben het zelfs met den geachten opponens eens, dat *op zich zelf beschouwd* de woorden „gegons" of „gedruisch" beter met „rumeur" over een komen dan het, veel sterkere, „rumoer"; maar toch was hier, in verband met den geheelen toon dezer passage en in verbinding met het in den Hollandschen text onmiddelijk voorafgaande woord „roem", naar het mij voorkomt, het woord „rumoer" goed geplaatst.

Doch, dit is hier bijzaak, de hóofdzaak is: de twee vertalingen van den Franschen volzin *in hun geheel* met den oorspronkelijken text en met elkander te vergelijken.

En ten opzichte van den lezer, die dan niet inziet dat in den, naar lagere stijlbegrippen in der daad beter gestelden, volzin door den Heer van Hamel gegeven, dit text-deel zijn meê-doende werking in den rhythmegang van het verhaal zoowel als zijn karakter van taal-

---

1) Niet „de", zoo als de Heer van Hamel ten onrechte citeert.

beeldhouwwerk en taal-muziekwerk geheel verloren heeft, om te verkrijgen een toonloze explikatieve omslachtigheid, wier syntaxiëele symmetrie dat groote verlies allerminst goed-maakt, — ten opzichte van zulk een lezer moet elke poging tot ontwikkeling van het hoogere taal-gehoor wel bijna hopeloos geacht worden.

De Heer van Hamel had trouwens hun, die er even als wij beiden prijs op stellen de hier aangeroerde vraagstukken tot klaarheid gebracht te zien, nauwelijks een beteren dienst kunnen bewijzen dan door zijn eigen omzettingen voor te stellen naast de door hem gekritizeerde, zoo als hij op meerdere bladzijden van zijn opstel doet.

Mij dunkt, ik zie duidelijk de voortreffelijkheid van het stijlbegrip des Heeren Hamel. Ik ben er van overtuigd dat menigeen, overigens even vertrouwd met de geheimen van het Woordenboek als hij, zijn Hollandsche zinnen minder goed in elkander zou zetten. Ik zie dus de welluidendheid en andere prijselijke hoedanigheden van zijn vertaalwerk; maar tevens is het mij helder bewust dat deze voortreffelijkheid van een andere orde is, dan de eigenlijk æsthetische orde.

Na de behandeling van dit voorbeeld, zal ik nu het gevolg der dwaling van den belezen schrijver aanwijzen.

Die dwaling toch heeft den Heer van Hamel en mij in een waarlijk zeer zonderling geding tegenover elkander gebracht.

Bij het vergelijken der texten heeft de kritiek-schrijver bespeurd, dat op verschillende plaatsen mijn vertaling niet letterlijk den Franschen text weergeeft. Wat doet nu de Heer van Hamel? Zonder de redenen na te gaan, welke mij tot afwijking van de letterlijke weergeving konden brengen, meent hij, en beweert argeloos, dat ik mij „in de beteekens der woorden" zoude hebben „vergist".

Het gaat in-der-daad te ver, hoewel de frischheid van het geval er wel eenige bekoring aan geeft — om aldus iemants deugden hem als fouten aan te rekenen.

Zeker mag men zich in de beteekenis der woorden niet vergissen; maar er is beteekenis en beteekenis, en een woord of zinswending heeft, als deel van een kunstgeheel, wel eens een andere en hoogere beteekenis dan die, welke Woordenboek en grammatica er voor aangeven.

En waar ik, op enkele plaatsen, den oorspronkelijken text niet letterlijk vertaal, is dat zeker niet om het proza van Villiers de L'Isle Adam te verbeteren, maar om dat een niet letterlijke vertaling aan de bedoelingen van dat proza zuiverder te gemoet komt dan een geheel letterlijke zou vermogen.

De Heer van Hamel kan niet in ernst meenen, dat ik zoû denken, dat het Hollandsche woord „wolf" in 't Fransch „aurochs" is, dat het Fransche woord „roseaux" in 't Hollandsch is „rozestruiken" en dat „enveloppement" hetzelfde is als „développement". 1)

Het woord „wolf" werd gebruikt om dat alleen in 't algemeen een jager van groot wild moest worden aangeduid zonder den Hollandschen text met nog meer vreemde woorden te vullen dan er reeds noodzakelijk in moesten voorkomen.

Bij „rozestruiken" voor „roseaux" werd gedacht aan de rozenplantingen om de paleizen heen, waarvan in den aanvang van het verhaal wordt gewaagd, terwijl later bij haar toespraak tot Sjiwa in den tempel, Akëdysséril zegt:

„En ik waagde mij, als onbekende vrouw, in hun tusschen de rozenvelden, op de twee verschillende Ganges-oevers, verscholen woningen."

---

1) Ik zal de gedachtenwisseling niet verlagen tot een praterij, zoo laag, dat er een voorstel van mij in passen zoû om uit de drukproeven te bewijzen, dat „zuidelijk" voor „septentrional" een schrijffout is.

Van die woningen uit, gaande tusschen de rozenvelden, zouden de verloofden zich in de rivier hebben gestort, en men verkrijgt de beste voorstelling indien men zich de rivier voor den geest brengt, aan weerszijden begrensd door de rozenvelden, waar, onder de sterren, de blanke lichamen drijven.

De uitdrukking „enveloppement d'armées" werd vertaald door „ontwikkeling van legerscharen," om dat de aankomst over de heuvelen, het telkens uit de dalen te voorschijn komen en zich uitbreiden der onoverzienbare benden, de legers doet zien als zich ontwikkelend aan, loskomend uit, het verschiet, dat hen tot dan toe verborgen hield.

Ik wil gaarne bekennen, dat mijne gevoeligheid eigenlijk alleen is geraakt geworden, door de naar mijne meening minst gegronde, hoe zeer ook voor de hand liggende, aanmerking van den Heer van Hamel.

Ik bedoel die, waarmede hij mij verwijt het woord „mystiquement" in de zinsnede: „la forme de la reine du Habad . . . se détachait, mystiquement, blanche en sa robe d'or, sur le disque du soleil", en het woord „mystique" in de zinsnede: „à leurs versants opposés s'alternaient, dans les flammes du crépuscule, de mystiques palais séparés par des étendues de roses . . ." etc., — beide te hebben vertaald met „geheimzinnig" in plaats van met „bovennatuurlijk" of met „innig devoot."

Om dat ik juist tot degenen behoor, wien het verwarren van de uitdrukking „mystique" met de uitdrukking „mystérieux" het meest hindert, meende ik ook déze opmerking niet onweersproken te mogen laten.

De uitdrukking „mystique" komt driemaal voor in het verhaal. Behalve op de twee genoemde plaatsen, bevindt zij zich nog eens in het laatste gedeelte, midden in de beschrijving der van liefde gestorven verloofden op den offersteen. Het heet daar: „Et ces deux mys-

en te recht, veroordeeld wordt de terminologie van den Franschen schrijver, die blijkbaar, jammer genoeg, zulk een groot onderscheid tusschen „mystique" en „mystérieux" niet maakte.

In waarheid, mag het woord „mystique" alleen gebruikt worden bij de „beelden", om dat de jonge verloofden in der daad tot dooden, dus tot beelden, geworden zijn door eene „rechtstreeksche aanraking met de godheid".

Bij het behandelen der laatste punten, waarop de asserties des Heeren van Hamel te wederleggen zijn, betreden wij den minder moeilijk begaanbaren grond der mechanische text-kritiek; het is hier zelfs meer een vraagstuk van letters en leesteekens dan van woorden.

Om te beginnen, zij mij geöorloofd den beoordeelaar de zakelijke mededeeling te doen, dat bij de vertaling van Akëdysséril door mij het origineel in zijn éérsten vorm gevolgd werd, zoo als het voorkomt in de „Revue Contemporaine" 1) van Augustus 1885, blz. 346—373.

De alinea, aanvangende met de woorden: „Telle qu'une rivale de Sémiramis-la-Victorieuse . . .", die door den Heer van Hamel in geen der door hem geraadpleegde uitgaven werd aangetroffen, zal hij hier kunnen vinden.

De zinsneden met hun leesteekens, die ik zal aanhalen, komen dan ook, naauwkeurig zóó, vóor in het vermeldde tijdschrift.

De Heer van Hamel schrijft dat de „vertaling van „La ville sainte apparaissait" door „De heilige stad verscheen" . . . op een niet-zuiver-voelen van het Fransche imperfectum„ apparaissait" [berust]; de schrijver [Villiers] wil niet zeggen dat de stad voor den dag kwam, maar hoe zij er uitzag" 2).

1) Uitgegeven te Genève.
2) *De Gids*, April 1897, blz. 150.

tiques statues incarnaient ainsi le rêve d'une volupté seulement accessible à des cœurs immortels."

De beoordeelaar van het Hollandsch werk zal opgemerkt hebben, dat door mij op deze derde plaats het woord „mystiek" ook in onze taal werd gebruikt.

De reden van dit verschil in omzetting is de meening, dat Villiers alleen híer het recht had het woord „mystique" te gebruiken en dezen éénen keer heeft men dus gewaagd, — uit eerbied voor het begrip, dat door het woord wordt aangeduid — eene verbetering in het woord-gebruik van den Franschen schrijver zelf aan te brengen.

Want niet de vertaler, maar Villiers gebruikte het woord „mystique" twee maal verkeerd. De Heer Van Hamel heeft dit ook vermoedelijk min of meer begrepen, althans biedt hij geen Nederlandsch aequivalent aan voor het bijwoord „mystiquement", dat de wijze aangeeft, waarop de vorstin van Habad voor den zonneschijf uitkomt in het avondlandschap. Hij weet zeer goed, dat hier niets „bovennatuurlijks" plaats heeft, dat Akëdysséril gezeten is op een natuurlijken olifant en omgeven door natuurlijke krijgslieden, en dat alleen de bizondere schoonheid en het verdere karakter van Akëdysséril iets „geheimzinnigs" aan de verschijning geeft.

In de passage, waar sprake is van de paleizen, wordt de zaak nog bedenkelijker. De Heer van Hamel, inziende dat de paleizen noch „boven-natuurlijk" noch „innig devoot" genoemd kunnen worden, en dat zij hoe dan ook niet verondersteld kunnen worden een „rechtstreeksche aanraking met de godheid" te hebben gehad, hetgeen, volgends den beoordeelaar, het kenmerk van het „mystieke" is, maar dat alleen de omsluyerende schemering hun een „geheimzinnig" voorkomen geeft, — schrijft toch in het Hollandsch: „mystieke paleizen."

Op duidelijke wijze strijdt dit woordgebruik met de bepaling door den Heer van Hamel zelf van de beteekenis van het woord gegeven, door welke bepaling eveneens,

en te recht, veroordeeld wordt de terminologie van den Franschen schrijver, die blijkbaar, jammer genoeg, zulk een groot onderscheid tusschen „mystique” en „mystérieux” niet maakte.

In waarheid, mag het woord „mystique” alleen gebruikt worden bij de „beelden”, om dat de jonge verloofden in der daad tot dooden, dus tot beelden, geworden zijn door eene „rechtstreeksche aanraking met de godheid”.

Bij het behandelen der laatste punten, waarop de asserties des Heeren van Hamel te wederleggen zijn, betreden wij den minder moeilijk begaanbaren grond der mechanische text-kritiek; het is hier zelfs meer een vraagstuk van letters en leesteekens dan van woorden.

Om te beginnen, zij mij geöorloofd den beoordeelaar de zakelijke mededeeling te doen, dat bij de vertaling van Akëdysséril door mij het origineel in zijn éérsten vorm gevolgd werd, zoo als het voorkomt in de „Revue Contemporaine” 1) van Augustus 1885, blz. 346—373.

De alinea, aanvangende met de woorden: „Telle qu'une rivale de Sémiramis-la-Victorieuse . . .”, die door den Heer van Hamel in geen der door hem geraadpleegde uitgaven werd aangetroffen, zal hij hier kunnen vinden.

De zinsneden met hun leesteekens, die ik zal aanhalen, komen dan ook, naauwkeurig zóó, vóor in het vermeldde tijdschrift.

De Heer van Hamel schrijft dat de „vertaling van „La ville sainte apparaissait” door „De heilige stad verscheen” . . . op een niet-zuiver-voelen van het Fransche imperfectum„ apparaissait” [berust]; de schrijver [Villiers] wil niet zeggen dat de stad voor den dag kwam, maar hoe zij er uitzag” 2).

1) Uitgegeven te Genève.
2) *De Gids*, April 1897, blz. 150.

dental, de longues forêts de palmiers-palmyres mouvaient les bleuissements dorés de leurs ombrages sur les vallées du Habad" heeft de Heer van Hamel zeer juist gezien met zijn interpretatie van „l'est occidental".

Blijkens zijne vertaling, heeft hij echter ook bemerkt, dat eene letterlijke omzetting allerlei onduidelijkheid zoû veroorzaken. Daar nu eene omschrijvende omzetting, als welke hij voorstelt, vertraging in den verhaalgang zoude brengen, bepaalde ik mij er toe van het Oosten te spreken.

Dat „ombrages", waarvan het enkelvoud zoowel „lommer" als „schaduw" beteekent, vertaald zoû moeten worden met lommer in den zin van „looverdak", kan ik niet toegeven. „Schaduwen" moet aan iemant, die zich het beschreven landschap duidelijk voorstelt, het ware woord lijken. Want hoe onbegrijpelijk horizontaal uitgebreid zoû het gebladerte van op de hoogte staande boomen moeten zijn, om zich *over de valleyen* te bewegen; terwijl juist bij zonsondergang, zooals het hier wordt afgebeeld, de bergboomen onmetelijke schaduwen werpen over het dal.

Zóo zoude den Heer Van Hamel omtrent al de door hem in de bespreking betrokken onderdeelen der vertaling van „Akëdysséril" geandwoord kunnen worden. Maar juist in de meeste der nu ook door mij behandelde onderdeelen, meen ik te hebben aangetoond, dat niet de onderdeelen de hoofdzaak zijn, maar dat de hoofdzaak gevonden wordt in het verschil van keurmiddel der taal, waarvan wij ons bedienen, in het soortelijk onderscheid tusschen het schoonheidsbesef waaraan de geachte kritikus een letterkundig werk toetst, én dat, waaraan ik het pleeg te doen.

HET SCHOONE BEELD.

HET SCHOONE BEELD.

EERSTE GEDEELTE. — LYRISCHE STUDIE.

(*Door en Over het Drama Aglavaine et Sélysette van Maurice Maeterlinck.*)

I.

INLEIDING.

15 Januarie 1897.

. . . Als er een nieuw boek van Maeterlinck bij mij in huis komt, is dat al tijd een heele geschiedenis. Eerst sluit ik het al tijd dadelijk weg, zoo dat ik het niet meer zie. Dan, na eenige dagen, denk ik: „zoû het kunnen van-daag? Hoe ben ik van-daag, is mijn dag mooi genoeg?" Ik mag niet al te mooi, niet aktief mooi zijn, want dat moet ik dan zelf benutten en dat mag niet kwijnen onder de lichtschokken van wat mij nog mooyer lijken zoû. Maar vooral mag ik niet leelijk zijn, neêrslachtig en dof, want o, dan zoû ik het minder goed zien, dan zoû ik het schenden door het te befloersen met mijn leelijkheid. Ik moet een dag hebben van neutrale beminnelijkheid en openheid, als een licht-grijze, sober mauve achtergrond voor de weêrspiegeling van het boek in mij. En dan een mooye, lange, stille ruimte op dien dag, om het te ontvangen.

Dan, de eerste lezing. Ik denk: ben ik er nu waarlijk voor in orde? . . . Kom, laat ik nu maar doorlezen,

gáat het nu niet goed, dan bij een volgende lezing beter. Ik lees verder .... maar neen, denk ik dan weêr, pas op, pas op, de eerste lezing is beslissend, men kan een boek in de onderdeelen misschien beter doorgronden bij volgende lezingen, maar bij de eerste lezing, ziet men de waarheid over een boek zoo fel zeker als bij bliksemlicht. En dan ... niet waar? de eerste lezing is de kennis-making, de eerste ontmoeting, de eerste ontmoeting met het schoonste van een der aller-schoonste menschen, ... in de stilte van mijn kamer zal ik ontmoeten de ziel van een sublimen mensch ... of het dan ook een bizondere dag is! of het een gewichtige dag is! Is de dag er niet als een waarop men verliefd wordt? ... Waarom ben ik niet verlegen en klopt mijn hart niet hoorbaar? ... Dit is schandelijk. Schandelijk is het, dat ik nu niet méer in de war ben dan indien ik een lichamelijke ontmoeting met een Keizer of Koningin zoû hebben. Of neen, het is goed, verlegen ben ik ook voor een boer, maar niet ben ik verlegen voor een zeer goed vriend van mijn stille gedachte.

Een eerste bezoek van een onbekende doet ons wel voelbaarder aan; maar alleen de lagere, meer oppervlakkige deelen ... Dit is immers óok zoo fijn, het doorgeurt de gewelven der ziel, het schakeert daar zoetjes het licht in de hooge ruimten, het is er als blauwe rook, die zachte eeuwigheidsvensteren onthult...

Wat is mijn avondkamer wonder mooi, de lamp schijnt teêr, het vuur brandt stil met kleine blauwe vlam ...

O, dat nu als een sluyerwind deez' schoonheid over mij zal komen.

23 Februarie 1897.

Nu is het reeds voor-goed gebeurd en lijkt het lang geleden. Het is wonderlijk, — nu ik de regelen terugzie die ik vóor de lezing schreef — wonderlijk hoe

ik een voorgevoel gehad heb van wat dit boek mij aan zoû doen.

Dit boek heeft mij geluk gebracht. Het is gekomen in mijn leven als een vriend van wien ik in lang niet had gehoord, dien ik al half vergeten ware, en die daar eensklaps vóor mij stond met de armen vol geschenken, zeggend: daar, daar, ik heb in de verte al tijd om je gedacht, ik weet wat je noodig hebt, ik wist dat het koud en donker en arm in je leven was, ik wist dat tot de kleine vlam van verlangen toe in je zwarte haard gevaar-liep uit te gaan en dat je dan niets meer zoû hebben dan den zwarten winter en den schellen wind; toen ben ik gekomen om dat ik niet langer wegblijven kon, en zie hier nu, hier, neem dit, het is het beste wat ik bezit...

En hij heeft mij goud gebracht, een diepe schat, die mijn leven verlicht. Goud licht heeft hij ontstoken in mijn grauwe leven, mijn heele natuur hoog verlichtend tot in verre verschieten, rein goud tot een stralenden zomerdageraad.

Hij heeft het wondere werk aan mij gedaan en mij getoond: de Schoonheid.

Dat, waarnaar ik, met de haar stralen weêr-kaatsende stralen van mijn wezen maar te streven heb om gelukkig te zijn: de Schoonheid, heeft hij mij klaar doen beseffen. Het was een zoete schrik en iets vreemds als eene Verschijning voor mijn innerlijk gezicht, en héele enkele malen maar ben ik zóo gelukkig geweest.

En mijn handen. Want dit is het tweede. Wat heeft hij met mijn handen gedaan. Hij heeft ze gezegend, hij heeft ze dooradémd met een liefde zoo zuiver en warm als in jaren niet was gekend. Ach, nu niet het schitterende ruischen van den geestdrift, nu niet de fiere galoppaden van den heldenmoed, — toch trad wel prachtig 't zwarte paard, dat de vonken spatten uit den grond, dat de rook aanwolkte uit de gesperde

neusgaten, als een brand om den fellen tred, met de manenvlag, zacht, o zacht!, glansend, golvend in den wind, — wel lachte de ruiter hoog op in den wind, met de borst zoo breed uit, met het witte gebit, met den gloeyenden vederbos op den hoed, die van verre werd gezien en nooit week en nooit boog, die 's ochtends vroeg glansde in de zon en 's avonds 't laatst werd gezien, als een groot dwaallicht in den nacht, langs de graven, waar de anderen verslagen lagen; — nu niet het heerlijk hooren aan, hoog in bosch-nacht-lichtemaan, boven 't joelen der vluchtende' op de paden, langs de dorpen in brand, over 't rood gloeyende land, 't doffe rollen der kanonnaden; —

o hoe dreunde toch de grond, waar de benden renden rond, hijgend recht in de beugels gestegen, en hoe zongen de trompetten, helder door de ochtendhette, 't krijgslied over velden en wegen;

't was de schoone strijd der jeugd, schittering van de heldendeugd, hooge lach van 't verwinnende leven: oogen gaan vol tranen staan, knieën voelen 't paard nog aan, en de stille handen, die beven; —...

Ik weet nog wel hoe 't is gegaan. Als ik herlees wat ik na elk der tafereelen heb opgeschreven, zie ik dat mijn hoofd met koel verstandelijk licht het werk toen heeft beschenen. Al zoû ik zelf 't lang niet beter kunnen, ik zag dat het niet goed was, dat is: ik zag dat het niet was wat ik na zooveel jaren peinzen en zoo veel meer ervaring van de levensreis voor de volmaaktheid ben gaan houden.

Maar in de dagen en de nachten bewoog het zachtjes al maar voort in mij en toen heb ik bespeurd, dat het een licht in mij had aangestoken, dat groeide, groeide, en bij wiens stralen ik eindelijk *gezien* heb, als een helder land, wat ik als de volmaaktheid dof had voorgevoeld.

Toen was ik in het licht en toen was alles licht. Toen kon ik niets meer zien wat niet met zachten glans werd aangedaan. En zoo als soms een generaal den man, die hem de blijde boodschap van de overwinning brengt, met schitterende oogen voor een held zal houden en hem omarmen met verrukt gebaar, zoo als een minnaar 't onbekende meisje, dat hem den lang verwachten brief zijner geliefde reikt, bevallig zien zal, haast zoo lief als zijn geliefde zelf, — schoot mijne gouden vreugde over 't werk neêr, en speelde er als de zonnestralen door 't bewegend boomgeblaârt op toegewend gelaat eens stillen wandlaars. 't Werd mij als een piano, die ik nergens zóo zacht raken kon, of mooye toon klonk op in mijn gehoor.

Toen wilde ik niet meer onderscheiden. Want is de koele waarheid buiten mij mij lief, liever is mij de waarheid van mijn oogenlicht, die me alles schoon doet schijnen.

O zeg niet, dat mijn liefste niet zoo mooi is als ik mij verbeeld. 'k Zie haar ook wel eens leelijk zoo als gij. Dan ben ik zelf leelijk. Maar als ik met mijn ziel zie, is zij schoon. Ik leef dan in ver-beelding. 'k Maak van de klei der werklijkheid dan 't beeld van mijne ziel. En 't schoonst is als ik niet meer weet of eerst die werklijkheid dat beeld niet maakte in mij.

II.

VERHAAL VAN HET EERSTE BEDRIJF.

Ik wil u naauwkeurig en eerbiedig verhalen van het wondere gebeur in dit boekje gevonden, zoo alsof ik van een oude legende vertelde, of van een zóo teeder schilderij in een mooye oude stad, dat niemant ooit begrepen heeft hoe een mènsch 't heeft kunnen maken.

Het eenig tooneel van het Eerste Bedrijf verbeeldt een zaal van het kasteel, waar, heel achter in de zaal, Selysette's grootmoeder Méligrane onderscheiden wordt, ingeslapen voor de hooge leuning van haar zetel.

Méléandre en Selysette komen daar binnen en Méléandre leest een brief voor, dien hij van Aglavaine heeft gekregen. Zij zegt daarin aan Méléandre en Selysette haar niet te gemoet te komen. Zij wil liever gewacht worden in de zaal, waar zij gewoonlijk wachten dat het uur van de rust slaat, dan zal zij niet den schijn hebben een vreemdelinge te zijn. Zij schrijft hun dit nu zij juist komt van 't schip, dat haar hierhenen bracht. De overtocht is heel helder en heel schoon geweest, maar bij haar ontscheping heeft zij de wegen na de regens onbegaanbaar gevonden, en de zon zal waarschijnlijk zijn ondergegaan vóor zij de torens van het oude kasteel ontwaart, waar de goede Selysette de weduwe van haar broeder heeft willen opnemen.

Als zij dit hoort, klapt Selysette in hare handen en roept dat de zon ondergaat... Kijk toch, Méléandre. Zij moet al heel dicht-bij zijn... Ik ga zien.

Méléandre houdt haar tegen met een wenk van zijn arm en leest voort: Aglavaine schrijft, dat zij hem maar eens gezien heeft, te midden van de drukte en verwarring van haar bruiloft, van haar arme bruiloft helaas, waar zij den gast niet hadden opgemerkt die nooit wordt genood en die altijd gaat zitten op de plaats van het geluk, dat verwacht wordt. — Zij heeft Méléandre dus maar eens gezien meer dan drie jaar geleden en toch komt zij naar hem toe met minder ongerustheid dan als zij samen als kleine kindertjes in dezelfde wieg hadden geslapen...

Bij deze woorden begint flauw, als een heel ver bladergeritsel in de avondstilte, iets te bewegen in den vrede van Selysette's Kinderziel. Alles was zoo stil en

goed onder den zonnigen hemel. Ook is het bijna onhoorbaar in de verte, een kleine vogel ergens, die zich verschikt in zijn nest.

Want zij keert zich om naar haar slapende grootmoeder (tusschen meisjes, die nog niet volgroeide menschen zijn en héele oude vrouwen, die het niet méer zijn, is een groote verwantschap van leven. En bij het kleine gerucht in haar, denkt zij dadelijk aan haar grootmoeder.)

O, zegt zij, grootmoeder slaapt nog. Moet zij wakker gemaakt worden als Aglavaine er zijn zal?

Ja, zegt Méléandre; zij heeft het gevraagd...

Selysette: Haar witte haren bedekken haar oogen... Zij is niet gelukkig van-avond... O, ik ga haar omhelzen.

Bij deze woorden, ziet de lezer de grootmoeder daar zoo oud en droevig van voorkomen als wist zij dat het leven van haar beminden anders zal gaan bewegen dan zij weet dat goed is.

Maar Méléandre vindt dat grootmoeder niet gewekt moet worden voor dat de tijd dáar is... en hij leest voort.

Aglavaine schrijft dat zij zeker is een broeder in hem terug te vinden... „Wij hebben bijna niets tot elkaâr gezegd, maar de weinige woorden die gij mij hebt gezegd, hadden eén ander voorkomen als alle die ik tot dan toe gehoord had...

Nu zegt Selysette: ‚Lees niet zoo snel’....

Gij begrijpt wel: Méléandre is niet werkelijk sneller gaan lezen, maar het is háar, het Kind, die hem bemint, te moede als las hij nu onbegrijpelijk rad, om dat er een luid gedruisch begint voor het gehoor van haar gemoed en de klanken van zijn stem daar dansen als schrift doet door tranen heen gezien.

Méléandre leest voort: „.... En wat reikhals ik er

naar Selysette te omhelzen! Zij moet toch zoo goed zijn, zij moet zoo schoon zijn, daar zij u lief heeft en daar gij haar lief hebt! Ik zal heel wat meer van haar houden gaan dan gij ooit doen zult, want ik kan meer beminnen; ik ben ongelukkig geweest.... En nu ben ik gelukkig geleden te hebben; ik zal met u kunnen deelen wat in droefheid gewonnen wordt. Het komt mij nu en dan voor dat de cijns, die ik betaald heb, voor ons drieën genoeg zal zijn; dat het noodlot niets meer te eischen zal hebben, en dat wij een verwonderlijk leven kunnen verwachten. Wij zullen ons om niets meer bekommeren dan om het geluk. En voor u en voor mij, en ook voor Selysette, naar het weinige wat gij mij van haar gezegd hebt, is het geluk alleen te vinden in het beste dat er is in onze ziel. Wij zullen ons om niets meer bekommeren dan om zoo mooi mogelijk te worden om alle drie elkaâr meer lief te hebben; en als wij elkaâr lief hebben, zullen wij dáardoor goed worden. Wij zullen zooveel schoonheid in ons zelf leggen en heel en al om ons heen, dat er voor ongeluk en droefheid geen plaats meer zal zijn; en als zij, in weêrwil van alles toch binnen willen komen, zullen zij ook wel mooi moeten worden, voor zij aan onze deur durven kloppen...."

Hiermeê eindigt de brief. Later zullen wij zien hoe mooi, zóo mooi dat wij er alleen zacht over spreken kunnen, alles in het Drama met elkaâr in verbinding staat. Want ongeluk en droefheid zúllen de deur van hun leven binnen komen en — o teêr wonder der schoone gedachte en der liefelijkste kunst — zij zúllen schóon zijn. Niet wat men noemen kan met veel uitdrukking gedaan of innig waar voorgedragen; maar wij zullen ze schoon roemen, om dat zij ons een nieuw en hooger Schoonheids-Besef zullen hebben ont-dekt, om dat wij zullen zien schilderen met een materie, o, edeler

in haar niet te naderen zachtheid dan de verheffingen van den Heldenmoed, om dat wij de Zíele-Schoonheid zullen zien, en die — hoe is het mogelijk dat het is kunnen gebéúren — wáárlijk gebrácht in béeld, van die matérie gemáakt een uitwendig Béeld, het witte tastbaar geschapene, waarop lichtend de glimlach wiekt der Goddelijkheid.

Ik weet, dat het beeld juist niet geschapen is, maar het komt er zoo zeer aan nabij en het boek heeft het beeld geschapen in mij, en als het nu de moeder is der begrijpende gedachte van het beeld in mij, zoû ik het dan niet beminnen zoo als een vrouw bemint den vader van haar kind, met een liefde die twijfelt of zij grooter zoû zijn indien zij de vader en hij de moeder ware.

De Schoonheid. Wel vaak had ik dit woord gehoord, maar ik had Haar nooit gezien. Ik had gezien het kleurige en grootsche, ik had gehoord den hartstocht en den weemoed, alle bewegingen van het gemoed en het verstand in machtige orgelklanken van gedicht en in de fijnst fluisterende woordmuziek, — ik had gezien de natuur, zelf, en zoo als zij door de edelsten en gevoeligsten werd weêrgegeven; maar zoo geheimzinnig is het leven van de woordklanken in de menschen, dat ik al tijd het schemerende besef heb gehad, dat „Schoonheid" iets anders beduidde, anders dan het diep gevoelde leven der natuur, anders dan het verheffen der natuur in edele figuren der verbeelding.

En nu, nu heb ik de zoetste der wetenschappen, nu heb ik een levenservaring te boeken waarbij het verleden zinkt als een nacht om de dagende zon. Ik weet niet of ik haar ooit weder zal zien. Ik weet vooral niet, of ik.... och, ik arme,.... of ik haar, of ik iets van haar, één enkel klein deeltje, ooit zal mogen

geven in een beeld. Maar ik wéet, dat ik haar heb gezien en de herinnering aan dezen tijd zal mijn leven beschijnen tot in lengte van dagen.

De gedachte aan Haar is bij mij nacht en dag en verlaat mij niet. O lieflijke gang der stil en doorluchtig dansende uren. Ik heb nog nooit zoo veel geschreid. Zoo stort ik voor haar uit de levende edelsteenen, waarin mijn liefde zelve zich geeft.

Nu is zij 's nachts en in het donker vóor den slaap droomt over mij henen en ik zie al tijd die lichte wolken en die gulden lucht, die fonkelende lente der ziel, waarin Haar woning voor mij open ging.

Als Méléandre den brief heeft voorgelezen, gaat er een deur open en de kleine Yssaline komt binnen. Zij komt aan Selysette den nieuwen sleutel van den ouden vuurtoren brengen. Later zullen wij begrijpen, dat dit juist gebeurt bij de laatste woorden van Aglavaines brief, daar die handeling beteekent, hoe Yssaline, het kleine Kind, aan Selysette toegang geeft tot de levenssfeer, waar van Droefheid en Ongeluk Schoonheid wordt gemaakt.

Terwijl Selysette met Méléandre en Yssaline over den sleutel en over den toren spreekt, smeult in haar al-door de gedachte aan Aglavaine, want na haar laatste woorden aan Yssaline zegt ze, als die weggaat, in één adem tot Méléandre: ,Is zij schoon?' zoo dat Méléandre, die niet weet wat er gaande is, andwoordt; ,Wie toch?'

Hij verhaalt haar dan van Aglavaines vreemde en éénige schoonheid.

Selysette: ,Ik weet dat ik niet mooi ben...'

Méléandre: ,Dat zul je niet meer zeggen als zij er eenmaal zijn zal. Het is niet mogelijk in haar tegenwoordigheid iets te zeggen, dat niet werkelijk gedacht wordt of iets nutteloos. Zij dooft uit om zich heen al wat niet waar is.'

Met deze laatste woorden, die Selysette met peinzende werktuiglijkheid herhaalt, bedoelt Méléandre, dat zij, die met Aglavaine innig samen zijn, in haar zóo het Eeuwige Leven der Waarheid bespeuren, dat het hun voor hun gevoel onmogelijk is iets onwaars te zeggen, even als men niet een walgelijk voorwerp ophoudt in den zonneschijn.

Méléandre: ,Selysette? . . .'

Selysette: ,Méléandre.'

Méléandre: ,Nu zijn het bijna vier jaar, geloof ik, dat wij samen leven?'

Selysette: ,Aan het einde van den zomer zal het vier jaar zijn.'

Méléandre: ,Het zijn dus bijna vier jaar dat ik je aan mijn zijden vind, altijd mooi, altijd liefhebbend en zacht, en met den goeden glimlach van een diep geluk op den mond . . . Je hebt niet wel dikwijls gehuild, niet waar, gedurende die vier jaren? Op zijn meest wat kleine traantjes als een van je vogels heenging, als je grootmoeder een beetje op je knorde of als je lievelings-bloemen omkwamen. Maar was de vogel terug, grootmoeder weêr bevredigd en de bloemen vergeten, kwam je terug in de zaal schaterend van 't lachen; en de deuren sloegen open en dicht, de vensters gingen open en de dingen vielen op den grond, terwijl je op mijn knieën sprong en mij omhelsde als een klein meisje die van school komt. Ik geloof dat men zeggen kan dat wij gelukkig zijn geweest, en toch vraag ik mij wel eens af of wij dicht genoeg bij elkander geleefd hebben . . .

Ik weet niet of ik het ben, die niet het geduld had om je te volgen; of dat jij het bent, die te gauw wilde wegvluchten; maar wel dikwijls als ik beproefde tot je te spreken zoo als ik zoo even tot je sprak, scheen je me te andwoorden van het andere einde der wereld waar je een toevlucht zocht om redenen die ik niet

begrijp.... Heeft waarlijk onze ziel zulk een angst voor een beetje meer waarheid in de liefde? Wat een keeren hebben wij ons niet ontzegd om te naderen tot iets dat schoon had kunnen zijn, en dat ons wel veel nauwer vereenigd zou hebben dan een kus op de lippen.... Ik weet niet waarom ik 't vanavond beter zie'. —

Hiermee bedoelt Méléandre dat als hij eens beproefde met Selysette het wezen van hun gevoel, de liefde, dieper in te dringen, zij altijd plotseling over iets heel anders ging spreken als begreep zij hem niet of eigenlijk als had hij niet gesproken. Gelijk iemant, die langs een afgrond gaat, naar een verre ster ziet in de lucht, om er niet aan te denken.

Zoo dóen de jonge-meisjes, zoo als gij u herinneren zult. Dit hebben de menschen altijd het geheimzinnige van kinderlijke zielen gevonden.

Méléandre vraagt daarna of het door de levendiger herinnering aan Aglavaine, door haar brief of haar verwachte aankomst gebeurt, dat hij het nu beter inziet.

,Wij hebben elkâar lief gehad zooveel als men menschelijker wijze gesproken elkâar lief hebben kan. Maar, als zij er zal zijn, zullen wij meer van elkâar houden. Wij zullen elkâar heel anders liefhebben, wel veel dieper, zul je zien.... En daarom vooral maakt het mij zoo gelukkig dat zij komt.... Alleen, kon ik niet.... Ik heb niet de macht, die zij heeft, ofschoon ik zie zoo als zij....

en wanneer zij daar is, gevoelt men niets meer tusschen zich en dat wat de waarheid is....'

In Selysette is de leelijke beweging ten hoogste gestegen, en breekt uit:

,Houd van haar als je van haar houd. Ik zal heen gaan....'

,Selysette!' . . . . zegt Méléandre.

En zij weêr: ,Ik weet dat ik niet begrijp' . . . .

Zij bedoelt dat zij wel weet het dieper leven der liefde niet te begrijpen, waarin zij zou kunnen deelen in de liefde tusschen Méléandre en een andere.

Ik weet niet of ik u genoeg bewogen verhaal van dit zeer schoone werk. Het is geen wedergeving, die ik hier schrijf. Ik ben de man, die opziet naar het venster en al die kleurenbeelden daar verklaar, met beven in de stem soms om dat door dat venster ik heb gezien hoe van een licht van boven 't tijdelijk leven 't gedachten-beeld doorschijnend wezen kan.

Het is voor mij een venster, wonder zacht gekleurd, waardoor ik, staande op aarde, in den hemel heb gezien, gezien heb hoe de hemel is op aarde.

Maar nu zegt Méléandre: ,Je begríjpt, Selysette, en 't is nu juist om dat ik weet dat je begrijpt zonder 't te willen toonen, dat ik je spreek van deze dingen... Je hebt een wel veel diepere ziel dan die je mij laat zien; en 't is die ziel, die je pleizier hebt voor mij te verbergen, als 'k buiten kom en naar je zoek. Schrei niet, Selysette, dit zijn geene verwijten . . . ."

Selysette: ,Ik schrei niet. Waarom zóû ik schreyen?'

Méléandre: ,En toch zie ik je lippen beven . . . .'

Selysette: ,Ik dacht aan heel iets anders . . . . Is het waar dat zij veel heeft geleden?'

Méléandre: ,Ja, zij heeft veel geleden, om je broeder...'

Selysette: ,Misschien heeft zij 't verdiend . . . .'

Méléandre: ,Ik weet niet of een vrouw ooit heeft verdiend heel ongelukkig te zijn . . . .'

Hier heeft Méléandre 't uitgesproken, dat Selysette wel begrijpt dat·diepere wezen van de liefde, maar 't niet begrijpen wíl.

Het is als begint de grond al te bewegen boven het diep Geheim van 't Kind. En Selysette is bewogen, wijl zij gevoelt dat dóór het lijden Aglavaine de rijke zilvermijn is gaan bewonen, die zíj zorgvuldig houdt bedekt onder het goud der zonnige aarde.

Selysette: ,Wat heeft mijn broeder haar gedaan?'
Méléandre: ,Zij smeekte mij 't je niet te zeggen.'
Selysette: ,Schreeft gij elkaâr?'
Méléandre: ,Ja; wij schreve' elkaâr wel eens.'
Selysette: ,Je hebt er mij niets van gezegd.'
Méléandre: ,Ik heb je meer dan eens haar brieven laten zien als zij aankwamen, maar je scheent niet nieuwsgierig ze te lezen.'
Selysette: ,'k Herinner et mij niet.'
Méléandre: ,Maar ik, ik weet het nog.'
Selysette: ,Waar heb je haar gezien, de laatste maal dat je haar hebt gezien?'

Hoe gaat de verstoring in Selysette aan. Hoe werpt de komst van Aglavaine vooruit haar maanlicht-schaduw over Selysette's blanke leven. Zij herinnert zich de brieven niet, zij weet niet meer dat Méléandre haar reeds zeide, dat Aglavaine en hij elkaâr slechts één maal zagen.

Méléandre: ,'k Heb haar maar eens gezien, ik heb 't je al gezegd; en 't was in 't park van 't kasteel van je broeder . . . . 't Was onder groote boomen . . . .'
Selysette: ,Des avonds?'
Méléandre: ,Ja, des avonds.'
Selysette: ,Wat zeide zij?'
Méléandre: ,Wij hebben elkaâr maar heel weinig gezegd. Maar wij hebben kunnen zien, onze twee levens hadden 't zelfde doel.'
Selysette: ,Hebt gij elkaâr omhelsd?'

Méléandre: ,Wanneer?'

Selysette: ,Dien avond....'

Méléandre: ,Ja, toen wij scheidden....'

En ,Ah!' zegt Selysette en Méléandre dan: ,'k Geloof niet dat zij lang onder ons zal blijven, Selysette....'

Selysette: ,Toch wel, 'k wil dat zij blijft....'

Nu is er leven buiten. Selysette roept: ,Daar is zij!' en loopt naar 't venster,: ,Daar zijn flambouwen op het plein.'

Een stilte. De groote deur gaat open en Aglavaine toont zich op den drempel, treedt zwijgend binnen en gaat tot Selysette en ziet haar aan.

Méléandre: ,Omhelst elkander.'

Aglavaine: ,Ja.' Ze omhelst langdurig Selysette en richt zich dan tot Méléandre, dien zij insgelijks omhelst. ,En u ook', zegt ze.

Nu volgt het mooye licht-spel met de oude Méligrane, die Aglavaine eerst ziet als een schaduw in de licht-sfeer tusschen haar en Selysette, maar haar dan schoon ziet als zij wordt verlicht door Selysette, doch twijfelt of men wel zóo schoon mag zijn.

Selysette: ,'k Ga grootmoeder wekken.'

Aglavaine (ziet Méligrane aan): ,Zij slaapt heel diep....'

Méléandre: ,Zoo slaapt ze een groot deel van den dag.... Haar armen zijn verlamd.... Ga naderbij, zij wil u dezen avond zien....'

Aglavaine neemt Méligrane's hand en buigt zich over haar.

,Grootmoeder....'

Méligrane, ontwakend: ,Selysette....!' Nu, de oogen open; ,O, wie zijt gij?' Aglavaine zegt wie zij is en vraagt of zij haar mag omhelzen. ,'k Was bang,' zegt Méligrane, ,Grootmoeder noemt gij mij? 'k Zie u niet goed.... Wie is daar achter u?

Selysette, komt vooruit,: ‚Ik ben 't, grootmoeder.'
Méligrane: ‚O ben jij 'et, Selysette.... 'k Zag je niet meer.... Breng de lamp eens dichterbij, mijn kind....' (Selysette brengt een lamp en verlicht Aglavaine.)
Méligrane ziet Aglavaine aan: ‚O, gij zijt schoon!...'
Aglavaine: ‚Mag ik u nu omhelzen, grootmoeder?'
Méligrane: ‚Neen omhels mij van-avond niet.... Ik lijd meer dan gewoonlijk; 't is Selysette alleen die mij aanraken kan zonder mij pijn te doen....'
Aglavaine: ‚Ik wil ook leeren om geen pijn te doen....'

Hier schuifelt reeds een vonk der zilveren Aglavaine naar boven en verguldt zich in de zon van Selysette.
Méligrane ziet haar strak aan: ‚Ik weet niet of 't geoorloofd is zóo schoon te zijn....'
Aglavaine: ‚Het is, integendeel, geboden zoo schoon te zijn als mooglijk is, grootmoeder....'
Méligrane: ‚Omhels mij, Selysette, voor ik inslaap; en verwijder de lamp.... Ik deed een grooten droom....'
Selysette, terugkomend met de lamp, vraagt Aglavaine haar grootmoeder te vergeven: zij is lijdend. Maar daar verliest zij op den vloer den vreemden, zwaren sleutel van haar toren en verhaalt aan Aglavaine, die reeds dien toren heeft gezien: hoe die onder den hemel in te storten scheen (zoo als ook doen zal Selysette's tijdelijk leven onder den hemel harer eeuwge ziele-schoonheid) en hoe de sterren door de spleten blonken, — dat het een oude toren is, waar niemant meer dorst op te gaan maar waarvan zij den sleutel heeft gevonden, en alle vogelen der zee bewonen nesten in de muren en stooten groote kreten uit wanneer zij haar herkennen. Honderden duiven zijn er ook, die niet naar elders willen, maar keeren altijd weêr.... Zijt gij vermoeid?' vraagt zij aan Aglavaine.

En, zeggend daarmeê uit, dat zij, van zóo heel andre, verre streken komend, een heel flauw denkbeeld van den levenstoren van het Kind begint te krijgen, zegt Aglavaine: ,Ja, ik heb ėen lange reis gedaan.'

Selysette: ,Wij gaan er morgen heen, er is ook groote tegenwind van-avond.'

Dan is er stilte na dit eerst ontmoeten van de twee.

Dan Méléandre: ,'t Is vreemd, Aglavaine .... 'k Had u zoo veel te zeggen .... En nu, in deze eerste oogenblikken zwijgt alles stil; en waarlijk schijnt, dat er op iets gewacht wordt.'

Aglavaine: ,Er wordt gewacht op 't spreken van de stilte ...'

Méléandre: ,Wat zegt zij u?'

Aglavaine: ,Als men herzeggen kon wat zij ons zegt, dan waar' 't niet meer de stilte, Méléandre .... Wij hebben uitgesproken slechts bijna nutteloze woorden, woorden die iedereen had kunnen vinden, en toch zijn wij niet rustig, en weten wij niet, dat wij elkaâr dingen gezegd hebben, die meer dan onze woorden waard zijn? Wij hebb' elkaâr gezegd de schuchtere woordjes, die vreemdelingen zeggen, die elkaâr ontmoeten, en toch wie weet, of wat ons drieën is gebeurd, of al wat ons moet overkomen, zich niet beslist heeft onder een dier woorden ....

Is er een levenslot dat nimmer woorden hebben aangeraakt? .... Maar wat ik weet, in elk geval, dat is dat onze stilte mij heeft voorzegd, dat ik van Selysette als van een zustertje ging houden .... Dat heeft zij luid door heel mijn ziel geroepen van af den eersten stap, die 'k zette in deze zaal; en dit is d'eenge stem, die 'k goed gehoord heb ....

Dan trekt zij Selysette tot zich.

Hoe komt het, Selysette, dat men zooveel van u moet houden, en onwilkeurig schreyen moet als m'u omhelst? ...

Zij omhelst haar langdurig.

,Kom ook, Méléandre . . . .' Ze omhelst hem insgelijks.

,Het was misschien die kus, die we allen wachtten, en zij zal 't zegel zijn, dat onze stilte voor den nacht versluit . . . .'

Nu gaan zij van 't tooneel en eindigt het bedrijf.

III.

VAN HET TWEEDE EN DERDE BEDRIJF.

Voor dat ik verder ga met te verhalen van 't wondre boek, wil ik nog eens herhalen, dat 't niet weerspiegeling in eigen Schoone Waarheid is, die ik laat wederschijnen.

'k Schep niet op nieuw de schets van 't Beeld der Schoonheid, die hij heeft gegeven. Maar ik verhaal mijn denken van 't gebeur. Gij zult dus in mijn woorden de geur der ziel niet vinden, die als een schijn van heiligheid het boek omgeeft.

En hoort mijn stem bewogen, 't is de herinnering, 't nagloeyen van mijner gedachte witte berg-toppen, die meest in wolken leven, als hooge hemelzon ze heeft beschenen.

Wees stil nu, o wees roerloos stil
Diep in u zelf, ver van u zelf
Stijg in de zilvren stilte, die open gaat
Als gij de schoonheid van uw hart en oogen
Daglicht en 't licht van uwer liefste oogen
En heele kleine kindervoetjes
Ver achterlaat.

Een wijde nacht van stilte omgeeft dit tafereel. Wij rijzen in de Ziele-sfeer. Daar waar de Ziel leeft uitgerezen uit het gouden leven. Dat hij die het heeft

kunnen doen, die vader, moeder, zuster, broeder verlaten heeft, die zich niet heeft gekeerd naar het zingende licht van zijner liefste stem, dat als een straal uit gouden verte zong naar hem, niet naar de rozen toe van zijner kinderen mondjes, die zijn oog heeft gesloten voor der luchten schoon en voor der boomen pracht, nu met mij stijge in den nacht.

Een loofpriëel in 't park, waar Aglavaine en Méléandre binnenkomen.

Gij kunt u de figuren verbeelden in 't wit gekleed, in kleeding die tot geenen tijd behoort, en onbeweeglijk staand met de oogen strak naar boven, omdat zij zelf niet zingen tot elkaâr maar roerloos luisteren naar de stemmen, als twee van 't zelfde wezen, dat zingt in hen.

Méléandre: ,Het zijn nog geen acht dagen dat wij te samen leven onder dit zelfde dak, en reeds kan 'k mij niet meer verbeelden dat wij niet in de zelfde wieg geboren zijn. 't Lijkt dat wij nooit gescheiden zijn geweest en dat ik je gekend heb voor 'k mij zelf kende.'

Je schijnt mij toe te zijn geweest vóor alles wat ik ben, ik voel je ziel beter dan ik de mijne voel, je bent dichter bij mij dan mijn heele zelf; en als men tot mij zei: ,gij moet uw leven redden' zoû ik jouw leven moeten redden op dat ik kon leven.... Als je er niet was, zoû ik mij niet meer zien, ik kan mij niet meer wedervinden, ik kan mij niet meer tegenlachen, 'k heb mij niet lief meer dan in jouw alleen. Het schijnt mij dikwijls dat mijn ziel en wezen en al wat zij bezitten van verblijf veranderd zijn en dat het dat deel van mij zelf is, dat niet is van deze wereld, dat ik schreyend omarm als ik je zoo omarm....

Zij spreken voort, van woord tot woord klinkt en weêrklinkt de liefde, die in elk woord dat d' ander spreekt haar echo hoort.

Het eerste tafereel geeft ons de Ziende, zilveren Liefde, zilver zoo als spreken zilver is. Zij zeggen al het voelen, dat in de tijdlijke orde dwaasheid der liefde wordt genoemd. Dat is hier tot zijn staat van hoogre waarheid opgevoerd. 't Wezen der liefde is begrepen; 't wezen der Liefde: dat de ziel van d' een ontwaakt in de ziel van d' ander, dat d' een zich zelf als levende in ontijdlijkheid leert kennen in den ander, dat d' een zich in den ander eeuwig weêrspiegeld ziet.

Maar in hun verrukking, die ons als in een ijlen zilvren nacht, in de afgescheiden Ziele-sfeeren toeven doet, keert met den naam van Selysette, het hartstocht-leven weêr.

Mooi is de bocht, waarin zij wenden:

,Ik denk wel eens dat het niet mooglijk is', zegt Aglavaine.

En hij: ,Ik ook, en ik ben bang'....

Zij: ,Waarom toch ben je bang?.... wij hebbe' elkaâr hervonden, wat is er nog te vreezen?'

Méléandre: 't Is in 't geluk, dat men juist bang moet wezen.... Niets is zoo dreigend als 't geluk;.... en dan, is er iets anders.... Selysette....

Nu zijn wij in de Hooge Handeling, die zich in zes tafreelen voltrekt.

In 't eerste tafereel dus breekt de Ziende, zilveren Liefde door den stoot der goude Onziende. En de kreet der vluchtende Selysette, die dit tafreel besluit, is de klacht der gouden Liefde of van het Gouden Weten, die zich met het Zilvren niet vereengen kan.

't Was schoon: het breken van 't ijle Zilvren Zielelicht in transparante Tranen van teêrheid des Gemoeds.

Het eerste tafereel dus was de ontmoeting der zielen van Aglavaine en Méléandre.

Het tweede tafereel is de ontmoeting der zielen van Aglavaine en Selysette.

De Handeling der zes tafreelen moet men zich denken als 't Bewegen van Drie Deelen van een Lichtstroom, die Een willen worden en wier Eenheid de Godheid zoude wezen, waarin al 't menschlijk' waar' verteerd.

De Lichtstroom die de Liefde is, komt haar Eenheid zeer nabij en gaat tusschen de drie in enkelvoudige en samengestelde bewegingen, indien we ons Méléandre als Figuur 1, Selysette als 2 en 3 als Aglavaine denken:

Van 3 tot 1 aan 1
Van 1 tot 3 aan 3

Dat is de Liefde gaat van Aglavaine tot Méléandre rechtstreeks, zich uitend aan Méléandre, en omgekeerd.

Van 3 tot 2 aan 2
Van 2 tot 3 aan 3

Zij gaat van Aglavaine tot Selysette rechtstreeks, zich uitend aan Selysette, en omgekeerd.

Dit is het tweede tafereel. Dit is zoo ver; als door een gang van gedachte-wolken moet gij het lichtend schemerend in uw hoogste denken gebeuren zien.

Het is de gouden Selysette, het goude, Onziende Weten, zich buigend tot de zilveren Aglavaine, het Ziende Weten, en wederkeerig, zoo dat zij niet geheel Een worden, maar toch het Goud zich lichtelijk verzilvert en 't Zilver zich vergoudt.

Het wordt verbeeld door Selysette, die Aglavaine in maneschijn ziet slapen gevaarlijk dicht bij eene waterdiepte, waarin zij storten en omkomen kon. Zij wekt en redt haar, en brengt haar zoo zich nader.

Dat is dat Aglavaine door haar Schoonheid, die is de Schoonheid van het Ziende Weten, zóó te begrij-

Méléandre en blijft alleen terug, zeggend dat zij nu zeer gelukkig is.

In het derde tafereel vloeit de Lichtstroom:

Van 3 tot 1 over 2 aan 2

Dat is: Van Aglavaine tot Méléandre over Selysette, zich uitend aan Selysette.

Niet echter vloeit zij in het derde zoo als zij in het vierde gaat:

Van 1 tot 2 over 3 aan 2

Want in het derde, waarvan de Licht-beweging saâmgevat is in deze woorden van Aglavaine:

,'k Zal hem niet meer omhelzen, Selysette, 'k zal jou alleen omhelzen als wij samen zullen zijn, en [daarin] zal 'k hem kunnen zeggen al wat hem gezegd moet worden, alsof 'k hem zelf omhelsde . . . ,'

— is het de Ziele-kracht van Aglavaine, die haren hartstocht van jaloerschheid jegens Selysette verwonnen heeft, en zuiver Selysette even zeer bemint als Méléandre, zoo dat zij dóor háar tót hém spreken kan; níet echter heeft het wézen van Selysette haar Méléandre beter doen begrijpen en beminnen; —

terwijl in 't vierde de lichtstroom gaat: van Méléandre tot Selysette over Aglavaine, zich uitend aan Selysette, met dien verstande dat Méléandre door Aglavaine's Licht op Selysette te zien schijnen, door van Aglavaine 't begrip van Selysette te verkrijgen, haar diep is gaan beminnen.

Verrukkelijk, maar zoo fijn, dat ik bevreesd ben voor de grofheid mijner weêrgevende woorden, is de beweging, steeds van Méléandre uit, van het vierde tot het vijfde tafereel.

In 't vierde ging de Lichtstroom:

Van 1 tot 2 over 3 aan 2

In 't vijfde gaat zij eerst:

Van 1 tot 2 over 3 aan 3

en dan:

Van 1 tot 3 over 2 aan 3

Eerst dus bemerkt Méléandre dat hij lief heeft Selysette, en wel: dat hij haar lief heeft door Aglavaine heen.

De hoofdzaak is hier: zijne liefde voor Selysette, daarom ook is de uiting hier aan Selysette.

Dit, in abstrakte formuleering,: dat hij 't On-ziende Weten bemint, daartoe gebracht door 't Ziende Weten.

Dán (de Lichtstroom gaat van Méléandre tot Selysette over Aglavaine, zich uitend aan Aglavaine) merkt hij, dat hij Selysette liefheeft, maar als de hóofdzaak: dat hij haar liefheeft *dóor Aglavaine heen*, dat hij dus zonder Aglavaine haar niet beminnen zoû —:

't On-ziende Weten krijgt alleen zijn waarde door het Ziende.

Ten slotte (de Lichtstroom gaat van Méléandre tot Aglavaine over Selysette, zich uitend aan Aglavaine) blijkt het hem dat als hij Selysette lief heeft alleen door Aglavaine heen, *díe ook alleen de schoone en liefdewaardige is*, daar dat wat zonder haar zoû waardloos zijn, dus in zich zelf waardloos is. —:

Daar het Onziende-Weten alleen zijn waarde krijgt door 't Ziende, heeft in zich zelf alleen het Ziende waarde.

Een heerlijk leven voor de gedachte is 't tusschen den laatsten en voor-laatsten stand het straal-bewegen van 't Ziende-Weten tot 't Onziende en in zich zelf te-rug te volgen, zoo als Méléandre 't ziet.

Eerst ziet hij 't voorwerp dat door den diamant van 't Ziende-Weten beschenen wordt, zoo schoon in deze stralen.

Dán ziet hij in het voorwerp alleen den glans en

begrijp.... Heeft waarlijk onze ziel zulk een angst voor een beetje meer waarheid in de liefde? Wat een keeren hebben wij ons niet ontzegd om te naderen tot iets dat schoon had kunnen zijn, en dat ons wel veel nauwer vereenigd zou hebben dan een kus op de lippen.... Ik weet niet waarom ik 't vanavond beter zie'. —

Hiermeê bedoelt Méléandre dat als hij eens beproefde met Selysette het wezen van hun gevoel, de liefde, dieper in te dringen, zij altijd plotseling over iets heel anders ging spreken als begreep zij hem niet of eigenlijk als had hij niet gesproken. Gelijk iemant, die langs een afgrond gaat, naar een verre ster ziet in de lucht, om er niet aan te denken.

Zoo dóen de jonge-meisjes, zoo als gij u herinneren zult. Dit hebben de menschen altijd het geheimzinnige van kinderlijke zielen gevonden.

Méléandre vraagt daarna of het door de levendiger herinnering aan Aglavaine, door haar brief of haar verwachte aankomst gebeurt, dat hij het nu beter inziet.

,Wij hebben elkâar lief gehad zooveel als men menschelijker wijze gesproken elkâar lief hebben kan. Maar, als zij er zal zijn, zullen wij meer van elkâar houden. Wij zullen elkâar heel anders liefhebben, wel veel dieper, zul je zien.... En daarom vooral maakt het mij zoo gelukkig dat zij komt.... Alleen, kon ik niet.... Ik heb niet de macht, die zij heeft, ofschoon ik zie zoo als zij....

en wanneer zij daar is, gevoelt men niets meer tusschen zich en dat wat de waarheid is....'

In Selysette is de leelijke beweging ten hoogste gestegen, en breekt uit:

,Houd van haar als je van haar houd. Ik zal heen gaan....'

,Selysette!' . . . . zegt Méléandre.

En zij weêr: ,Ik weet dat ik niet begrijp' . . . .

Zij bedoelt dat zij wel weet het dieper leven der liefde niet te begrijpen, waarin zij zou kunnen deelen in de liefde tusschen Méléandre en een andere.

Ik weet niet of ik u genoeg bewogen verhaal van dit zeer schoone werk. Het is geen wedergeving, die ik hier schrijf. Ik ben de man, die opziet naar het venster en al die kleurenbeelden daar verklaar, met beven in de stem soms om dat door dat venster ik heb gezien hoe van een licht van boven 't tijdelijk leven 't gedachten-beeld doorschijnend wezen kan.

Het is voor mij een venster, wonder zacht gekleurd, waardoor ik, staande op aarde, in den hemel heb gezien, gezien heb hoe de hemel is op aarde.

Maar nu zegt Méléandre: ,Je begrĳpt, Selysette, en 't is nu juist om dat ik weet dat je begrijpt zonder 't te willen toonen, dat ik je spreek van deze dingen . . . Je hebt een wel veel diepere ziel dan die je mij laat zien; en 't is die ziel, die je pleizier hebt voor mij te verbergen, als 'k buiten kom en naar je zoek. Schrei niet, Selysette, dit zijn geene verwijten . . . ."

Selysette: ,Ik schrei niet. Waarom zóû ik schreyen?'

Méléandre: ,En toch zie ik je lippen beven . . . .'

Selysette: ,Ik dacht aan heel iets anders . . . . Is het waar dat zij veel heeft geleden?'

Méléandre: ,Ja, zij heeft veel geleden, om je broeder. . .'

Selysette: ,Misschien heeft zij 't verdiend . . . .'

Méléandre: ,Ik weet niet of een vrouw ooit heeft verdiend heel ongelukkig te zijn . . . .'

Hier heeft Méléandre 't uitgesproken, dat Selysette wel begrijpt dat diepere wezen van de liefde, maar 't niet begrijpen wíl.

Selysette: ,Ik zocht ook waarlijk iets . . . Weet je 't nog niet? . . . . Maar wees eerst maar niet bang, er is niets om te vreezen . . . . mijn oude tore is steviger dan zij gelooven en die blijft langer overeind dan een van ons. Wat verwijt men hem toch? Hij heeft tot nog toe niemant kwaad gedaan; en ik weet beter dan een ander dat de steenen niet verroeren . . . .

. . . . Maar heb je 't niet gezien? . . . . Weet je dan niets van alles wat er zoo dicht bij gebeurt? . . . Een onbekende vogel is tot ons gekomen sinds een dag of vijf, zes, die onophoudlijk om mijn toren vliegt . . . . Groen zijn zijn vleugels, maar zoo vreemd en bleek groen, dat men 't zich niet verklaart . . . . En dan, wat ook niet te verklaren is, is dat hij elken dag weêr grooter schijnt te worden . . . . Er is geen mensch, die mij heeft kunnen zeggen van welke streek hij komt. 'k Geloof dat hij zijn nest in een der gaten van de muren heeft gemaakt en juist onder de plek waar je me zag gebogen . . . .'

Aglavaine: ,Is het de sleutel van den toren, die groote gouden sleutel, daar je mede speelt? . . . .'

Selysette: ,Ja, weet je nog, hij is gevallen op den dag dat je bent aangekomen . . . .'

Aglavaine: ,Wil je 'em mij geven? . . . .'

Selysette: ,Geven? . . . . Om wat te doen? . . . .'

Aglavaine: ,Ik wilde hem bewaren tot den dag van mijn vertrek' . . . .

Selysette: ,Waarom toch, Aglavaine?'

Aglavaine: ,Ik weet niet recht . . . . Ga niet meer daar boven tot na mijn vertrek, Selysette, en bekommer je om den vogel met de groene vleugels niet meer . . . Ik heb een kwaden droom gehad, waarin hij was betrokken . . . .'

Selysette: ,Ziedaar, Aglavaine . . . . Ik hecht er heel niet aan . . . . Hij is zwaar, Aglavaine . . . .?'

Aglavaine: ,Hij is zwaar in der daad, Selysette . . .'

het je niet als was je alleen in de wereld in de frischheid en doorzichtige stilte van den dageraad, en als had al wat wij zeggen deel aan den dageraad?...

De dag zal schoon zijn onder alle dagen, Selysette; moet ik op dezen dag vertrekken?'

Selysette: ,Neen, neen; je zult niet heengaan'....

Aglavaine zegt dat Selysette altijd en altijd schooner wordt, bij iederen dageraad die opgaat:

,Zul je mij niet zeggen wat je wezen zoo verandert opdat ik er deel aan hebbe voor ik je verlaat? Is het je ziel, die zich aan onschuld bedrinkt, heb je tot een God gebeden, dien ik niet ken, of wel heb je bemind zoo als je nooit nog had bemind?....'

Selysette: ,Ja, ik geloof dat ik meer liefheb, Aglavaine....'

Aglavaine: ,Ik ben je te gemoet gekomen omdat ik je gezien heb, zoo even, uit het venster van mijn kamer... Ik werd angstig, Selysette,... Je bukte je, je bukte je met heel je lichaam over den bouwvalligen ouden torenmuur, heel boven aan den toren... Ik dacht een oogenblik te zien dat steenen waggelden... Ik ben toen bleek geworden, bleek en koud zoo als 'k niet wist dat men het worden kon... en 'k heb mijn leven voelen dwalen op den rand van mijne lippen... Het is voor 't eerst dat 'k in den mond den smaak zelf van het leven heb gehad, of van den dood, dat weet men niet... Ik heb het venster open gedaan en lang geroepen om je te doen hooren, maar je hebt mij niet verstaan... Je moet het gniepig noodlot niet zoo tarten. Wat deed je toch daarboven? — Dit is de derde maal dat ik je er zie... 't Was of je handen aan de steenen voelden... Wat was 't toch, Selysette! Je scheen daar iets te zoeken in de ruimte...'

gaat en zoo de schaduw blank doet zijn. Als de bruid harer godlijke gedachte gaat zij, omsluyerd door witten Schoonheids-schijn.

Nu moet zij afscheid nemen van al haar liefden. Al de zoo teêr gekweekte bloemen harer genegenheden verschroeyen zien door 't onweêrstaanbre licht.

Zij zegt tot Yssaline: ,Eerst gaan wij grootmoeder omhelzen; want wie zal haar omhelzen als wij vertrokken zullen zijn? en toch heeft zij behoefte om omhelsd te worden even goed als de anderen.... Maar spreek van niets.... Aglavaine heeft mij den sleutel van onzen toren ontnomen omdat zij bang was.... Maar 'k heb d'andren sleutel teruggevonden, die eerst verloren scheen.... En dan gaan wij er op terwijl niemant het weet; en zal 'k den groenen vogel vangen....'

Yssaline: ,Zal je 'em mij daadlijk geven?

Selysette: ,Als je niet spreekt, zal 'k 'em je geven.... Maar pas op.... Ik ga grootmoeder wekken.... Yssaline, zie ik er ongelukkig uit?

Yssaline: ,Wat moet ik zeggen, zusje, dat je gelukkg bent?'

Selysette: ,Je moet m' alleen de waarheid zeggen.... Grootmoeder mag zich niet verbeelden dat ik ongelukkig ben.... Zie je, de menschen vergissen zich wel eens, en denken dat je hebt geschreid als je juist heel gelukkig bent.... Is 't niet te zien dat 'k heb geschreid?'

Yssaline: ,Wacht, zusje, dat ik kijk op mijn gemak....'

Selysette: ,Is er niets van te zien?'

Yssaline: ,Buk nog een beetje, zusje....'

Selysette: ,Wacht, 'k til je op en omhels je met-een.... Zie je 't niet?'

Yssaline: ,Je weet nooit juist wanneer jij huilt; 't maakt geen geluid....'

Selysette: ,Maar ik heb in 't geheel niet gehuild....

Selysette: ,Omhels mij, Aglavaine.... Heb ik je verdriet gedaan?....'

Aglavaine: ,Je hebt tot heden toe niemant verdriet gedaan.... Je oogen zijn vol tranen....'

Selysette: ,Dat is om dat ik in de zon gekeken heb, terwijl ik je omhelsde, Aglavaine.... Kus mij nog eens.... Ik ga naar Méléandre, die mij vroeg verwachten zou.... tot weêrziens, Aglavaine....'

Aglavaine, langzaam: ,Tot wêerziens, Selysette....'

Dit nu voorbij tooneel was eene samentrekking in zinnebeeld van 'tgeen er in en tusschen de zielen is geschied.

De vreemde groene vogel, die om Selysettes levenstoren vliegt, is de Schoone Gedachte die zij heeft, maar nog verborgen houdt voor Aglavaine.

En Aglavaine werpt den sleutel in zee, dat is zij wil de neiging of 't vermogen van Selysette om tot die gedachte te naderen te niet doen. Zij weet wel niet wat Selysette daaglijks schooner maakt en denkt dat het haar Ziel is, bevrijd van laagre neiging, die met haar en Méléandre in hoogre liefde op zal gaan, maar toch is half-bewust in haar een flauw vermoeden van een andre mooglijkheid.

Het Tweede Tooneel is in 't kasteel, waar, achter in een zaal, de slapende oude Méligrane. Selysette komt binnen met de kleine Yssaline aan haar hand.

In Selysette is de strijd volstreden en wij weten waar heen haar leven heden gaat, wij weten dat zij zich zal geven voor het geluk van Méléandre en Aglavaine.

Nu wij dit weten zien wij haar, al zegt de dichter 't niet, steeds gaan als in een vreemde witte schaduw. Onder de stappen harer voeten, achter haar armgebaar is stille witte schijn, men weet niet waar vandaan. 't Is of zij wordt beschenen door licht dat door haar henen

'k Geloof dat het een beetje asch is of iets dat niet te zien is.... En dan, als men je vraagt vandaag, als je alleen zult zijn: ,Wat heeft zij gezegd, wat heeft zij gedaan, was zij bleek of bedroefd?', andwoord dan niet terstond als je ziet dat zij angstig zijn of al te bleek die om je henen staan.... Maar zeg hun goed, dat ik zoo gelukkig was, want dat toch, dat ziet men wel, ik glimlach aldoor....

Nu, laat ons verstandig zijn, ik ga grootmoeder naderen....

O, wat ziet zij er verlaten uit!....'

Mooi is weêr dit zeggen van Selysette, die om dat zij haar verlaten gaat, nu reeds haar grootmoeder ziet in den verlatenheids-schijn.

Zij nadert Méligrane en omhelst haar langdurig.

,Grootmoeder' .... zegt ze, maar Méligrane ontwaakt niet.

,Grootmoeder, ik ben 'et .... Zij is diep in slaap .... Ik kom u vaarwel zeggen, grootmoe' ....

Méligrane ontwaakt dan en zegt: ,O, ben jij 't, Selysette?' ....

Selysette: ,Ja, grootmoe, ik kom u omhelzen met de kleine Yssaline, wij gaan samen wandelen vandaag ....'

Méligrane: ,Wáar gaat gij?'

Selysette: ,Ik weet nog niet, maar wij willen verder dan gewoonlijk .... Wij komen voor van-avond niet terug .... Heeft u alles wat noodig is, grootmoe? .... Aglavaine komt u in mijn plaats verzorgen .... Wil ik de kussens eens goed-doen voor dat ik heen ga .... Ik ben 't alleen, die u op weet te lichten zonder u pijn te doen. Maar Aglavaine zal het leeren .... Zij is zoo goed dat zij het dadelijk zal weten als u haar begaan laat .... Wil ik haar roepen? ....'

Méligrane: ,Neen, neen; ik zal slapen tot dat je terugkomt ....'

Selysette: ,Dag, grootmoeder, dag ....'

Méligrane: ,Tot straks, Selysette, kom terug vóor den nacht....'

En Selysette ijlt heen en voert de kleine Yssaline mede aan hare hand.

In het volgend tafereel ontmoet Méléandre in een gang van 't kasteel Selysette met de kleine Yssaline aan de hand.

Nu Selysette van haar grootmoeder voor-goed gescheiden is, is hartstocht-hitte, woede van spijt en wanhoop, voor 't laatst in haar gerezen, die zijn zinnebeeld vindt in den heeten middag.

,'t Is waar', zegt Méléandre, ,dat de steenen heden lijken te smelten in de vurige muren, de zee is als een gloeyend meer, d'eeuwige frischheid van het woud is niets meer dan de frischheid der brandstapel-schaduw, en de zon lijkt een woedende leeuw, die den grooten hemel verslindt.... Omhels mij, Selysette, want je kussen zijn al wat ons over is van den dauw van den dageraad....'

Selysette: ,Neen, ik heb geen tijd. Men wacht mij ergens; dezen avond zul je mij omhelzen....'

Méléandre: ,Wat scheel je, Selysette?'

Selysette gaat in haar eigene gedachten voort en zegt:

,O, het beduidt zoo weinig en 't is zoo gauw voorbij!....'

Méléandre: ,Wat zeg je?'

Selysette: ,Niets, niets.... Omhels mij snel....'

Z' omhelst hem hevig in de starre stilte.

Méléandre: ,O!.... mijn lippen bloeden.'

Selysette: ,Wat?'

Méléandre: ,Ik bloed een weinig.... Selysette, je mooye tandjes hebben mij gekwetst....'

Selysette vergelijkt zich met een klein wild beest, zegt dat zij gehaast is, ik word gewacht, ik word gewacht.... Vaarwel, mijn Méléandre....'

En Méléandre andwoordt: ‚Selysette, Selysette, waar ga je naar toe?'

Zingend snelt Selysette met de kleine Yssaline heen.

Het volgend tafereel is boven op den toren, waar Selysette en de kleine Yssaline komen.

Terwijl haar vreemde zang heenklinkt onder de ganggewelven, als noorder-licht aan donkre kim, als een geneurie van den zielestorm die beeft in 't wankle lijf, zoo als de Maartstorm huilend in den schoorsteen zingt, — is 't ons hier in het bloeyend buiten of wade van weemoed-dauw, als een stil tranenweefsel, zich over al de dagekleuren en over onze aangezichten heeft gespreid, nu wij de lichtende gestalte van Selysette stijgen zien.

Selysette: ‚Hier zijn wij boven op den toren, Yssaline, nu moeten wij weten wat te doen.... O, wat is 't helder in den hemel, op de aarde en op de zee, waarom is deze dag schooner dan alle dagen?....'

Yssaline: ‚Waar is hij nu, de groene vogel?'

Selysette: ‚Hij is er, maar nog zien we 'em niet.... Wij zull' ons aanstonds buigen over den muur, maar kijk toch eerst eens hier.... Je ziet heel 'et kasteel, de binnenplaatsen, de tuinen en de bosschen.... Alle bloemen zijn open aan de vijveroevers.... O, 't gras is groen van-ochtend!.... 'k Vind Aglavaine niet..., O, maar zie je daar ginds Méléandre?.... Hij wacht haar.... Buk je, laten we ons verbergen, hij mag ons hier niet zien.... Hij 's bij het waterbekken en daar is 't dat 'k Aglavaine heb gewekt....'

Yssaline: ‚Zusje, zusje, kijk naar hier. Ik zie den tuinman, die nog bloemen om het huis heen zaait....'

Selysette: ‚Je zult ze op zien kome' en opengaan, je zult ze voor mij plukken, Yssaline....

Kom, kom, ik kan niet meer.... Laten wij dezen

kant uit kijken; hier zie je alleen de zee, die verder van ons is. . . .

Zij gaan naar d' andre zijde van den toren.

De zee is ook te mooi. . . . Men kan geen treurig plekje vinden dezen ochtend. . . . Zij is zoo mooi, zij is zoo groen en diep dat men geen moed meer heeft. . . . Zie je de kleine golfjes op het strand? . . . . Ik kan, ik kan niet, zeg ik je! . . . . De bloemen en de zee beletten 't mij. . . . Ik zal het op den dag nooit kunnen doen. . . .'

Yssaline: ,O! kijk, de meeuwen, zustertje, de meeuwen komen! . . . O, o! wat zijn er veel! Twee duizend zijn er wel! . . . .'

Selysette: ,Zij komen allen saâm van d' andren kant der zeeën. . . . 't Is of zij tijding brengen. . . .'

Yssaline: ,Neen, neen, zij brengen visschen, zusje. . . . En de kleintjes, die schreeuwen in de murespleten. . . . Zij hebben snavels, die grooter dan zij zelf zijn. . . . Daar, daar, zie je de groote, die een paling heeft? . . . . Zie je 'n 'et niet? . . . .

't Is daar, 't is daar. . . . Zij hebben 'em al op. . . . En daar die andere ook. . . . De grooten eten niets. . . . Kijk, daar ook, zie je wel? . . . De groote heeft niets voor zich zelf gehouden. . . . Is 'et de moeder zusje?'

Door deze vraag stort Selysettes denken neêr en bevend tot de eenzame oude terug.

Selysette: ,Wat heb ik tegen grootmoeder gezegd, Yssaline?'

Yssaline: ,Waarom huil je, zusje?'

Selysette: ,Ik huil niet, Yssaline, maar ik denk na, denk na. . . . Heb ik grootmoeder omhelsd voor ik heen ging?' . . . .

Selysette leeft in haar ontwaakte Ziel en weet niet veel meer van haar lichaamsdaden.

Yssaline: ,Ja toen je wegging heb je haar omhelsd.'

onze voorstelling het beeld niet te aanschouwen worden gegeven, maar het puurst gevoelen, dat de aanblik van het beeld in ons zoû doen ontstaan, het innigste bestand-deel, het hart, de reine géest van onzen indruk, hetgene, dat, na het bewonderen van een beeldhouwwerk, ons plotseling zoû doen bemerken, dat iets diepers in ons was geraakt dan ons verrukt uitwendig en inwendig oog, dat in een onbekende diepe streek een heldre wel in ons ontsprongen was, zoet vloeyend en met zijn witte dampen ons heele zelf overstroomend en bedwelmend, zoo dat wij met een, voor ons zelven onvergetelijken, nieuwen glimlach, het gouden Heelal aanzagen, dat voor ons openging, — dàt zal ons, zonder tusschenkomst van den uiterlijken vorm, worden medegedeeld.

Maar ook haar opgang tot de Schoonheid zal van schoonheid moeten zijn. Die opgang is toch 't vormen zelf van 't beeld. Zij zal zuiver, in zachte goedheid, ongedeerd door 't hartstocht-wringen, van haar liefden scheiden.

Nú, op den grens van het leven, gevoelt zij eerst wat zij achterlaat en komt nu eerst te weten hoe zeer zij heeft lief gehad.

Méligrane heeft nooit getwijfeld aan Selysettes liefde voor haar, die Selysette haar meer dan eens in het leven heeft bewezen. ,Ja, grootmoeder, ik weet wel', zegt Selysette, ,maar ik, ik wist het niet!'....

De teederst glinsterende aandoening, zoo als trouwens in alle oogenblikken in deze ætherische konstruktie, is in het oogenblik tusschen Selysette en Méligrane, waar zij elkaâr er wederzijds om prijzen, dat de een de andre niet verlaten heeft. De redeloze woorden van het meisje Selysette, die wel te weten zegt dat niet zij Méligrane, maar dat Méligrane, de verlamde grootmoeder, háar niet verlaten heeft, is het zilveren stolten

in woorden van een der fijnste bevingen in het liefdefluïde dat menschen aan elkaâr verbindt.

Zij herdenken samen 't heel verleden. Sinds Selysette bij haar is, is Méligranes eenig leed geweest als die eens schreide en al haar vreugd was Selysette alleen. Selysette zegt dat als zij eens weg was, Aglavaine haar zoû vervangen, maar Méligrane andwoordt dat die nimmer heeft geslapen op haar schoot. Alle woorden van dit tafreel zijn als een zacht gedrup van tranen, fonkelend in de zon van Selysettes Zieleschijn.

Dan zegt Méligrane eens:

,Wat zijn vandaag je handen brandend, Selysette....'

Zij andwoordt: ,Grootmoeder dat is om dat 'k al te gelukkig ben....'

En later weêr: ,Wat zijn je oogen schitterend vandaag, Selysette....'

Selysette: ,Dat is om dat ik alle menschen lief heb, grootmoe....'

Méligrane: ,Ik geloof, dat je schreit, mijn kind?....'

Selysette: ,Neen, neen, ik schrei niet.... of als 'k een beetje schrei, doet de blijdschap mij schreyen....'

Als zij van Méligrane weêr is weggegaan, ontmoet zij, bij haar laatsten opgang naar den toren, in het zesde tafreel, Aglavaine in de gangen.

Selysette is nu volmaakt. De Ziel, het gulden Droom-Beeld van haar wezen, heeft nu niet meer te worstlen met de donkre tastende armen der hartstochten, die haar weêrhouden wilden. Door het laatste samenzijn met Méligrane heeft het zegevierende licht der teederheid alles doortrokken en 't is in loutere vreugde nu, dat zij tot Aglavaine van Méléandre zeggen kan:

,Als je hem terugziet, zul je hem in mijne plaats omhelzen.... ik ben gelukkig als ik denk dat jij 't bent die hem omhelst als 'k er niet ben.... ik houd zoo veel van u, dat ik jaloersch zoû zijn als hij niemant

omhelsde....' en Aglavaine andwoordt: ,Jij bent het, die het schoonst wordt, Selysette....

Het Zevende Tooneel is op den toren, waar Selysette en de kleine Yssaline komen.

Selysette: ,En nu is het de tijd, mijn kleine Yssaline, 'k zal niet meer naar omlaag gaan om hun nog toe te lachen.... Het is koud op den toren; en 't is de noordewind die dezen avond de golven van de zee doet glansen.... je ziet de bloemen niet, je hoort de de menschen niet en alles is veel droever dan van ochtend....'

Yssaline; ,En waar is nu de vogel, zustertje?'

Selysette: ,Wij moeten wachten dat de zon gedaald is achter in de zee en dat alle licht aan den horizon is gestorven, want hij is bang voor het licht; en hij en de zon hebben elkaâr nog niet ontmoet....'

Yssaline: ,En als er sterren zijn, zusje?'

Selysette; ,En als er sterren zijn?.... Er zijn nog geen sterren in den hemel, maar zij zijn gereed hem van alle kanten te doorboren, en wij moeten ons haasten want als zij er zijn, zal het vreeslijker wezen....

Yssaline: ,Zusje, ik heb het zoo koud....

Selysette: ,Laat ons hier gaan zitten, tegen den muur die ons voor den wind zal beschutten, en wachten dat de laatste roode streep gedoofd is op de zee.... Zie je hoe de zon langzaam zinkt?.... Als zij er niet meer zijn zal, zal ik gaan kijken. Laat ik je in mijn witte sjerp wikkelen, ik heb hem niet meer van noode....'

Yssaline: ,Zusje, je omhelst mij te hard....'

Selysette: ,Dat is om dat ik al te gelukkig ben, Yssaline; nooit ben ik gelukkiger geweest dan vandaag.... Maar kijk mij goed aan.... Ben ik niet mooyer dan vroeger?.... Ik lach, ik lach, ik voel mij lachen.... en jij, lach je niet terug?'

Yssaline: ,neen, zustertje, je spreekt te gauw' ....

Selysette: ,Spreek ik zoo gauw? .... Dat is dat ik gehaast ben' ....

Yssaline: ,Ja, en dan verscheur je al mijne bloemen.'

Selysette: ,Welke bloemen? — O! deze hier .... 'k Vergat dat zij jou toebehoorden ....'

Yssaline: ,Je mag niet schreyen, zustertje ....'

Selysette: ,Maar 'k schrei niet, kleine Yssaline .... maar dat vooral moet je je niet verbeelden .... 't is van het lachen dat ik schijn te schreyen ....'

Yssaline: ,Waarom doen je oogen dan alsof zij schreiden? ....'

Selysette: ,Ik kan niet wete al wat onze oogen doen .... Onthoud maar goed: als jij aan iemant zegt dat ik je droevig scheen, word je heel lang gestraft ....'

Yssaline: ,Waarom?'

Selysette: ,Om reednen die je eens zult weten .... En dan, moet je mij niet zoo ondervragen, je bent maar een klein ding, dat nog niet kan begrijpen wat anderen begrijpen .... Toen ik zoo oud als jij was en zelfs lang daarna, begreep ik ook niet .... Ik doe dit of ik doe dat en wat je ziet is niet wat het gewichtigst is .... Zie je, mijn kleine Yssaline, ik kan 't niet zeggen, en toch zou ik behoefte hebben het te zeggen aan iemant, daar het zoo droef is als je 't zelf alleen maar weet ....'

Yssaline: ,Zusje, de zon is haast niet meer te zien ....'

Selysette: ,Wacht, wacht nog, kleine Yssaline, want iets anders komt nader naarmate zij verdwijnt, en alles wordt mij helder naarmate dat nadert. Ik weet niet meer of 'k goed gedaan heb met je te brengen op dezen toren; en toch, moest hier wel iemant komen, want er zijn er die alles zullen willen weten, en die gelukkig zullen zijn mits zij het maar niet weten .... Nú, zustertje, versta je niet al wat ik tot je zeg .... maar er zal een dag komen, dat je alles zult verstaan,

en waarop je alles zal zien wat je niet ziet terwijl je het ziet.... dan zal je droevig zijn en niet kunnen vergeten wat je arme oogen aanstonds merken zullen.... En toch is 't noodzaaklijk dat je ziet zonder te begrijpen opdat andren het ook niet begrijpen.... Maar je zult niet kunnen laten te schreyen als je groot zult zijn, en dat zal wellicht op je leven drukken.... En daarom vraag ik je mij heden te vergeven zonder te begrijpen, wat je later zult lijden als je 't maar al te wel begrijpt....'

Yssaline: ,Zusje, de kudden komen naar huis....'

Selysette: ,En morgen zullen de kudden ook naar huis toe komen, Yssaline!'

Yssaline: ,Ja zustertje.'

Selysette: ,En morgen zullen de vooglen weder zingen....'

Yssaline: ,Ja, zustertje.'

Selysette: ,En morgen, zullen de bloemen weder bloeyen....'

Yssaline: ,Ja, ja, zusje....'

Selysette: ,Ach, waarom is 't, dat de jongste 't moet zijn....'

Yssaline: ,Er is nog maar een klein rood streepje, zustertje....'

Selysette: ,Je hebt gelijk; 't is tijd.... Jij zelf zet me er toe aan.... Vaarwel, mijn Yssaline, ik ben heel, heel gelukkig....'

Yssaline: ,Ik ook, zusje, haast je, de sterren, die komen....'

Selysette: ,Wees niet bezorgd, Yssaline, zij zullen mij niet meer zien.... Sta op, ga in dat hoekje zitten, laat ik mijn doek om je borst heen doen, want de wind is zoo koud...,. Heb je wezenlijk van mij gehouden? — Neen, andwoord niet, ik weet, ik weet het wel.... 'k Zal die vier groote steenen hierheen rollen, dan kun je de opening niet nadren, waar ik mij bukken ga....

Als je mij niet meer ziet, wees dan niet bang; denk dan maar dat ik langs d' andre zij weer ben afgedaald.... Wacht niet, ga alleen langs de steenen trap terug.... Kom vooral niet te dicht bij de muur om te zien wat ik deed.... Je zoudt niets meer zien en dan werd je gestraft.... 'k zal je beneden wachten.... Omhels mij, Yssaline, zal je aan grootmoeder zeggen....'

Yssaline: ,Wat moet ik zeggen, zustertje?....'

Selysette: ,Niets, niets.... Ik dacht dat ik iets had vergeten....'

Zij treedt naar den bouwvalligen muur aan den zeekant en bukt zich. ,O, wat schijnt de zee koud en diep!....'

Yssaline: ,Zusje?'

Selysette: ,Hij is dáar, ik zie hem.... Blijf stil....'

Yssaline: ,Waar is hij?....'

Selysette: ,Wacht.... Wacht.... Ik moet nog eens bukken.... Yssaline! Yssaline! de steenen beven.... Ik val.... O!....'

Een stuk muur valt weg. Er wordt een val gehoord, een zwakke angstkreet. Dan een lange stilte.

Yssaline staat weenend op den donkren toren. ,Zusje! Zusje! Waar ben je?.... Ik ben bang, zusje!....'

Zij snikt geheel alleen hoog op den toren.

V.

VAN HET VIJFDE BEDRIJF.

Het Vijfde Bedrijf.... het vijfde bedrijf speelt in den hemel.

Indien het een gezang ware, zou men zich de verschijning van den zanger ter nauwer nood meer kunnen voorstellen met wat wij zien als wij het woord „mensch" uitspreken.

Hij zal ons lijken als een bloem, de kristallisatie van

het reinste en hoogste, dat zich zelf uitzingt. Niets kan mij meer beletten, in deze atmosfeer, in menschen-aangezichten de bloemen Gods te zien. Geen aanval van een lager speuren kan de opgetogenheid van mijn Gezicht verstoren.

't Is mogelijk dat deze man geen heilige is, dat zijn gedachte in de zuiverheid de duurzaamheid niet heeft en dat het lager menschlijke dikwijls ongelouterd in hem leeft, — maar hem, die dit gedacht en opgeschreven heeft, hem prijs ik den gelukkigste op aarde.

't Vijfde bedrijf speelt in den hemel.

Men kan zich geen afbeelding van den hemel in schoonen klank in rijke fantasiën denken — zoo als wel groote dichters 't deden; —

geen eedle vaart en rijzing van welsprekendheid, waarin de heerlijkheid der deugd verkondigd wordt, zooals de groote predikers die deden hooren; —

die overtreffen zoû 't gevoel, de atmosfeer des hemels zelf, die ons hier te proeven wordt gegeven, in 't enkele bewegen der gewone werkelijkheid. Wat gij hier proeft in 't zout uwer ontroering, dat is de smaak des hemels.

Wat sta ik triest en duister hier, die met mijn opgewondenheid en beelden van „bloemen," „God" en „hemel" andwoord te geven zoek.

Rijkdom van beelden, symfoniën van maten, werden hier als leêge weefsels, bij de puurheid van dit Wezen van Licht, als een bonte tooneelspelers-optocht, donker en avondkleurig, bij een klein meisje in het wit in een ochtend-lentetuin.

Want treedt terug zeer behoedzaam en wilt pogen te luisteren en buigt u, en buigt u, wilt trachten te begrijpen als ik u toefluister; Dit wat gij hier ziet, *dit is het werk van een arme van geest.*

Na hoeveel tijden!, leeft nu weêr een mensch, die de aller-hoogste en aller-eenvoudigste beteekenis dezer woorden heeft begrepen.

Het vijfde bedrijf is het sterfbed van Selysette.

De hemel is niet een oase of paleis, niet in schittering van rijke kleuren, maar de hemel is in het kleine, onzichtbare, de hemel is in het *Hart van het Kind,* en het schittert hier van een wit licht, dat boven de verbeelding is, en dat de armen van geest kunnen voelen.

Méléandre en Aglavaine — de Menschen-Geest en het Ziende-Weten — zien door het floers hunner tranen de opperste en zoo zeer zachte zegepraal van het Onziende-Weten.

Wat is de handeling? De handeling is tusschen Selysette's houding die volhoudt zonder opzet gevallen te zijn om dat indien haar dood een ongeluk is en niet een zelf gewilde daad, de gedachte daaraan, naar zij meent, het geluk van Méléandre en Aglavaine niet duurzaam zal storen;

en Aglavaine's houding, die Selysette bewegen wil haar eedle daad te bekennen van om hunnentwil zich te hebben gedood.

Maar dit is niet de handling.

De handeling is dat Aglavaine hier spreekt: in naam van de Waarheid en Schoonheid;

en dat Selysette de onbeschrijflijk zoete woorden zegt: 't Is waar, dat het schooner zou zijn indien ik met opzet gevallen ware, maar 't is de Waarheid niet, op 't oogenblik van 't sterven zoû ik toch geen onwaarheid spreken;

en daarmee de sublime eedle moed van den leugen betoont en de Onwaarheid als de schoonste Waarheid bewijst, de meerderheid der dwaze en onbezonnen boven de wijze en bezonnen Goedheid.

Maar dit is nog altijd de handeling niet.

De handling is de laatste, opperste worsteling tusschen het Ziende en 't Onziende Weten, het bevende bewegen

in de hoogste sfeer der Zilveren en der Goudene gestalte.

En het witte innerlijke licht, waarin Selysette sterft, is de Eeuwigheid-in-Schoonheid van het Onziend Weten die zich spreidt over de Schoonheid van het Ziende.

Hoe staan daar in minderheid de bewegende, Schoon lévende, Méléandre en Aglavaine bij het heilige beeld der Dood-stille Selysette.

Ziet hier het Beeld-Schoone. Ziet hier de Eeuwige Schoonheid waarvoor het Leven wijkt. Selysette heeft zich gemaakt tot een mensch-beeld wier schoonheidswezen tot de Eeuwigheid behoort, omdat zij zich tot onbewegelijkheid, tot den dood, gevormd heeft, met het element van ontijdelijkheid dat in den mensch bestaat, de materie der *Ziel.*

Als wij de omzetting in een schilderkunstige gelijkwaardigheid van onzen indruk volgen, zien wij in het laatste bedrijf een hevige werking van wit, met telkens sterker stooten zien wij het wit aanzetten. En wij zien dat een gulden tinteling van onbeschrijfelijke zachtheid het bedekt.

Telkens wordt een pluim van wit er weêr bij gestooten, met een innige, hijgende kracht, als over welke alleen de wil der liefde beschikt, om dat Selysette zál overwinnen, om dat Selysette de schoonste móét zijn, telkens wordt de gulden fonkeling grooter, tot dat wij eindelijk, niet blind geschitterd, maar ons overgevende aan de sleepende verzoeking van dat zachte goud, die dieper vlijmt dan het felste geschitter, gebroken fluisteren: genoeg, genoeg, o, dank, dank, het is wèl gedaan, gij hebt wèl gedaan met ons dit aan te doen; wij stamelen dit zoo bevend stil voor ons heen, omdat wij hebben bespeurd dat het wit, waarmede hier geschilderd werd, is het verborgen liefste, diepste gelegene zelve, dat wij hebben in ons, dat het geen kleur is en geen toon, maar het levens-sap zelve van ons gevoel

Het vijfde bedrijf is het sterfbed van Selysette.

De hemel is niet een oase of paleis, niet in schittering van rijke kleuren, maar de hemel is in het kleine, onzichtbare, de hemel is in het *Hart van het Kind,* en het schittert hier van een wit licht, dat boven de verbeelding is, en dat de armen van geest kunnen voelen.

Méléandre en Aglavaine — de Menschen-Geest en het Ziende-Weten — zien door het floers hunner tranen de opperste en zoo zeer zachte zegepraal van het Onziende-Weten.

Wat is de handeling? De handeling is tusschen Selysette's houding die volhoudt zonder opzet gevallen te zijn om dat indien haar dood een ongeluk is en niet een zelf gewilde daad, de gedachte daaraan, naar zij meent, het geluk van Méléandre en Aglavaine niet duurzaam zal storen;

en Aglavaine's houding, die Selysette bewegen wil haar eedle daad te bekennen van om hunnentwil zich te hebben gedood.

Maar dit is niet de handling.

De handeling is dat Aglavaine hier spreekt: in naam van de Waarheid en Schoonheid;

en dat Selysette de onbeschrijflijk zoete woorden zegt: 't Is waar, dat het schooner zou zijn indien ik met opzet gevallen ware, maar 't is de Waarheid niet, op 't oogenblik van 't sterven zoû ik toch geen onwaarheid spreken;

en daarmee de sublime eedle moed van den leugen betoont en de Onwaarheid als de schoonste Waarheid bewijst, de meerderheid der dwaze en onbezonnen boven de wijze en bezonnen Goedheid.

Maar dit is nog altijd de handeling niet.

De handling is de laatste, opperste worsteling tusschen het Ziende en 't Onziende Weten, het bevende bewegen

Schoone Wijsheid, met hun afschijn zoo zacht als vrouwelijke Goedheid, die langzaam zwevend leven in de transparante blauwe hallen van het Ziele-paleis.

Deze geest, die woonde in de diepte, diep onder het wilde en schitterende bewegen aan 's levens oppervlakte, bij de starre beelden gemaakt uit zijner droomen droesem, duisterrood koraalrif en metaal-groene gewassen, waaromheen de donkere zee van het Noodlot onverbreeklijk vlood, heeft nu het daglicht gezien op de aarde en is tot de Schoonheid mogen gaan in het Licht.

Hij heeft de Schoonheid gezien, en ik heb door hem de Schoonheid gezien, ach, de Schoonheid, noch door maat en klank, noch door lijn en kleur te geven, maar de Schoonheid gezien en gevoeld door de Ziel, een Béeld, ja, maar een Beeld van de Ziel en dat slechts door de Ziel gezien kan worden, een Beeld, gezegend door het onbereikbare Licht, de lijn der onbewegelijkheid ontvangen in het teederste bewegen.

Ik kan nog niet stil genoeg zijn en heb te veel van blijdschap geweend. Want nu wilde ik mij terugtrekken ver in mijn voelende gedachte en daar in dien hoogen tuin, waar het stilte en vrede is, als het daar dan begon te zingen, — dan kon ik een andwoord geven op wat mij is aangedaan.

Ik weet niets omtrent dit zoete Beeld. Met geen hoog Weten ben ik er boven gegaan. Ik weet niet of het is dat wat ik zeg dan of 't geluk de droom is, die het in mij heeft gewekt. Maar om het even! Dank ik het niet voor wat het is, dan is mijn dank voor dat het mij dít heeft gegeven, toch even groot.

Zal ik nu naderen mijn levens-beeld? Zijn de roodgouden en fonkel-lichte wolken langs mijn voorhoofd

ring vrij spel te laten en de aandoening te schetsen, die de lezing mij had gegeven.

Want men moet zich de verhouding, waarin deze poging tot de denkbare volledige verwerkelijking staat, niet voorstellen als de verhouding tusschen de ledige schim van een zelfde ontwerp, dat goede kunstenaars uit een der twee, drie laatste eeuwen tot een vol levende figuur hadden kunnen maken; maar wel als die tusschen een zoo zeldzaam schoon lucht-spiegelbeeld, dat iets overeenkomstige slechts in enkele, ver af gelegen, tijdperken der wereldgeschiedenis is waar genomen, èn: de denkbare, volmaaktheid van het beeld in tastbare vormen.

Nu begint het tweede gedeelte van mijn taak en ga ik den aard en de objektieve waarde van dit Drama vast stellen, zijn aard en waarde in vergelijking met het vorig werk van dezen schrijver en in vergelijking met het doel zelf, door hem in dit Drama bestreefd.

Ofschoon in het Eerste Bedrijf het essentiëele bestanddeel van het Drama nog niet zichtbaar is, het bestanddeel, door welks bezit alleen — en dus niet als kunstwerk in 't algemeen — het zich boven de vorige Dramaas in waarde verheft; en ofschoon dus na lezing van het Eerste Bedrijf ten onrechte het werk ons eenvoudig minder goed dan de vorige schijnt te wezen, — verschaft toch de lezing van het Eerste Bedrijf ons onmiddellijk het vaste inzicht der hoedanigheden van het Drama.

Wij zien onmiddellijk met twijfelloze zekerheid de hoofdwaarheden omtrent het Drama, al kunnen wij ze in den beginne misschien slechts stamelend in woorden brengen, en noch de ontdekking van het voornaamste bestand-deel, noch de nadere uitwerking der in het Eerste Bedrijf aanwezige motieven, zullen ons inzicht kunnen verzwakken.

Wij zien: ten eerste, dat de schrijver essentiëel van

visie veranderd is, een ándere kunst heeft dan die, waarvan zijn vroegere werken de dragers zijn;

ten tweede, dat hij níet geslaagd is in wat hij wilde.

Wij zien ook reeds, al kunnen wij het alleen door vergelijkingen duidelijk maken, — alleen door impressies van buiten af, de ware toedracht van dit belangrijkste der geestelijke processen benaderen — wát hij gewild en wáarom hij gefaald heeft.

VIII.

OVER DE PLASTIEK.

Wanneer wij, na de lezing en bestudeering der vijf Bedrijven, het Drama „Aglavaine et Sélysette" in zijn geheel beschouwen, wordt het ons duidelijk, dat het uit twee hoofdzakelijke deelen bestaat: Het tweede, derde en vijfde Bedrijf; èn het eerste en vierde Bedrijf.

Het tweede, derde en vijfde Bedrijf houden de eigenlijke Handeling in; het eerste en vierde Bedrijf kunnen als een Voorspel en Tusschenspel begrepen worden.

De door deze scheiding ontstane twee deelen van het Bedrijven-samenstel houden tevens de, juist zóo, naauwkeurig te scheiden twee hoofdzakelijke bestanddeelen van het Æsthetiesch Geheel des Dramaas in en de twee faktoren van zijn Geestelijk Wezen.

Het eerste en vierde Bedrijf behelzen Gemoeds-Leven, in symbolische plastiek.

Het tweede, derde en vijfde Bedrijf behelzen Ziele-Leven, in schoone taal van samenspraken.

In het tweede, derde en vijfde Bedrijf wordt nagenoeg geen plastiek gevonden. Indien wij ze alleen uiterlijk bezien treffen wij wel enkele plastische elementen aan: in het 1e Tooneel van het IIe Bedrijf het prieëel, waarin Aglavaine en Méléandre zich bevinden, in het 2e Tooneel

de slapende Aglavaine op een steenen bank aan een waterbekken; in het 2e Tooneel van het IIIe Bedrijf het handwerk en den zakdoek van Selysette op de vensterbank, in het 3e Tooneel den toren van Selysette; en eindelijk in het laatste Tooneel van het Ve Bedrijf den torensleutel, dien Selysette noemt.

Maar om dat deze niet met het æsthetiesch leven der Tooneelen zijn samengeweven, missen zij hun werking gehéel en komen daarom niet in aanmerking bij het globale overzicht van het Drama.

In het eerste en vierde Bedrijf is het element der symbolische plastiek even rijkelijk aanwezig als in de vorige Dramaas en schijnt met het æsthetiesch leven der Tooneelen van het begin tot het eind samengegroeid.

Het is dat ook werkelijk, maar daar de andere elementen van dat æsthetiesch leven, — die samen te brengen zijn onder het begrip van den taal-Toon der tooneelen — geheel verschillen van die der vorige werken, heeft die symbolische plastiek hier niet alleen een aanmerkelijk slappere werking dan in de vorige Dramaas, maar maakt zelfs aanhoudend den indruk van in disharmonie met de overige elementen te zijn.

De samengroei der plastiek in het æsthetiesch leven der Tooneelen is er dus niet een harmonische.

De essentiëele fout, de kern der disharmonie in de æsthetiesche faktuur van het Drama is, dat de schrijver de noodzakelijkheid heeft gevoeld van beeldend te werk te gaan en dat hij niet de nieuwe plastiek heeft weten te vinden, die om zijne nieuwe levens-aanschouwing paste als het lichaam om den geest.

Daaruit wordt verklaard:

Ten eerste, de ongelijkmatige verdeeling der plastiek over de verschillende Bedrijven, zoo dat waar de nieuwe levensaanschouwing het sterkst aanwezig is (IIe, IIIe en Ve Bedr.) de plastiek geheel ontbreekt; —

Ten tweede, het onsamenhangende der plastiek met de overige elementen in de wèl met plastiek bedeelde Bedrijven.

Twee soorten van symbolische plastiek zijn in dit Drama vertegenwoordigd.

Tot de eerste zijn te rekenen: de oude-vuurtoren, de gouden-sleutel, de groene vogel en andere, die de gekoncentreerde voorstelling van begrippen inhouden en bij den toon van gewoon en reëel leven, die het Drama kenmerkt, excentriek afsteken; —

Tot de tweede behooren: Sélysettes verlaten borduurwerk aan het venster (2e tooneel, IIe bedr.) en Sélysettes mededeeling omtrent haar sterrenhemel-zien boven den slapenden Méléandre (IIe bedr., 3e toon.), waarin het reëele leven in zijn gewoon voorkomen zich zelf symboliseert.

De eerste soort is het uiterlijk overblijfsel van de æsthetische faktuur der vorige Dramaas en geeft hier den indruk van roode lampen brandend op klaarlichten dag.

Hun werking is niet in harmonie met de werking der overige elementen, zoo dat zij felle voorwerpen gelijken, uit een andere wereld linksch in de onze verdwaald.

De tweede soort, daarentegen, is te flaauw van werking. Verbréékt de eerste soort het æsthetiesch leven der tooneelen, de twéede soort blijft er in over-eenstemming mede, maar verzwakt het in plaats van het te versterken, zoo dat het gehalte der dialogen onmiddellijk stijgt waar zij beeldloos worden.

De eerste soort verbreekt het æsthetiesch leven der tooneelen.

In-der-daad veroorzaakt de Toon van het Drama: de aard der gebeurtenissen, der dekorative attributen, de levensaard der personen, maar vooral de Taal, de weeke welving van den zinbouw, die op alle overige bestand-deelen te-rugwerkt en daaraan eigenlijk den Tóon géeft, een atmosfeer, waarin de symbolische motieven der vorige Dramaas niet kunnen gedijen.

Mélisande spelend met haar trouwring en dien verliezend in het water, Alladine gaand over de brug tot Palomides terwijl haar lam in de grachtkolk valt, zijn symbolische tafereelen die, niet intenser van aard noch kleurrijker van voorkomen dan hun omgeving, in de zelfde visie-hitte, in de zelfde broeying van verbeeldingsleven, als die omgeving zijn ontstaan, en daarmede een zuiver samen-stemmend Geheel uitmaken.

Maar Sélysette, die den gouden sleutel vallen laat of naar den groenen vogel grijpt, doet daarmede Symbolische handelingen, die geheel niet passen in haar aard en in het soort leven dat zij met haar omgeving leidt.

Immers leiden de figuren der vorige Dramaas, om zoo te zeggen, een voort-durend beeldend leven; onder de donkere, steeds boven hen hijgende of snikkende luchten eener verschrikkelijke Onbewustheid, bewegen zij als zeldzaam strak omlijnde, vurig roode en fel gouden figuren voor den zwarten achtergrond van het Noodlot, en nagenoeg elk hunner droomerig vaag, bevend angstig of hijgend verschrikt geuite woorden, wordt begeleid door een houding of gebaar van hen zelven of door eene beweging der levenloze omgeving, die, tengevolge der geheele struktuur dezer kunst, op zijn minst even gewichtig zijn als de gesproken woorden.

Zij maken niet den indruk van reëele menschen in de gewone beteekenis van dat woord, menschen, die wij in het gewone grijze daglicht onzer kamers en wegen zouden kunnen ontmoeten, die wij zouden zien

op eene zelfde wijze, als wij dagelijks onze huisgenoten zien en die tot ons zouden spreken zoo als onze moeder of dochter het doet; maar zij maken den indruk van streng gekoncentreerde, repraezentative figuren, die wij ons alleen in een schouwburg kunnen denken.

In het Drama „Aglavaine et Sélysette" is het schouwburg-gevoel vervallen, de open lucht, het gewone reëele leven is de schouwburg geworden, geen sprake meer van een zwarten achtergrond waarop roode en gouden poppen strak bewegen; wij komen in aanraking met menschen, die wij ons wel niet in zekere hedendaagsche kleeding behoeven voor te stellen, — want wij behoeven ze ons niet of nauwlijks voor te stellen aangezien de verbeelding hier nagenoeg buiten spel blijft — die ook niet door het verrichten van de kleine materiëele handelingen van het dagelijksch leven ons een indruk van realiteit geven, maar die tot ons spreken in een toon zóo, dat wij zouden kunnen denken onze moeder of zuster te hooren.

Als ik Mélisande of Alladine tegen kwam op straat zou ik meenen in een droomsprook te wandelen, maar als ik ontmoette Sélysette, zou ik niet zoo vreemd bevangen worden. De goddelijke glimlach van Selysette zou niet disharmoniëeren met een vulgaire voile en een ordinair pakje uit een hedendaagschen winkel.

Zoo dat de personen in het Drama „Aglavaine te Sélysette", waar zij handelingen met symbolische beteekenis plegen, daarmede een motief in werking stellen, dat tot een ander plan van visie behoort, en den indruk maken van gewone menschen, die nu en dan gedurende hun samenzijn een oogenblik komedie-spelen.

Alle bestanddeelen, die tot de vorige visie behooren, doen hier verkeerd. De aankomst van Aglavaine op het binnenplein, waar Sélysette, door het venster der zaal, de toortsen der geleiders ziet, het langzaam binnenkomen van Aglavaine in de zaal in een stilte, de val

van den sleutel, het verhaal van den toren, — uit de vorige Dramaas weten wij welke uitwerking zulke motieven kunnen hebben en door vergelijking daarmede ook dat zij die hier missen, om dat uit den Toon van het stuk blijkt, dat de aanleg dergelijke verbeeldingswerkingen niet wil.

Uit de vorige Dramaas weten wij het, ja. Onze verbeelding hebben die van hun eerste begin af aan geopend tot een hal vol broeyende hitte, een angst als vóór een onweêr parelt duister in de ruimte, en dáár zien wij, in een koorts van medeleven, de naakte en laayende hartstochten bewegen in „La Princesse Maleine", of zien het blauwig en groenig licht afschijnende zilverweefsel der diepe zingende liefdesteederheden in „Pelléas et Mélisande", in „Alladine et Palomides".

De geheele Toon dier Dramaas maakt onze verbeelding tot een weêrklinkenden hal en wat zoude dáár als een angstkreet nagalmen de val van den sleutel op het plaveisel en met welk een kille stilte zou de zwijgende binnenkomst van Aglavaine de ruimte doorhuiveren.

De tweede soort van symbolische plastiek in het Drama „Aglavaine et Sélysette" blijft in over-een-stemming met het æsthetiesch leven der tooneelen, maar verzwakt het in plaats van het te versterken.

De tweede soort plastiek bestaat in het even doen uitkomen van enkele aspekten van het daaglijksch leven, die op de gemoedstoestanden der personen worden toepasselijk gemaakt, en stemt dus samen met den toon van reëel leven, die den tooneelen eigen is. Het zijn geen buitengewone voorwerpen of verschijnselen die kontrasteerend uitkomen, maar het zichtbare voorkomen der werkelijkheid wordt even herdacht en in verband gebracht met geestelijke gebeurtenissen.

Deze inlasschingen nu, verzwakken den gang der

tooneelen, — om dat wij, te beginnen met het 1e Tooneel van het IIe Bedrijf, allengs bespeuren wáár de kern der nieuwe visie, wáár de kenmerkende mooiheid van dit Drama, in tegenstelling tot de vorige, te vinden is, en hoe wij ons zouden vergissen met uit het gehalte van het Ie Bedrijf af te leiden, dat „Aglavaine et Sélysette" eenvoudig een minder werk is dan de vroeger verschenene.

Wij hebben namelijk bevonden, dat de verdienste, dat de onvergelijkelijke voortreffelijkheid, moet gezocht worden in de hoedanigheden van den dialoog op zich zelf.

De dialoog heeft het vermogen ons op te voeren tot een streek, waar het beter wonen schijnt zelfs dan in de paradijzen van poëzie, die de vorige Dramaas voor ons ontsloten.

Dit Drama is een Drama van stemmen, van geestelijke Stemmen, en zoolang wij, met ons opperst geestelijk gehoor, zuiver en alleen blijven hóoren, wordt de gewilde werking volbracht. Ook een heel enkel onderdeel van eenvoudige afbeelding van het geestelijke in de gelaatstrekken of handen, zonder ingewikkelde bedoeling, schaadt níet.

Zoo in het 5e Tooneel van het IVe Bedrijf de woorden van Méligrane: „Que tes mains sont brûlantes aujourd'hui, Sélysette . . ." en later: „Que tes yeux sont brillants aujourd'hui, Sélysette . . ." in het 6e Tooneel van het IVe Bedrijf de woorden van Aglavaine: Tu sembles éclairée comme une petite lampe, Sélysette..."

Maar zoodra, geheel buiten de in de vorige Dramaas aanwezige visie-hitte, wáarin alleen de symbolen leven kunnen, hier koel een symboliesch beeld, dus een gekompliceerd verbeeldings-motief, wordt aangebracht, lijkt dit pueriel of dood dekoratief en benadeelt het uiterst teedere waas waarin de dialogen zich bewegen.

Zoo hooren wij in het 2e Tooneel van het IIIe Bedrijf Aglavaine zeggen:

„... Quand je regarde Sélysette, je me demande à chaque instant si tout ce qu'elle fait à tâtons, dans son âme d'enfant, n'est pas plus grand et mille et mille fois plus pur que tout ce que j'aurais pu faire... Elle est indiciblement belle, quand j'y songe en moi même, Méléandre... Elle n'a qu'à se baisser pour trouver des trésors inouïs dans son cœur, et elle vient les offrir en tremblant, comme une petite aveugle qui ne sait pas que ses deux mains sont pleines de joyaux et de perles..."

Voelen wij onze gedachten nu in dezen toon van fijn gevoelige redeneer-mijmering neuriënd meêpeinzen, en proeven wij den blanken klank van een woordenrij als „Elle est indiciblement belle, quand j'y songe en moi-même, Méléandre," — dan herinneren wij ons op eens, dat zoo even, in het zelfde Tooneel, Aglavaine en Méléandre de kamer binnen kwamen en Aglavaine toen van Sélysette zeide: „Elle était ici, j'en suis sûre; et toute la chambre a l'air d'attendre son retour... Regarde les petits objets de son travail qu'elle a laissés sur le seuil d'une fenêtre... les échevaux de soie, les fils d'or et d'argent, les perles et les pierres...."

en weten wij te gelijker tijd, — daar ieder woord in werk als dit van beteekenis is en meêwerkt aan het æsthetiesch Geheel — dat dit rijke handwerk ons wordt te zien gegeven als het zinne-beeld van Sélysettes karakter zoo als Aglavaine het beschrijft.

Wij denken nu: „o juist, dat was daarvan het zinnebeeld" en zien de twee motieven koud en zonder eenige werking naast elkaâr staan, niet samen gezien in een vaart van gevoelen en verbeelden, maar overleggend en redeneerend naast elkander gesteld.

Nog erger is het met Sélysette bij den slapenden Méléandre, zoo als zij het aan Aglavaine zegt, overigens een der heerlijkste plaatsen in het Drama, in het 3e Tooneel van het IIIe Bedrijf.

„Puis, je l'ai embrassé sans qu'il se réveillât .. Je voyais en même temps les étoiles dans le bleu des fenêtres; et c'était tout à fait comme si toutes ces étoiles fussent venues d'elles-mêmes faire du ciel dans mon âme . . ."

Deze passage vergelijkend met de rijke en innige plastiek der liefdesverrukkingen in de haren-scène van „Pélléas et Mélisande", in de grot-scène van „Alladine et Palomides", zal men haar geheel zien verbleeken.

De woorden van Sélysette geven ons geenszins de *gewaarwording* van hetgeen haar is gebeurd.

Er zoude geandwoord kunnen worden, dat het geven van zulke hevige *gewaarwordingen* door plastiek en klank-expressie, als in de vorige Dramaas, geheel tegenstrijdig zoû zijn met den algemeenen toon van dit witte, zilveren, daglicht-kleurige Ideeën-drama en dat juist in de blanke oppervlakte van der stemmen Toon zulke stukjes dunne lichte plastiek zeer wel ingelegd kunnen worden, als eilandjes van beelding in de zee van onzichtbare intonatie.

Dit komt mij evenwel voor een bewering te zijn, die alleen kan behooren in een houding tegenover het Drama, welke het uiterlijk en van een vooraf genomen besluit om schoon te zien uit, beschouwt.

De bewering zoû júist zijn indien er een zelfde verhouding bestond tusschen deze plastiek en die der vorige Dramaas als tusschen den tóon van dit en dien der vorige Dramaas.

De Tóon bereikt in het Drama „Aglavaine et Sélysette" een ætherische hoogte, welke het wezen van dit Drama misschien verheft boven het wezen der vorige Dramaas.

Ware nu deze dunne, lichte plastiek in over-eenstemming met dien ætherischen toon, dan ware zij dus ook verheven boven de vroegere veelkleurige plastiek.

Maar dan moest juist deze plastiek ons eene gewaar

wording geven even veel edeler of fijner dan die welke de vroegere veroorzaakt, als de door den Tóon verwekte gewaarwording fijner is dan de door den toon der vorige Dramaas gegevene.

En dit geschiedt níet. Deze eile plastiek geeft in het 't geheel geen gewaarwording. En indien al eene, dan eene vage, oppervlakkige in plaats van een fijne en verhévene.

Wij gevoelen ons, door deze plastiek van Sélysette, allerminst in een hoogeren hemel dan in welken Mélisande en Alladine ons voerden.

Wij gevoelen níets, hooren alleen Sélysette met een koude beeldspraak te kennen geven, dat zij gelukkig is geweest.

Het is ook alleen dáar, waar de Toon eenigszins daalt, dat de schrijver dergelijke plastiek heeft kunnen gebruiken.

Waar de toon de ætherische hoogte bereikt, heeft hij geen evenredige plastiek kunnen vinden.

En dit is juist, zooals wij weten, de algemeene en essentiëele onvolmaaktheid van het werk.

Of de volmaaktheid, zoo als dat hier bedoeld wordt, te bereiken is, in dezen tijd te bereiken is, blijft een vraag, die ik niet zoû durven oplossen.

Even als geestelijke gewaarwordingen soms zoo fijn zijn, dat zij schijnen bij het uitspreken noodzakelijk te moeten vergroven, lijkt bij de hoogte van dézen Toon, de beelding als zoodanig wel eens een schending.

Degene, die dit kon, zoû men veilig een volmaakt mensch mogen noemen.

IX.

DE SFEER DER ZIEL.

Wij hebben reeds herhaaldelijk gesproken van den *Toon* in dit Drama.

Inderdaad ligt het wezen van het Drama in den toon der dialogen en de superioriteit van het Drama in de hoogte door dien toon bereikt.

In de vorige Dramaas hing het Noodlot als een zware duisternis over de menschen of figuren. Nú is het Noodlot ook werkend, maar *geeft niet meer de impressie* van te hangen als een zware duisternis. *Om dat* de beschouwingswijze van den schrijver niet meer vooral werkt *op de verbeelding* des lezers. De *globale indruk*, dien het werk achterlaat, wordt hier niet onmiddellijk tot een verbeeldingsvoorstelling. Wel *herinneren* wij ons de detail-voorstellingen in het werk plastiesch, natuurlijk; maar de algemeene aard der beschouwing des schrijvers blijft niet in een verbeeldings-voorstelling bij ons achter.

Even zoo als wij ons van de vorige Dramaas herinneren, dat daar fel gekleurde figuren in diep gekleurde omgeving bewogen onder drukkende duisternis, wáárin juist de kleuren en lichten zoo hevig uitkwamen, — herinneren wij ons *in 't algemeen* van dit laatste Drama alleen dat wij gesprekken hebben gehoord, *ergens in de hoogte* gefluisterde gesprekken, *die als door een wittig waas omgeven waren.*

Noch de drukkende duisternis, noch het wittige waas dus, zijn voorstellingen die wij ons uit de Dramaas herinneren, maar zij zijn de onmiddellijk uit onze onbewustheid zich vormende voorstellingen, waarin het levens-gevoel of het gevoels-leven van den schrijver zich voor ons verbeeldt.

Dat wij ons niet in eene verbeeldings-voorstelling het noodlot in „Aglavaine et Sélysette" herinneren ofschoon het, verstandelijk gesproken, daarin even zeer voorkomt als in de vorige werken, gaat geheel hiermeê samen, dat van de personen en gebeurtenissen ons geheugen evenmin vooral béélden heeft bewaard.

Vervangt nu, zoû men vragen, de muzikale dan hier de plastische herinnering, en herinneren wij ons gesprekken of gespreksdeelen, die ons innerlijk gehoor zijn bijgebleven zoo als schoone verzen of versregels dat doen?

En wij moeten andwoorden: óók niet. De afgeronde en formuleerende gezegden, die wij ons herinneren, zijn van lager ethischen aard, behooren tot de minder goede elementen van het werk, en zijn geenszins bij ons achtergebleven door de bekoring hunner klank-expressie; terwijl wij juist alleen naar dit laatste hier vragen natuurlijk.

Noch met het innerlijk gezicht noch met het innerlijk gehoor is er bij ons spontane herinnering aan het werk.

Indien nu de twee innerlijke opvangers van schoonheid door het werk niet zijn aangedaan en wij ons van zijne schoonheid dus feitelijk niets herinneren, — bestaat die schoonheid dan toch?

Ja, want het werk heeft ons gebracht in een leven of in een sfeer, waarvan in ons niets is achtergebleven dan de zékerheid, dat wij er geweest zijn en dat het er aangenaam, dat het er dus, voor zoo ver dit van het onzichtbare gezegd kan worden, schoon was.

Deze sfeer is aanwezig boven het bereik der innerlijke vermogens van gezicht en gehoor (opvangers van plastiek en klank-expressie). En dat ons besef van er geweest te zijn nóg sterker is dan het reeds is, wordt veroorzaakt door onze ongewoonte van gemeenzaam verkeer in die sfeer.

Deze sfeer is de sfeer der Ziel, in de eigenlijke en enge beteekenis van dat woord.

De korrespondeerende techniesch-poëtische aanduiding voor een werk, dat tot deze sfeer is gestegen, zoû dan zijn, dat het Accènt heeft (dat het gedoopt, gewijd is met accent).

Men kan zeggen, dat alliteratie en dergelijke uiterlijke

klankmiddelen in poëzie alleen het Lichamelijk gehoor aandoen;

dat de, veel hoogere, aldus genoemde „klankexpressie", die tot het wezen der poëzie behoort, het gehoor van het Gemoed aandoet;

maar dat het Accent aandoet het gehoor der Ziel.

Dit accent is het dauw-waas van Ziele-Leven, dat over de woordverbindingen ligt.

Nu komt het mij echter ten eerste voor, — het reiken van het beschouwend verstand kan hier ook slechts aarzelend zijn — dat de sfeer der Ziel hier wèl, maar weinig, werd aangedaan, dat Ruysbroeck zich om zoo te zeggen ten voeten uit bewoog in de sfeer, die hier even wordt bereikt.

Maeterlinck heeft *met zijn verstand* Ruysbroeck min of meer begrepen en met die zelfde verstandswerking heeft hij nu zijn gevoel weten op te voeren tot de randen der sfeer, waarin Ruysbroeck zich beweegt.

Ten tweede, dat onze komplexe indruk: hier is naar hooger gestreefd, en ten deele ook hooger bereikt, dan in de vorige Dramaas, maar het gemis der plastiek, waaraan wij door de vorige Dramaas verwend waren, wordt toch niet goedgemaakt, — verklaard wordt door de reeds vermelde bizonderheid dat het Accent hier onverbonden is met plastiek of klank-expressie.

Een kunst-werk draagt het kenmerk der Eeuwigheid — men zoû kunnen zeggen: in de fyzieke of experimenteele beteekenis van het woord — indien de plastiek of klank-expressie er wordt aangetroffen verbonden met het Accent. Men zou dus — doch 't ware te sterk geformuleerd — omtrent Aglavaine et Sélysette de stelling kunnen wagen: dat het wel het kenmerk der Eeuwigheid draagt, maar geen kunstwerk is.

X.

OVER HET ACCENT.

Een Leer van het Accent te geven lijkt mij nog onbereikbaar voor een mensch. Het zoû alleen kunnen gebeuren door eenen, die zich zoo vergodlijkte als in de laatste eeuwen niet is voorgekomen.

Het zoude zijn de God-geleerdheid van de Schoonheidsleer.

Novalis heeft het algemeen begrip van een proefondervindelijke schoonheidsleer het meest nabij gezien toen hij den wensch uitspraak naar een „fantastica" zoo als er is een „logica." Zelfs de eerste stap op de baan van Wetenschap der Klank-expressie, die een lagere klas dier schoonheidsleer zou zijn, heeft niet weerklonken nog.

Neem dezen regel eens, waarin een van Kloos zijn sonnetverheffingen ten einde vloeit:

,Als alles wat héél vèr is en héél schoon'

Men weet, dat als er stond:

,Als alles wat zeer ver is en zeer schoon'

de regel heel zijn leven had verloren.

Nu kan men dit *van buiten af* wel eenigszins verklaren door zijn indruk na te gaan en zeggen: 't woordje „heel" is zacht van klank en „zeer" is hard, „heel" is bekoorlijk door natuurlijkheid, „zeer" is wijsneuzig deftig en in deez' regel waar een liefdeklacht ten einde droomt zoo als eens verren wandlaars avondlied versterft, klinkt 't woordje „heel" alleen.

Maar dit is niet met *indringend bewijs* verklaren hoe 't wézen zelf der dichtkunst van dit verschil afhanklijk is.

Bewijzen waarom 't eene poëzie is en 't andere niet en hoe de kèrn der dichtkunst is dat dit zoo is, dat waar een régel stellen der fantastica.

De groote, de roemrijke verdienste der Nieuwe-Gids-kritiek van Kloos en Verwey is geweest het vestigen van het begrip der „klank-expressie", door hen het eerst al-dus genoemd, en gevestigd op de stelling dat *als poëzie* de gedachte zonder den vorm of klank volkomen zonder waarde is. Immers had de gedachte op zich zelve waarde, dan zou er niet een essentiëel onderscheid zijn tusschen een slechte vertaling en een goed origineel, tusschen een schooljongens-inhoudsverslag der Comedia en het werk van Dante zelf, tusschen een leelijk foto-grafiesch portret en den levenden mensch.

Die dichters hadden een zeer subtiel gehoor voor klank-expressie, zij wisten het leven-zelf der poëzie on-feilbaar te beluisteren, tot in een enkelen regel zuchtjes van den muzikalen adem op te vangen, en de uitspraken hunner op dit gehoor geveste subjektieve kritiek blijven voor altijd waarheid-houdend.

Maar iets anders is, een tweede helft der oplossing van het probleem, waarvan ik wel de mogelijkheid niet zie maar ook de onmogelijkheid niet merk, wier vol-voering mij dus denkbaar lijkt: het wezen van het ver-mogen des gehoors verstandelijk, auto-analystiesch, bin-nen te dringen, er zoo de samenstelling en de wetten van te leeren kennen, eene intellektueele anatomie daar-van, die vergeleken kan worden bij de fysiologische anatomie van het zintuigelijk gehoor, en daaruit af te leiden de wetten, die de Poëzie beheerschen, om zoo te komen tot de Wetenschap der Schoonheid.

Maar indien het reeds niet mogelijk is verstandelijk de klank-expressie in een werk te toonen, — dan is dus met verstandelijk inzicht het accént bereiken nog verder van ons af.

Wij hebben echter twee analytische middelen om ons gevoels-bespeuren van Accent in een werk verstandelijk te schragen.

Het eene is de plastische vorm waarin, in het diepst onzer verbeelding, de globale gevoels-impressie *van den toon, van den geest* van een werk zich omzet.

Is er bij ons aanwezig een groote extatische ontroering, zonder dat wij ons rhythmische of plastische schoonheden heet herinneren — maar bespeuren wij alleen flauw iets als een wit waas, — dan kunnen wij verstandelijk konstateeren, dat Accent aanwezig is.

Het andere is de naauwkeurige æsthetische text-ontleding, dat is het onderzoek naar de woord-vormen en woord-verbindingen, die een diep welbehagen bij ons te weeg brengen.

Zoo als de æsthetische impressie der natuur, in gevoels-waarde, zich verhoudt tot geologische analyse der natuur, — zoo als de theologische synthetische kennis zich verhoudt tot de fysiologische anatomie, — zóo verhoudt zich tot de Kennis van het Accent deze text-ontleding.

Deze text-ontleding nadert tot die kennis dus al heel weinig. Maar van een werk zonder klank-expressie kunnen wij veilig aannemen, dat boven die text-deelen, welke het diepe welbehagen veroorzaken, een glansdeel beweegt van den Accent-aureool, die het werk omgeeft.

Het staat ieder vrij dit onderscheid tusschen accent en klank-expressie niet mede te maken. Ik versta onder klank-expressie de schoonheid van een duidelijk waarneembaar rhythme, dat voor uw proevend gemoedsgehoor nazingen blijft.

Maar onder accent versta ik de voor het oor-oog onzichtbare muziek.

De klank-expressie is als de materiëele muziek, het accent is wat men heeft genoemd de muziek der sfeeren.

Wil iemant het accent eene verijlde klank-expressie

noemen, dan is hier alleen tegen, dat een onderscheid verwaarloosd wordt zoo essentiëel als tusschen wat onzichtbaar en zichtbaar is.

XI.

ANDERE WEG TOT ONT-DEKKING DER ZIELESFEER.

Langs andere waardeeringswegen dan die van het genieten van het accent, kunnen wij ook tot de ontdekking komen, dat in het laatste Drama de Zielesfeer werd aangedaan.

Wij kunnen dit aan sommige momenten bespeuren.

Zoo kust Méléandre in liefde de lippen van Sélysette zonder dat deze daad den lezer hindert, die toch weet dat Méléandre en Aglavaine elkaâr beminnen. Voor het gevoel van den lezer kan deze daad alleen zuiver zijn, zonder ontrouw en zonder ijverzucht-prikkeling, omdat deze wezens streven elkaâr te beminnen en op dat oogenblik die twee elkaâr beminnen in de z i e l, dat is boven de h a r t s-tochten uit.

Noch bij den een noch bij de andere, bij geen van hen drieën, kan het leelijk-treurige of leelijk-slechte gelaat van een verongelijkte of van een ontrouwe in de verbeelding rijzen, om dat in het licht dat hen vervult geen of slechts adæquate, dat is door hun geluks-uitstraling dat licht vermeerderende of er zich in oplossende beelden rijzen kunnen, en zij, zoo zij elkander in werkelijkheid zien, slechts oogen zien met hetzelfde licht er in en hoofden, waar het schijnt uit te stralen, alle drie omvangen in de lichts-sfeer, die zich voedt met zichzelve en niets toelaat dan zich zelve, en de wezens zelve niets anders meer dan die.

Zij zoeken de absolute liefde of de liefde in het absolute en de een ziet in den ander alleen de absolute weêrkaatsing van zijn eigen wezen, zijn eigen wezen zoo als het zich verliest in het absolute.

Dit heeft Maeterlinck eigenlijk gewild maar niet volkomen gedaan. Het is jammer, dat hij deze vervoering niet in zijn werk heeft gebracht. Nog grootere rijpheid in den thans aangevangen groei zal het hem doen volbrengen.

Want het is niet gehéel juist, dat Méléandre's kus aan Sélysette den lezer niet hindert. Het hindert hem wel een weinig. Niet de daad, maar de wijze waarop die wordt gedaan. Hij ziet te gelijk dat het kán, dat het zoú kunnen, maar acht dat het hier niet aldus geschiedt. Want hij gelòoft niet volkomen, dat het zoo met Méléandre is als deze het voorstelt; *hij gelooft niet aan wat Méléandre zegt.* Hij meent dat Méléandre dat er maar om zègt: dat Méléandre zich maar verbéeldt dat 't zoo is, maar dat het werkelijk niet zoo is.

Waarom gelooft de lezer Méléandre niet?

Om dat Méléandre hem niet de zekerheid geeft, die is in de klank-expressie en het accent.

Waarom mist Méléandre die?

Omdat Maeterlinck, met zijn verstand werkend boven zijn gevoel, evenmin als elders de klank-expressie, maar ook het accent hier niet geheel meester was.

En hier werd de zuiverheid van het accent ten innigste op de proef gesteld, om dat hier het vijandelijke, de hartstochten, ontrouw en ijverzucht, in de diepte aanwezig waren, gereed om aan te tasten, en hier dus stéllig moest blijken de aanwezigheid der Ziel, onaantastbaar.

Want had Maeterlinck het *gevoeld*, dat is: ware hij zelf in den aangegeven Staat gewéest en had daarin gemaakt het beeld Méléandre, dan ware er geen sprake geweest van gelooven of niet-gelooven, daar de Waarheid stralend daar gestaan had voor onze oogen.

Ik ben dit paragraafje begonnen met als teeken dat de Zielesfeer is aangedaan te vermelden de kus, die Aglavaines

minnaar aan Sélysette geeft zonder dat het den lezer hindert. Daarna heb ik gezegd dat het den lezer toch wèl een weinig hindert.

De oorzaak dezer lichte slingering is de ondoenlijkheid om zich in deze fijne streken met even groote beslistheid te bewegen als wanneer het geldt de lager gelegen waarheden.

De verontschuldiging is dat ik met een poging tot begrijpen hier hooger ga dan elders met het geven van een vast begrip.

De verklaring is dat de kus niet hindert in zijn hoedanigheid van psychiesch gegéven, maar hindert door zijn onvolmaaktheid van æsthetische faktuur.

Wij gevoelen ons door dit motief zoo hoog bevredigd om dat wij een zoo stèlligen indruk ontvangen dat het aldus kán, dat menschen zoo zeer stijgen kúnnen; en dán komt de hinderende spijt dat deze vast geziene mogelijkheid hier niet is verwerkelijkt tot een feitelijkheid.

Deze tegen-stelling kan alleen vóorkomen waar zóo hoog, tot in fijne klank-vertakkingen, met het Verstand gestegen wordt in den æther van het Gevoel.

XII.

GEESTELIJK WEZEN, LOGIESCH-PSYCHOLOGISCHE STRUKTUUR. DE TAAL.

Hebben wij in het VIIIe hoofdstukje gezien, dat, in vergelijking met de plastiesch volmaakte vorige Dramaas, de plastiek in het Drama „Aglavaine et Sélysette" niet goed is, om dat de kunstenaar de beelding, waarin deze nieuwe geestelijke visie tot wezens, tot schepping, zoû worden, niet heeft aangetroffen;

in het IXe, dat, des-niet-tegen-staande, het opperste-element van kunst-werk in „Aglavaine et Sélysette" kan geacht worden aanwezig te zijn;

in het X^{e}, het een en ander van wat men denken kan over dit opperste element, dat in de taal der geestelijke natuurkunde „ziel", in die der poëtische techniek „accent" zoû moeten heeten;

in het XIe, dat tot de ontdekking der aanwezigheid van dit opperst element ook gekomen kan worden langs andere wegen dan die der poëtische techniek; — dan blijft ons nu nog over het algemeen geestelijk wezen, de logiesch-psychologische struktuur, die bij een kunstwerk de keerzijde der æsthetische expressie is, en verder, in æsthetische-filologie, afgescheiden van de plastiek en andere elementen, den taalstijl van het werk te beschouwen.

De open plek in de mozaïek van het geestelijk-æsthetiesch wezen van het Drama wordt veroorzaakt door het ontbreken eener vast aangebrachte waarde, evenredig aan die der ontplooyng van Sélysette in het 2e Tooneel van het IIe Bedrijf, — die de redelijkheid van Sélysettes wending naar de volkomen opoffering doet blijken.

Dat Sélysette en niet Aglavaine deze Gedachte ontvangt en haar uitvoert, kunnen wij door mijmering a posteriori wel juist heel mooi vinden en uitkomend met Sélysettes karakter, daar immers deze gedachte is „une idée de toute petite fille", — maar deze bizonderheid, het keerpunt en de kern van het geheele Drama, moesten wij niet achter-af heel verklaarbaar vinden, maar zij moest in onze globale geestelijk-æsthetische impressie van het Drama aanwezig zijn als een der voornaamste, ja als het voornaamste bestand-deel daarvan.

Bij het einde van het 2e Tooneel van het IIe Bedrijf, waar Sélysette en Aglavaine elkaar innerlijk hebben ontmoet, denken wij aan de mogelijkheid dat de liefde-van-drieën, waarop Aglavaine in het 1e Tooneel

van het IIe Bedrijf hoopt, zal gebeuren. In het 3e Tooneel blijkt reeds de onmogelijkheid.

Bij het einde van het 1e Tooneel van het IIIe Bedrijf, tusschen Méléandre en Sélysette, stijgen wij weêr eenigszins naar de mogelijkheid dier gebeurtenis. In het volgende blijkt weder de onmogelijkheid. In het daarop volgende is alles voor goed beslist.

De groote wending bij Sélysette, geteeld in het 2e Tooneel van het IIe Bedrijf, volbloeit tusschen dàt en het 3e Tooneel, en tusschen 1 en 2 van III. Dit gebeurt achter de schermen en dít had juist op het tooneel moeten gebeuren.

Gedurende de studie heeft mijn begrip van 't werk zich gewijzigd.

Eerst meende ik dat de algemeene verstandelijke opvatting in deze stelling kon worden samengetrokken: dat door menschen het zieleleven niet te bereiken is en Sélysette zich doodde om dat zij het zieleleven niet bereiken kon.

Daarna bèn ik, bij 't algemeene overzicht, alleen gaan zien het stellen der schoonheid van Sélysette tegenover de schoonheid van Aglavaine.

Want niet door 't begrijpen van de woorden, maar door 't inademen van het waas, dat van het klank-gemurmel opstijgt, wordt de waarheid over 't werk gepuurd. Zoo ontvangen wij waarlijk het leven van dien ander en ontmoet onze geest dien anderen geest.

En nu is 't laatst bedrijf, niettegenstaande de levens-verwenschingen van Méléandre, geheel bedekt door 't waas van Sélysettes schoonheid.

De stelling is dus niet: het hoogste geluk is niet te bereiken; maar de stelling is: waarschijnlijk is Sélysettes schoonheid beter nog dan Aglavaines schoonheid.

En het bewegen door het Drama van de waarheid der onvereenigbaarheid der drie, kan beschouwd wor-

den als de omwoeling der levens-aarde, die noodig was om de planten der enkelvoudige Schoonheden te doen groeyen.

Men zoû kunnen zeggen, dat het geestelijk karakter van de taal — de taal is als het bloed van het geestelijk wezen des Dramaas — twijfel en weemoed is.

Een teederheid heeft bewogen door den straffen en als ademlozen gang van Maeterlincks dramatische taal.

Een verzachting is geslopen door zijn levens-aanschouwen. En „Aglavaine et Sélysette" is als een schoon ontwaken uit beklemmend rijke en starre droomen.

Nog schijnt de zon niet ongebroken gouden, het is stil en schemering in de Kameren des levens. Maar de beweging heeft plaats gehad, onherroepelijk. De wanhoop is gebroken tot weemoed en de strenge donkere zekerheid is tot deinende dagende twijfel ontdooid.

Het is alsof, zoo onverwacht, door een zeer zachte hand, — door de hand van Sélysette — de oogen van den machtigen droomer zijn aangeraakt, alsof hij toen ontwaakt is en eerst een dof licht zijn oogleden heeft zien doorschijnen. Toen heeft hij de oogen geopend en heeft zich in een ander leven teruggevonden, in de schemering van den dag.

Hij kan zijn oogen niet gelooven. Waar ontwaakt hij hier? Wat is die half-donkere kamer, die hem zoo stil omstaat? Wat is 't hier onbewegelijk na de stormen van den droom. Een fijne koû is om zijn aangezicht. O ja . . . wat is dat voor geluk, dat hem zóó teêr, zóó heerelijk doorvloeit, om te bezwijmen . . . nu weet hij het maar kan het naauw' gelooven, hij is in 't voorportaal des hemels . . . dit, dit, dit is zijns vaders huis, dit is de Dag, dit is het stille, héele lichte Leven, een broeyend geluk, als dichte tuinschatten is in de paarse schaduwen van de schemering . . . zoo dadelijk zal de zonneval de kamer binnenstorten . . .

O, o, gelukkig de Gedachte, die, wankel nog van veel vermoeyenis, klopt aan der Schoonheid deur.

De algemeene eigenschap, die de taal aan het werk geeft, is dat „Aglavaine et Sélysette" wel bijna niet meer, maar toch nog te veel een verhandeling in Dialogen is. Het houdt dikwijls het midden tusschen een eenvoudige omzetting in dialogen der motieven uit de „Essais" van „Le Trésor des Humbles" èn: een proeve van experimenteering welk proces zich zoû voltrekken indien de motieven der Essais dramatiesch, meer *levend* dus dan in de „Essais", met elkander in kontakt werden gebracht.

De stemmen spreken niet volkomen *in* het goddelijke, maar spreken nog altijd meer *over* het goddelijke. Het spreken over het goddelijke is hier echter zoo hoog opgevoerd, scheert dermate langs de licht-sfeer van in-het-goddelijke, dat glans uit die sfeer er overvloedig op is gevallen. Dit verklaart de aanwezigheid van „accent."

Het door wijsgeerig-schoonheidkundige aanvoeling ontdekken van weemoed en twijfel in den algemeenen stijl van het werk; het bij techniesch-poëtische ontleding verworven inzicht omtrent de gebrekkigheid der plastiek;

zijn zijden van de zelfde waarheid over het Drama, waarvan een derde kant zichtbaar wordt in den hier aangegeven taal-aard.

Samen groepeeren zij zich tot de stelling: dat de opperste Drama-daad hier niet heeft plaats gehad, dat geen wezens zijn ontstaan, dat geen schepping is geschied.

Men hoort in den grooten liefdesdialoog tusschen Aglavaine en Méléandre in het 1e Tooneel van het IIe Bedrijf wel het tjuiken der ziele-nachtegalen; maar nog is er een dun floers tusschen den begrijper en de Goddelijke Waarheid.

Men hoort het als achter een scherm. Misschien,

denkt men wel eens, zou de klank te brandend zijn in het oor en ís het niet beter te hooren.

Het gevoelend begrip en het begrijpend gevoel van den schrijver zijn als wedijverende leeuwerikken. Wie is ten laatste het hoogste gestegen? Is niet ten slotte in den woonhemel van het gevoel de hoogste dracht bereikt door de kwijnende wiekslagen van het bedwelmde verstand?

Zoo als ik elders aangeef, is de handeling van Maeterlinck, dat hij de psychie heeft gesteld in de plaats van de psychologie. Even als men zich nu kan vermeiden in het nagaan der schoone vormen van het psychologie-gebeente in de psychie-gestalte, kan men, zonder te stijgen tot de voeling van het accent in de taal, genieten van de heerlijke gevoels-arabesken waaruit het taal-bewegen aanhoudend bestaat.

De levende bekoring, het lichtend behagende der dialogen, dat niet het wezen van het accent nog inhoudt, maar tot de accent-sfeer opgeurt en zich er aldus aan verbindt, is in hun eenvoud en algemeenheid, waarin het hoogste en mooiste is afgedaald.

Het goddelijk of ziele-leven is meer dan het hartstocht- of gemoedsleven, het hartstocht- of gemoedsleven is meer dan het levenloze konterfeitsel van het goddelijk leven.

Maar er is een leven, waarin het goddelijk of zieleleven zich afspiegelt gelijk de wolken en het hemelblauw in 't klare water, en dat, ofschoon geen ziele-leven, toch bijna meer dan hartstochtleven is, om zijn gelijknis met het godlijk-leven. Zóo is de taal in „Aglavaine et Sélysette", waar het accent niet werd bereikt, vervuld van echo van accent, die bijna meer dan klankexpressie is.

Indien Méléandre tot Sélysette zeide: „wij willen in

het absolute opgaan met onze liefde" — zoû hij spreken de dorre taal der levenloze begrippen; indien hij zeide: „wij zoeken God den Heer met onze liefde" — zoû zijn woord zijn bont pronkend valsch-gevoel; maar nu hij zegt, o nu hij zegt: „nous nous aimons au-dessus de nous mêmes, Sélysette, nous nous aimons où nous sommes beaux et purs" en de woorden, zooals zij in díe wijze daar om heen zijn, nu is er stèm in en de, hoogere, natuurlijkheid.

„Elle est indiciblement belle, quand j'y songe en moi-même, Méléandre . . ."

„Mais pouvoir dire, les yeux ouverts, mais pouvoir dire „je t'aime" à quelqu'un que l'on aime . . . ."

„Il me semble souvent que mon âme et mon être et tout ce qu'ils possèdent ont changé de demeure et que c'est la partie de moi-même qui n'est pas de ce monde que j'embrasse en pleurant quand je t'embrasse ainsi . . ."

„Je dis de même, Méléandre. Lorsque je t'embrasse à mon tour, il me semble que c'est moi-même que j'embrasse quand je serai plus belle . . ."

Bevend en zich vlijend, mat blinkend en samenklinkend als hooge lucht-deelen, naauw' geworden tot blaauw tintelende, zachte blikken uitvonkelende, kristallen, drijven de taalgangen en ontmoeten elkaâr.

Het is in-der-daad opmerkelijk zoo weinig woorden als er in dit Drama gebruikt worden, hoe de zelfde woorden onophoudelijk worden herhaald en hoe het streven om een aangename verscheidenheid in zijn uitdrukkingen te brengen zóó ver beneden de bezigheid

van den schrijver gebleven is, dat hij er waarschijnlijk geen oogenblik zelfs de lage verlokking van heeft bespeurd.

Men hoort maar de klanken aimer, aime, soi-même, nous-mêmes, moi-même, vie, pleurer en sourire, en de vele vormen van verbuiging en vervoeging waarin die woorden tot elkaâr in verhouding zijn gebracht, komen over-een met de menigte gevoels-schakeeringen die zij jegens elkander vertegenwoordigen.

Met beminnen, glimlachen en weenen alleen is hij in de hoogste atmosfeer van het geestelijk leven gestegen en heeft daar bevend het schijnsel van het beeld der opperste schoonheid neêrgeleid.

En het is of de taal zelve is een gewas van liefde, waar het zielelicht glimlacht in den daauw van het weenen.

EEN NIEUWE DICHTER.

EEN NIEUWE DICHTER. 1)

Ik ben dit boekje een genegen vriend. Wáarom eigenlijk zoo zeer? Waarom heb ik deze verzen zoo betuurd en ze met mijn gemijmer zoo om en om betast, als een schat paarlemoerkleurige schelpen, bleek ròze en bleek paarse papavers, bloemen van avondlucht-kleur?

Er zijn er bij die gelijken de melancholie zelve zichtbaar opbloeyend in kleur-ets, landschappen stil in overschaduwd meer, spiegelbeelden van geliefde, klein en vaag in donker vrouwen-oog als heimelijk kleinood gevat in traan-juweel, weêrschijn van lieve levenskamer in spiegel in de schemering...

* * *

Is het wellicht om de bizondere bekoring van voor het eerst zoo te geleiden als ik nu deze poëzie mag doen?...

Er is daar iets in van het intiem en aangenaam verontrustende genoegen der voorstelling van een nieuwen vriend aan oud-bekenden. Ook de prettige schaamte van het open leggen eener nog ongeweten genegenheid.

Hoe zullen zij elkaâr bekijken?... Wat zullen zij, zoo zwijgend of onder het spreken over andere dingen door, wel van elkaâr denken?

Meer dan één kleine angst schuilt onder de korte en helle lachen, die het prikkelende genoegen van het samenzijn

1) Voorreden voor de Verzen door P. C. Boutens. 's Gravenhage 1898.

uittrompetteren. Angst, dat de een slecht den ander zal zien, te weinig waardeeren. Maar een weinigje jaloersche angst voor al te véel waardeering óok, misschien . . .

* * *

Als het gesprek, eigenlijk zonder dat gij het bedoeld had of wist, eensklaps blijkt fijner te zijn geworden, en gij bemerkt dan aan een blik, beweging of stemmeklank van uw gezel, — dat hij u heeft begrepen, dat, niet de algemeene beteekenis, maar de bízondere beteekenis, dezer gespreksschakeering, die haar meest eigenlijke beteekenis is, door hem is gevoeld, — dan is dat een verrassing, eene ontmoeting van twee, die reeds tot de sfeer der vriendschap behoort, en een zeer heuglijke levensgebeurtenis. Want is de ontdekking van verwantschap misschien niet aangenamer nog dan de wetenschap daarvan?

Een dergelijke aangename ondervinding is het ontmoeten, het hooren daar op eens, — als een beek voor een dorstige in het bosch — van een dichter-stem in een boek.

* * *

Zoo als er een heimelijke verstand-houding van aristokratie is, die zekere toon, die zekere wijze van zich te hóuden, aan welke stellig de een den ander herkent te midden eener daarvoor ongevoelige menigte, en hem met welbehagen denken doet: aa juist, die is van het echte ras, — zoo is er een genoegdoening, een verheugd herkennen vóor den boeken-doorlézenden dichtkunstliefhebber, als hij daar, te midden van zoo veel hulpeloos en waardeloos werk, regels ziet, verzen, die zijn

aandacht blij kan doorpróeven, en die boven het werk zijn gelaat bewegen tot ingenomenheid, door een glimlach in zwijgende vreugde beandwoordend het mooye dat in den schrijver heeft bewogen en door hem vastgesteld is in het schrift.

* * *

Wat is het toch? Wie zal ons ooit, in heldere scherpzinnígheid, zeggen wat het is: de gevoelige toets in de taal, de beweging van den klank, dat onbedriegelijke kenmerk, waarbij het woord Poëzie mag worden uitgesproken?

Gij doorbladert een reeks fransche verzenbundels, bij voorbeeld, van den tegenwoordigen tijd, inhoudende alle soorten van verzen, alle vormen, alle maten, alle onderwerpen, historische, statig beschrijvende, of uitroepende, betoogende, hartstochtelijk lyrische, of idyllische, kwijnend kweelende, of leuke, kleurig voorstellende, en dit alles is . . . knap, aardig, fraai, al wat gij wilt; maar éigenlijk is het níets, om dat het ééne, het aller-eenigst noodige er aan ontbreekt, . . . tot eensklaps gij stil blijft met uw oogen . . . bij een paar regels, die gij daar . . . snel kijkt gij op den omslag . . . o juist, het is een boek van Verlaine dat gij in de hand hebt.

Poëzie is iets zoo buitengewoon voortreffelijks dat in Frankrijk, het rijke literatuurland, Verlaine niet één goed groot gedicht heeft gemaakt, niet één groot Geheel van Hooge Lyriek, dat hij maar zeer enkele kleine, zachte gedichten heeft gemaakt, die gehéél vloeibaar zijn van — loutere poëzie, dat hij meest volkómen goed is alleen bij kleine scheutjes van regels, — en toch Verlaine, zonder eenigen twijfel, de grootste, of eigenlijk de éénige, dichter is van de laatste eeuwhelft in Frankrijk.

Wat ís het toch? Aanschouwing der wereld, der

natuur, met veel mooi-vinden? Verbeelding? Gevoel? Moed? Al hadt gij met de sterkste gevoelens van afkeer of ingenomenheid de geheele Wereld beschouwd, met de grootste bewondering de natuur in al hare deelen, al beschiktet gij over de rijkste Verbeelding, al waart gij een vrouw en stierft van Gevoel en al was de kloekste Doodsverachting uw eigenschap, — het hielp u niets, zoo gij het ééne noodige ontbeerdet, waarvoor al die zaken niet meer dan uitnemende hulpmiddelen zijn.

Poëzie is alleen dit: een aandoening in u zeer helder zien en die *als buiten u om* zich zelve in klank-beweging laten stellen op het papier. Naarmate zij het minder doet als buiten u om, zal het poëtiesch gehalte verminderen.

De auteur, dien ik het voorrecht heb in te leiden, is een dichter, is: aangedaan met Poëzie.

Nu zullen wij wellicht later eens nagaan of hij een groot of klein, een hartstochtelijk of een kalm dichter is, of hij meer of minder plastiesch werkt, in welke maten, en zoo meer. Maar, voor alles, laten wij ons hiermeê verheugen: een nieuw dichter in Holland.

Er zijn er bij deze gedichten, die van hun eerste woord tot hun laatste geheel tot poëzie zijn gelouterd; ook zijn er, waar gij al lezend den dichter kwijt zijt voor eenigen tijd. Gij spreekt hem dan reeds in u zelf toe: waar blijft gij, waar zijt gij gebleven, en hoort na, en zoekt hem te vergeefs, . . . tot daar op eens . . . een kleine rimpeling van woordbeweeg . . . o ja, daar is het weêr, daar heb ik u weêr, zéker, ónmiskenbaar. . . .

* *
*

De bezigheid van dezen dichter is het af-beelden van zijn Gevoel. Dit doen alle dichters en kenschetst hem

dus alleen in 't algemeen; maar in 't bízonder geldt deze uitdrukking voor hém, om dat hij níet de natuur afbeeldt met gevoel, maar zijn gevoel af-beeldt met de natuur.

In plaats van tot de natuur te gaan, trekt hij haar naar zich toe.

Hij maakt niet landschaps-beschrijvingen, objektief, en brengt daarin dan veel „gevoel", zoo dat het ons mooye landschap-stukjes lijken; maar hij maakt gevoelsbeschrijvingen, subjektief, en bezigt als materie daarvoor gegevens uit de natuur.

Er ontstaat hierdoor een aan-houdende on-middellijke vermenging van de plastische motieven met de wendingen van den gevoelsgang, een al-door dadelijk te-rugkeeren tot, en zich vast-houden aan de gemoedsbeweging, zonder zich door de behaaglijke plastiek tot eene wandeling daarin, ver van zich zelve, te laten gaan, waarvan het gevolg is dat het gehalte der gedichten fijner is, meer licht-doorzichtig, meer verlost van het gewicht der materie.

Kon men ooit zonder te rekenen met de grootte van den kunstenaar, die er zich van bediende, op zich zelf aan het eene procédé meer waarde toekennen dan aan het andere, — dan zoude het hier gebezigde zeker te verkiezen zijn boven zijn voorgangers en voorbereiders. Nú kan alleen gezegd worden, dat in déze gedichten dit procédé uitmunt boven het gemiddelde der resultaten van het primitief-realistiesch procédé in onzen tijd.

* * *

In Gedicht is Gevoel alles. Een Gedicht moet mij aandoen, moet aktief en duidelijk in mij *indringen* als plotselinge bloemengeur in reukeloos vertrek, als kaarsevlam in duistere ruimte.

Geenszins de neutrale gedichten, die wel aangenaam zijn om aan te zien maar mij niet meer aandoen dan een welgekleed en niet-misvormd voorbijganger op straat; maar alléén de gedichten die geven of over-een-komen met een staat van blanke en onbewogen verrukking kunnen gezegd worden béter te zijn dan de meer bizonderlijk ontroerend of emotioneel te noemen gedichten.

Het lijkt mij nu, dat daaglijksche tevredenheid en opper-vlakkig-vreugdevolle levenskalmte, hoe zeer wellicht daarvan een lage gelijklooper, aanmerkelijk verder van de niet bewegende verrukking áf is dan de, smartlijke, emotie.

* * *

Wat is weemoed? Hoe komt het, dat zoo dikwijls weemoed en poëzie ons toeschijnen twee benamingen voor het zelfde te zijn? En dat, wat wij den klank, de melodie van een gedicht noemen, de tot muziek geworden weemoed blijkt te wezen?

Is het niet om dat het vermogen onze smart schoon te zien en er van te genieten een bode is, welke alleen daalt van de hellingen, die tot het boven-menschelijke reiken?

Is daarom de regenboog de eerepoort van den weemoed en tegelijk het teeken, dat God de wereld niet zou laten vergaan? 1)

Is het om dat onze aardsche oogen de tegenstelling der donkerte behoeven om de heerlijkheid van het licht te proeven?

„Het genot dat in smart is, is zoeter dan 't genot van genot zelf", zegt Shelley. „Dit is ook de bron van de zwaarmoedigheid die onafscheidelijk van de zoetste melodie is" 2)

1) Boutens, „Door Zomerregen late Zonneschijn". Vergelijk ook Perk, Iris.
2) Vertaling Verwey, pag. 39. Zie ook Baudelaire over Edgar Poe.

Er is verkeeren in Heldenmoed, ook is er vertoeven in Stilte, die meerder dan Weemoed zijn.

Maar deze zijn zoo zelden bereikbaar. Is het dan ook zijn karakter van een áltijd dienst-vaardige vriend te zijn, dat de geheimzinnige onweêrstaanbaarheid van den weemoed verklaart?

Ja, dat is het. Weemoed is licht uit den Hemel de geheele levens-schemering door, waarin de Hemel zelve zoo zelden wordt gezien, hij is de stille milde lamp, die telkens schijnt als de avond daalt in het gemoed, hij is de trouwste helper, die zoo goed de plek kent, waar wij altijd heerlijk wondbaar zijn.

Weemoed is de Trooster, die nimmer verlaat. Geluk zij beter, Geluk is beter, maar wie kent véél Geluk?

Steil en smal zijn van uit de menschheid de wegen van eigen opklimming tot God, die het Geluk is; zeldzaam is Gods eigen nederdaling in een menschenleven; maar liefelijk en voor altijd ons gegeven is de schat van den weemoed, dat pand, die talisman.

De Weemoed, in haar gewoonheid, in onze vertrouwlijke bekendheid met haar, schijnt dáarom wel eens wonderlijker dan het wonder zelf, om dat ze een gloor is van het Godslicht, die zich volkomen heeft vertijdelijkt.

* * *

In sommige verzen, zoo als „Koel bed zilverwijd" heeft de dichter een weemoeds-sentiment even waardevol misschien als dat van Verlaine en zeker als de niet-hybridische weemoed van Heine's beste werk, — vereenigd met de plastiek der lang na Heine opgekomen, nu laatste, periode, in fijne en heldere volkomenheid.

En dit schijnt mij tevens het wezenlijke merk van dit werk te zijn: dat de melodie, het *glijdend* bewegen van den klank, er is samengebracht met een zien en een

beelden, dat tot nu toe alleen met een meer staand of tredend rhythme zich scheen te vereenigen.

Is hij dan niet magistraal, niet zóó zuiver, niet zóó rijk, lang niet zoo krachtig in mooiheid, als een enkele onzer beste dichters, met wien hij wel verwantschap toont, — het element der melodie, in zijn verzen zoo bekorend aanwezig en dat tot de intiemste eigenschappen der Dichtkunst behoort, maakt ook hèm van goeden rang.

En het is mij een eer geweest hem te mogen binnenleiden.

DE BRIEVEN VAN JOHAN THORN PRIKKER.

DE BRIEVEN VAN JOHAN THORN PRIKKER. 1)

. . . Daarvan wilde ik gaan schilderen, weet je wel, ik noem een boom „Jan" of zoo, ik ken ze tegenwoordig allemaal goed, als beste vrinden, en wat zeggen ze veel tegen je, al die groote, compleete reuzen . . ."

PRIKKER, *Brieven*, blz. 126—127.

Ich hörte einst von alten Zeiten reden; wie da die Thiere und Bäume und Felsen mit den Menschen gesprochen hätten. Mir irst gerade so, als wollten sie allaugenblicklich anfangen, und als könnte ich es ihnen ansehen, was sie mir sagen wollten.

NOVALIS, *Heinrich von Ofterdingen*,
Erstes Capittel.

Ik heb mij dikwijls afgevraagd, hoe het toch komt, dat dagboeken en brieven zoo veel prettiger zijn om te lezen dan de meeste gedichten, romans en al wat verder kunst of literatuur heet.

Want, laten wij beginnen met dit als een feit te erkennen; de meeste gedenkschriften, dagboeken en brieven winnen het verreweg van de meeste letterkundige geschriften.

Zelfs hebben sommige dagboeken en brieven, vergeleken met waarlijk goede gedichten, romans en dergelijke, een aanvallige eigenschap, welke de laatste missen, al missen de dagboeken en brieven dan ook de hoogere eigenschappen der goede gedichten en romans.

Het kan best zijn dat dit komt door dat vele

1) Amsterdam. W. Versluys, 1898.

schrijvers denken: „Kijk, nu schrijf ik mijn dagboek of een brief, nu kan ik mij laten gáan en schrijf precies wat ik denk en zóo als ik het denk"; en ánders; „nu ga ik een gedicht of roman maken, nu ga ik dus iets máken, en moet ik er op letten, dat ik in een zekeren „stijl" heb te schrijven", enz.

Dit nu, is een glad verkeerde redenatie. En doordat zij dan meer denken aan wat zij willen máken en aan hoe dat wel zijn moet, dan aan wat zij eigenlijk zèlf gewaar worden en denken, — dáárdoor ontstaan de leêge en slechte gedichten en romans.

Eigenlijk moest iedereen beginnen met maar eens een dagboek of brieven aan een kennis of aan zich zelf te schrijven. Zoo kon hij dan zien of er werkelijk wat in hem was, dat er uit moest. Als dan vanzelf die geschriften op een gedicht of roman begonnen te lijken, — dán was de zaak heelemaal in orde. Een stijl, die op die wijze op een goeden dag door den schrijver in zijn geschriften ontdekt wordt, — dát is de sekuurste stijl.

Kunst bestaat uit natuur en stijl. 1).

Stijl moet er zijn. Eérst moet er echter natuur zijn. Beter natuur zonder stijl dan stijl zonder natuur.

Kunst mag niet intiem zijn. Neen, maar dit beteekent alleen dat zij intiem, zéer intiem doch méér dan intiem moet zijn. Zij onthoudt zich van intimiteit, niet door zich in tegenovergestelde richting te bewegen, doch door door het intieme heen iets diepers te bereiken.

Wat gij, zoo heel voor u zelf, even innig als vluchtig, wel eens gedacht hebt, — houd dát vast, schrijf dát op, schrijf meer zulke gedachten op, — op die wijze zult gij tot het voortbrengen van goede kunst kunnen komen.

Ik bedoel iets over den wenkbrauw van uw neefje of

1) Pierson.

over het staartje van een kanarie bij een oude jufvrouw, — zoo iets waarvan gij dacht, dat dít nu juist al heel weinig overeenkomst had met den Apollo van Belvedère of Parsifal, — schrijf het op, schrijf meer zulke gedachten op. Als gij dan bij het overlezen eens op een avond iets merkt dat u vreemd-aangenaam aandoet, . . net of het, ja, net of . . . het woord „mooi" durft gij niet uitspreken . . . — dan wensch ik u geluk, mijn vriend, — dan zijt gij een kleine kunstenaar, dat wil zeggen iemant die tien duizend maal meer waard is dan een schijnbaar groote kunstenaar.

Denk niet om voorbeelden, schrijf wat gij liefst, wat gij het aller-liefst voelt. Wordt het dan toch niets, goed, dan houdt ge 't voor u zelf, dan hebt ge het groote geluk, wel geen kunstenaar, misschien zelfs geen fijn voelend mensch te zijn, maar te zijn een gewoon mensch met vermaak in zijn eigen gedachten. Dan blijft het voor u alleen, dan zal het u een steun bij prettig herinneren wezen.

Het nut van scholen en voorbeelden kan niet in 't algemeen ontkend worden; maar toch komt het mij zeer waarschijnlijk voor, dat de maker van het beste sonnet hij is geweest, die den sonnet-vorm ontdekte, zij 't dan ook, dat die reeds lang bestond en 't alleen voor hèm een ontdekking was.

Het is om deze redenen dat een naturalistische roman meer waarde heeft dan een akademiesch-klassiek prozastuk of gedicht. Het is om deze redenen dat het dagboek van Marie Bashkirtseff niet alleen eigenlijk preferent aan, maar feitelijk objektief een beter boek, een beter kunstwerk is, dan vele der beste romans van haar tijd.

* * *

Wat een charmante jongen is die Johan Thorn Prikker. Och, zoû ik tot al degenen, waartegen hij zoo bakkeleit,

willen zeggen, hoe is het mogelijk, dat gij daarom een hekel aan hem kunt krijgen en naar tegen hem zijn. Als iemant zoo nagenoeg tegen állen is, niet waar, dan scheelt het weinig of hij is tegen niemant. Deze ommekeer kunt gij trouwens in de Brieven zelf waarnemen. De beminnelijke raas-kaller van de eene bladzijde, die tegen de geheele wereld uit varen gaat. is de leuke minnaar der andere bladzijde, die alles goed èn mooi vindt en alle menschen bovenste beste luidjes. „Behalve de artiesten" — nu ja, nu ja, één schrede verder en ook die worden door de laatst genoemde stemming omarmd. „En als hij die schrede eens niet doet", — wel, dat zoû ik mij dan maar niet aantrekken.

Ik zie het zoo in: Als iemant woedend is tegen ieder-een, dan is hij òf een soort profeet, die u wáarlijk zóó verbazend de baas is, dat gij werkelijk voor hem hébt te buigen; òf hij is — en dan is het niet zóo groot maar toch zeer te waardeeren — een mooi oprecht mensch met sterke neigingen, en die zich voelt groeyen maar nog gauwer groeyen wil uit begeerte naar den schoonen volgroeiden zomer, dien hij reeds in zich aanvoelt, en dan moet een voorbijganger niet tureluursch worden als de lentestorm hem wat onstuimig haar bloesem in het aangezicht gooit.

Ik weet niet of het komt door dat ik vroeger met zoo iemant héél intiem bevriend ben geweest, maar ik gevoel bepaald zekere sympathie voor iemant die jong is en dan alles kort en klein slaat om zich heen. — Mocht ik zelf ook tot zijn prooyen behooren, — nu, dan tracht ik mij daarin te schikken.

Dit is gegrond op eene redeneering, die rond loopt: als het u werkelijk niet bezeert, waarom zoudt ge het dan niet aardig vinden, en als het u wèl bezeert, nu, dan, ja, ik bedoel, dan heeft misschien de aanvaller gelijk wat u aangaat juist in de mate, waarin het u bezeert.

Dit is wel niet geheel juist, maar er is toch iets ín.

Er zijn groote kunstenaars geweest, die uiterst kwetsbaar waren door depreciatie. Maar toch . . . kijk eens (laat mij het u ietwat schoolmeesterlijk uitleggen), als mijn kleine neefje, sprekend van eenige vellen papier, die daar liggen en wàarop ik het innigst van mijn wezen met bevende schroom en uiterste zorg heb weêrgegeven, mij toevoegt: „zoo, ouwe pennelikker, heb je daar de boel weêr 'es volgeklad?" — dan word ik geen zweem van gegriefdheid gewaar en dreig lachend met een opstopper, die uitloopt in een liefkozing. En nu wilde ik alleen maar hèm geluk wenschen (en benijden), die zijn deprecieerende beöordeelaars als kleine neefjes kan aanzien en behandelen.

* * *

Naar mijne meening had nog meer dan reeds geschied is in deze Brieven onuitgeefbaar geacht moeten worden. Het zijn die gedeelten, wier toon alleen-intiem is en die niet, door het intieme heen, stijgen tot het algemeen-aardige en algemeen-mooye. Zij bevinden zich in de eerste helft der verzameling.

Ik werd reeds een in mij stijgenden weemoed gewaar, want dit is een omstandigheid, die ons met teêre verlegenheid vervult: het bloot geven van kiempjes, die tot iets heel moois zullen worden, maar die . . . dat nog niet zijn, en die . . . den kouden buitenwind niet kunnen verdragen.

Zij behooren tot het innigste maar moeten verborgen blijven, en door ze openbaar te maken wordt iets in u vlijmend gekwetst, iets dat heilig en onnoembaar is. Gij doet dan min of meer tegenover uw ziel en uw kunst als een vriend, die een in een tijd van hulpeloosheid van zijn boezemvriend opgevangen stameling in de krant gaan zetten.

Naar mijne meening geldt dit alleen voor die passages die feitelijk, zoo als zij daar staan, onbeduidend zijn. Ik zoû, geloof ik, de kieschheid niet zóó ver uitstrekken, dat ik de fijne mededeelingen van kunst-natuurkunde, de uitkomsten van het bespieden door den kunstenaar van de kunst-wording in hem, ook onuitgeefbaar zoû achten om dat die kunstwording nog niet geheel had plaats gehad.

* * *

Wat een heerlijke natuur, die Prikker. Wat murmelt dat gebabbel als een beekje door het bloeyend levens-bosch, leuk mokkend in donker, glansend van pret op lichtere plekken, achteloos dragend de schoonst gevallen bloemen, plotseling schitterend en als even onbeweeglijk in den zonneschijn van het sublime.

Dat het zoo mooi is ligt aan heele kleine dingetjes van toon. Iets lager, en het was bijna ploertig hier en daar, iets hooger en het was lijzig op andere plaatsen. Nú, is het precies goed. Nu is het precies goed, om dat het klinkt als het heerlijke zingen en roepen en lachen van een dorpsjongen in het bosch, om dat het teeder is en klaagt, als het verborgen hoekje onder de blaâren waar hij zijn liefste speeldingen bewaart, en als de heldere tranen over de morsige wangen van dien jongen, dien wij lief kregen om zijn open jubelen in de heldere lucht.

De toon lijkt ook zooveel op een beekje, omdat een beekje dikwijls verborgen is onder gras en lage donkere takken. Die verborgenheid, dat bijna ondergrondsche geluid, is eigen aan de stem, die waarlijk de stem is eener *ziel*. Het diepe, het diep vertrouwelijke, het innigst geméende, dat is het méer dan bekoorlijke dat

wij voelen onder het dartelend bewegen aan de oppervlakte.

Ik moet altijd aan een koffiehuis denken, zoo'n klein vreeselijk gewoon koffiehuis ergends, met oude mahoniehouten tafeltjes, stoelen met rieten zittingen, zelfs zand op den vloer. Achter in donker is het buffet. Het is zoo karakterloos mogelijk. En toch heeft het een onzegbaar, heel bizonder, bijna plechtig karakter. Want 's avonds kwamen daar aan een van die tafeltjes eenige jongelui bijeen, die veel glazen bier dronken, met hun ellebogen op tafel zaten, zware sigaren en pijpjes rookten, spuwden op den vloer, onder de zwartige muren, de groezelige gaslichten en de wolken tabaksrook. En bij hen was ook een jongen, de grootste schreeuwer van allen, die ontzettend opsneed, en de menschen uitschold voor al wat leelijk was. Soms, als het heel laat was geworden, ging hij boven op de tafel staan en sprak het heele koffiehuis toe. Maar alleen zijn vrienden begrepen zijn onderwerp. Want hij had het over... kunst; natuurlijk dus over de hooge, de goddelijke kunst, die hij verwachtte en de afgrijselijke die er wás.

En ieder-een bijna haalde zijn schouders op en men schuwde hem een beetje, om dat hij zoo pochte en zoo schold.

Maar let nu eens goed op, op dien vagebond, en hoor eens wat hij zegt als hij stil is, tusschen zijn twee vuisten aan zijn wangen en twee halen aan zijn pijpje door. Luister goed wat hij zoo smoezelend tot zijn buurman zegt, een winkelbediende uit Rotterdam of zoo, die er overigens geen stom woord van begrijpt.

Ziet gij dat gezicht? Ziet gij die expressie?... Hóort gij dát?.. Já, dát was het wel wat hij zeide... Zie nu eens op. Is het niet, is het niet of die rookwolken mooi worden daar, lentewolken eil en fijn, is het niet

of er een licht schijnt van fijn tintelende gouden zon in plaats van groezelige gaslampen? Is er hier niet een bizondere atmosfeer en gaat er niet als een geur, een naauw' merkbare geur, een geur die eigenlijk geen geur maar alleen reinheid is, een geur van geurloze witte lelies voorbij?

Kijk naar zijn gezicht, naar het gezicht van dien éenen niet grooten, wat in-een-gedoken jongen man.... Ik geloof, ja, waarlijk, ik geloof, dat wij hier op de schoonste plek zijn, die er in de stad te vinden is...

* * *

Ik zoû het, dunkt mij, aangenaam vinden tot de in de Brieven leelijk gescholdene te behooren en er dan tóch zoo over te schrijven als ik nu doe. Raas maar toe, beste, beste jongen, hoop ik dat ik dan zoû kunnen denken, wees maar boos op me, — ik houd tóch van je. Ik houd toch van je, want ik vind je, iets wat men heel zelden zoo van iemant vindt, — ik vind je zoo mooi. En je bent zoo boos om dat je iets veel mooyers in je voelt dan wat je van al die anderen en van mij ziet. En dat veel mooyere, niet als je zelf, maar als een van liefde omgeven schat ín je, miskend acht.

Misschien zul je eens boos op niemant meer zijn en het bewijzen van je meerderheid overlaten aan de schoonheid alleen, die uit je werk zal schijnen. Het zal zijn als een licht, waar al dat andere donker bij wordt, of misschien ook iets anders nog, misschien zal het zijn als een licht, waarbij je al dat andere ook meer verlicht ziet dan het je tot nu toe scheen. Je weet niet, er kunnen zulke vreemde dingen gebeuren.

En wil je boos blijven, — óok goed. Mijn gedachte over je zal niet veranderen. En wat zoû mij bij zóó groote mooiheid je boosheid hinderen, die ik zelfs als een deel daarvan beschouw.

Ik geloof in je en ik hoop alles voor je. Ik hoop het zóo zeer. Blijf dan die je bent, het heele leven door. Laat het met jou nu eens wáárlijk zoo zijn. Behoud dat eene, dat van „ik kan niet liegen." Behoud je ziel, die zóo schoon is, voorzichtig en zuiver volkomen. Ik zal zoo blij zijn over tien, over twintig jaar, in je werk den sublimen jongen, die de Brieven schreef, te herkennen.

Vin je me preêkerig en zegenend en dat ik een „bakkes" zet als een dominee? . . . . Het is wel een beetje waar, en ik houd op. Ik vraag verlof je in gedachte de hand te drukken.

* * *

De kleine dingetjes van toon, waardoor de Brieven zoo mooi zijn, zal ik niet ont-leden. Men moet ze zien, als even blinkende bloemen in dauw-waas, in de atmosfeer van het Boekje zelf.

Op blz. 40, waar hij van het zien en óver-denken eener bloem spreekt, heeft hij dezen tusschen-zin: „mooi „omdat de blaadjes zoo éven mooi gebogen zijn".

Het geheim der waarde van dezen tusschen-zin die aan den geheelen volzin de hare geeft, is hierin gelegen, dat de schrijver zoo stout-moedig is geweest het in den volzin reeds dikwijls gebruikte woordje „mooi", dat hier pas weêr aan „omdat" ook voor-af-ging, nog eens te herhalen tusschen „éven" en „gebogen".

Ieder ander, niet waar, hadd' geschreven: „mooi om dat de blaadjes zoo éven gebogen zijn", meenend daarmeê al iets heel fijns opgemerkt te hebben. Maar hij niet. Hij liefkoost de ronding zijner gedachte nog met dit laatste gebaar, waarvan de overbodigheid juist de mooiheid aan het gedachte-geheel geeft, zoo als een hand-groet in het ledige na den handdruk den groet aan den vertrekkenden vriend mooi voltooit.

Maar dit is nu ook alles, wat ik oplichten zal. Iedere fijnproever moge verder zelf naar hartelust grasduinen.

* * *

Dingen, die deze verzameling Brieven of wel den schrijvenden Johan Thorn Prikker kénmerken, zijn: ten eerste, dat de lezing van dit boekje ons niet wijzer maakt wat aangaat de symbolistische schilderkunst of dan de schilderkunst, die de schrijver wîl.

Hij zegt het ook zelf ergends, dat hij het eigenlijke van zijn kunst wèl schilderen, maar niet schrijven kan. Op meerdere plaatsen zegt hij niet goed te kunnen uitleggen, wat hij eigenlijk bedoelt.

Wij hebben hem er trouwens liever om, want de beminnelijkheid van het boekje komt grootendeels hieruit voort, dat het zoo volstrekt het tegenovergestelde van theorie behelst.

Ten tweede is het merkwaardig zoo veel als de toon dezer Brieven gelijkt op den toon, dien een realist van de Barbizonschool of dien een impressionist zoû kunnen hebben.

Dit heb ik niet met zooveel genoegen waargenomen, om dat er uit zoû volgen, dat Prikker van nature nog dichter bij het realisme staat of bij het impressionisme, dan hemzelf misschien bekend is; maar om dat het mijn vermoeden bevestigt, dat het symbolisme door echte kunstenaars-naturen, van wie alleen het ware symbolisme te verwachten is, alleen is te bereiken langs den weg der realistiesch-impressionistische gevoeligheid.

Tot het symbolisme komt men niet door theorie en ingespannen arbeid; maar tot het symbolisme komt men door exces van impressionistische gevoeligheid.

Zoo als hij spreekt van het glimmen der blaadjes in de Scheveningsche boschjes op een regendag, — zoo zoû een Fransche primitieve-realist ongeveer ook daarover kunnen spreken.

Zoo als hij in den verrukkelijken brief uit Visé, van zijn wandelen tusschen de mooye kleuren vertelt, zoo zoû misschien een uitmuntend neo-impressionist ook kunnen verhalen.

Waar echter, ook te Visé, de rotsen figuren worden, groote menschen, die elkaâr vasthouden om samen de zware blokken te dragen die boven hen zijn, — daar begint iets symbolistiesch te schemeren.

Terwijl de bewering in het laatste gedeelte der verzameling over de heiligheid van alles en ieder-een evenals die over het groote geluk dat mag omgaan in kringetjes spuwende baliekluivers, ons in de nabijheid van Emerson- en Millet-sentimenten brengt.

Een der zijden van de diepe beminnelijkheid van de Brieven is dat men de groote aanschouwings-wijzen en sentimenten van onzen tijd er argeloos in ziet ondervonden en als bij verrassing geüit door de heldere intuïtie eener ongeleerde, ongeschoolde, onwetende, maar álles voelende en begrijpende jeugd.

En in mij hebben zij de overtuiging bevestigd, dat er, waar het kunst geldt, nu evenals voorheen, slechts twee elementen bestaan: de bizonder onbevangen en gevoelige mensch en de groote natuur om hem heen.

De groote natuur om hem heen, waarvan hij plotseling merkt, dat hij haar gaat weêrgeven, zonder te weten hoe. Terwijl hem later dan al weder ont-dekt kan worden, in welken stijl het dier groote natuur behaagd heeft zich door hem heen te styleeren.

* * *

Het zij mij toegestaan op te merken dat ik hier geenszins oordeel over het schilderwerk van Johan Thorn Prikker. Ik heb daarvan bijna niets gezien en zoû het misschien niet kunnen beöoreeelen al had ik het gezien.

Ik weet dus niet of hij zeer goed werk heeft gemaakt, noch of het waarschijnlijk is, dat hij eens zeer goed werk maken zal.

Ik vraag daar ook niet naar. Want hier is iets anders. Hier is iets waar ik wèl min of meer verstand van meen te hebben. Hier heb ik een boekje, en dat boekje nu is iets héél bizonders. Want in dat boekje leeren wij kennen eene zeldzame, eene kostbare menschen-natuur, eene menschenziel, puur en echt en de schoonste bezittingen rijk.

Dát zeg ik. Dát weet ik. Dáarop geef ik mijn woord van eer.

* * *

Zoo als ik reeds opmerkte, is het karakter van Prikkers kunst uit het boekje niet af te leiden.

Noch de beschrijvingen van zijn werk zelf: een groote hand zus, een kristus-kop zoo, een monnik hier, een kerkje daar; noch de plaatsen waar hij tracht den aard der kunst, die hij bewondert en wenscht, aan te geven, vooral in vergelijking met de impressionistische, sprekende van de essence der dingen, het mystische leven of het waarlijke leven, en niet den schijn, der natuur, vertellende hoe de geziene bloem zich vervormt in de herinnering en hoe hij de herinnering, het meer essentiëele leven der bloem in de herinnering, en niet de eerste, oppervlakkige weerkaatsing der bloem in de verbeelding, wil geven; noch, eindelijk, de plaatsen in het boekje, waar feitelijk reeds mooiheid zelve aanwezig is, de ontroerde uitingen van wat het Leven hem doet denken en zien, — zijn beelden van symbolische aandoening of verduidelijken ons het samenstel der psychische bewegingen van de symbolische of eenige andere door hem bedoelde kunst.

Evenmin als het boekje ons een karakter, dat is

een gevormd menschenleven, te zien geeft, kunnen wij er het karakter eener kunst in vinden.

Maar wij vinden er in eene schoone natuur met plekken, waar de innigste schoonheid der menschelijke natuur wordt gezien. Wij vinden er in den vertrouweling van nature der brooze geheimen die het gemeenschappelijk kenmerk zijn van alle diepe, hoe zeer ook in verschillende stijlen uitgeloopen, levensbegrip en kunst.

Ik stel mij voor dat het zaad van de cactus en het zaad van het madeliefje veel op elkaar gelijken (ik zeg maar zoo wat, weet helaas weinig van botanie, misschien heeft slechts een van de twee, of hebben geen van beiden, eigenlijk zaad), en tot elkaâr zeggen: wij zijn allebei ongeschonden zaadjes, zoó zullen wij blijven, nooit zullen wij liegen, nooit zullen wij een metalen cactus en een papieren madeliefje worden.

En dat zij, op middelbaren leeftijd elkaâr ontmoetend in een ruiker, zeggen: dag, cactus, dag, madeliefje. — Wat ben jij een prachtige cactus geworden; — en wat jij een lief madeliefje. —

Ik stel mij voor dat een Madonna der beste Primitieven een boerenmeid van Millet eerder als haar zuster omhelzen zoû dan zij het een Madonna der 19e eeuwsche Dusseldorfers zoû doen.

En dát, geachte vrienden, lijkt mij de quaestie bij uitnemendheid.

FRANSCHE SYMBOLISTEN.

FRANSCHE SYMBOLISTEN.

Opmerkelijk is het opstel van Camille Mauclair in de afleveringen van 15 Oktober en 1 November 1897 der *Nouvelle Revue,* getiteld: „Souvenirs sur le mouvement symboliste en France."

Het doel is nu eens duidelijk aan de menigte uit te leggen, wat eigenlijk „le mouvement symboliste" was, waarover zij zooveel gehoord heeft en dat ten slotte tot niets heeft geleid.

Het artikel is leelijk door den toon van klikken, van frisch en verstandig open-leggen wat vertrouwelijk had behooren te blijven, dien het nu en dan heeft.

Omtrent niets wellicht is omzichtige schroom en eerbiedige heimelijkheid zóo voorgeschreven als jegens doode geestdrift van vrienden. Wat zij openlijk schrijvende hebben beloofd en — niet gehouden — daar kunt gij van gewagen, indien het noodig mocht zijn; maar zwijgen zult gij over hun heete hoofden en opgewonden gesprekken gedurende de nachtwandelingen uwer jeugd en waarbij gij alleen in uw hoedanigheid van vertrouwelijk vriend waart tegenwoordig.

Nu zijn zij effen en gelaten, wellicht vergroofde, menschen geworden, — zwijgen zult gij over den bloei hunner jeugd, die verdord is vóor den tijd.

Het artikel is ook leelijk, wijl de schrijver zijn eigen werk, — nauwelijks drie jaar oud — daarin verstoot.

Leelijk ook wijl hij de oprechtheid, de gulheid, het felle dweepen ontkent, waarmede sommige schrijvers en schilders, die tot de „symbolisten" gerekend werden, de anarchisten hebben toegejuicht en ontvangen. Leelijk om den heelen geest van goed-makerij, om de bedoeling lagelijk duidelijk te maken, dat dit alles zoo erg niet is geweest.

Het opstel is overigens verdienstelijk, om de naauwkeurige geschiedkundige uit-een zetting van de Fransche letterkunde der laatste veertien jaar, die het geeft.

Geheel juist wordt de oorzaak van de mislukking der Beweging in Frankrijk er door aangegeven.

Vele der symbolisten namelijk waren wel rijk-geestelijke geleerden en scherpe Kunst-leer-kenners, de theorie van het symbolisme was eveneens zuiver, hoewel nimmer volledig geformuleerd; maar het voornaamste ontbrak. De theorie namelijk is niet *verstandelijk aanwendbaar.* Eerst moet de Dichter er zijn, die kan dan, meer of minder bewust, de theorie in praktijk brengen. Hij mag zelfs ook, en volkomen onbewust, een heele andere theorie in praktijk brengen. Als hij maar Dichter is.

Dit is nu juist wat ik altijd gedacht heb, als ik er mij rekenschap van gaf: dat van de zoogenaamde Fransche Symbolisten iemant, die noch een geleerde, dus ook geen Kunst-leer-kenner, noch zelfs een Symbolist was, namelijk Verlaine, de eenige was, die in 't groot werkelijk iets beteekende.

De positie van Zola tegenover het mislukken der symbolisten-beweging in Frankrijk, is prachtig.

Wie is de grootste schrijver van Frankrijk? .... Zola. Of meendet gij soms, dat Remy de Gourmont, Marcel Schwob of Henry de Regnier grootere schrijvers dan Zola zijn?

De beste schrijvers der Symbolisten-groep zijn André Gide en Camille Mauclair, geen van tweeën eigenlijk symbolist en beiden zwak, zwak.

Dat de conceptie van Wagner, Nietzsche of Ibsen, of een andere 19e eeuwsche Engelschman of Duitscher superieur aan die van Zola zoude zijn, zooals Mauclair te verstaan geeft, — ik zal het niet betwisten. Zola is de grootste schrijver van Frankrijk. Dat er een groote massa waardeloos is in Zolaas werk, ik weet het; maar ik blijf Zola in zijn massa goed werk verkiezen boven Flaubert, boven De Goncourt, — Daudet komt hierbij heel en al niet in aanmerking; verkiezen blijf ik hem ook boven al wat de symbolisten in Frankrijk hebben voortgebracht. Niet Zolaas intellektualiteit of kritiesch inzicht af smaak boven de hunne; maar zijn werk boven hun werk.

Mallarmé is geen dichter, maar een æsthetikus, die intellektueele proeven van stijl-essence heeft gegeven.

Zola geeft onverfijnd, — dus wat grof, 't wordt toegegeven — eenvoudig, eerlijk en goed werk, zonder veel verheffing, grof maar zuiver

Nu, dit is, — alle verdere vraagstukken van stijl er buiten gelaten — beter dan het kleine, intellektueele werk, dat geen kunstwerk, geen literatuur is, dat heelemaal niets is (Remy de Gourmont, Alfred Jarry, etc., etc.), en dan het werk van hevige, maar valsche, verheffing (Élémir Bourges, schrijver van *Le Crépuscule des Dieux* en *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent)*, waarin, op twee manieren dus, de symbolisten falen.

Het eerste vereischte voor alle werk is, dat het eenvoudig eu klaar, dat het *goed* werk zij. De hoogste gletscherplekken zijn op zich zelf even eenvoudig en klaar als het nietigste gras-sprietje in het dal.

Al ben ik dus sinds jaren al meer in de buurt van Maeterlinck dan in die van Zola, en al gelijkt in zijn kunstbegrip Bourges (op geen van beiden erg maar)

méér op Maeterlinck dan op Zola, — zoo verkies ik toch dus wèl Maeterlinck boven Zola, maar toch Zola ver, ver boven Bourges

Degene, die een eigen, een zuivere aanschouwing van het Leven in zijn werk heeft, is dengene, die daarvan de schoonste of beste aanschouwing heeft, nader dan hij, die op valsche wijze die schoonste of beste aanschouwing geeft.

Het voorbeeld der muziek maakt deze meening aanstonds onweêrsprekelijk. Een onnoozel deuntje, zuiver gespeeld, is te verkiezen boven een geradbraakte symfonie. (Een geradbraakte symfonie verkies ik dan echter misschien nog boven een pianoles, waarbij het intellektueele werk 1) is te vergelijken.

Opmerkelijk in de stukken van Mauclair is, ten eerste, dat hij er niet in slaagt, hij, de intieme kennis van Mallarmé en die steeds in het centrum der symbolistenbeweging heeft geleefd, ons de natuur der bedoelde kunst duidelijk te maken. Hij noemt de Engelsche en Duitsche invloeden, de meeningen en voorliefden der symbolisten, geeft eene causerie over hun manier van samenleven, enz., maar dringt niet door tot de eigenlijke natuurkunde der verhoopte maar onopgedaagde kunst.

De aanduiding, dat het symbolisme wil geven niet afbeeldingen van reëele personen, maar ideeën-inkarneerende, repræzentatieve figuren, is niet veel meer dan een gemeenplaats, waarvan de absolute geldigheid zeer wordt aangetast door Mauclairs eigen, overigens zeer scherpzinnige en juiste, opmerking, dat sommige der door de symbolisten geëerde auteurs, als Shakespeare en Ibsen, eenvoudig reëele personen hebben gegeven, doch die, door de diepte der geestelijke gesteldheid

1) Ik bedoel met intellektueel werk natuurlijk niet kritiek-werk, maar kunstwerk, dat niet emotioneel of sensitief doch intellektueel is.

hunner makers, ofschoon reëele personen blijvende, *van zelf* te gelijkertijd „ideeën-inkarneerende" repræzentatieve figuren werden.

In-der-daad is symboliesch werk alleen iets waard voor zoover het den indruk geeft van dieper reëel te zijn, van reëeler te zijn dus, dan realistiesch werk.

Met de zelfde *gewaarwording*, waarmede het leven wordt opgemerkt voor het realistiesch werk; met dezelfde *gewaarwording*, maar die dan sterker en scherper, wordt het leven opgemerkt voor het symboliesch werk.

Alle werk, dat niet langs den weg dezer *gewaarwording* is verkregen, is uit den booze en levenloos. Zeer te recht zegt Gide: „toute connaissance que n'a pas précédé une sensation m'est inutile".

Indien men de artikelen van Mauclair beschouwt als iets, waaruit men de fransche symbolisten nu eens leert kennen, — ach, dan komen zij vrij schamel te voorschijn. Zoo zij dan al geen eigen werk te toonen hebben — vertegenwoordigen zij dan toch een smaak, een oordeel, eene houding van fijne levenskenners... Nu, dit blijkt ook niet zoo zeer. Wèl meening en smaak, maar niet zóó zeer, dat er gracelijke bizonderheden door komen in den stijl van hem, die over dien smaak en die meeningen schrijft.

Geen krachtige persoonlijkheden maar fijnaards zijnde, en het geestelijk element tegenover het naturalisme voorstaande, zouden zij eigenlijk in geestelijke zaken, in zaken van ziel, gemoed, hartstocht, liefde, God, enz. moeten zijn wat de De Goncourts voor de plastische kunsten waren. En telkens zoude men aan allerlei adjektieven en fijne tusschen-zinnetjes hun delikate gemeenzaamheid met de schakeeringen van het zieleleven moeten waarnemen.

Maar daarvan weinig spoor. Zij hebben ongeveer

den smaak der De Goncourts en daarbij gevoegd eene *groote neiging voor* muziek, buitenlandsche letterkunde en filosofie. Maar geen subtiliteit in de liefde en kennis dezer laatste drie dingen.

Het gezegde, dat de dirigeerstok van den orkestdirekteur in onzen tijd de eenige waarachtige scepter is, is ongeveer de eenige heel aardige gedachte, die uit den Mallarmé-kring Mauclair tot ons overbrengt.

Hij stelt het verder voor alsof uit den symbolistenkring wel geen symbolisten, maar toch tal van merkwaardige schrijvers zijn voortgekomen, die nu, ieder met zijn individueel en school-vrij werk en alleen dáárvoor verandwoordelijk, de fransche litteratuur van na het naturalisme uitmaken.

Geheel onjuist. De doode dichters, Verlaine, Rimbaud, Laforgue er buiten latende, zijn Valette en Renard wel de goede onder deze schrijvers en deze zijn juist aan het naturalisme verwant. Barrès blijft een fijne geest. Maar de anderen zijn dichters en prozaïsten, koud en akelig en van het jaar nul.

De waarheid is onbetwistbaar, dat zij een kunst wilden, voortkomend uit Duitsche, Engelsche, Deensche, Russische en Amerikaansche invloeden, en dat zij deze niet hebben gemaakt, omdat er geen kunstenaar onder hen was.

* * *

Zéér opmerkelijk, ten tweede, en tevens lichtelijk geméén, is het verzwijgen door Mauclair van Maeterlincks naam in deze opstellen. Dat hij alleen over het symbolisme in Frankrijk zegt te spreken, is geen verontschuldiging. Want behalve de internationale voorgangers, noteert hij toch wèl Verhaeren, ook geen Franschman. De waarheid is, dat Maeterlinck heeft gedáán juist dát

en juist, om zoo te zeggen, álles, wat de Franschen hebben gewild, maar niet gekund. En dat in den persoon van den in het Fransch schrijvenden Maeterlinck, de bloei der Fransche literatuur zelve, zich van Parijs naar Gent heeft verplaatst.

Het is duidelijk, dat dit te erkennen een zwaar stukje voor Mauclair zou zijn geweest; maar toch ware het zijn plicht geweest Maeterlincks naam op ieder zijner bladzijden met eere te vermelden. Hij zou dan niet over het geheele artikel de schaduw geworpen hebben zijner schitterende afwezigheid.

Om de zwakheid van de pogingen der symbolisten duidelijk te maken, zegt hij o. a. : „Il leur fallait un décor du moyen-âge."

Dit lijkt ook een ongegrond verwijt. Het vraagstuk van het dekor is oppervlakkig. Voor het wezenlijke doet het er niet toe.

Dat een dramaschrijver zijn peronen Mélisande, Aglavaine, Maleine en Hjalmar noemt in plaats van Jules, Sophie en Charles, kan een nuttig en zelfs vereischt accessoire zijn, den kérn der kunst raakt het niet. En niemant heeft er ooit Shakespeare een verwijt van gemaakt, dat hij zijn personages namen uit de oude geschiedenis gaf.

* * *

CAMILLE MAUCLAIR, *Le Soleil des morts.* 1) — Dit is ten minste leesbaar, gedistingeerd werk.

Maar hoe weinig beduidt het, vergeleken bij het werk der groote en echte eigenaars eener manier van zien — Zola en Maeterlinck.

Wat is het? — Het is een min of meer als roman behandelde causerie, over de symbolisten.

---

1) Nouvelle Revue, 15 Februarie 1898 en volgende aflev.

Welke invloeden zijn er in merkbaar? Poë, Mallarmé, Zola, Maeterlinck.

Is het iets eigens geworden? Niet zóó hoog als de vier genoemden heeft deze schrijver iets eigens. Maar de motieven uit deze vier zijn er toch dusdanig in verwerkt, dat er een zeer gedistingeerde en den schrijver werkelijk alleen eigen stelwijze is te voorschijn gekomen.

Zoodat, indien men, — terwijl de hoogte hier het van-den-eersten-rang-zijn beduidt — zich het werk van Poë, als een nachtelijken vuurtoren, dat van Mallarmé als een ontastbare populier-schaduw op een hoogen muur, dat van Zola als een heel hoog station, en dat van Maeterlinck als een toren van den Keulschen Dom voorstelt, — dit werk van Mauclair zich vertoont als een rijk ingelegde tafel, waarop straaltjes van den vuurtoren, stukjes populier-schaduw, stukjes Dom en stukjes station kunstig aan elkaar passend zijn samengezet.

Wat zou de schrijver verontwaardigd zijn, indien hij wist dat hem Zolaïstische motieven worden ten laste gelegd!

Toch zal men bij gezette lezing ontdekken, dat b. v. de samenspraak tusschen de Neuze en mevrouw Lestrange, waar zij zegt, dat „l'élite", de symbolisten, tóch moesten trachten meester der openbare meening te worden en zij eindigden met samen over Parijs te staren, een pur-sang Zola-stukje is.

Wat is trouwens, voor het beschrijvende gedeelte, deze geheele stijl anders dan een genre van gedistingeerd naturalisme? Van de aardige dassen- en schoenenbeschrijving der jongelui uit den kring van Mallarmé af, tot en met de binnenkomst van mevrouw Lestrange in Armels buitentje en het uitvoerig landschap onmiddellijk buiten de stadspoorten?

De zinnebeeldigheid in deze landschapsbeschrijving is juist dezelfde zinnebeeldigheid, welke men aan Zola wel eens verweten heeft van in weerwil zijner uitdrukkelijke leerstellingen in zijn werk te brengen.

DE CANDIDATUUR VAN BOMMEL.

DE CANDIDATUUR VAN BOMMEL,

BLIJSPEL IN DRIE BEDRIJVEN

DOOR

DOCTOR JURIS. 1)

Aan dit zeer aangename blijspel heb ik een avond genoegelijk besteed. Ik heb het niet gezien. Onze tooneelspelers zijn, door tien à twintig jaar lang de slechte Duitsche kluchten te hebben gespeeld, vrij wel onbekwaam geworden tot het bevredigend vertoonen van een stuk als dit. En ik heb het bij de lezing tamelijk levendig in gedachte waargenomen. Mij dunkt, het was nog zoo onverstandig niet, er op die manier kennis meê te maken.

En nu zie ik al-door Busken Huet voor me. Want dit is een goed geschreven stuk en staat toch geheel en al buiten alle stijl-bedenkingen die tot de Nieuwe-Gids-bewegingen behooren of in een hoe verwijderd verband ook daartoe betrokken kunnen worden.

Dit stuk is geschreven door iemant die een gekleedde-jas en een zwart kòlletje pleegt te dragen. Daar zoû ik iets om willen verwedden.

Huet had het niet kunnen schrijven. Want zijn geest

---

1) Amsterdam 1898. Het volgende stukje werd geschreven voor mij de naam van den auteur der *Candidatuur* bekend was.

v. D.

en zijn geestigheid was geheel anders. Maar dit stuk komt voort uit de echte, puike, ouderwetsche, Nederlandsche universitaire kultuur, waartoe Huet en zijn tijdgenoten behoorden. En er zoû in Huet-stijl over gesproken moeten worden.

Men moet ook zúlk een werk beöordeelen naar zijn aroom, naar „wat ruik ik er aan?" En dan ruik ik er aan: Goethe. Het is even ver af van het Engelsche wild en strak potsierlijke, even ver, zoowel uiterlijk als innerlijk, van de hoog-gelegen en oneffen domeinen der hatende of wanhopige Ironie, — als van de burgerlijke sentimentaliteit en het laag-komieke der Duitsche en Hollandsche blijspelen van dezen tijd.

Er is in dit geheele blijspel niets scherps of snijdends. Wie dit meent, is een slechte keurder van menschengemoed. Het is ook niet eene satyre op iets, het is niet eene, door genegenheid voor de eene en afkeer van de andere partij partijdige, hekeling van politieke zeden. De auteur bedoelt niet dat, indien de maatschappij maar anders ingericht ware, het in het leven heel anders zou toegaan, en dat het veel beter ware indien het anders toeging.

Het stuk behoort te huis in een hoogere streek. Het is van iemant, die het leven bemint zóó als het is, en het schertsend bemint. De geest van „Wahrheit und Dichtung" is er in.

Het is het werk van een veel-vermogenden, van een betrekkelijk machtigen, geest, van een geest, die het aanmerkelijke voorrecht heeft *op zijn gemak* te zijn. Het is luchtig gemaakt. Hoe bespeurt men dat de auteur bóven zijn werk leeft en hoe heeft het de bekoring van iets dat lééft en toch spelenderwijs werd gedacht en opgeschreven. Er is ook nog iets, moeilijk nu nader aan te duiden, aan te speuren, een geur van praktijk namelijk, een gemak in het manœuvreeren

met een menschengroep in de verbeelding, dat eenvoudig eene transpositie gelijkt van het gemak waarmede men gewoon is in de werkelijkheid van het leven zulk een spel te drijven.

Dit ook is kenmerk van zeer goed werk. En hoewel deze hoedanigheid hier natuurlijk slechts in kleinere afmeting wordt aangetroffen, is zij toch verwant aan een bestand-deel van te recht als best erkend letterkundig werk.

Een waardeerder van dit blijspel behoeft niet te vreezen, dat de goede-familië-toon, die bij oppervlakkige beschouwing van het werk treft en de lezing verkwikkend maakt, door de tegenstelling met het tooneelwerk onzer eenigszins duf-burgerlijke beroeps-letterkundigen, hem tot overschatting der werkelijke of literaire beteekenis zoû gebracht hebben. Want de literaire præstaties der liefhebbers van goeden huize zonder meer, zijn meestal zóó geweldig nietig dat zij waarlijk voor den arbeid der in het vak vergrijsde kommenijsbaasjes nog onderdoen.

Is het niet kuriëus dat dit blijspel wemelt van ouderwetsche effekt-zetten, zoo als de veranderingen, die Van Bommel in zijn levensgewoonten en in de kleeding van zijn knecht maakt dádelijk na dat hij in de courant heeft gelezen, dat eenige kiezers daar iets tegen hebben, zoo als de draai, die het mogelijk maakt, dat Van Bommels dochters beide juist verloofd worden op den feest-avond zijner verkiezing, — en het er toch zóo staat, dát het kan en men zich gewonnen geeft?

Met zulke motieven schrijdt de tooneelschrijver op een grens, waar het zeer goede en het zeer slechte elkaâr raken. De vraag is of men een tooneelstuk volgends de routine maakt, meenend het leven weder te geven, óf dat men het leven wedergeeft, ontdekt

hebbend dat het dagelijksch als een tooneelstuk speelt om ons heen.

Die alleen naar zijn tooneelspel-schema kijkt en zorgvuldig de gevalletjes samenrijgt, die hij behoeft volgens de voorbeelden, doet verkeerd; die alleen naar het leven kijkt en dán een tooneelspel maakt als 't ware toevallig vol effektjes, doet goed. Want in waarheid ís het leven vol theater-effekten.

Of men nu òf het eene òf het andere blijkt gedaan te hebben, ligt aan kleine schakeeringen in de voorstellings-wijze, in de gesprekken, die bezwaarlijk zijn te demonstreeren.

Het geheele laatste tooneel van het laatste bedrijf der „Candidatuur Van Bommel" lijkt zóó uit de eerste de beste vaudeville overgenomen, — hoe verdacht is niet de algemeenheid der feestvreugde, nu op dezen heuglijken avond der verkiezing, juist ook de twee dochters verloofd zijn. En toch is het zóó gemaakt dat men de onverwrongen realiteit herkent; men meent ze nóg te hooren de al of niet eens gehoorde woorden, toen gij al of niet met den heer S. in den trein zaat en hij U vertelde: „Ja, op dien zelfden dag mijner verkiezing, werd de verloving van mijn beide dochters beklonken, is dát niet toevallig?" — het was tusschen Arnhem en Nijmegen, was het niet? . . . — de „Candidatuur van Bommel" gelijkt zoozeer op het leven en op een tooneelspel te samen, dat al wat gij in het leven hebt gezien u als brokken van een blijspel begint voor te komen. —

Zoo is er ook iets met de taal. Wie heeft niet bemerkt, dat dit blijspel een bizonder goeden taal-stijl heeft, te weten niet intiem of absoluut realistiesch en toch natúúrlijk, zonder hapering. Hoe komt het dat al wat dominee Langelaan zegt, niet karikatuur is en ook niet vervelend om te lezen is als een kopie-zondermeer zoude zijn, maar zoo volkomen matig belachelijk

als het heele goede leven zelf? . . . Dit is het geheim van den schrijver. Het komt door dat dominee Langelaan zegt precies wat een werkelijke dominee zoude zeggen, maar er tóch een zekere keus is gedaan. Deze keus doet de blijspelauteur van zelf en al schrijvende. Het is dit van zelf werkende vermogen tot juíste keuze, dat de aanwezigheid van „talent" bewijst.

Het komt om dat, — toen gij met den heer S. in den trein zaat en hij u de bedoelde mededeeling deed, — toen woei er zulk een zoele zomerwind door het op de wijde vlakte geopende raampje en het was zulk een goede zonnige Dinsdag, en de heer S., die zeî dat zoo . . ., zoo aardig, . . . weet gij nog? Nu, de heer Doctor Juris, auteur van de Candidatuur Van Bommel, heeft ook eens zoo in den trein gezeten, en de wind was bizonder zoel, die van de zeer wijde vlakte kwam en het was toch zóó zonnig, dien Dinsdag . . . .

Het stijlwezen dezer klassieke komedie, — want dit — en niet een latijnsch gedicht zoo als zij op kostscholen en aan universiteiten door filologen worden gemaakt — is nu klassiek werk, aangezien een arbeid niet klassiek wordt door dat uiterlijke taalvormptjes van klassiek genoemde auteurs er in zijn nagepeuterd maar wel, en ten zeerste, door dat, in mindere of meerdere mate, een klassiek *gevoelen van het leven* zich *achter* den arbeid bevindt; — het stijlwezen dezer komedie houdt zich in evenwicht tusschen het benepen-fatsoenlijke aan de eene zijde en het woestkluchtige aan de andere. Beide uitersten zijn in het stuk vertegenwoordigd. En dit zijn natuurlijk fouten, want al doet hun aanwezigheid de qualiteit van het blijspel des te beter uitkomen, — op déze wijze is het niet geöorloofd met schaduwen te werken.

De eerste fout vergeeft de lezer den auteur niet,

voor de tweede, — het óverloopen in de richting van de klucht — acht hij een, juist om de dolle gedurfdheid, vergeeflijke, uitspatting, al móćht het dan ook eigenlijk niet.

Het benepen fatsoenlijke ligt in het verloop, dat het merkwaardig ingelegde motief van de schuld van Van Bommel, aan zijn overbuur, den heer Donker, aan het slot heeft.

Dit, kurieuselijk, met een hier zeker door den lezer niet voorziene, bepaald Poe-iaansche, allure begonnen motief, gaat als een steeds dunner wordende slingerlijn door de mozaïek van het werk tot het in het laatste bedrijf, geheel onherkenbaar geworden, als het dunst en zoetst konventioneele der aanwezige motieven, harmoniesch tusschen de overige tracht vast te glippen.

De inzet van dit motief is uitmuntend: de overbuur, ten nadeele van wien Van Bommel zich oneerlijkheid heeft te verwijten en van wien hij nu meent dat die, om hem, Van Bommel, na te doen en te sarren, telkens aan zijn raam komt als Van Bommel aan het zijne staat, met zijn knevel speelt, zooals Van Bommel dat doet, en, al schouder-ophalend, een zonderlinge beweging van geld-tellen met zijne handen maakt.

Daarna komen de bezoeken van dien overbuur Donker bij de Van Bommels, en de toestand van het werk blijft voortreffelijk — door de magistrale schaduwwerking van dit motief, een schaduw-werking niet van zichtbare plastiek, maar van zuivere psychische dracht, doch zich niet als zoodanig aanmeldend en dáárom voortreffelijk.

Doch nu vervolgens Van Bommel zijn schuld aan Donker heeft afgedaan, heeft het motief eigenlijk uitgediend, maar daar de noodzakelijkheid zich liet gevoelen alle deelen in het laatste bedrijf weder te doen samenkomen, verschijnt het motief daar weder doch nu, in zich zelve geen levensvatbaarheid meer hebbend, weggekwijnd tot een zoet theater-narigheidje:

Donker, die het eindelijk van zijn schuldenaar verkregen geldje aan Van Aalst geeft op dat hij zich met een van Van Bommels dochters zoû kunnen verloven, plotseling en zonder dat Donkers karakter er ons op had voorbereid.

Men kan dit konventioneele trekje een technische fout noemen, een fout tegen de hoogere techniek, begaan om den wille der lagere techniek, maar technische onvolkomenheid is niet te scheiden van geestelijke onvolkomenheid, waarvan zij de uitdrukking is.

De afbuiging tot de eischen van het métier zonder in harmonie te blijven met de hooge gesteldheid van onzen geest, bewijst een kleine lakune in die gesteldheid zelve.

De tweede, maar prettige, fout, is de inleiding, aan het slot van het laatste bedrijf, der dekoratieve figuur eener oude dame, die in de dolle geestdrift, die allen door Van Bommels verkiezing tot Lid der Tweede-Kamer heeft bevangen, meê komt zingen en met haar stokje de maat slaan op den vloer.

De opkomst dezer onbekende en zwijgende dwaze oude dame geheel aan het slot, is een dolle streek van den auteur, die schril kontrasteert met den stijl van het tooneelspel, maar wijl de felle guitigheid van dit uithaaltje aan grootere manieren verwant is dan de geringe fatsoenlijkheid van het eerstgenoemde foutje, wordt zij lachend bijna aanvaard.

HUYSMANS' „CATHÉDRALE."

HUYSMANS' „CATHÉDRALE".

Dit boek van Huysmans is zeer slecht werk. Wij moeten het zoo streng beöordeelen wijl immers Huysmans' werk zich toch altijd nog aanbiedt in de houding van kunst-werk. Nu, éen kunst-werk is het niet, kunstwerk is het ook niet; éen wetenschap-werk is het niet, en wetenschappelijk werk is het ook niet.

Het is een verzameling aanteekeningen van een nurkschen oudheidkundige, — welke oudheidkundige in der daad véel meer smaak heeft dan het gros der „Katholieke" boekhandelaars, geestelijken en leeken van den tegenwoordigen tijd (hetgeen niet veel zègt); welke oudheidkundige echter, wat de Bouwkunst betreft, naar ik meen, toch niet zoo veel meer smaak heeft dan de vertegenwoordigers der oudheidkundige beweging, die de „Romantiek" genoemde letterkundige beweging, — omstreeks 1820—1840 — vergezelde; — en welke aanteekeningen de meest brute en incoherente massa te zien geven, die men zich denken kan, terwijl dit hun voorkomen zeker niet veredeld wordt door de draadjes van een soort populairen samenspraak-vorm en de achtergrondjes leuke opmerking omtrent het hedendaagsche leven, die zich tusschen de graauwe, onaanvaardbare bonken van onverwerkte wetenschappelijke notities vertoonen.

Terwijl ik schrijf komen — en alsof zij weemoedig

beefden — voorstellingen van een kathedraal in mij bewegen. Ik zie de schoone zwarte kathedraal met in de hoogte haar vensters van felle en zoete kleuren, en in de schemer-duistere ruimte omlaag, op de naakte vlakte van blauw-grijze vloersteenen, de neergezonken gestalte van dezen armen man, die veel heeft geleden, en die nu bidt tot de kunst van vergane tijden, wier kunstenaars de schoone gedachte hadden, dat als zij schilderden in glas het licht dat hunne werken zoû doen leven en tot ontroering brengen het door God zelf geschapen daglicht zelf zoû zijn. Zoo schilderden zij hun gedachten, en verbonden die aldus daarmeê, als op een achtergrond van Eeuwigheid.

De Kathedraal van Chartres, de Kerk der Vrouw bij uitnemendheid, de Kathedraal der Heilige Maagd!

Deze man aanbidt de Vrouw niet, als het Beeld des Levens, en des Leven-gevenden Levens, deze man vergoddelijkt niet de Vrouw. Maar hij aanbidt de Kunst. Terwijl de kunst slechts uitdrukking van Levensliefde zijn moet, heeft hij de Kunst gesteld bóven het Leven, boven het door hem onbegrepen Leven en het wellustig spelen zijner eenzaamheid in den nacht der kathedralen met de kleur-rijke portretten der vergodlijkte geliefden van doode poëeten is eene rampzaalge dwaling naast het doen van een, die vol van gratie in het landschap van zon en groen en bloemen met ontblootten hoofde, terwijl de zon zich afbeeldt in den glans die om zijn haren rondt, de oogen beurtlings neêrgeslagen en schroomvallig opgeheven, de geliefde Vrouw ontmoet, of knielend nederzinkt waar hij het leven, zoo als hij het schoonst zich denkt maar voor zich zelve onbereikbaar vond, in Haar die zoo stil in Gods licht zelf wadend beweegt, daar vóór zich vindt.

Maar hierover dacht ik thands niet te schrijven. Ik

wilde alleen te kennen geven, dat geene liefde voor de schoonheid van kathedralen noch mede-lijden met den zwakken en graauwen, maar zeer zuiveren en oprechten, die hierin zijn geluk vond, mij kan weêrhouden in wat ik om de waarheid en om een beginsel zeggen wilde.

Een bladzijde met iets oppervlakkig en zuiver geziens er op, dat is iets; een bladzijde met iets diep doordringend en zuiver geziens er op, is meer; een bladzijde met iets zuiver geziens en tevens innig gevoelds er op, is meer dan eene, waarop alleen iets wordt gezien; en best van allen is de bladzijde, waarop iets diep doordringend gezien en gevoeld, nu zelf voor het gehoor ook als muziek bewegen gaat.

Dit geldt voor kunst. Nu zijn er onoptelbaar veel verscheidenheden: bladzijden van poëzie, waarop alleen iets wordt gehoord en niets gezien; van psychologie, zonder veel koloriet of muziek, die tóch tot de literatuur behooren; van lyrische of sentiment-volle filozofie; van beeldend welsprekende historiografie, en vele andere, die ook letterkundige waarde hebben. Maar voor ons doel is het zoo even aangegeven inzicht voldoende.

Gesteld nu, dat Huysmans gelijk heeft, waar hij beweert, dat de middeneeuwers beter kunst hebben gemaakt dan al degenen, die na hen zijn gekomen, — dan is iemant die, naturalistiesch goed, beschrijft hoe een kaas voor een venster ligt, den middeneeuwers nader dan een ander die, zonder dat in zijn gezegde zelf iets gezien, gehoord of gevoeld wordt, beweert: „de middeneeuwsche kunst is onvergelijkelijk beter dan de naturalistische, die slechts verval van Renaissance is", of iets soortgelijks.

De hoogste Poëzie is eene samenstelling van zien, gevoelen, en muzikaal bewegen. Dus is de minste bladzijde, waarin iets zuiver wordt gezien, haar nader dan de koude vermelding van welk inzicht ook.

Zonder gewaagde stelling, is dus aan te nemen dat

Huysmans met zijn eerste, naturalistische, romans dichter bij de middeneeuwsche kunst was dan met dezen laatsten. Terwijl Prins en Huysmans beiden middeneeuwenwaards het naturalisme hebben verlaten, is Prins den goeden weg gegaan en Huysmans den verkeerden. Prins heeft zijn stijl veranderd, zoo dat zijn werk uit het laatste tijdperk feitelijk plastiesch op middeneeuwsch werk gelijkt. Huysmans schijnt niet begrepen te hebben, dat de zaak niet was thands over middeneeuwsche kerken en kloosters te gaan spreken zoo als hij vroeger — of liever véél minder goed dan hij vroeger — over negentiende-eeuwsche stads-straten en barbierswinkels sprak; maar dat, naar zíjne voorliefde dan, de zaak was zijn onderwerpen, zij 't dat het kerken, kloosters, straten of barbierswinkels waren, te gaan zien zóó als de middeneeuwsche kunstenaars de onderwerpen zagen.

Ontleden wij het werk en noemen wij de elementen, waaruit het bestaat.

Ten eerste, naturalistiesch-poëtische beschrijvingen of impressie-wedergevingen van het landschap der streek van La Salette, waar het mirakuleuze Madonna-beeld zich bevindt; van het dag-worden in de kathedraal van Chartres; van die kathedraal van buiten gezien, enz.;

ten tweede, grappig-realistische beschrijvingen en opmerkingen over het hedendaagsche, klein-steedsche en bin nenhuizige, leven, —: de tocht der met allerlei modellen van oude hoeden gedekte burgers, die den nieuw aangekomen bisschop gaan huldigen; de verhouding van Durtal tot zijne huishoudster, die hem met een borstel „vervolgt" terwijl hij pluizig de trap afstormt; de wijze waarop de neus van den abbé Plomb onder zijn bril vandaan komt, enz.;

ten derde, redeneeringen van Durtal omtrent zijn gemoedstoestand, met name zijn aarzelingen over het al of niet voorgoed in een klooster gaan, welke met

de weidsche benamingen der mystische psychie worden getooid;

ten vierde, overschrijvingen van hetgeen de leergierige Durtal in allerlei oudere en nieuwere boeken heeft gevonden omtrent de architektuur, de beeldhouw- en glasschilderkunst der kathedralen, de zinnebeeldigheid daarvan enz., over de levens van eenige Heiligen, enz.;

ten vijfde, een artikel over de Krooning der H. Maagd van Fra Angelico;

ten zesde, alleen-joviale opmerkingen over het dagelijksch leven,: dat het gebraad zoo sappig was, enz.;

ten zevende, een fantazie omtrent tuinbouw in den trant der middeneeuwsche architekturale of sculpturale zinnebeeldige of allegorische samenstellingen;

ten achtste, mokkerijen over den toestand der hedendaagsche katholiciteit.

Deze elementen zijn samen-gesteld tot een Geheel, dat nauwelijks in iets anders nog bestaat dan in hun ingenaaidheid tot één kompakte boekblaadjes-massa.

In-der-daad, kan gezegd worden dat hier eenig innerlijk verband is te bespeuren? Is er eenige beweging, daling en rijzing van gemoedsleven, te zien? Heeft de schrijver eene ziele-reis gedaan door het wezen der kathedraal, die verbeelding van het middeneeuwsche geestelijke leven, zoo dat zijne ziel er anders uit komt dan zij er is ingegaan?

Is er ook maar eenige harmonie, zij 't alleen ten bate van het uiterlijk voorkomen, van het stijl-oppervlak, tusschen de details uit het hedendaagsche leven en de mededeelingen uit oude stelsel-verklarende boeken?

Is de middeneeuwsche Bouwkunst, Beeldhouwkunst, Glasschilder- of glas-brand-kunst zoo als die in de kathedraal wordt aangetroffen, er *mooi* in beschreven en verklaard, zoodat wij wel niet den indruk krijgen, dat hier gesproken wordt door een Roomsch-Kristelijk dichter, die in die kunst gelooft als in de laatste schoonste middellijke

openbaring van God-zelf, maar toch door een naturalistiesch, eklektiesch, en de dingen objektief bekijkend kunst-historikus welke echter dán door de schoonheid der Ægyptische, dán door die der Grieksche, dán door de schoonheid der Middeneeuwsche Kunst zóó wordt aangedaan, dat er beweging in zijn stijl komt bij de aanschouwing van het schoone, waarvan hij verhaalt?

Helaas neen. Het is niets, niets, niets.

Waar wij Huysmans, den kunstenaar, dan toch zeker moeten zoeken, — het zal zijn in de poëtische beschrijving van het landschap om La Salette, en in die van het dag-worden in de Kathedraal te Chartres, — want, wat de grappig-realistische opmerkingen uit het hedendaagsche leven aangaat, — het zijn bladzijtjes op de wijze van Dickens, dus wel aardig maar noch fijner van voorstelling, noch sterker van komieke kracht, missend elk spoor van groot-satyrische dracht.

En deze poëtische beschrijvingen, — bekeken als kunstwerk, als stijl, zijn zij uiterst zwak! In de beschrijving van het landschap om La Salette is de uit Zolaas werk zoo bekende naturalistische zinnebeeldigheid zwak en koud aangebracht, vereenigd met een soort mystische of psychische plastiek-intentie, zoo dat iets kils en akelig-schijnbaar grandioos', iets te gelijk teringachtig duns en monsterlijk uitgewassens, is ontstaan, iets als het naturalistiesch zinnebeeldige in dienst van den klerikalen redakteur eener provinciale courant.

Het dag-worden in de kathedraal is een der enkele plaatsen, waar ons waarlijk ten minste iets te zien wordt gegeven. Het wijkt echter niet af van den naturalistischen stijl, — eerder eene vergroving op De Goncourt dan eene navolging van Zola — en is in dien stijl zwak.

De redeneeringen van Durtal omtrent zijn gemoedstoestand blijven ver beneden hetgeen ons van dien aard door

Huysmans in Là-Bas en En Route werd gegeven. Feitelijk is er te Chartres niets met de ziel van den heer Huysmans gebeurd. En met de andere bestand-deelen van zijn persoon is alleen gebeurd, dat hij eenige malen gedineerd heeft met een paar pastoors, met wie hij onbeschrijflijk vervelende gesprekken over den inhoud van oude boeken heeft gevoerd. Vermoedelijk is zijne ziel daardoor zoo vast in slaap gevallen.

Want waarlijk, meer tergende lektuur dan de massaas, zoo maar overgeschreven en zoo maar, inert, aangeboden, studie-aanteekeningen uit allerlei geschriften over de Kristelijke Symboliek, zonder dat de schrijver tusschenbeide komt om er eenig verband tusschen aan te brengen, om er althands aangenaam van te verhalen, — zonder dat er ook maar de vage strooming in komt, die aanwezig kon zijn indien ze als gegevens voor een wetenschappelijk pleidooi of zoo moesten dienen, — meer tergende lektuur is niet te denken.

Hoe opgelucht gevoelt men zich bij de lezing, als eindelijk mevrouw Bavoil, huishoudster van den geestelijken heer Gévresin, tusschen-beide komt om een glaasje cassis aan te bieden, te zeggen dat het eten klaar is, of wel Durtal zijn hoed neemt om weg te gaan of op andere wijze het heerlijke daaglijksche leven even wordt aangedaan.

Maar wat doet Huysmans op een andere plek weêr, tegen het einde? Hij wil geven een roman, een kunstwerk, een bóék dan. Dat is, zoû men zeggen, iets dat misschien nog degelijker, meer verzorgd dan een tijdschrift-artikel moet zijn. En daar geeft hij me zijn nuchtere overlegginkjes omtrent het vraagstuk of hij al of niet zeker tijdschrift-artikel zal maken!

Dat is dus iets dat nog veel minder dan het tijdschrift-artikel is!

Ah ça, de qui prétendez vous vous foutre à la fin, mon ami!

Er is echter een gedeelte in het boek, dat goed is. Ik vind wel niet, dat dit al het andere verontschuldigbaar maakt, want tot innigen of grooten stijl wordt ook hierin niet gerezen, — maar dit is wel het hart van het boek. Hier ziet men Huysmans op zijn mooist, op zijn 's Zondagsch. Ik bedoel de beschrijving der schilderij van Fra Angelico, „De Krooning der H. Maagd". 1)

De vraag is voor mij niet zoo zeer of het begrip, door den schrijver hier van deze schilderij gegeven, juist is. Ik houd dit begrip, overigens, voor zeer juist, en diep doordacht. Maar de vraag is of in den toon hier iets is van waarlijk gevoelen. En dan vind ik van ja, het is een mooi geschreven stukje. Het blijft kritiek, causerie, ook wordt de wijde gang eener stel-wijze als die van Taine gemist. Taine daarentegen had de mystiek niet zoo bestudeerd als Huysmans en had de schilderij dus niet zóo kunnen begrijpen. En Huysmans, zulk een hekelaar van alles, en overigens zulk een graauw studiosus in dit boek, heeft hier zijn Ideaal gevonden. En nu beweegt er, in de soberheid der kort en hevig prijzende woorden, beweegt er toch iets. Het is althands als zoû er bijna, door de werking van kleurige bijvoegelijke-naamwoorden en zelfstandige-naamwoorden op elkaâr, door den bouw der tegen-stelling, die eerst doet zien hoe de schilderij bij oppervlakkig bekijken niet meê valt en deze onder-stelling opvoert tot zij bereikt de vraag, of dan dus deze schilderij eentonig en gemeengoed is en hare vermaardheid overdreven, om dán de oorspronkelijke stelling boven deze te doen wederkeeren en door haar lof zonder voorbehoud, door haar als oneindige lof, de onder-stelling slechts als hare haar versterkende schaduw te doen werken 2); — het is als

1) Blz. 175—188. 2) Blz. 183.

zoû er bijna in den stijven en graauwen schrijftrant iets gaan kleuren en vloeyen.

Wel verre echter van mystieke lyriek te zijn, is deze stijl zelfs geen romantische lyriek, maar blijft fijne, gevoelige waardeering van een naturalist, die tot eene groote rijpheid in schilderkunst-kritiek is gekomen.

Toch is er, naar ik meen, bij Huysmans eene vergissing in het begrip dezer schilderij. Bij de bearbeiding der tegen-stelling, daar waar de wedergekeerde oorspronkelijke stelling, na zich eerst hoog boven hare omgeving te hebben verheven, nog eenige malen in lagere gevecht-spelen met de onder-stelling zich herhaalt, om de bewonderings-uiting aldus geleidelijk te laten uitruischen, plaatst hij dit vakje (hij heeft er namelijk op gewezen, dat alle figuren van Apostelen en Heiligen in deze schilderij regelmatige en beminnelijke gezichten hebben, dat zij allen bloedrijke en welvarende, aandachtige en vrome lieden zijn, met gevulde en rôse wangen 1):

„Les types des Apôtres, des Saints sont, nous l' avons dit, quelconques. Eh bien, fixez le visage de ces hommes et discernez combien, au fond, ils aperçoivent peu la scène à la quelle ils assistent; quelle que soit l' attitude que leur attribue le peintre, tous sont recueillis en eux-mêmes et contemplent la scène, non avec les yeux de leurs corps mais avec les yeux de leurs âmes. Tous examinent en eux-mêmes; Jésus les habite, et ils le considèrent mieux dans leur for intérieur que sur ce trône."

Deze verklaring. evenaart eene mogelijke bewering dat in den Hemel de kloosterlingen gelukkiger zijn dan de katoenmakelaars of dat men in den Hemel niet beter kan doen dan zeer in zich zelf gekeerd te wezen.

De handeling der schilderij van Fra Angelico heeft

---

1) Blz. 182.

namelijk plaats *in den Hemel.* En de menschen volgends wier begrip de Hemel het tegenovergestelde is van de Aarde en die zich op de aarde afscheiden van het aardsche leven om beter in zich zelf den hemel, of den vóor-schijn daarvan, te beschouwen, hebben zich, eenmaal in den hemel zelf gekomen, niet meer af te scheiden.

Het is dan ook niet met de oogen hunner ziel, bij wijze van spreken, in tégen-stelling tot de oogen van hun lichaam, maar het is met de oogen hunner ziel, die, daar zij de Eenheid bereikt hebben, één zijn geworden met de oogen van hun lichaam, dat zij kijken naar wat plaats heeft op den Troon, welke troon, met hetgeen er op gebeurt, niets anders is dan het allerheerlijkste zelf, dat zij op de aarde in de verte aanvoelden of omneveld aanzagen, toen zij van het uiterlijk der aarde zich afwendend alleen in hun binnenste keken om er de voorhoven des hemels te aanschouwen.

Dit is de opperste aard of de geest der schilderij van Fra Angelico, dat hij materieel heeft uit-gedrukt wat de groote Heiligen, waartoe hij behoorde, in hun Visioenen zagen, en het is een even absurde gedachte dat de hier voorgestelde Heiligen hun oogen hebben afgewend om in hun ziel te kijken, toen zij reeds in den Hemel waren, als het vermoeden zijn zoû, dat de Heilige Teresia, toen zij Jezus, die voor haar het centrum van den Hemel was, op de trap tegenkwam, de oogen zoû hebben gesloten om door die ontmoeting niet afgeleid te worden van haar innerlijke bespiegelingen.

Overigens is echter de beschrijving dezer schilderij het mooiste stukje van het boek en is het wel jammer dat Huysmans, indien hij ons al niet over de kathedraal van Chartres kon geven, wat hij over de „Krooning der H. Maagd" van Fra Angelico gaf, het niet zóo heeft weten te maken dat de overbrenging van

zijn indruk dezer schilderij zich tot zijn werk over de kathedraal verhield zoo als een kleur-rijk lichtend venster harmoniesch passend midden in de kerk en waarin de beteekenis der kerk geconcentreed zoû worden aangetroffen, zich tot het geheele kerkgebouw verhouden zoû.

De alleen-joviale opmerkingen over het dagelijksch leven, en vooral de fantazie omtrent allegorischen tuinbouw 1), in verband met de belangloze redeneeringen over Durtals eigen gemoedstoestand, doen een vermoeden ontstaan, dat, naar wij hopen, door het volgende werk van Huysmans niet zal worden bewaarheid, en wel dit: dat deze zeer voor indrukken vatbare en naar zijn omgeving van natuur veranderende mensch, de dichterlijkheid in het „geloof" of in de godsdienstigheid niet gevonden hebbende, verdort in plaats van in anderen bloei weêr op te komen, en allengskens de natuur van een geleerden en oudheidlievenden koster of kapelaan-uit-de-provincie aanneemt.

Ik heb een zeer lugubere impressie van die gesprekken over allegorischen tuinbouw gekregen. Deze zijn namelijk zoo stóm vervelend, — wijl zij om zich zelfs wille gegeven worden en de beschrijving der stoelen, gebaren enz. ontbreekt, die er nog een soort van genrestukje van hadden gemaakt, — dat men in gezelschap van eenige vale maniakken meent te zijn, bijv. sigarenpijpjesverzamelaars, die, nadat zij samen de geheele pijpjeswetenschap hebben behandeld, om de tafel zittend elkaâr met een idioten lach voorstellen: „Kom, laten wij nu de sigarenpijpjes eens in allerlei figuren gaan leggen, cirkels, vierkanten, driehoeken, — waarom? Dáárom, om dat dat zoo aardig is" — en die daar dan uren meê bezig blijven.

Ik dacht bij de lezing telkens, — en vooral ook weêr toen ik las aan het slot hoe Durtal door zijn

1) Blz. 275 en volgende.

vrienden, met een zachten dwang, dien hij bemerkt en waartegen hij zich toch niet verzetten kan, dien hij eigenlijk náár en goed voor hem te gelijk vindt, er toe gebracht wordt den abbé Plomb naar het klooster van Solesmes te vergezellen, ik dacht: wat is het boek toch oprecht overal, het behoudt toch de verdienste dier zich nooit verloochenende oprechtheid; juist zoo als het hier wordt voorgesteld met dat vertrek, precies zóó gáát het; — maar ach, wat heeft men, in een kunstwerk, met oprechtheid te maken die anders niet is dan dat.

Per slot van rekening behooren deze bladzijden dan toch weder tot een kategorie van literatuur, en wel tot een psychologie, die waarlijk te elementair is om zoo maar te worden aangeboden.

De quæstie met dit boek is hiertoe samen te vatten: Huysmans heeft willen geven een soort van poëem van de kathedraal, niet slechts een poëem van de kathedraal zoo als Zola het poëem eener kazen-uitstalling geeft in Le ventre de Paris, maar mooyer om dat een kathedraal een mooyer onderwerp is en om dat de fijne kunst-kritikus Huysmans fijner de dingen, vooral de kunst-dingen, voelt en uit-drukt dan de wel groote maar ook dikwijls wat grove romanschrijver Zola. Buitendien zoû zijn werk geheel anders worden daar hij immers de geheele symboliek der kathedraal en voords de diep waargenomen vervormingen van zijn eigen ziele-wezen, volgends de leer der oud-kristelijke mystische boeken, er bij te pas zoû brengen. Van dit alles te samen zoû hij een kunstwerk maken, van een beter soort dan de naturalistische.

Dit heeft de arme man totaal niet, en in de verste verte niet, gedaan.

Hij heeft niet begrepen dat men om tot een andere

kunst te komen zijne ziel zelve moet veranderen, en zoo niet zijne ziel, dan toch zijn zien, zijn plastiek en andere stijl-elementen. En nu hij de naturalistische kunst meent verlaten te hebben is hij daarmede niet tot eene hoogere, maar wel buiten alle, kunst gekomen.

Nu heeft hij niet gegeven een poëem dat zelf is als een kleine kathedraal.

Nu heeft hij niet gegeven een fragment zijner ziele-geschiedenis, waarin de vereeniging dier ziel met het wezen der kathedraal wordt getoond.

Nu heeft hij zelfs niet gegeven een goed geördonneerde en behagende studie over het groote Bouw-werk.

Maar hij heeft gegeven een chaotische hoeveelheid anekdotief en dokumentair vóórwerk, waardeloos en ongenietbaar, en zijn geest is gebleven niet die van een minnaar maar die van een nieuwsgierige, van een interessant-vindende, — nergends een enkele flexie van gemoed in zijn taal, zelfs waar hij spreekt over of bidt tot de Maagd die hij meent te beminnen —, en welke nieuwsgierigheid thands tot verzamelaars-waanzin versuft.

4/6

